ІВАН ФРАНКО

ТВОРИ

В ДВАДЦЯТИ ТОМАХ

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:
КОРИЙЧУК О. Є., ВІЛЕЦЬКИЙ О. І., КОЗЛАНЮК П. С.,
КОПИЦЯ Д. Д., ОМЕЛЬЯНОВСЬКИЙ М. Е.

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

448

ІВАН ФРАНКО

ТОМ XIII

З ПОЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ

КИЇВ
1954

Редактор тома
О. І. БІЛЕЦЬКИЙ

Іван Франко. Фото 1913 р.

З ПОЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ

Wondershare PDFelement

1877

СОН КНЯЗЯ

НЕДОКІНЧЕНА ПОЕМА

ЗАСПІВ

Чи не добре було б, браття,
Нову пісню нам почати,
Нову пісню, новим ладом,
Для нових же поколінь?

Не по замислу „Боянів“,
Що гадками розтікались
По дерев'ю, по цвіточках,
Що дзвонили власну славу
В дзвін оглушуючих фраз,—

Що життям, собою й співом
Забавлялися приємно,
То квилили, то сміялись,
Наче діти, що пускають
Милянії бамбульки.

Не на кобзі „Кобзаревій“,
Бо та кобза голосная
Вже замовкла, заніміла.
Бо ті струни золотії
Зачаровані замерли.

Дармо плем'я епігонів,
Плем'я карлів змагається
Визвать з кобзи давню пісню,—
Визвать давні звуки з струн!
Струни пальці їм кровавлять,—
Та кров з пальця—то не пісня!

Мир душі твоїй, Кобзарю!
Мир вам, пісні чародійні!
Мир вам, струни золоті!
Спіть спокійно у могилі;
Ваші звуки, наче громи,
Не завмерли, по Вкраїні
По широкій гомонять!
Спіть спокійно, хай не сміє
Плем'я карлів вас тривожить,
Вас, котрі були послушні
Тільки велета рукам!

Іншу пісню час почати,—
Не про море, про козацтво,
Не про пімсту, про могили,
Не про війни, не про кров!

А почати, браття, пісню
Про життя, котрим живемо,
Про діла, котрі діла́ємо,
І про працю, що нас жде;

Та почати, браття, пісню
Про пекуче людське горе,
Про нікчемність та злу волю
Тих, що мали б помагать;

Та почати, браття, пісню
Про сліпих, що завзялися
Вести нас, та про німих,
Що уча́ть нас говорити!

Се на нині пісня наша,—
Пісня враз і боротьба.
Хто ж піде́ у битву сміло,
Хто ту пісню заспіва?

I

Гей, на Русі во дні они
Жив муж славний, муж великий,
Жив муж праведен пред богом,
Аки агнец, як баран.

Він пророк був і на со́бі
Показав великі чуда,
Бо, хоча німий, як риба,—
Він не раз—то й прорікав.

Тож, як у пророків мода,
Носив бороду, дивився
Сумно, важко на світ божий,
Головою все хитав.

А був муж той з ласки бога,
З ласки батюшки князе́м
Над рутенським поколінням,
Володів щасливо й довго.

Все корилось перед ним,
Шанувало, поважало
І лизало по руках.
Лиш одна не покорялась —
Його власная жона.

Гей, задрипана ти доле,
Що з усяким так іграєш,
Мов з дитиною малою
Дряхлий стариня-чудак!

Що за дивний смак у тебе!
Трафся мудрий, ти ану-ко,
Мов вола з конем, спрягаєш
З жінкою, мов чіп, дурною.

Трафся добрий, певно, знайде
Яседу таку для себе,
Що як стане цокотіти,
То хоть з хати утікай!

Гей, задрипана ти доло!
Хай би вже там що робила
В давнину з татами часто,—
А то з нами день у день

Ти частіше строїш жарти,
Та й то жарти так дітькливі,
Що, немов від чемериці,
Не одному бідоласі
Все життя вертить у носі,
У очах свічки стоять!

Що тобі, стара трупице,
Що останніми літами
Ти така на нас недобра?
Хочеш ще чогось від нас?

Може й ти від нас забагла
Тих фантазій заграничних,
Постулу, наук якихось,
„Манципації жінок"?

Що тобі таке на старість
Забажалося, небого,
Від рутенського народа?
Ой, не спікся, Гапко,книш!

Ти гнівна на нас, бабусю,
Що за сварами пустими
Ми серед дороги стали,
По котрій були повинні
Без упину йти вперед.
Ти жадаєш, щоб у згоді
Ми передніх доганяли?
Сй, не спікся, Гапко, книш!

Ти лютуєш, ти караєш
Нас, що, мов китайським муром,
Сидимо відгороджені
Від усього, чим живуть,
Чим кріпляться всі народи!
О, не на дурних напала!
Ми не виліземо з буди,—
Ні, не спікся, Гапко, книш!

II

Про історію рутенців
Я, пожалься боже, досі
Не здибав ані одної
Книги, що б була як слід.

Навіть того от не знаю,
Чи принявся хто за діло
Їх історію списати,
А то шкода немала.

Бо, як мішанці, вважайте,
Вимирає тее плем'я
Дуже швидко, і хто знає,
Чи по двадцяти літах

Слід якій по них остане?
То ж і сам уже я думав
Завізвать якого німця
Із Німеччини,—най він

Візьметься за сее діло,
Бо з рутенців,—сохрань боже,—
Ні один не догадаєсь
Описать себе самих.

От тому-то господь знає,
Чи наш славний князь рутенський
Виводив свій рід від давніх
Галицьких князів, чи ні.

Те лише я міг дізнаться,
Що його як слід хрестили,
І молитвами, і назву
Наділили: „Маледикт".

Знане також те загально,
Що він і його підвладні
Дивним-дивом мали зроду
Голови тупі на диво.

Зна́не також те загально,
Що ніхто з його підвладних
Не посивів від ума,—
Не посивів і сам князь.

Лиш не знати ще напевно,
Чи то від чола плоско́го,
Чи то від ума слабого
Князь сей звався Слабоум.

III

Довгі дні і довгі літа
Володів той князь щасливо,
І не мала перепони
В цілім краю власть його.

А щоби на віки вічні
Княжу власть свою скріпити,
Він купив за царські гроші
Каламутної води.

Се вода була, в которій
Догнивало стерва много,—
Се вода шкідлива, зветься
„Допотопнії думки".

І наняв князь вірні слуги
Та й принявся сам за діло,
Весь жаждущий мир рутенський
Напувать тою водою.

Та щоби не так разила
Гниль її та гидка барва,
Він почав шукати, чим би
Ще приправити її.

От знайшов сируп, що взяти
В рот, то ніби щось солодке,
А схоти напиться щиро,
Розвіває́ться, мов дим.

Різно звуть його продавці:
Раз вірноконституційність,
Раз лояльність та предáність,
І чорт знає, як іще.

Отож того́ невидальця
Накупив наш князь у жида
І свою гнилую воду
Ним заправив, що аж фай!

І вже десять літ минає,
Як наш князь, немов у бога.
За дверми, сидить, держачи
Знак в руках своєї власті—
Щиро-гусяче перо.

Гей же, в струни! Гей, до пісні!
Гей, давайте вихваляти
Кілько сили, кілько гласу
Того доброго князя́!..

Перший він з князів, що взявся
„Словом" та пером владати,—
Не мечем, як наші давні
Всеволоди та Мстислави,—
Ані посохом залізним,
Як Іван Васильєвич,
Не кнутом та нагайка́ми,
Як блаженний цар Никола!

Гей, ликуй, рутенський роде,
Що такий гуманний, добрий
Князь панує над тобою,
Та й ще напува водою!

Власть від бога,— власті треба,—
Бо і що ж би то було
З чоловіком, якби раптом
Понад ним руки не стало,
Що провадить, куди хоче?

Власть від бога,— власті треба,—
Лиш о те просімо бога,
Щоб владителів ласкавих
І гуманних нам давав.

Бо як нам пішле святая
Воля божая гнівного,
Лютого та злого пана,
То прийдеться нам — терпіть!

IV

Десять літ уже минало,
Відколи́ спокійно, мирно
Князь сиді́в на сво́їм троні
З гусячим пером в руці.

Чи писав що,— бог там знає,—
Те лиш певно, що в великій
Сво́їй мудрості нічого
В ті часи він не читав.

Десять літ уже минало,—
Весело було князе́ві
Бачити, як кру́гом нього
Спить Рутенія уся.

І сказав він в дусі сво́їм:
„Отсе власть моя безпечна!
Упоїв я все те стадо,
Що вже й не протверезиться.

„О, вода моя так сильна,
Що усякого просякне,
Наче стовпа соляного—
Вп'ється нею він наскрізь!

„А хто нею так просякне,
Той, коли умом ще твердший,
Наче дерево підгниле
Впа́де і засне навік.

„Слабшим та вода не дуже
Шкодить, ба, противно навіть,
Наче дух святий дає їм
Дар чудесний—глаголáти
Язиками многими.

„Ось і стане глаголáти
Муж такий во благо Русі:

«Один бог, одна лиш віра,
Одна Русь, ціла́, велика,
Від Тісси аж до Амура!»

„А крім тих слів, він нічого
Не розчовпа, не вгадає,
Не повірить, не послуха
Й не пізнає—бо й пощо?“

Так гадав наш князь великий,
Та засукував з утіхи
Руки, що він ось-таки
„Сущность діла“ угадав.

І служив він вірно богу,
Служив батюшці-цареві,
Служив церкві і усім,
Кому церков служить каже.

І при всім тім був щасливий
І не снив про ліпшу долю
Довгі літа,— та, о горе!
Довелося наконець!..

Ні, аж тяжко серцю стане,
Як згадаєш, що у груді
В кождого сидить той демон,
Що пре все на якесь лихо,
Що веде тебе в болото
Та у всякі тарапати!
А той демон, браття милі,—
Се бажання наші власні!

Ой бажання! Ой надії
На таке, що ось-ось, може,
Завтра прийде — ліпше буде,
Ніж те, що було сьогодні!

Ой надії, ой бажання
Щастя, волі, добробиту!
Коби ви, мов змій гніздище,
Й не шипіли, не вертілись
Без угаву в людськім серці,
Був би чоловік щасливий,
Мов той ангел у раю,
Що нічого не бажає
Й не надіється нічого.

Був би чоловік щасливий,
Мов колода на дривітні,
Що лежить собі спокійно,
Хоч там літо, хоч зима,
Хоч лиши, а хоч січи,
Хоч цілу́ озолоти,
Хоч укинь в багно смердяче!

V

Сталося во врем'я оно,
Що у серці Слабоума
Зашипіли змії люті,
Завору́шились бажання,
І бог зна чого й за чим?

Три дні думав князь над ними,
І не спав три довгі ночі,
Й три вечері лиш по три
Склянки пива випивав.

По трьох днях пророк такеє:
„От якби-то моя жінка
Хоч на день з поклоном низьким
Покорилася мені!“

Сталося во врем'я оно,
Що у серці Слабоума
Знов злі змії зашипіли,
Знов бажання ворухнулись,
А бог зна чого й за чим?

Три дні думав князь над ними,
І не спав три довгі ночі,
Й три вечері лиш по дві
Склянки пива випивав.

По трьох днях ось як промовив:
„Гей, коби-то овладіти
Всю доразу Галілею
Та й усю Угорську Русь!“

Сталося во врем'я оно,
Що у серці Слабоума
Нові змії зашипіли,
Знов бажання ворухнулись.

Три дні мучився він з ними,
І не спав три довгі ночі,
Й три вечері по одній лиш
Склянці пива випивав.

По трьох днях так відізвався:
„Гей, коби-то не «Словами»,
А кнутом і нагаями
Я міг тутка панувать!“

От чого душа князе́ва
Забажала! І бажання,
Наче оси ті уперті,
Не щезали з голови.

Ба, день у день сильнішали
Та бриніли невідступно.
Все обридло, надоїло,—
І пропав благий спокій.

VI

І сів князь наш конець стола,
Та підпер чоло рукою,
Та почав дума́ти думку,
Що на світочку робить?

Як до послуху й покори
Приневолить люту бабу,
Що за перше остре слово
Може бороду обмикать?

Правда, Галілеї решту
„Словом“ легко покорити,—
Але як тут панувати
Без кнута і без нагайки?

А щоб їх могти ужити,
Треба від царя самого
Милостивого дозво́лу,
Власноручного письма.

Wondershare PDFelement

От, мабуть, його злий демон
Дав йому чортівську раду
(Не на нього курта шита!)
„Вадь пригни, а вадь зломи!“[1]

І сидів князь довго-довго,
Розважаючи ту раду,
І хоч мучився щосили,
Та не видумав нічого.

Аж злий демон, той спокусник,
Знов підшéпнув: „Насампéред
Приступи до жінки твердо,
А побачиш, що нагнеться.

„А відтак полий сильніше
Всім рутенцям воду в очі,
Хлюськай сміло, аж всі заснуть,—
І тоді ти пан над ними.

„А як будеш пан над ними,
То збери гроша богато
І пішли з письмом „поклінним“
Аж до царського слуги.

„Той за тебе там попросить
Батюшку-царя о милість
Та й усі твої заслуги
Вичислить, мов на долоні,—

„А побачиш, незабаром
Прийде карта під печатьми,
У котрій всемилостиво
Батюшка усім дасть знати,

„Що вельможний Слабоум
По його високій волі
Наділéний властю й правом
І нагайки, і кнута“.

[1] Вадь — вадь—у бойківськім діалекті (Лолин Долинського пов.)—або—або. *(Примітка Івана Франка).*

VII

Так, конець стола сидя́чи,
Думав князь аж пізно вніч;
Він не спав, бо дожидався
Із сусідства, із гостини
Своéї Ксантіппи-жінки.

Ніч повзе, та так лінпво!
Улицями серед мурів
Свище-виє метелúця,
І гадки йдуть так лінпво!

А Ксантіппа не вертає,
Мов той мир, що десь упився
На гостині і в Європу
Щось не ласкав повернуть.

А Ксантіппа не вертає,
Мов свобода мислі й слова,
Що злякалася рутенських
Допотопних, вузькоглядних
Переконань — і в наш край
Щось не хоче загостить!

А Ксантіппа не вертає.
Вже князя́ і сон зломив,
В очі мов насипав приску,
Голова тяжить, неначе
Від маківки або пива.

І він сперся головою
На дубовий стіл твердий,
А неясний, неспокійний
Сон в ожúданню й тривозі
Його пам'ять погасив.

Спить наш князь, сопе спокійно,
Повертається у сні
Та слова незрозумілі
Воркотить крізь сон часóм.

За годиною година
Слимаком повзе над ним,—
І конає з ними разом
Рік тяжкий неволі й крові,

Рік незгоди межи нами,
Рік пригноблення та браку
Думки про борбу за волю.

Пропадай, старий упирю,
Скоро, швидко,—хай защезне
В людській пам'яті усякий
Слід по тобі! Хай загине
Слід по підлості і злобі,

Слід по темноті й безумстві,
Слід по крові, різанині,
По неволі і по сльозах,
Що широкою рікою
Ти розлив на всіх слов'ян!

VIII

Спить наш князь, а понад сонним
Незамітно та помалу
Лине в безвість вісімсотий
Сімдесятий шостий рік.

Вулицями серед мурів
Метелиця завиває,
Слід усякий замітає
По старому упирю.

Темно, важко і погано,
Бо се рік страшний конає,
А в хвилині його скону
Ще раз чує вся природа
Ваготу цілого року.

Вагота тота́ мов камінь
Все гнете, усе тривожить,
Мов мертвецькою рукою,
Покриває увесь світ.

Вагота тота́ погані
Сни наводить на всіх підлих,
На всіх зрадників неситих,
На поводирів сліпих.

І вони, мов під скалою,
В'ються, стогнуть неспокійно,

А м'яка їх, тепла постіль
Коле їх, немов терпи.

В той великий час тирани
Бачуть сльози міліонів,
Чують болі міліонів
І тонуть у людській крові.

Гей же, гей же, сонні мари,
Гей же, фурії і відьми,
Гей же, муки, болі люті!
Пріться страшним хороводом

На мучителів, на підлих,
На неситих, на незрячих,
На гордих, на допотопних,—
Пріться, рвіть їх, пийте кров!

Таж вони так много крові
Того року нассалися,
Таж вони з очей нещасних
Уточили море сліз!

Пріться круг пишного ложа,
Вийте страшно, щоб почули
У виттю тім плач і завід
Міліонів в один час!

Пріться, рвіть їх серце з тіла,
Бо те серце, що товчеться
У потворах тих,—то ганьба
Чоловічої природи!

Видріть серце, щоб нікому
Не прийшлося погадати,
Що в гнобителів тих лютих
Може серце в груді бути!

Видріть серце, замість нього
Посадіть гадюку люту,
Аби вічно кров їх ссала,
Аби вічно гризла грудь!

Аби, ходячи між нами,
На безстидних чолах своїх

Вони мали блідість трупів,
Вічне мертвоти п'ятно,

Аби гризлись і боялись,
Щоб у воздусі, круг себе
Чули смерть, і гниль, і згубу,
Чули похоронний гук!

Рвіть, паліть їх, сонні мари,
Бо вже в воздусі кругами
Дух новий дунув, мов свіжий
Легіт понад сонний світ.

Се дух правди і свободи,
Се дух чесності, се знам'я,
Що нова пора настала,
Що зійшло нове зерно!

Благо то́му, хто дождався
З чистим серцем сеї хвилі,
Хто почув той подув свіжий
І ним душу освіжив!

Благо то́му, бо він сміло
Стане до борби за волю,
Він поможе зло губити,
Він збільши́ть число щасливих,
Чесних, добрих на землі!

Та не чув наш князь великий
Того повіву чудного,—
Ні, він спав, а неспокійні
Сни торо́пили його.

IX

Сниться дивний сон князе́ві.
Бачиться йому, що карта
З Петербурга саме нині
Впрост до нього надійшла.

Бачиться, що тую карту
Він дрижачою рукою
Розпечатує, і — боже!
Се від батюшки-царя!

Бачиться, що він з утіхи
Довго-довго не здолає
Сили свої всі зібрати,
Щоб письмо те прочитать.

Тільки букви, крючки чорні
Скачуть ось попе́ред очі,
Гинуть, тиснуться, мішають,—
У очах аж світ померк...

Десь-колись таки здобувся
Слабоум на силу духа
І, хрестя́чися побожно,
Три поклони положив.

А тоді, уми́вши руки,
Царський де́крет взяв, бері́жно
Розвернув і звільна, стиха
Ті слова в нім прочитав:

„«Ми, при ласці бога — Сили
Цар-суда́р усеї Русі,
Нашим вірним і послушним
Слугам—царський наш привіт!

«Відомо усім хай буде
Жителям стран галілейських,
Особливо, хто родився
Із рутенців роду, що:

«Наш слуга достохвалебний,
Званий Слабоум звичайно,
За свої великі тру́ди,
Що вже много літ поносить,
За безстрашну, невтомиму
Боротьбу во благо Русі
З усіми її врагами,

«За блискучі плоди тої
Боротьби, за ту громаду
Слуг і ратників, що служать
Нашій світлості при нім,—

«Ми, суда́р і обладатель
Всеї Русі, власноручним

Сим письмом определяєм
Ось яку для нього почесть:

«Височайше проізводим
Слабоума з стополизів
В лаполизи й уділяєм
Лаполизівську медаль.

«Височайше всіх рутенців
Галілейської країни
Сим письмом під власть безмежну
Слабоуму віддаєм.

«І зара́зом позволяєм
В нашім імені писаться
Слабоуму галілейським
Независимим князе́м.

«І зара́зом в його руки
Ми складаєм нашу повну
Власть,—не тілько слова й права,
А нагайки і кнута.

«І зара́зом ласкавіше
Наших всіх рабів-рутенців
Сповіщаєм, що віднині
Мають всі, як нас самих,

«Слухать волі Слабоума,
Підлягать його судам,
А не сміють ані словом
Спротивлятися йому.

«Тую нашу царську волю
Стверджує печать державна
І наш підпис власноручний.—
(Підпис був — та нечіткий).

«В Пітері, дня того й того
Грудня місяця. Віддати
В власні руки Слабоуму
В галілейське місто Львів».

„Труби, бубни, загриміте!..
Бийте, громи, вийте, бурі,

Розпадайся, земле, в кусні,—
Я князе́м, князе́м, князе́м!

„Все тепер передо мною
Ниць пади,—у мене сила!
Проч, життя давне́, погане,—
Я князем, князем, князем!

„Жінко, аспидна Ксантіппо,
Не тобі вже старшувати!
Низом, плазом перед мене!
Я князем, князем, князем!“

Так з великої утіхи
Крикнув князь. Йому здавалось,
Що кружить все вколо нього,
Він сильніє і росте...

І, не знаючи, що ро́бить,
Мов безумний, він три рази
Підскочи́в угору тричі,
Аж до стелі головою.

І, не знаючи, що ро́бить,
Мов безумний, він заплакав
І ударив три поклони—
І — прокинувся зо сну.

Писано в початку р. 1877.

* * *

Шукай краси, добра шукай!
Вони є все, вони є всюди.
Не йди в чужий за ними край,
Найперш найди їх в своїй груди.

14/I 1877

1878

СТАРА ПІСНЯ

У хвилю задуми стає перед мною
Те сковане людське, нужденне життє,
Стає могилою темною живою,
І важким стогнанням серце моє рве.

І холод смертельного болю й розпуки
Стиска моє серце, затемнює світ;
Безсильні, безрадні опадують руки,
Життя зав'ядає, мов в студені цвіт.

Усюди, усюди, де око лиш гляне,
Де звернеться ухо, все чути одну
Відвічную пісню: Ой життя погане!
А як би направить, ніяк не збагну!

Учені говорять: „Давно ми се знаєм,
І знаємо навіть причини біди,
Ба, навіть віддавна працюєм, стараєм,
Щоби конець лиху зробити! Заждн!

„Невдовзі побачиш сам чорне на білім,
Обличене цифрами все до цяти,—
Будущого пітьму ми світлом розвієм,
Всім буде вигідно та весело йти!“

А прості говорять,— ні, прості нічого
Не кажуть, мов мови немає у них,—
Лиш стогонів много і сліз гірких много,
Зневір[и] та смертей і болів страшних.

Вони навіть, бідні, ніколи не взнають
Про вас, щирі душі, що стелите путь
Новим поколінням,—стогну́чи вмирають,
До царства буду́щого знать не ввійдуть!

Хоч радують душу знання та науки,
Та тяжко ж то ба́чить голодне дитя,
Чуть сотень стогнання і тисячів муки,
Та пісню відвічну про горе життя.

Написано д. 19 цвітня 1878 року.

* * *

Бувають хвилі—серце рветься
На волю, в ясний, теплий край,
Живіше в груді кров заб'ється,
І заманчи́вий щастя рай
Ясніє десь передо мною,
Манить ід со́бі красотов,
І з безконечною тоскою
У серці будиться любов.
Тоді я всіх людей бажаю
До серця щиро пригорнуть,
Все щастя неба, розкіш раю
Зілляти в їх зболілу грудь.
Тоді я чую, ох, глибоко,—
Весь труд їх трудного життя,
Тоді слідить так бистро око
За горем їх, усі чуття
Зціпляються так тісно, дружно
В один акорд великий—жаль...
І так ми тісно, темно, тужно,
У серці боротьба, печаль,
І непорадність, і розпука,
Бажання смерті і життя,
Так тяжко—мов з любо́в розлука,
І страх—мов в лісі без пуття.
Отак мої щасливі хвилі,
Веселі по́риви усі
Кінчаться сумом, браття милі,
І болев лютою душі.

* * *

Самотній, хворий, думаю в хатині,—
Круг мене темна, тиха, сонна ніч,
І в мі́ні темно, тихо, сонно, в мі́ні
Зів'яли сили, щезла втіха пріч,
Замерли нерви... Мов серед пустині,
Живу серед людей, і кожда річ
Мертве́ лице до мене обертає,
В воді мов, в мозгу всякий слід щезає.

Колись було — тямую, мов скрізь сито—
Дитина ще — знання голоден, я
З безмірною жадобою зглибити,
Постигнути старавсь, що добула
Невсипна думка людська. Жити, жити
По-людськи! Мислі, праці! Се була
Та ціль, що д' со́бі вічно м'я манила,
Мани́ть і досі! Ах, та йти не сила!

Колись було—і в мі́ні кров кипіла,
Тремтіли нерви, наче струни в грі,
І серце билось живо, мисль світліла,
І сни розкішні снилися мені!
Минуло все! Жар знищив силу тіла
І соки мислі висушив, пишні
Надії цвіти підкосив,—мов буря,
Безплодно, пусто так любов минула.

Та, наче явір вглиб, у корінь втятий,
Я ще держався, кріпився і гадав:
„Га, годі повно всім ся розвивати,
А повний, цільний розвиток припав
У поділі лиш дуже небагато
Щасливим. Ти ж на боці геть остав
Свій біль і муку,— сам себе зречися
І весь загальній справі посвятися".

* * *

Змерклося. Тихо круг мене, мов в гробі,
В віддалі тільки вози гуркотять;
Тяжко ми, сумно і тужно! Ід тобі,
Любко далека, всі мислі летять!

Виджу тебе я крізь сумерки ночі:
Схилена, тихо сидиш при столі,
І на роботу звернула ти очі,
Мислі тужливі видні на чолі.

Слух мій напружений чує в тій хвили
Шелест іголки у твоїй руці—
Зітхання тихі той шелест зглушили,
Тихі, а ясно чутні вни мені!

Ох, бо ті зітхання, тихі, сердечні,
В серці глибокий ми біль шевелять:
Там наче струни тремтять безконечні,
Вічною нутою горя тремтять.

Нині, о любко, в сей вечір погідний,
Сотні щасливих при собі сидять
В любій розмові, а усміх свобідний,
Погляди щирі їх лиця красять.

Чим же ми гірші від сотень щасливих,
Чим заслужили ми горе і жаль?

* * *

— Ой матінко люба, єдина моя,
Постигло м'я горе, недоля тяжка!
— Яка ж тебе, синку, недоля попала?
Хіба тя дівчина любить перестала?

— Ні, мамко, те лихо мені не страшне,—
Та тяжче ще горе постигло мене.

— Яке ж твоє горе,— по чім жаль безмірний?
Хіба тебе зрадив товарпш повірний?

— Ні, мамко,— про те я забув бп давно,
Но лихо моє,— в моїм серці воно.
— Не згану ж я, синку, що в тебе болить,
І що твоє серце, спокій твій мутить.

Wondershare PDFelement

НАЙМИТ

(ПОЕМА З НАРОДНИХ ПЕРЕКАЗІВ)

ПРОЛОГ

Єгова скликав ангелів землі
Перед свій трон. Злетілись. Він питає:
„Хай кождий з вас розкаже тут мені,

„Як мій закон на світі виповняє?“
І каже ангел Жизні: „Бачив я:
Багач в дворі препишнім проживає

„У злоті, сріблі, розкоші. Щодня
Забави, бенкети. При нім в хатині
Бідак. Городець і хатина та —

„То весь його маєток. В хаті, в скрині
Пустки́,— лиш що заробить, тим живе,
Весь вік свій так: «Коб нині, нині, нині!»

„Дітей аж осьмеро в бідняги є,
А всі дрібні. Вдягти би, згодувати,—
І родичам аж голова з тим схне.

„А в багача нема дітей, хоч плати
Чимало вже набрались лікарі,
Хоч слізно моляться отець і мати.

„І сталось так, що разом матері,
Багата й бідна, в тяж зайшли. До бога
Шле молитви багач, на вівтарі

„Кладе офірп. Ось діждесь, бач, сво́го
Потомка! Вже тепер добро його
Не впа́де в руки приймича чужого.

„А бідний плаче і сумує: що
Йому почати? Де візьмесь та сила,
Щоб прокормити ще дитя одно?

„І сталось так, що бідна підноси́ла
Тяжкий мішок в городі й без вини
Своєї плід в утробі задусила.

„Сповняючи закон твій по всі дни,
Я матері багатої живую
Дитину в лоно бідній підмінив.

„Багатій же я підмінив мертву́ю“.
І каже бог: „Се добре! Той бідак
Робу́чі руки плодить, що годують

„Весь світ, хоч голод все самі терпля́ть.
Багач же був би вивів спина сво́го
На дармоїда,— то й волить отак,

„Як жив сам посеред багатства сво́го,
І вмерти сам. Добро його піде́
Багатшим в руки. Бо хто має много,

„Той матиме ще більш, а хто блюде
Тривожно крішечку свою, втеряє
І те, що має, аж усе зведе“.

Тут ангел Смерті з трепетом ступає
Перед престіл Єгови: „Отче, я
Не знаю, чи закон твій позволяє

„Милосерди́ться там, де біль, грижа́,
Сирітство, плач без помочі й поради
В розпуці молиться й клене, де вся

„Земна недоля тягарем насяде
На людські се́рця, де й безсмертним нам
Мутиться дух і ум із серцем вадить.

„Як твій закон не позволяє й там
Тих смертних милувать, то признаюся,
Що не сповнив його, й хвалюсь тим сам“.

На ті слова Єгова усміхнувся:
„Скажи, що трапилося там тобі?“
А ангел Смерті встав і стрепенувся

І так почав: „Вночі було, взимі,
Коли в нужденну хатку край селища
Я загостив. На голім тапчані,

„Обвитий в чорні, підрані шматища,
Лежав газда конаючий. Погас
Огонь в печі, крізь шпари вітер свище,

„Вкрив іней стіни. Передсмертний жас
Ще нужденнішим те гніздо недолі
Чинив. Край постелі стояла враз

„З дітьми дрібними мати і страшної
Хвилини ждала — скону мужа. Плач
Дітей притих; промерзлі, майже голі,

„Вони тремтіли вкупці,— тілько, бач,
Донька найстарша матір потішала,
Обтулюючи менших в подігач.

„А мати над вмираючим ридала:
«Мій світе білий! Горенько моє!
Чого я на старі літа діждала?

«Куди ж тепер дінуся, бідна? Де
Знайду підмогу? Хто вас, квіти-діти,
Згодує й до розуму доведе?»

„А муж на те: «Не плач! є ще на світі
Добрії люди, а над нами бог,—
Чей не дадуть вам гинути та мліти!

«Чей порятують! А мені одно—
Вмирати. Й так я жив, нуждав, бідився,
Весь вік робив, не приробив нічого,—

«Такий вже, видно, пай мені судився!..»
Замовк. Я все те чув. Зближався
Останній час,— та жаль мені зробився

„Дрібних дітей, доньки, і я подався,
Лишив ту душу. Отче, як згрішив я,
Карай мене!“— Єгова відізвався:

„Ти зле зробив. Душі тій присудив я
На суд мій стати—не за гріх її,
Бо стежкою тернистою водив я

„Весь вік її, до плуга, скиб землі
Приковану так, що їй і згрішити
Не час було,— слова ж та мисли злі

„Недоля відкупила. Та як жити
Він буде довше, то вже аж тоді
Тяжким покусам не опресь збludити,

„А через блуд терпіти і в біді
Померти мусить. А малії діти
Були б померли за вітцем взимі,

„Донька ж була б знайшла талан у світі.
Та в нерозумнім милосердю ти
Змінив мій суд, і те, що муть терпіти,

„Вони з твоєї потерплять вини“.
Заплакав ангел і пониз престолу
Єгови на лице впав: „О, уйми

„Тим людям, отче, горя, муки й болю!
Я завинив, нехай терплю я сам!
Карай мене, лиш їм дай кращу долю!“

На те господь: „Се добре. Я віддам
Тебе тим людям. Чоловіком станься
І, бідний сам, служи тим бідакам!

„Терпи враз з ними, їх біді пригляньсь,
Рятуй, як зможеш, від загуби їх,
Учи добру й сам злому опирайся!

„Почуй тягар тих пут земних усіх,
Що тих людей до долу придавили,
Візьми пай сліз їх, і провин, і втіх!“

І ангел Смерті крильми світляними
Накрив лице й падучою звіздою
Злетів на зимнії землі долини,
З людьми зносити всяку людську долю.

I

Васюта в деберці застряг з дровами у сипкім снігу,—
З сил вибився, увесь продрог з натуги, студені й страху.
Конята вкрились піною, задихались, ледви́ стоять,
Та хоч як мучаться, саней не рушать з за́токи й на п'ядь.
Вже білий день. Васюта вкруг глядить, а на його блідім
Лиці чимраз видніший страх. Стис зуби й похилився він,
Мов у гніві якімсь німім, в розпуці, без надії й сил,
А мисли в голові важкі вертілись, тьмили світ, мов пил.
„Ось доля,— думалось йому,— ось тут, небоже, жий та будь!
Як налягла зла доля, так не дасть ні раз вільніш дихнуть!
Худібка в пошесть вигибла що до ноги, хоч вовком вий,
Мене самого на берліг звалив недуг на рік цілий,
Житце торік зарóдило, та зогнило на помети,—
От тут же ти дітей годуй, податки та дачки́ плати!
Зима прийшла, ніхто й дрівець не постарав: пан ліс запер,—
Роби за дрова, а як ні, то грішми заплати тепер.
А тут і шеляга нема, а на відробок хто піде́?
Я слабував, стара з дівчам ледви́ могли зробить що де,
Аби прожити. Боже мій, що провинив я так страшне,
Що ти за кару з постелі смертельної підняв мене?
Якби був я в сирій земли з руками наохрест лежав,
Не був би тих дрібних дітей нужди й нещастя оглядав,
Не був би бачив, як пищать із голоду в тяжлі ті дни,
Не був би бачив, як дрижать в ту лють від студени вони,
Не був би чув, як день і ніч стара наш вік гіркий клене,
Як Настка, цвіт мов без роси, мовчить, і гнеться, й в'яне, й схне!
О боже, тою ласкою мене ти страшно покарав,—
На тяжчий біль, лютіше зло мене з недуги ти підняв!

Ось і тепер, хоч жий, хоч гинь! Прийшлося їхать по дрова,
Хоч, як іздибле гаєвий, то в пана милості нема,—
Тра з місяць за ломаччя те в кривавім поті відроблять.
А тут застрягли сани ще, хоч що дій, не двигнеш на п'ядь!
Що з того, що опівночи я з дому вибравсь, щоб назад
Вернути скоро світ? Тепер хоч гинь тут! Жаль і тих конят,
Що так замучились,—та ба, і з ними лишенько мені:
В сусіда, бач, до досвіта на ніч вони позичені,
А тут вже сонце піднялось! Що скаже там за те сусід?
І відробить за шкоду, та й ще наклене мені сім бід!
Ой, господи, дай радше, щоб в тій хвилі нагло вмер я тут,
Або ми поможи відбить оту страшенну бідноту!"

II

Втім, звуки пісні, мов дзвінок, тужливо лісом пронеслись
Такі сердечні, повні сліз, та любо в серце так лились,
Що притаївсь в вершках дерев стогнучий вітер, втих весь ліс,
Недвижно слухав велет-дуб, схилялися вершки беріз,
Схилялися заслухані. Хвилюючи, плив дивний спів.
Васюта, вчувши голос той, затрясся зразу, задубів.
„Ого, се гаєвий іде!— подумав він.— Пропав же я!"
Та швидко розважніша мисль у голову йому прийшла.
„Ні, гаєвий потихо йде, мов злодій, щоб кого спіймать.
„Ні, певно, се не гаєвий,— не стане ж гаєвий співать.
Чей змилувався бог когось мені до помочі прислать!.."

пісня

Ой нема то так нікому,
Як бурлаку молодому.
Бурлак робить-роботає,
Аж піт очі заливає.
Заросився, забродився:
„Де ж ти, бісе, забарився?"
„Не ходив я в коршму пити,
Ходив діла доробити".
Прийшов бурлак та до хати,
Чи нема що вечеря́ти?
Господиня не топила,
Вечеряти не зварила.
„Лягай, бурлак, таки спати,
Бо нема що вечеря́ти.
До порога головами,—
Встанеш рано за волами".

Ой ще бурлак не стелився,
Вже господар причепився:
„Вставай, бурлак, годі спати,
Вже час воли в поле гнати“.
Ой встав бурлак, не вмивався,
Не мав чобіт, не взувався,
Не мав свити, не вдягався,
За волами так пігнався.
„Їжте, воли, траву тую,
Знайте службу бурлацькую.
Мати ж моя, мати мила,
Нащо ж ти м'я породила?
Чи на горе, чи на лихо,
Чи злим панам на потіху?“
„Не на горе, не на лихо,
А злим панам на потіху!“

Почувся скрип чобіт в снігу, де-де гиля суха паде,—
Глядить Васюта, парубок гостинцем попід ліс іде.
Здорове, привітне лице мороз ціпкий нарум'янив,
Широкі плечі, стрійний стан старенький подігач укрив,
Ремінь вузький оперезав. Холошні з доброго сукна
І прості, добрі чоботи, старенька кучма, що чола
Широкого і ясного до пів лиш закривала,—ось
Усе, що про прихожого на перший вид сказать далось.
Аж легше бідний відітхнув Васюта, бачучи його.
„Ей, братчику,— аж скрикнув він, як той зблизивсь
на кроків сто,—
Сам бог вас, видно, тут надніс, щоб бідного підратувать!
Адіть— запав я в сніг; хоч що вже мучусь, не здвигну
й на п'ядь!
Конята змучені, і я слабий. Дасть бог вам добру путь,—
Ходіть та поможіть мені санки з заточини добуть!“
Прихожий скочив у ту ж мить. „Дай бог вам щастя!“—
„Ой, таке
У бідного все щастя ось!“— Васюта рік йому на те.
Прихожий глянув на санки, рукою коні поплескав,
Чи сніг глибокий—посмотрив і до Васюти так сказав:
„Ну, чей же то й на бідного бог ласкав! Чей прийде ще час,
Що щастя й бідному в житті всміхнеться весело хоч раз.
Ану, тепер беріть батіг та підгоніть конята,— я
Підважу відси! Вйо, малий! Ану! Та що ж се за вага!..“
Васюта ще й не озирнувсь і батогом махнуть не встиг,
А вже прихожий догори, немов на крилах вірляних,
З саньми й дровами підомчавсь,—і коні живо так тягли,

Немов подвійную нараз десь-відкись силу узяли.
Перехрестивсь Васюта:—„Гій, се що за диво!. Тільки час
Я побивавсь тут, а отсей прийшов, попер та й витяг враз!
Га, видно, парубок здоров, а я ось ледве стою сам,
Куди мені хоч би й санки підняти, не то тільки трам!..“
Так думаючи, з деберки Васюта звільна підіймавсь
На стежку, де прихожий все стояв з саньми та й усміхавсь.
„Ну, бог поміг! — сказав.— Тепер щасливо в дальшу
путь! І я
Підсяду з вами до села,— а може, знов де колія,
Що треба буде підмогти“.—„Бог заплать вам!“— Васюта рік.—
Я вже гадав, що гаєвий іде, то був би заволік
У двір із кіньми,—а ту ще чужі конята,—ну, тоді
Було б нещастя! А то бог зіслав ратунок у біді!
Нехай же вам!..“—„Не дякуйте,— його прихожий перебив,—
Сідаймо й їдьмо!“—„Ох, я вже і розум, бачу, загубив“,—
Сказав Васюта і зітхнув, наверхи дров сідаючи.
Прихожий ззаду сів, і, сніг сипучий живо краючи,
Помчали стежкою санки. Над ними темний ліс дрімав
Під сніговою нависсю. Мов хорий, вітер там стогнав,
Серед верхів блукаючи. То в далі лім десь затріщить,
Ворона крякне та жовна о пень сухий застукотить.

III

Мов сонечко за хмарою, померк весь вид прихожого,
І бачилось, що думка враз із джерела негожого
Булькнула й радісні думки, мов луг цвітистий, залила.
Додолу він схилив лице, а думка ось яка була:
„Ну, ось і перший ступінь мій в нове життя,— а вже хибний!
Ось чистоту неси в той бруд, а в перший миг— ти й сам
брудний!
Ось тут ти інших вчи добра і сам не допускайсь вини;
А сам у першій хвилі ти вже завинив! Добро чини
Одному— против другого се зло! Змилосердись над тим
Нещасним, порятуй його— ти вже злочинець тим самим!
Бо, бач, се панський ліс, чуже добро,— він крадіж поповнив,—
А ти, що помагав йому, враз із ним теж завинив!
О боже, чи на те ж зійшов закон твій вічний, щоб давив
Багатий силою його убогих, знищених братів?
І чи на те ж ти заповідь свою великую поклав,
Щоб сильний нею здирства всі, усяку кривду покривав?
Бо хто ж тут винен? Чи ж отсей бідак, що, щоб огріть
дітей дрібних,

Щоб ложку страви заварить, холодну смерть прогнать
від них,
З плачем в сусіда випросив конят і ніччю в ліс чужий
Поїхав по дрова? Чи ж він вже злодій через те тяжкий?
Або чи винен гаєвий, що, якби здибав його тут,
Без милості погнав би в двір, де лайка та побої ждуть
І на́каз ще—украдене тяжко та гірко відробить?
Ні, гаєвий своє б зробив: він служить, він же хоче жить.
А пан, хіба ж він винен тут? Він на́йменше! Його майно,
Значи́ть, чужий не руш, хіба за гроші,— так і слід воно!
А переступиш, караний буде́ш,— і се закон велить.
Все по закону, а проте як тяжко людськість тут терпить!
О боже! Чи хіба сам твій закон усьому тут вина,
Що ставить межу між людьми, де по природі меж нема?
Чи на́йбільш я тут винен? Чом в нещастю я допомагав,
А наперед: чиї дрова, чий ліс, чий віз,— не розпитав?
Та ні, хоч був би знав я крем, що ліс чужий, дрова чужі,
Чи ж був би я покинуть міг отсього бідака в біді?
Значи́ть, подвійная моя вина! Нехай і так! Нехай
На мене вся вина! За ню мене лиш, господи, карай!"

IV

. . . . . .

Написано в цвітні 1878 р.

VII

Наші предки чолобитники,
То-то вам були осли!
Аж за море по нашийники,
Пана і канчук пішли!

„Край у нас багатий і плідний,
Лиш нема порядку в нім!"
Ну й прикликав же народ дурний
Злодія-князя́ в свій дім!

І почав князь заводи́ти лад,—
Ну, і швидко так зайшло,
Що, окрім ладу, вперед і взад
Нічогісько не було.

А їм, дурням, мов по сьому й буть,—
І байдуже,— лиш князя́
Вихваляють і поклони б'ють,
Аж дреньчить їх заліззя́.

Ей, та що то й говорить про те,—
Давня казка та й по всім!
То-то нині плем'я золоте
Розрослось — не пара їм!

Нині ми не підемо князя́
Десь за озером шукать,—
В нас тепер залізниць скільки хоч,
То їх нам і сто примчать.

Канчуки вже вийшли з моди в нас,
Бо по милості князів
Конституцію дали нам враз,
Свободу спання і слів.

І поклони ми вже не б'ємо,
Тільки,— ну, як бог велів,—
Скоро де старшого зуздримо,
Швидко шапочку долів!

О, ми вже не чолобийники,
Хоч і клінне всім старшим!
Ми вірноконституційники,
І ми славимося тим!

Що, що треба кланяться не раз
І нездарам, підлякам?
Адже жити хоче кождий з нас,—
То й нема провини нам.

Ви лишень на поступ наш глядіть!
Ми йшли Куліша слідом,
За фонетику п'ятнадцять літ
Воювали ми тягом.

Десять літ о самостійності
Малоруській кричимо,
Хоч, по правді, чудодійності
З того крику не зримо.

Вже п'ять літ організації
Всерутенські сняться нам,
Та й ідею комасації
Грунту кленчем русинам.

А два літа вже, як стали ми
В боротьбу з розличними
Ідеалами, так званими
Соціалістичними!

Хоч не раз тре дурням дать поклін,
Гнуться за бігом ріки,
Крити переконання своє
Доведеться залюбки,

Слухать добре, відки дзвонить дзвін,
Та вдавать, що воно є,
Носить всяческі нашийники,
Що яка-будь власть дає,—
То про все те ми зовсім, бігме,
Ще не чолобийники!

Написано в маю 1878 р.

СЛОВАР - ПОЕТ

Він ходив — слова збирав,
А з тих слів — стихи уклав,
Але ще б му раз піти,
Духа до стихів найти.

ВЕР - ИЙ

Хто се Вер - ий? О, се демократ,
Але не Іванові простому брат!

„СЛОВО"

В началі бі „Слово" у бога,—
Богдан його відтам украв,
Стесав з нього божу подобу
І чорту за гроші продав.

В-ОВІ П-ОМУ

Слово — чудний дар природи, світ ним ясний, вольний став;
Але ти ним світ рутенський довгий час в тюрмі держав.
Та природа ж тих карає, хто відбіг від прав її,—
Як негідному — дар слова, певно, відбере тобі.

П'ЯТЬ ГРІХІВ ГОЛОВНИХ

Оси мовлять:
„Ми маленькі сотворіння, та жало в нас остре є,
Хто не хоче го зазнати, най ся добре стереже!
Пересуди і неуцтво, підле, мідяне чоло,
Несумлінність, беззасадність наше розранить жало".

„СЛОВО" І „ПРАВДА"

Чом „Слово" на „Правду" раз в раз ворогує?
Бо правди-то іменно „Слову" хибує.

АРІСТОФАН II

Не на сцені, не прилюдно він тирана висмівав,
Він лиш хтів легально, стиха — фельєтон лиш написав.

Він не вирік правди ясно, острим словом, мов ножом,
Він не різав, і злодіїв не колов їдким стихом.

Проектович, Доробкович, Гріндер, Швіндлер — всі вони
Тут при нім трудились сквапно коло „блага вітчини".

Він огненним їх гумо́ром, наче громом, не спалив,—
Як же ж мож? В три метафо́ри всяку правду все
він крив.

Але чим же ж він подібний до Арістофана став?
Тим, що за свою діяльність, як тамтой, кий дістав.

* * *

Послухайте, добрі люди, що маю казати;
Хоч не скажу естетично,— не буду брехати,—
Розповім вам все по правді, зовсім без фантазії,
Що ся стало в місті Львові, у руській гімназії.

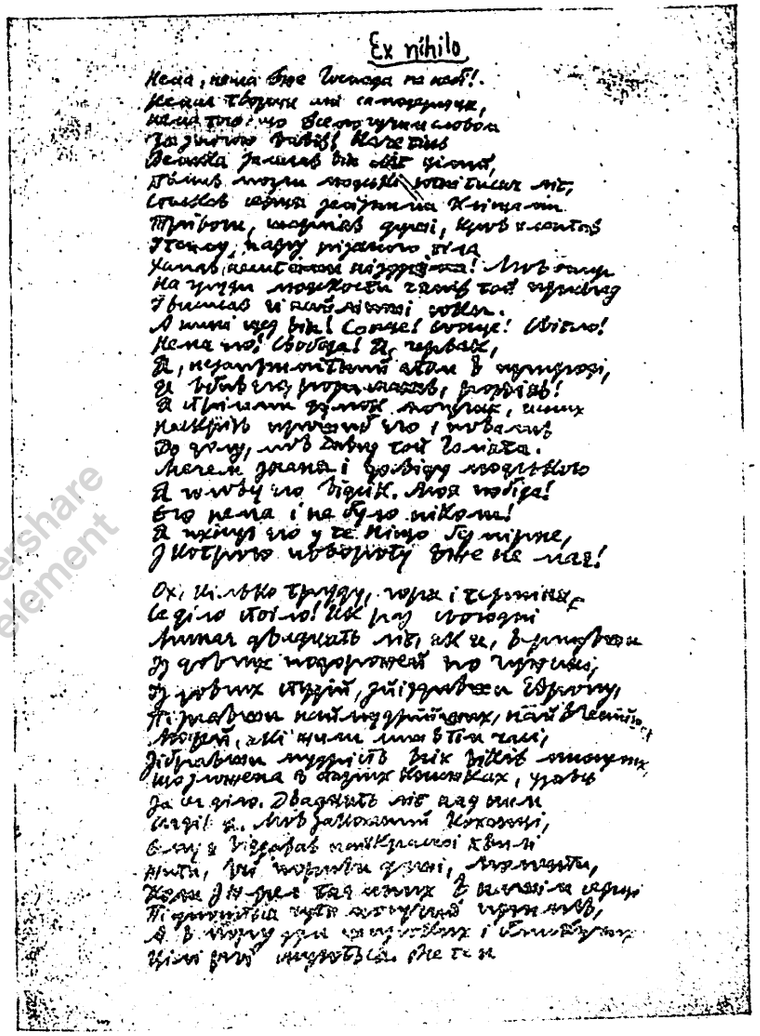
Ex nihilo

Сторінка автографа поезії Ів. Франка «Ex nihilo».

Ой було то в понеділок, в самий день феральний,
Ксьондз-директор пробудився дуже щось печальний;
Чи то сон який поганий віщував му лихо,
Чи журився, що гімназисти не сидять му тихо,
Чи му, може, які мислі вчені та високі
Не давали супокою, мов куці сороки?
Хто ж то може відгадати, що за клята шпилька
Встрягла нині рано в мозок нашого Василька?
Ніхто сього не згадає, бо нема на Руси
Від професора до того, що пасе он гуси,
Мудрагеля з так глибоко вченов головою,
Що б згадав, що Василькові не дає спокою.
Встав Василько, сплюнув гнівно: „Ну, віддайся богу!
Буде лихо, бо-м, встаючи, став на ліву ногу!
Що то, що мене все мусить лихо напіткати!
Хоть психолог, а не можу правов вперед стати!“

ЕЛЕГІЯ

Людьми забутий і богами,
Сиджу я осьде над потоком,
Хтів би-м го перескочить скоком,
Но все лиш фиркаю ногами.

Минув час мо́їх скоків хвацьких!
Тепер я сам, як день божистий,
Сиджу, співаю акафи́сти
Та стиха дру хлопів скалацьких.

Забув про мене бог і люди,
Та чорт їм! Добре то той мот:
Народ про воджя позабуде,
То й водж забуде про народ!

І я теперка забуваю
Про божі всі права і лю́дські,
Нещадно дру, ще й обплюваю
Всі тії весі ботокудські.

Колись я був Рак Поступович,
Но нині то́го вже не чутко,
Я не Наум вже Безумович,
А лиш попросту — Йван Забудько!

1879

* * *

Не раз нагадую ті дни,
Коли ми враз гуляли,—
І в самоті не раз вони
Відрадою ми стали.

Немов листки два на воді,
Так ми в життю зійшлися,
Но се́рця наші молоді
Навіки враз зрослися.

Заскоро розділила нас
Рука могуча долі,
Но нашой приязні весь час
Не ослаби́ть ніколи.

Згадай же й ти часо́м мене!
Я згадую тя тоже,—
А нині враз приїми мое
Сердечное: „Щасть, боже!“

* * *

Між щастям і горем
Бездонная пропасть.
Надія над нею
Будує міст.

Із сліз кришталевих,
Із ба́жань сердечних
Між бездною й небом —
Воздушний міст!

* * *

Встидно плакати, тужити,
Встидно з горя сповідатись,
Але тяжко з горем в серці
Жартувати і сміятись.

НА СМЕРТЬ МОЛОДОГО ПОЕТА

На п'ятім поверсі, народе,
Поет твій жив!
Товариш йо́го був той вітер,
Що ходором в цюпі ходив.

Поломана постíль, стіл, крíсло —
Ось все добро, —
Прокляття на бідність — се рання
Й вечірня молитва його.

І в те невсипуче прокляття
Вгорнувся він,
Мов в плащ, що ненавистю гріє,
Аж пок не зостудить го скін.

ІСТОРІЯ МІДЯНОГО КРЕЙЦАРА

I

Пройшла вже північ, — день зближався,
А я сидів, не роздягався,
Сидів та фізику читав
І весь від стужі дилькотав.

Зима була тяжка, студена,
А в мене хата нетоплéна,
Ще й їсти ніщо, і гроша
В кишені, хоть м'я ріж, нéма.

Один у мене лиш остався
Приятель вірний, що не дався
Підвести зрадникам тамтим
І в горю м'я не опустив.

Та що ж, мені то вно із нього
Потіхи й помочі немного, —
Бо й він нужденний і слабий, —
Бо він — лиш крейцар мідяний.

II

Мороз чим раз, то більш змагався,
І голод тож не унімався, —
Мішались в голові думки,
І книжка випала з руки.

Без сил, без хліба, без надії
Сидів я, óбрази страшнії

Ставали довгов чередов
Ген-ген в будýще перед мнов.

І крейцар вийняв я послідний,
І думав: „Де б він [був] пригідний?
На що б ту він мені придався?“
Но я нічо не догадався.

Мигтіла свічка. У світлиці
Понýро, вогко, що в гробниці,—
А я сидів, не зводячи
Із мого крейцара очий.

III

Не знаю вже, чи ослáблений,
Роботов, стужев утомлений,
Я так і сидячи заснув,
Чи справді-м бачив все і чув.

Ось бачу: та ж моя хатина,
Вогка, холодна,— одежина
На мні легенька,— я сиджу,
Зубами дзвóню і дрижу.

І голод чую, мов кліщами
Нутро ми щипле,— і думками
Непевно бróджу, а на дні
Розпука кúває мені.

І знов лежить передо мною
Мій крёйцар,— силою чудною
До себе погляд мій прикув,—
І втім, про все, про все-м забув.

IV

Ось крейцар, бачу, розростаєсь,
Лицем до мене обертаєсь,
І мідяні його уста
До мене прорекли ось так:

„Що ж, правда, ти в біді і горю,—
О тім і слова не говорю,—
Но що в розпуку ся вбивать?
Ту справді тілько наплювать!“

А я му: „Легко то сказати,
Но плюй, де ніщо в рот узяти,
Свищи, де холод, в пальці дуй,
Се вже зробити — не туй-туй!“

А він мені: „Га, що ж робити?
Тут тре ся на людей дивити.
Гляди, хто з них живе в добрі?
Чи многим ліпше, ніж тобі?“

А я йому: „Та що ж ми з того,
Що й других горе гірше мóго,—
Чи з того поміч ми прийдé,
Чи легше ми терпіть будé?“

Но крейцар мідяний ні слова
Не відповів ми на ту мову,
Лиш в усмішку їдку його
Лице плоске ся протягло.

V

. . . . . .

Wondershare PDFelement

ІСТОРІЯ ТОВПКИ СОЛІ

ПОЕМА

Посвячена пам'яті батька мого Яця-коваля.

I

В вандрівці жизні я блудив багато,
блудив, бо правди і добра шукав,
в добро і правду віруючи свято.

І в бідну хату раз я заблукав;
стареньку стріху мох укрив зелений,
і дощ крізь ню до хати протікав;

грозив упадком зруб, набік схиле́ний,
обпала глина з пона́дгнилих стін,
крізь шпари вітер провівав студений.

Вузе́сенький від хатки йшов вигін,
травов зарослий — ратиці, копита
сліду віддавна, знать, не бачив він.

Скрипіли двері, мов віко́м розбита
бабуся стогне, що болять кістки;
дрібні віконця, мов в ямках укрита

зіниця діда, ледве що який
за дня промінчик світла пропускали.
Отак в куті на беріжку ріки

вона глипіла,— верби і вкривали
зелені, а безплодні, люди в ній
живі,— без втіхи, бідні, проживали.

Осіння ніч була. Мов чорний рій,
насіли хмари важко над землею;
мов величезна птиця, по пустій

долині вихр скигли́в і бився над нею,
свистів у річки берегах крутих,
тьмив пітьму ночі лютістю своєю.

Дощ острий, зимний сипався з хмар густих,
в лице ми сік, промочував все тіло
і в дрож метав посеред піль пустих.

Глибоко в серці горе ми засіло,
вузлами сумнів ум мій пов'язав,
ніде довкола світло не зоріло.

І дощ, і вихор дух мій запирав.
Слабий, безсильний, ід незнаній ціли
я в бурю й пітьму поледви ступав.

Аж ось, немов два очка, заглипіли
дві ясні точки... щезли... глипли знов —
знов щезли, мов у тьмі втонути хтіли,—

но не втонули! Силою новов
грудь налилась моя,— вузьким вигоном
я до хатини серед верб зайшов.

Застукав,— з довгим, сумовитим стоном
втворились двері, до вузьких сіний
з звичайним в хату я ввійшов поклоном.

За очі дим ухо́пив м'я їдкий;
за серце вид м'я вхопив ненаглядний,
що поломінь мені відкрив яркий.

Була се дівчина. Мужицький ладний
вкривав її стрій. Стояла при огни,
мов клен над річков, стан схиливши складний.

Глибокі чорні очі — чом вони
вдивлялись в грань, що перед нев яріла,
мов проблиск кращої будущини

з-за полумені дослідити хтіла.
І по лиці її глибокий сум
розлився, —устами стиха шепотіла

Wondershare PDFelement

якісь слова, мов відгомін тих дум,
що бурхали в душі, мов вітер в полю;
та, знать, не щастя споминки їй ум

пестили, не принадну серце долю
вістило, і з заплаканих повік
біль серця, в сльози збризлий, рвавсь на волю.

І рій думок з собов і так волік,
що навіть мо́го прихо́ду не чула
і аж при першім слові, що я рік,

зіснулась, бистро ми в лице зирнула,
налякана мов, і здивована...
І думка в мене в голові майнула,

що, знать, чужих не часто ту вона
видала. — Ах! мні в серці засвітала,
мов день новий, хвилина та одна!

Вся кров моя огнем мов запалала,
затьмили ясні оченька її
все предо мнов, — довкола ніч ми стала,

і нич я вже не бачив, лиш її,
її в хатині, і в цілому́ світі!
Здавалось ми, що всі літа мої

давніші, горем, тугою повиті,
валились в безвість, наче хмари ті
пусті, подерті, вихру крильми биті.

Тремтячи, я просив і о нічліг.
„Просіть татуся, чи приняти схоче!..
Лиш я не знаю... Бачте, ось в куті

„татусь мій хорий — я при нім дни й ночи —
в нас тісно...“ Аж тепер я поглядів
по хаті: мало статків впало в очи!

Від диму чорні стіни й стеля, стів
старий, і лава й мисник, поуз ліжка
на жердці свита й пара кафтанів.

А ліжко те — від лави до запічка
дощок зо п'ять, соломи околіт,
верета груба — пір'я хоть би крішка!

На ліжку тім лежав старенький дід,
мов голуб сивий; на чолі глибоко
виднівсь грижі і муки вритий слід.

Запалі лиця зжовкли, гасло око
в ямках глибоких, давня сила рук
пропала, з уст, отворених широко,

слабими хвильми теплий віяв дух.
І знов ми пам'ять дійсності свідому
збудив у серці вид старечих мук.

„Не бійсь, дівчино, — я сказав, — чень твому
татусеві я зможу помочи!
Недурно доля м'я до твого дому

„вела крізь бурю й плюту по́ночи.
Я доктор“. — „О?! Бог милостив над нами! —
з утіхи й диву ледве проречи

вна здужала. — Се бог вступив ту з вами!
Ох, поглядіть на тата! Поможіть!
Чи видите, він ледве вже губами

„ворушить, він вмирає! О, глядіть!
Що я без него? Бідній сиротині
без батька темний, непривітний світ!“

І сльози-перли із очей дівчині
знов полились, — і ледве я її
вспокоїв, що татусь не вмре ще нині.

Старого руку я держав в руці
і відгадати жизні хід старався;
но швидко взнав, що щезли сили всі,

що висхла в тілі вже життя нора вся.
На мене звільна очі він звернув
і з тихим стоном „Хто ви?“ — запитався.

„Лікар“. — „Запізно вже лікáр прибув!“ —
„Що вас болить?“ — „Життя мене болить!“
Втім взір його доньку-дівча стрінýв...

„Вмирати тре, і те мене болить!
От лиш для неї ще б хотів я жити,
їй, сироті, ще долю запевнить!“

„Не бійтеся!— зачав я говорити,—
ви жить будéте!“ Болізно старий
на мене глянув, наче жаль укритий

трéмтів му в оці. „Панцю дорогий,
сховайте для молодшого надію,—
я застарий для неї, заслабий!“—

„Не бійтесь, жить будéте! Я зумію
піддержать вас, ві ще долю ви
запевните!“ — „Не вспію вже, не вспію!“

Но вперто я з старої голови
старався тьму розпуки розігнати,
розрушать струну теплої любви!

Бо знав я, що хоч лік му небагато
поможе, то надія ще сама
при жизні зможе довше го держати.

І вспів я. Звільна безнадійна тьма
розвиднювалась, на лиці старого
щезала чéрта болізна, німа.

Кров швидше в жилах поплила у нього,
в очах зажеврів огоньок нараз,
і віддих тож рівніший став о много.

„Хто ви і відки шле вас бог до нас?“—
„Я здалека. В Самбірщині, в Підгір'ю
в Слобода, присілок. Довгий час

„там жив отець мій, там і вмер“.—„Не вірю
ухам,— сказав старий,— чи ваших слів
я не дочув?.. Ви з Слободи? В Підгір'ю?

В Самбірщині?..“—„Так само“,—я повів.
„То чень там Яця-коваля ви знали?
Був Яць-коваль за ваших ще часів?

„От, невеличкий чоловік, русявий,
в літах вже був, хоч кремізно держався,
усе всміхнутий, все на жарти вдалий,

„приязний, щирий. Живо обзирався,
мов маком, прудко сипав все словами,
часом на слові ніби запинавсь...“

„Се ж мій отець! Він знáкомий був з вами?
Він вмер, вже блúзько тому двайцять літ,
і небогато я його затямив;

„но пред очима живо ми стоїть
єго подоба т а к, як ваша мова.
Де, відки знали ви його, скажіть?“—

„Де я го знав?“ — Старий неначе знова
глибоко в груді вчув пекучий біль.—
„Де я го знав? Се давний час, ні слова!

„Сумна минувшість!.. Темнó, темно в ній...
Погано, страшно... Боже, чом у мене
не заморóчиш пам'ять в голові?

„Чом забуття ми вже не даш студене?..
А серед тої погані і тьми
одна лиш згадка, світло мов ясенне,

„сіяє — пам'ять тої сторони
підгірської, і споминки про нього,
про Яця-коваля, і мов крильми

„підносить м'я із горя й болю сього!..“ —
Старий задихався, утомивсь, із сил
опав. „Лежіть спокійно!—рік я строго.—

„Я зладжу лік, щоб болю вам влекшив,
лежіть лиш тихо! Хоть я й як рад знати,
який злучай вас з батьком моїм звів,

„но вам тепер о собі пам'ятати
пора,— лежіть спокійно! Швидко чень
вам стане ліпше, то мем розмовляти“.—

І лік я зладив,— з ним новий огень
затлів в старого жилах; мов дитина,
заснув він. В хаті стихло все, лишень

при печі, хоть і за слізьми, дівчина
щось поралась. „О, пан біг заплать вам!—
сказала вна.—Надія знов вступила

„у серце! Чим я, бідна, вам віддам
за вашу щирість?.. Ох, та ви самі ще
промоклі, ззяблі! Помагавши нам,

„о собі ви забули! Ось в печі ще
жар тліє: роздягніться! Одіж я
просу́шу; ви присуньтесь, де тепліще,

„огрійтесь! Я, що спро́мога моя,
вам повечерять зладжу... Небагато
і є в нас! Сльози — бідних вдяка вся!“—

„Багато я і сам не звик жадати.
Та й чи ж є плата, краща вдячних сліз?
А нещасливим, бідним помагати,

„здвигать розбитих з-під судьби коліс,
сушити сльози болю і недолі,—
се ж щастя більш, ніж труд, що-м ту поніс!“ —

Між тим на стіл гарячі бараболі
вона поставила, зирнула вбік
і „Ах,— сказала,— в [нас] немає солі!“—

„Що ж діяти?— сказав я.— Чоловік
з'їсть і без солі, як голоден крайно!“
І я оглянувсь тож, коли-м те рік,

і бач! Під грагаром, там, де звичайно
по хатах висять образки святих,
побачив я серед стіни злучайно

на дощечці, серед вінків сухих
і писанок поблеклих, почорнілу
від диму товпку солі. Знать, з давни́х

давен ніхто не ткнув її, бо насіло
верх неї густо диму й порохів.
„А от є сіль!—сказав я й очаділу

вказав їй товпку.—Чи ж не сіль я вздрів?“ —
„Ах, сю ви сіль побачили?—рекла вна.—
Ох, ні! Ох, ні! Се батенькова сіль!

„До сеї соли в нас ніхто віддавна
не тикався! Се, кажуть, сіль свята!“—
„Свята? Ся сіль? А через що ж свята вна?“—

„Не знаю. Но татусь із пій щодня
молилися, неначе до святого,
і плакали... при них молилась я

„і мо́люсь досі ще“.—„А се ж для чого?“—
„Не знаю! Татко ми казали так.
Вкінці й сама пізнала я, що много,

„о, много лекше в серці стане, як
пред нев помо́люсь! Ось і днесь сердечно
молилась я... Се, кажуть татко, знак

„якийсь важний в їх жизні; набезпечно
не знаю, що за знак і що значи́ть.
Но їдьте ж! Занесіться докопечно!“

Но дарма вна просила, я вкусить
не міг нічого, а раз в раз вдивлявся
в ті дивні святощі, в ту сіль... Доси́ть

думок в умі ми шибало, мов гнався
рій за роєм. Із чорної її
подоби вичитати я старався

замерклу повість: що за диво і
сюда, яке чи щастя і, чи горе
поставило високо між святі?

Яке життя, немов хвилясте море,
тут перед нев в хатині тій плило?
І далі думка темне поле оре:

о що молився д' ній старий? За що
їй дякував у сльозах на колінах?
А се дитя, що тихо ту зросло,—

о що молилась чудна ся дівчина?
В пустім просторі шибались думки,
вузли стрічали, загадки, сумніння,

но не могли найти їм розгадки́,
в тім сумерці хоть проблиску якого.
Но на долоню білої руки

головку сперши, при ногах старого
донька сидить і оком не змигне
люблячим із лиця його сумного.

І як крізь сон лице ся те всміхне,
то й їй на личку ранньою зорою
світає радість; а як знов спічне

на виду батька сум важков ногою,
то й їй з лиця, мов хма́ра сонця світ,
зжене сум облиск радості й спокою.

Но, мов під вечір пишнобарвний цвіт,
вона клонилась звільна; довгі ночі
і дні безсонні почали тяжіть

їй на повіках, склеювати очі.
Тож рік я: — „Слухай, серце, лязь, спочинь!
Мені і так ще спати ся не хоче,

„то я посиджу при слабім; чень він
гнеть збудиться; мені тре пильнувати
ліку; а як за кілька би годин

„зломив м'я сон і я схотів би спати,
тоді тя збу́джу". — Зразу вна і чуть
о сні не хтіла, аж як налягати

я став, — лягла, і як лягла, так тут
і вснула. Я сидів край ліжка. Стала
тиша́ вкруг, лиш вітри в полях гудуть.

Мисль зразу в темний світ ся розбігала,
блудив без цілі по хатині взір,
аж товпка солі знов в умі ми стала,

мов темний горя й бідності докір.
Но швидко темні почали картини
щезати, прояснявся мов простір,

огрілась кров згадками золотими
про молодість, що мов весна пройшла,
про радощі, надії й сни дитини,

і, ах! про нього, Яця-коваля,
про батька мого! Кілько людських сліз він
вмів осушить за свойого життя!

Рукою щедров кілько пільги ніс він!
Що щирим словом зітхань утишив!
Як всім добром в сусідських серцях ріс він!

Ніхто в гніві ся з ним не розходив,
а дім його, той дім, де я родився,
що́ бідних, трудних, нищих угостив!

Як людяно він дома́ обходився,
яким теплом там віяло, як там
усякий радо, весело трудився!

І честь в селі була його словам;
добро громадське впіце свого клав він
і за громаду все, як міг, стояв,

з громадов всяке горе поділяв він.
Гарячим словом д' ньому я молився,
мов ось живий передо мною став він:

—„О батьку, духу, ти, що прояснився
у мо́їй мислі, що живеш донині
у вдячних се́рцях людських, де ти вжився

„добром і правдов! Стій усе при мині,
дай сво́їми й мені слідами йти,
дай рятувать людей в лихій годині!

„Дай і мені по смерті так, як ти,
жить в тямці вдячних, щоб і внуки чули
провідний голос нашої любви!"

Втім дід прокинувсь. „Доктор, а! чи ту ви?" —
„Ту, ту!" — „Так се не сон! А Яць-коваль?
Ви син єго?" — „Так, так!" — „Га, видко, вчули

„святії в небі мій сердечний жаль
і сльози, й поміч в горю ми зіслали!" —
„А як вам?" — „Лекше! Холод ніби вдаль

„відсунувсь, з груди мов ваги обпали!
Спасибі вам! А Фрузя де?" — „Он спить;
безсонні, довгі ночі її зломали,

„а таки спать не клалася; доси́ть
я напросивсь і, пок лягла спочити, —
се злоте серце, бог її наградить!.." —

„Ох, злоте-серце! ніщо й говорити!..
Я то вже знаю... Але добре, що
вна спить. Мені, хоть як не довго жити,

„тож розповім вам, як зо мнов було.
Вна про мою минувшу жизнь не знає,
і дай бог, щоб не знала ввік нічо!.."

Між тим, коли старий се повідає,
огрів я ноги, руки й грудь йому,
подав ліку́, що тіло ще зміцняє.

Ще ліпше він почувся, віддихнув
глибоко — віддих рівно йшов і гладко,—
і так зачав казать про давнину:

„Я ту родився у тій хатині. Батько
в колисці відумер м'я. Самопас
я ріс, пустий хлопак; допильнувать го

„недужа мати не могла і раз.
А бідність перла вже дитя до злого:
я красти вчився. Голодний, оком пас

„я зразу, де би з'їсти що дармого,
не мліти голодом; но швидко я
направду взявсь до ремесла гидкого.

„Не раз ридала матінка моя,
коли на мене їй жалілись люди,—
кляла, сварила,— но сміявся я!

„Гадала, бідна: майстер з мене буде!
До міста м'я, до столяра дала
в науку: чень при праці-ді забуде

„свій наліг злий! І плакала вона,
прощаючись зо мною, і вернула
сюда, свій вік коро́тати сама.

„Я більш не бачив її. Вона не чула
про мене довго нич, а як вкінци
почула, чим я стався,— лиш зітхнула,

„заплакала, но слова проречи
не здужала; так мовчачи лежала,
і так самотно й вмерла мовчачи.

„Мене не моц наука занимала,
хоть я здоров був, рослий і міцний.
Зато нас живо купка ся зібрала

„термінаторів: кожний угурний,
голоден вічно, голий і зопсутий...
От ми давай змовлятися тогдий,

„давай шептать: се вкрасти, там стягнути,
а там продать... Зле сім'я, що з села
приніс я, ту не лиш не встигло всхнути,

„а розрослось ще. Майстрови була
незвісна вся та річ. Но чоловік він
грізни́й був, прикрий: чи вина мала,

„чи й на́йменша, а все любив побить він,—
те й звав науков.— «Так мене колись
«учили»,—звик був часто говорить він,—

«і видиш, до чого-м дійшов! Так вчись
і ти!» — Та й трах по вилицях ні за що.—
Не довго так я вчився, терпів, хилився;

„ми змовились, всі як один ледащо,
втікати з міста; я перед всім вів.
Отак я злодієм зробився, гулящо!

„Як жив відтак, що перебув, терпів,
куди бував, як мучився, в тюрмах бився,
в них давніх позбуваючись гріхів,

„нові, ще тяжші поповняти вчився,—
про те казать і гидко, й нудь бере,
і духу б ми не стало... Ні, туди вся

„та погань най, зо мнов, в могилу йде!
От раз в тюрмі у Самборі сидів я;
зайшла раз мова, звісно, про життя

„злодійське,— де ту доста багачів є,—
як крав котрий, і де, і у кого́,
які з котрим лучалися прислів'я...

„От став один розповідать: «Го, го,—
нема тут багача в цілім повіті
над Яця-коваля! Чого-чого

«нема у нього! Гроші з срібла биті,
худоба, що і пану би не встид,
а одіж, а футра, сукном покриті!

«у свято жінка як натаращить
коралів, то аж гнуть додолу шию!
Се раз багач, там мож ся поживить!».

„Тут я озвався і, звісна річ, не крию
цікавости: «А був у него вже
хто з наших?» — «Був я й сам, та тим не вта́ю,

«що-м там дістав, і, пок життя моє,
там не піду!» — «Чому ж? Чи пси такі там
заїдлі?» — «Де там! Що там пси? Пусте!» —

«То, може, за́мки мудрі та міцні там?» —
«Е, що для мене за́мки?» — «Так про що ж
не виніс ти нічо, як кажеш, відтам?» —

«Піди-ко ти та сам стрібуй, чи мож!» —
Та й уривав, хоть що го прошу-молю...
І твердо я рішився собі також

„піти туди, як скоро лиш на волю
з тих мурів вирвусь. «Приклад другим дам,
а ковалеви гарно вже насо́лю!»

„Зима була. З тісних тюремних брам
я вирвався і до Слободи махаю,
захожий мов робітник, по містам

„і селам служби буціма питаю.
Приходжу, чую здалека: дрень-дрень...
стук молотів... За звуком тим ступаю.

„Зайшов до кузні. Вже змеркався день,
а надворі метіль, вітри такії,
що не дай бог! Я став перед огень,

„і гріюсь, і гляджу, що вкруг ся діє.
Коваль кує сокиру, під стінов
на лавці газди молоді й старії

„балакають... Хто дима́є ногов,
хто молотом побити помага́є,
а більша часть і нич, — от зимовов

„поров... роботи пильної немає,
то замісць в коршму та до кузні йдуть.
Тут сей та той мене сейчас пита́є:

«Хто? відки? як? і що де в світі чуть?»
Я їм се й те, а сам пасу кругами
очима... Змерклось, всяк в свою йде путь,

„коваль скінчив роботу і до грани
лле воду; став і я збиратись тож...
«Ти, ти! Куди ти, хло, під ніч світами?» —

„коваль до мене. — А хіба ж се мож,
щоб я під ніч, у куревіль такую
пустив чужого з дому на мороз?

«Хло-хло, я давній звичай ще шаную!
Ану, до хати! Вкусимо, що є, —
найдесь і місце, то тя підночую,

«а завтра, днем, іди, куди ти тре!» —
Не дуже то було мені на руку,
но, щоб в злім світлі не вказать себе,

„пристав я, ще й нову задумав клюку:
нехай і так, побуду, роззирнусь,
то завтра ліпше вдам злодійську штуку!

„Тож звільна в хату за газдов плетусь...
У хаті чисто, спрятно... На ослоні
сидять два слуги, що за дня якусь

„чи панщину робили на вигóні,
чи шарварок, — газдиня й слуги дві
при печи. «Ех, голодні ж ми, як коні! —

„сказав коваль. — Ану-ко, газдині,
давайте їсти! Хлопці, ну до діла!»
І сам він сів на лаві при столі,

„край него слуги і газдиня сіли,
я тож. Ми повечеряли. Дівки
окремо, но ті самі страви їли.

„Між тим розказували парубки,
як нині, що і кілько наробили,
Відтак коваль про давнії роки

„згадав... Дівки до прядіння засіли,
а слуги січку різати пішли
на тік... Для мене сам коваль в тій хвили

„соломи вніс. «Стели, стара, стели
чужому зараз осьде серед хати!
Він змерз, втомився, в тій лютій метелі!»

„Роздягся я і помолився, ляг спати,
но сон не йшов; глубоко в серце ткнув
мене той вид. «Так жити-проживати,

«то вже й не жаль!» — І в серці я почув
по своїй жизні жаль. «Отут сусіди
всі, мов рідня; рідня, у всіх мов був

«оден дух, замисли одні завсігди!»
Но інша думка блисла знов у мні:
«От богачі, не знають лиха нігди!

«Чужі на них і [в]літі і [в]зимі
працюють; що ж їм то значить, як в раю
з собою жить? Лиш чорту, не мені,

«їм завидіти! Вже що раз гадаю,
те й зроблю, таки завтра, будь-що-будь!
А ти хоч лобом бий о мур, ковалю!»

„На другий день встав я, як всі встають,
Коваль м'я знов гостить. «Хло-хло, що маєш
ходить? — сказав. — Наймись у мене тут!

«Що в нас за лад, сам бачиш і пізнаєш
ще ліпше, як побудеш довше в нас;
пізнавши ж, звикшись, чень го й покохаєш.

«Ось бач, оден слуга мій довгий час —
сім літ — ту був, недавно й оженився,
ну, і на власний хліб іде якраз.

«Худібки в мене, шмаття дослужився,
у праци зріс, у мирі і в ладі,
та ще й ковальства в мене ту навчився, —

«все мов найде на своїм газдівстві!»
«Отак, — я думав, — за нужденну частку
працюй тобі, вислугуйся тобі,

«літа трать, силу і здоров'я краску,
щоб потім газдов найбіднішим стать!»
І я подякував йому за ласку.

«Піду ще, — кажу, — далі поглядать,
відвиджу свояків, — як не лучиться
нич ліпше, вернў ту до вас оп'ять».

„Я се на сміх казав, щоб розлучиться;
не знав, що казка збудесь гнеть моя,
що тяжко насміх той на мні помститься.

„Пішов, весь день в дебри просидів я,
а скоро ніч, я гей же потихенько
з-між терня, полем, та до коваля!

„Підліз під хату, — тихо. Я легенько
відняв вікно, вліз в хату — благодать!
Там хати дві: в долішній холодненько

„зимов, тож всі в горішній, в кухни, сплять.
Гляджу кругом: бери, що тілько тра!
Коралі, гроші в столику лежать,

„на жердці шмаття, чоботи, футря!..
Громаджу я, — вузелик вже пригідний
натаращив. Лиш пок громадив я,

здавалось ми, мов під вікном обрідлий
чалапнув сніг... Я визирнув — нема
нікого, сніг лиш ліпить непровідний.

„Заледво випхав я вузел з вікна,
сам виліз... Знов здаєсь ми, мов за плотом
чалапка хтось, но діздріти — дарма!

„Ну, я вузел на плечі, вниз городом...
у сад... Коб лиш у річку я забіг!
Борниджу сніг, аж весь облився потом...

„Втім, побіч мене знов чалапнув сніг,
і враз під плотом так щось проразливо
зареготалось, — я аж весь остиг!

„Я в другий бік шарахнувсь — що за диво?
Знов: «Ха, ха, ха!» — щось туй передо мнов!
Мов від окропу я метнувся живо.

„Став, слухаю: нічо не чути знов,
а сніг валить, що й носа не видати,
Я знитився, і взадгузь, взадгузь пішов.

„Не вспів ще й десять кроків промахати,
аж за плечима знов ми: «Ха, ха, ха!»
Я вбік, щоби за пліт ся дістати, —

„знов сміх! Великі очі у страха́!
Я чую вже, що в мні щезають сили,
і мов той птах в самотріску маха,

„і мечеться, і б'є собов без цілн,
так я метавсь,— но всюди сміх та й сміх
мене стрічав,.. «Відай, м'я прислідили

«і обступили вороги з усіх
боків! Прийдесь згибати — то згибати!»
І на́сліпо в розпуші я побіг.

„Знов сміх, но я вже не хотів зважати.
А втім, якась потужна, мов стальна,
рука як гримне м'я в лице!.. Як мати

„на світ м'я видала, така страшна
почесна ще м'я зроду не стрічала!
Сто тисяч ми свічок в очах вона

„враз засвітила, струнов зазвучала
в ухах, вузел з рук випав, і, немов
галушка, в сніг моя персуна впала.

«Ха, ха, ха, ха!» — довкола ляск пішов,
і з десять хлопа кинулось ід мені,
і, як кати, всі стали надо мнов.

«А що, хло-хло, найшов вже службу нині?
А що, хло-хло, вже в свояків бував?
А що, хло-хло, в дебри гостив, в тернині?»

„Так надо мнов ся кождий смішкував,
наслідуючи ковалеву мову.
Аж ось до них ся Гайгель відозвав—

„той сам, що дав лицю почути мому
рук свої́х силу—вчора він глядів
на мене в кузни, вовк мов на корову.—

«Ну, пташок нам в самотрісок влетів!
Зв'яжіть лапки, і обскубем му крила!
Я б в сво́їй хаті го вгостить хотів».

„І знов його руки залізна сила,
немов мітлу, вгору́ м'я підняла,
і руки ми ужовка обкрутила.

«Ні, пане Гайгель,— ковалів слуга
сказав, по голосі його пізнав я,—
до нас, до Яця завести го тра!»

«До Яця? Ні, на те би не пристав я!
Що Яць? М'якушка! Не зайде й раз
у вилиці, от так!» — і як стояв я

„при нім, а він межи очи м'я трас
так, що я й пам'ять стратив, злившись кров'ю,
на землю впав, немов мертвій ураз.

«Ей, куме Гайгель,— що вже я вам мов'ю,—
сказав оден,—так не годиться бить,
так мож і вбить, ще ва́шою руков'ю!»

«А хоть най гине!— Гайгель знов бурчить,—
таж за такого і гріху немає!
Ану, хло-хло,— до мене він кричить,—

«живий ти ще? Вставай, пора минає!»
І чоботом як ко́пнув м'я під бік,
то я, мов лист, що вітер ним звиває,

„по замети скотився, аж над потік.
І вже встаю, не про́шусь, бо безпечно
те знаю, що гіркий буде́ мій вік.

„Аж бач, садо́м іде хтось півперечно.
«Ось Яць іде!» — зашепотіли всі.
«Ну, аж тепер пропав я безперечно!» —

„подумав я і став, мов без душі.
«От гість ваш, куме!—мовить Гайгель, взявши
мене за плечі.—Дайте го мені!»

«Ні, ні,— Яць мот,— де вкрав, то там го завше
й карати тра! Ходіть, усі ходіть
до хати!»—І тлумак з снігу піднявши,

„мені дав Гайгель.—Чо, як околіт,
стоїш? Бери й неси! Твоя се праця!»
У хаті каганця вже блимав світ.

„Стара й дівки залякані, лиш Яця
лице спокійне. Сіли всі. Коваль
горівки, хліба вніс, їдять, гостяться...

„Лиш Гайгель все на мене зирк! Мов жаль
йому, що так в спокою м'я лишили,
мов руки го сверб'ять... А я, мов паль,

„став при порозі; вже не маю сили
ні смілости — проситись: най зо мнов
що хтять, те й роблять! — Вже їду скінчили,—

„ще раз келішок з рук до рук пішов...
«Сусіди любі,—каже Яць,—сердечно
вам дякую, що-м поміч в вас найшов!

«Но сего хлопця ви мені конечно
даруйте! Щó зайшло між нами днесь,
се бог лиш зна й ми знаймо оконечно!»

„Привстали всі, лиш Гайгель гнівно дмесь.
«Що,—каже,—ласки просите для нього?
Одного милуй, десять гнеть найдесь!

«Я коб так міг, то шкіру б дер з живого!..»—
«Ні, куме, ні,—рік Яць,—вже я не дам
йому потуги! Штуки в тім немного:

«узяти й бити. Вже я кару сам
найду му!» — «Е вже, з карою такою!—
тот буркнув.— Т-та, втім, будь, як хочесь вам!»

„Пішли. Я все в кочержнику ще стою.
«Хло-хло, такий-то ти?— коваль сказав
і наче хмара став передо мною.—

«Ну, ну, я зараз ти з лиця пізнав,
як лиш побачив тя, що ти за птиця!
І щастя маєш, що-м сю ніч післав

„на варту слуг! В нас варта — не дурниця!
Серед лісів, далеко від села,
самі вартуєм... Вже б не волочиться

„тобі по світі, якби варта та,
ще з Гайглем, мала тя злапати!
Ти вже почув, що в него за рука?..»

„Він сплюнув, перейшовсь півперек хати;
мов осуджéний, я в куті стояв
і сам не знав, що думати-гадати,—

„лиш в серці щось щеміло. Знов Яць став.
«Хло-хло, чи чуєш? А пощо ти взявся,
тьфу-тьфу! до кражі? Може, ти не мав

«чим жити? Може, сиротов остався?» —
«І сиротов, і бідним!»—«А не міг
ти зароблять? Та аж туди попхався!..

«Тьфу-тьфу! А тато не лишив тобі
нічо?»—«Город і хату, чим ту жить!» —
«А жінка, діти, може, є?»—«Дасть біг!» —

«Гм, гм, то зле! А хтів би ти робить?»
Не знаю, чом з тим питанням мені
всю душу перешиб смертельний встид.

«Буду́ робить!»—я ледво шéпнуть міг.
«А правду кажеш?»—«Най м'я бог карає!» —
«А станеш ту служити, по-добрі?

«Я не скривджу́ тя певно. Хто гадає,
що я багач; що я біди не знав,
не знав недолі,— той мене не знає.

«Я не багач, що маю, бог ми дав
за труд важкий. Зазнав і я недолі!
А нині що! Добра ми бог послав,—

«дітей нема, нема потіхи свóї,
а ту вже літ минає п'ятьдесять!
Кому буде́ здобуток праці мóї?

«Волю́ чужим, а бідним помагать,
влекшати долю тим, що так блукають,
як я колись-то мусив сам блукать;

«що пригорнутись до кого́ не мають,
як я колись не мав... А що, хло-хло,
чи в смак мої слова ти припадають?

«Зістанеш в мене?» Що чинить було?
Я все прирік, но серце ми давила
ще злість, завзяття хвилею гуло.

«Плети собі! Мені ся коб лучила
спосібність,— що лиш зможу, те вкраду,—
відтак шукай, де птицю носять крила!»

„Так думав я, накликував біду,—
а на біду не треба довго ждати!
«Ану, хло-хло, берися за іду

«і спать лягай, тре завтра рано встати
та до роботи; до роботи тра!»
І, попоївши, тихо ляг я спати.

„Як я проспав ту ніч, які чуття
в душі клубились, перлись і мішались,
се розказати — сила не моя.

„На другий день ми рано позбуджались,
і хоть усі на мене так глядять,
мов рік уже в добрі зо мною знались,

„звичайно, просто,— хоть нічо не знать
і Яцеві з лиця, коли вважливо
наказує, що кождому діла́ть,—

„я пречінь чуюсь, мов в кайданах... Диво!
Здавен безвстиднеє лице моє
вділ хилиться, палієся встидливо!..

„До праці я пристав, як пристає
голодний до їди, бо в праці наче
я сам о со́бі забував. Пливе

„так день за днем, пливе життя, трудяче
спокійно, мирно... Сварки, колотні
не чуть... І тихне в мні чуття боляче!

„Неначе крига та в воді літній
поволі тає, так зліть серця мо́го
щезати стала в щирій теплині.

„Почав звикать я до життя трудного,
до воздуха лагідного, що ту
круг мене віяв, до чуття братньо́го,

„що всіх в'язало в сильну цілоту.
Ах, всего того досі не зазнав я!
Чи ж диво, що в душі вчув теплоту,

„що всіх в тій хаті й хату покохав я
і весь став переродже́уватись в ній,
мов душу й тіло в со́бі обновляв я!

„За місяць я вже був неначе свій
в тій тихій, добрій хаті. Всі злі мисли,
що-м з ними ту прийшов, мов чорний рій,

„навіки, бачилось, із серця зслизли.
Я працював, щасливим чувсь і жив,—
згадки м'я навіть темної не тисли...

„Про згоду я нічо й не говорив.
Аж раз, уже в великий піст, в неділю,
коваль всміхнувсь і в хаті м'я спинив.

«Ну, хло, смачний газдівський хліб із сіллю?» —
«Смачний,— говорю,— коб до смерти ним
карав м'я бог, я певно не згордію!» —

«А що, зістанеш в мене пару зим?
Чи знов підеш до свояків?» — З устиду
згорів я весь і очи вділ схилив.

«Як ваша ласка м'я держать, не піду
нікуди, ка́жу — хоть до смерти в вас
останусь!» — «Ні, хло-хло,— він каже,— ти ту

«не мов ми то́го! Я тобі сейчас
щось ска́жу,— слухай, як се має бути?..
Говориш: батько твій у бозі згас,

«лишив щось... Тре й за тее не забути!
Вітцівщина, яка там є, то є,—
все ж гріх її в чужії руки вткнути.

«Піди домів, зроби там лад, що тре:
чи винайми кому, чи як сам знаєш,
щоби відтак не втратити своє.

«Тоді вертайсь! Ту певне місце маєш.
Тоді й за згоду. Я тебе пізнав,
що ти робітний... Ну, і як гадаєш?» —

«Ви мій отець!— крізь сльози я сказав.—
Ви другий раз на світ м'я народили,
бо перший раз у тьмі я пропадав!

«Ви чесним м'я робітником зробили!
Розказуйте, що лиш завгідно вам,
я зро́блю все!» — «Ні, ні!—сказав по хвили

„коваль.—Хло-хло, усе роздумай сам!
Не здайсь ніколи на чужую волю!
Все май свій розум, все в ладі свій крам!

«А як гадаєш, що я добре мовлю,
то і збирайся нині,—рік коваль,—
і я, що тра, в дорогу ти зготовлю»...

„Та й що вам дальше скáжу? Тисне жаль
за серце!.. З ковалем я попрощався
і з Слободов, а йдучи знов удаль,

„не думав навіть, що тоді розстався
з будýщинов, із щастям, з чеснотов!..
Під моїм щастям беріг обірвався,

„зарвав мене й надію в хлань з собов!..
Лиш я прийшов сюда, мене чекали
вже шандарі, шукали вже за мнов.

„Бач, десь там двір злодії обікрали,—
ніхто не міг на їх напасти слід,
тож шандарі вину на мене склали.

„Підозріння було! І дармо світ
і душу кляв я, що нічо не знаю,—
взяли мене, прийшлося знов сидіть.

„При своїм опирався я до краю,
не признававсь, бо й нич не винен був,
і клявсь, хоть знав, що віри в них не маю.

„Так в слідстві близько року я пробув,—
вкінци на внір м'я таки засудили,—
і знов в калужу давну я втонув...

„Шість літ минуло. Вийшов я. Без сили
до праці і без волі до добра,
я вже безвладно далі плив по хвили,

„немов колода котиться гнила!"
Старий слізьми оповість доповів,
тремтів цілий і плакав, мов дитя,

а я, мов причарований, сидів.
„Так він умер?— він знов мене спитався.—
Ви син його? То ще господь призрів

„на него, дав му діти?"—„Так,—озвавсь я,—
як перша жінка вмерла, та, котру
ви бачили, він другий раз побрався".

„О, вічна, вічна пам'ять будь йому!
Чимало в світі жив я, а такого
не видів і не ввиджу, аж умру!"

І дід утих,—знать, сон зломив старого,—
а і мені збиралося на сон,
і Фрузю я збудив сидіть край нього,

а сам поклався. Дзвеніло скло вікон,
тряслась хатина, верби аж стогнали,
і в берегах скиглив протяглий стон

вітрів осінніх. Тлумом обіймали
ті голоси гадки мої й чуття,
і хвилі в серці слабли, утихали

і втихли. Внер я в купіль забуття.

II

Хто жизні темну загадку розв'яже?
Хто людський дух розложить на частки
і повість кождої частинки скаже?

Хто прослідить всі тисячні знаки,
які на мозгу людськім жизнь лишає,
мов мозілі на лодоні руки?

І хто в сльозинці кождій розпізнає
всі складники? І в проблиску сміху
розмірить, як ся втіха й біль мішає?

Щасливий, хто без прочуття й страху
по стежці жизні йде і жизні дари
бере без намислу і по верху

бездонних хвиль пливе!.. Ніякі мари,
ні привиди снів тихих не мутять
йому; не зносить він тяжкої кари

за те, чого не завинив, не тлять
його душі всі незлічимі пута,
що всіх нещасних тиснуть і гнітять.

Щасливий він! Не стане дума люта
пред ним і не спита: „Що ти зробив,
щоб вольнов стала людськість ся закута?“

Щасливець! Ох, кому не уділив
приязний жереб того щастя й знати,
хто й ніч одну спокійно не проснив,

той щастя того може й не поняти!
Так сирота, що сам з життям в війні
зріс змалку, не пійме, що́ люба мати.

Не дав приязний жереб і мені
такого щастя; людське горе всюди
окружує і гонить м'я,— і в сні

воно ляга скалою ми на груди.
І як у сльотавий осінній день
лиш де-де сонце прозирне крізь груди

важких хмар: не розвеселить, лишень
ще дужчий сум розсипле над землею
і знов втоне, і дармо ждеш: чень-чень

знов вирне, сірих хмар прорве кирею,—
так рідко радість в серці ми гостить,
а сум царить над думкою моєю.

Нічо пожару того не втишить,
котрим, здаєсь, вся кров моя згарає,
котрий і в сні не хоче м'я лишить.

На небо наче хмара набігає,
то рвесь, то тягнесь, мов туман степо́м,
вік молодий передо мнов минає.

Вітця лице люблячее мельком
проноситься, поміж людьми чужими
важке дитинство — непривітний сон.

Прививдливії радощі дитини
і непривидливії сльози, й біль,
і праця, й бідність, і самотність з ними.

Знов сонця блиск — чуття, що по важкій
думок роботі правда відкриваєсь,
луч щастя в далі блискає хмарній.

І знов тьма — серце в болю знов стискаєсь,
за правду мука, пута і тюрма,
і згірдний шепіт людський розлягаєсь...

Знов лу́чем сонця золотиться тьма,—
се Фрузине лице, її се око
глядить на мене, розкіш в нім німа,

чуття сердечне світиться глибоко.
Нова буду́чність в погляді її
мені світає, весело, широко

грудь віддиха, всі злоті сни мої
стають мов дійсність і в вінок чудовий
сплітаються в однім тім злотім сні.

Но втім нараз, мов сум нале́тів новий,
велика тінь понуро налягла
на тої пресвітлий образ криштальовий.

Надію серця мо́го підтяла,
немов коса пахучий цвіт, нежда́но
та тінь — се товпки солі тінь була.

Мов велет-ніч, що з сходом сонця рано
лягає в дебрі, щоби день проснить,
а вечором встає наново прямо,—

так товпка ся передо мнов в ту мить
понуро стала, мов собов хотіла
всю жизнь мою, надії всі затьмить.

Ціла її подоба затремтіла,
і чув я добре, що се не мертва́
сіль, що в курній хатині бовваніла,

що се істота сильная, жива́,
налита людським потом і сльозами,
що й мо́ї долі в со́бі часть скрива.

І д' ній такими я озвавсь словами:
„Чи ще ж мені блукання не доси́ть?
Ще ж мало́ я непевними стежками

„нашлявся даром? Чи ж не закінчить
мою недолю й ся любов сердечна,
що в серце ми розкішно шевелить?

„Зачим же ти, понура, безсердечна,
ставш між моєв долею а мнов,
щоб туга знов м'я гризла безконечна?

„Зачим нагадувать мені, яков
лягло над нею плямою страшною
уродження? Якими батько йшов

„стежками і провиною якою
значив своєї жизні кождий слід?
Зачим ти все те ставиш предо мною?

„Чи вна ж тут винна? Чи пишний той цвіт,
що зріс на грязі, мусить в грязь вернути,
не видавши хороший, чистий плід?

„Ні, ні! Не може се, не може бути,
щоб кривда людська і на ній лягла,
щоб і її прокляття не минути!

„Пред нею тане суть моя ціла!
Я вирву її із омуту страшного!
Вона моя, навік буде моя!..“

Но пок я те казав, до серця мого,
здавалось, добиралася уже
тінь сумніву, роздвоєння важкого.

„Но що ж,— гадав я,— сли сей цвіт росте
на кривді людській, кормлений відмалу
накраденим добром? Не наситить чуже!“

І темно, страшно, холодно ми стало,
і жар любові в серці погасав,
і луч надії блід і мерк помалу.

Втім з пітьми тої голос ся озвав:
„Вір серцю своєму, вір в добро на світі,
хоть би-сь добро і в грязі напіткав!

„Скоріш добро хоронять горем биті,
нещасні серця, діти-сироти,
ніж викохані в шовку, оксамиті!“

„О, так, я вірю й вічно вірити
буду,—сказав я,— в доброту її,
в красу душі, крім тіла красоти!

„Но страшно лиш подумати мені
о тій вині, котрій вона не винна,
а все ж причасна — о вітця вині!“

„Завчасно судиш! Думка тя невинна
рве поза мету. Без знання судить—
таж се не суд, лиш забавка дитинна!“

„Досить я знаю, більше ніж досить!“ —
сказав я гірко. „Ні, нічо не знаєш,—
чи ж з повістю життя ся враз кінчить?

„Тепер ти ворогом мене вважаєш,—
[но я — та от послухай ти мою
оповість]

. . . . . .

Wondershare PDFelement

1880

* * *

Знов рік минув. Знов крок один вперед
ступило всім нам дорогеє діло,
і хоть збільши́вся людовладців гнет,
ми дальший крок підем робити сміло,
і як гора не спинить вихру лет,
не спинить тьма, щоб світло не зоріло,
так гнет, надсилля, ані самоволя
бойців за волю не зжене із поля.

Знов рік минув! При вході в рік новий
погляньмо взад, на те, що ми пробу́ли,
згадаймо, браття, кождий крок кривий,
всі помилки, що важко промайнули,
і кождий вдар нещастя громовий,
і сли з нещасть пробутих ми здобули
на дальшу путь собі живу науку,
то в них найдем буду́щих вдач поруку.

Злічім і кождий луч нового світа,
що прояснив наш розум в рік оцей!
І кожда в нім хвилина, що огріта
сердечною любвою до людей,
і кожде слово братнього завіта,
і чесне діло, й ясний взгляд очей—
се скарб живий! Щаслив, хто в жизні пути
багато сього скарбу вспів здобути!

Злічім, брати, і тих борців за волю,
що сей рік в бо́ю правім полягли,

вшануймо пам'ять їх святов сльозою
і на политій кров'ю їх земли
за їх слідом, за провіднов звіздою
ідім туди, куди вони ішли;
хоть прийшлий рік і нам такую ж долю
зготовить, сміло йдім в війні за волю!

* * *

Наче вихор минають роки,
Відколи́ мене зрадила ти;
Відколи́ своїов ніжнов рукою
В мое серце забила ти гвіздь,
Відколи́ я без сну і спокою—
Умерле́ць— жию світу на злість.

Розцвітає і в'яне природа,
Проминає сльота і погода,
Наче хмари у днину жаркую,
Так круг мене зміняється світ,—
Тільки я не зміняюсь і чую
Біль незмінний, що в серці болить.

Кожда хвиля — для мене розпука,
Кождий погляд — наруга і мука,
Все, що бачу, ховає від мене,
Від чуми мов, свій вид і лице,—
Тільки гво́здя залізо студене,—
Чую добре,— як серце ми жре.

Лю́дські втіхи і лю́дські надії,
Лю́дські сльози для мене чужії,—
Відколи́ коло власного болю
Весь мій дух ся скипів, наче кров,
Відколи́ твоя зрада
Роздавила м'я лютов ногов.

І минають роки за роками,
І минають віки за віками,
Покоління, мов трави у гаю,
Наче тіні, приходять і йдуть,—
Тільки я дармо смерті чекаю,
Мого болю віки не затруть.

І вже тисяча літ проминула,
Моя грудь все ще пільги не вчула;
Ще так само прокотиться друга
І безмірний їх ряд промине;
Но могила не прийме мене,
І не втихне в душі моїй туга.

Я сиджу мов мертвий, не думаю,
Тільки чую мій біль,— тільки знаю,
Що, покинувши, ти м'я прокляла,
Щоб так довго на світі жив я,
Щоб віку́ мого нитка тривала
Без кінця, як недоля твоя.

* * *

Промине, проплине,
Наче лист по воді,
Все, що в дні молоді
Так боліло мене.

Наче вітер сніги
Нанесе, запилить
В моїм серці і слід
По недавній любви.

Чорні сунуться дні,
Бій, і праця, і труд,—
Мозолі наростуть
На руках і душі.

Но мов скріпле зерно
Під снігами живе,
Так чуття м'я одно
В серці гризтиме все...
. . . . . .

* * *

В самоті, гризоті
Давні сни золоті
Розійшлись, розплились,
Наче дим по лугах,

І вже ти, як колись,
Не являєшся в снах!

І не раз в сумний час
Гадка чорна летить:
Що невже ж ти нараз
Перестала любить?

І не раз ми ся сниться,
Що горов надо мнов
Сяє місяць блідий,
Пахне свіжов травов,
Ліс шумить молодий,
В дáлі пóтік журчить,
А довкола хрести,
Другий ліс кам'яний.

І здаєсь ми, що ти
Тихо-тихо лежиш
Під хрестом, під травов,
І на місяць глядиш.
Але ні, гляну знов—
І твоє й не твоє
Те могильне лице!..

Ні, не ти се лежиш
Під хрестом, під травов!..
Ні, і не за тобов
Я тут плакать прийшов!
Се лежить тут моя
Затолоченая,
Схоронéна любов!

* * *

Як тихо, ясно надвóрі!
Здаєсь, що голос, серцю милий,
Учув би-м за сто миль в тій хвили,
Здаєсь, ті лу́чі світляні,
Що тихий місяць ллє вдолину,
Через сто миль би стать любиму
Вказали, донесли мені.

* * *

Пісні тихії, сумнії,
Виливайтесь рівно, вряд
Відтам, де мої надії
В тихих могилках лежать.

* * *

Ей, думи золотії,
Насіння чисте,
Коли ваш плід доспіє
І воля блисне?..

Глядіть, брати, довкола:
Весна йде з неба!
Не справлено ще поле,
Як то́го треба;

Не вкинено ще всюди
В ріллю насіння,
А се ще праця й тру́ди
На покоління!

Хто сіє, той не зараз
Збирає пло́ди,
І овоч рве не зараз,
Хто сад городить;

А той, хто кров'ю власнов
Зливає ниву
І сіє в ню завчасно
Думку правдиву,

Чи може він жадати
Такого дива,
Щоб завтра вже збирати
По сівбі жнива?..

4. IV. [1880]

ШЕВЧЕНКО І ПОКЛОННИКИ

Апостол правди і науки,
Котрого ждав ти день по дню,
Прийшов, простяг потужні руки,—
І Легіон ім'я йому.

Но ті, що змаленьку кормились
Дум твої́х скорбних молоком,
Що всьому світові хвалились
Тобою, с в о ї́ м співаком,

Ті як нового гостя вздріли,
Позатикали вуха всі,
А то й в поліцію побігли,
Низькопоклонники твої.

5. IV. [1880]

* * *

Ти знов оживаєш, надіє!
Світліє душа, молодіє...
І серце живіше б'є в груди...
О серце! О воле! О люди!

До мо́ї тюрми пораненько
Застукала воля легенько:
„Встань, сину, вже день далі буде!..“
О воле! О серце! О люди!

О воленько-мати, єдина,
Завчасно збудила ти сина,—
Тягар ще лежить ми на груди...
О серце! О воле! О люди!

Тягар той ми віддих спирає,
А руки ланцюг ми тримає,—
Тягар се людсько́ї осуди...
О воле! О серце! О люди!

Но воля лиш ше́пнула слово,
І я підіймаюсь наново,—
Проч пута й тяжкі пересуди!
О воле! О серце! О люди!

12. VI. [1880], Стрий.

* * *

Втомився я. Мов жар горить все тіло,
Кров стука́є у ви́сках, домага́єсь
Спочинку. Слабнуть ноги, нагина́єсь
Хребет додолу. Час покинуть діло,
Хоть на короткий час! Пора присісти,
Хоть і серед дороги! Ох, як любо
Скупати в холоді лице жаркеє
І слухать, дишучи, таємні вісти,
Що шепче вкруг трава й листки на дубі!
Як любо вогкість оживущу ссати
Простертим тілом із землі і з нею
Враз силов наливатися новою
Серед глибокого, живого супокою!

А мислі за тої час, мов над лугами
Стрілкії ластівки, без втоми, впину
Літають, живо срібну павутину
Дум радісних снують. За образа́ми
Нові ї о́брази в душі несуться,
Мов золотії хмари легкокрилі,
А ціль усіх одна: робота, праця
Для правди і добра. Мов змії, в'ються
Тривожні, темні думи, но по хвилі
Щезають, волі силою твердою
Поборені, і в безвість темну мчаться,
І пок безвладне ледве дише тіло,
Працює живо мисль, іде все далі сміло.

І думаєш тоді: ах, так прожити
Ціле́ життя! Не спочивать ніколи,
Хіба як ділом втомишся! В недоли,
В недузі, втомі вічно схоронити
Живучість мислі, свіжу духа силу,
Уяви живість, що в лету хапає
Прояви жизні і природи! Жити
Лиш тру́дом, тру́дом,—і в кінці в могилу
Лягти спочити! Ах, та жизнь такая,
Тверда робуча жизнь, чому тобі вна
Не повнов міров мірена? Чом тлити
Не повнов міров мірена? Чом тлити
Неволя мусить корінь твеї сили?
Чом пута двигаєш тяжкії до могили?

Не лиш ті пута, що кують тя ними
Права та су́ди, — хоть глибоко в тіло

Вгризаються вони; святеє діло
Спиняють інші пу́та ще, незримі,
У власнім тво́йому нутрі: се пута
Слабої волі, се гріхами тво́їх
Батьків, дідів у жилах кров попсута,
Се страсті, що розвилися не впору
І здавлювалися не вчас, се злої
Минулості нестравлені остатки,
Се мозолі душі по вічнім горю
Цілого́ чоловіцтва. Гірш усяких пут
Ті пута дух слаблять, морочать і гнетуть!

15/VI. [1880], Дрогобич.

* * *

Чом так тривожно б'єсь у мене серце в груди,
Коли, по улицях гуляючи зза́ранку,
Побачу громадки школяриків? Усюди,
Куди йно глянь, вони бредуть безперестанку
З книжками під пахов; то вчаться, то говорять
Поміж собов, тоті сміються, збившись в купку,
А там знов сей та той, немов під тиском горя,
Понуро бродить сам в якімсь таємнім смутку.

Яка тут суміш лиць, і бесід, і убрань,
І вдач, що хоть іще незрілі, нерозвиті,
А все ж, мов пупінки весною, скоро глянь,
Свідча́ть, який з них цвіт буде́. Ось тут прибиті
Якимсь мов тягарем, посоловілі лиця,
Без барви, виразу,— так швидко вспіла в їх
Дитячі голови лиха гадюка впиться,
Що сушить мозок, кров! Се жертви тих шумни́х
Систем виховання, що, мов павук неситий,
Розп'яли сіть свою над ними.
Ось тут знов,
Хоро́шо прибрані, йдуть гордо панські діти,
Дитячі личка вже бліді тов блідинов
Неробства й лінощів, в очах їх загоряють
Вже іскри клятої погорди для роботи
И робучих рук. А ось укупі поспішають
Живіщі лиця,— в них більш видиться охоти
До жи́зні дерева зеленого, аніж
До сірого знання. Їх очі, бистрі, ясні,

Шукають гарних лиць, утіхи,— не в любі ж
Їм шкільная тота морока, но й у класні
Кімнати вни несуть той дух живий з собою,
Той запах свіжого здоров'я, що іграє
В їх крові, й їм не є наука муков злою,
Бо їм надія втіх науку прикрашає.
Но ось самотньо йдуть немпогі, з головою
Похиленов, лицем блідим, із передчасних
Морщин слідами на чолі; ходою
Повільною вони ступають там, до класних
Кімнат, а очі їх нікуди не блукають,
Но, хоть спокійні, все огнем якимсь палають,—
Жадобою знання. Се ті, котрим наука
І матір'ю й вітцем, родинов, світом стала.
Се ті, в котрих вона ще на шкільних лавках
Охоту до забав, до пустощів прогнала
І в серці дивний жар роздула.
Щось мов страх
На лицях їх видний, но не той страх мертвячий,
Страх тупоумний,—ні, цікавий страх, гарячий,
Що втрати ся боїть. На молодих устах
Вже видно муки слід і невдоволень, наче
Скріпляючий напій, котрого вни бажають,
Від спраглих уст якісь їм руки відіймають.

Ось всі вни хвилею в будинок вже влилися
І щезли в нім, а я почув мов жаль тяжкий,
Мов тугу дивную. Ті гарні, щирі лиця,
Ті се́рця, чисті ще, ті веснянi цвітки
Який-то зродять плід і на яку дорогу
Їх школа наведе? Котрісь з них стануть богу
І череву служить, з письма народ учить
Покори, послуху, сліпої віри. Другі
Підуть панам за гріш, за ситий хліб служить
І місце мозку й рук багатим заступить.
Знов інші продадуть отечеству услуги
Свої і в імені устав і прав будуть
Давить народ, саджать у тюрми і судити,
Карать і милувать. А інші знов підуть
За пенс'і та хрести спокійних боронити
Мечем, огнем... Куди, куди не розійдуться
З сього́ гнізда колись в світ парості нові,
Нові розсадники старих ладів! І пруться
Із груді зітхання, і сльози ся гіркії
Помимо волі пруть з очей... А ви ж куда

Підéте, тихії аскети молодії,
Гарячі голови? Яка-то вас звізда
В далеку путь життя з собою поведе?
Чи в службі, мов в ярмі, заковані з сім'єю,
Мов хмари без дощу пройдéте над землею,
Терпівши много, ви безплодно помрете?
Чи стане сил у вас кайдани ті порвати
І думков вольною до бою сміло стати,
До бою вічного, великого, що йде
Круг нас і в нас самих? І чи ваш дух найдé
Натілько смілості, щоб много мук зноси[ти],
І діло труднеє повнити весь свій вік,
В думках і в головах прогонюючи змр[ік],
І чесну пам'ятку потомності лишити?

17—18/VI. [1880]

ЛИШ СМІЛО!

Ще й нам весна прекрасна розцвітає,
Ще в нашім серці молодість жива,
Ще й нам з очей любві роса спливає,
Ще й нам сміється надія все нова.

Блакитне небо і зелені ниви
Ще й нас розкішним видом веселять,
І ясним оком ся природа дивить
На наших мук і боїв довгий ряд.

Лиш сміло! Варто, хоть і в бóю, жить,
Пок ще й нам бідним боже сонце сяє
І кращу прийдість людську дух ще зрить,
Рука ще руки дружнії стискає!

17/IX. 80

* * *

Мчиться блискуча карета,
Гордо в ній дується багач,
Гуркотом своїм колеса
Людський заглушують плач.

Плач, що ріков безконечнов
Ллється колесам услід,

Плач, що випалює довгі
Борозди в лицях сиріт.

Руку простяг до карети
Старець-каліка хромий...
„Пане, товариш твій давній
Просить о даток малий!

„Тямиш, у бою кровавім
Поруч ішли ми оба...
Спис, що влучав в твоє серце,
В мойому тілі застряг!..“

„Проч, ти, влізливая жабо“,—
Крикнув му згорда візник,
Свиснув батіг... но зглушив гук карети
Болізний бідного крик.

Тільки лице наболіле,
Уст помарнілих складки,
Тільки посивілий волос,
Жили сухої руки,

Голосу дрож хоровита,
Наче тернина, в той миг
В серце встрягли багачеві,—
Він не забуде о них!

Серед гульні і утіхи
Месником тихим, грізним,
Серця пекучов грижею
Стануть вони перед ним.

В любих родини обняттях
Враз він побачить на миг
Змінені лиця кохані
І—клеймо болю на них.

Під час багатої учти
Погляд старечий, німий
Хвилями серце заколе,
Острий, мов ніж ледяний.

В сні він часом му з'явиться,
Старець обдертий, хромий:
„Пане, товариш твій давній
Просить о даток малий“.

А коли в ложах пухових
Скону почнесь боротьба,—
В хвилі послідній стрінуться
Давні товариші вба.

Ще раз уздрить ті уста він,
Очі ті зсохлі, без сліз,—
Но не зглушить уже стону
Грохіт каретних коліс.

23/X. 1880

НЕ БІЙТЕСЯ ТЮРМИ!

(СОНЕТ)

Не бійтеся тюрми, о други молодії!
Не бійтеся тих пут, що на короткий час
Обкручують, немов холодні, чорні змії,
Безсильне тіло! Що значить се все для нас?

Бажається панам погратися троха з нами,
Бо бачуть, що в тюрмі зовсім ми в їх руках,
Ну, і обвішають старими бреньчачками,
Щоб знати, як було в середніх ще віках.

Ніщо для нас тюрма. Ми інші тюрми знаєм,
Тверді, безвихідні, уперті та живі,
І против них, брати, борню ми підіймаєм!

А в тій слабій, дурній, хоч кам'яній, тюрмі
Ми бачим тільки страх панів і понимаєм,
Що панство їх крухе, як мури ті німі.

Написано 1880 р.

СУЧАСНА ПІСНЯ

Вона не забавка дитинна,
Вона не мрія золота,
Вона не ніжная, невинна
І несвідуща красота.

Вона не пестощі любови,
Не вітру шум, не шепіт хвиль,
Вона тверде, рішуче слово,
Вна оклик духа голосний.

Вна дзвін той, що народ скликає
В добі нещасть до дружних діл,
Потужна пісня бойовая,
Защита серед граду стріл.

Вона огнистая лучина,
Що жару в серця долива,
В машині поступу пружина,
Непоборима і жива.

Не в сріблі, злоті, оксамиті
Вона зближається до вас,—
Вона робітниця і в світі
Свою роботу зробить раз.

Вна в серці криє біль пекучий,
Но вна не вмерла ще проте,
Вона жива, як люд робучий,
В котрім все людськості життє.

Вона горда́ і перед силов
Ніколи не зігне чола.
Вна дуб потужний над могилов,
Посеред хвиль бурни́х скала.

Вна ясним оком заглядала
У грудь відвічних поколінь,
Століть громада пролітала
Поперед нею, наче тінь.

Вна горя лю́дського страшного
Нори гляділа з давніх літ,
Вона боліла, мліла много,
Заким па ясний вийшла світ.

Тож не цурайтесь видом бідним,
Нескладним гомоном її,
А серцем щирим і свобідним
Прийміть і полюбіть її.

Тож не цурайтеся, що стони
Часо́м крізь пісню ся прорвуть;
Се ж серць терплячих міліони
В тій пісні дружним боєм б'ють.

Прислухайтесь до того бою,
До зітхань горя в чорній тьмі,
Пригляньтесь до життя з любвою,—
А ви полюбите й її.

10/XI. 80

СОНЕТИ-НЕВІЛЬНИКИ

Сонети, се ж невільничі стихи! Закутий
В тісную форму, мов у пута, тут поет
Ні вільних тут думок не може розвернути,
Ані ярких картин. Шкода й писать сонет.

В неволі й формалізму вік давно забутий
Міг в них ховать Петрарка мисли лет,
Міг граться формою! Та нині гріх замкнути
У клітку вільну мисль, у форми глупий гнет.

Гріх, кажете? Хто зна! Чи вже настав свободи
І волі світлий вік? Пізнали правду всі?
Чи пута тьми й неправд стрясли вже всі народи?

Гей, коб-то знали ми ті пута лиш в стисі!
Коб сотні других пут не гнули, де лиш сходить
І мисль, і голос всякий вільної душі!

Написано в р. 1880

[ІЗ ГАЛИЦЬКИХ ОБРАЗКІВ]

ПРАВДИВА КАЗКА

На стрісі, край у́гла селянської хати,
Сів ворон та й кряче, недолю віщує.
Старий селянин тее крякання чує,—
Взяв ворона стиха питати:

„Ей, вороне клятий, чи много
Газдів піде сей рік з торбами,
Зруйнованих лихвов, жидами?“ —

„Раз, два, три“,— старий шепотить,
А ворон все кряче та й кряче.
„Що ж буде зо мною?“ Ех, цить, старий, цить,
Ти перший туди ж, небораче!

*

На стрісі, край у́гла селянської хати,
Сів ворон та й кряче, недолю віщує.
Почула зловіщее крякання мати
Та й так собі в серці га́дкує:

„Ех, вороне клятий, чи много
Сей рік матерів буде мліти,
На во́йну в криваву дорогу
Виряджаючи рідні́ї діти?“

„Раз, два, три“,— стара шепотить,
А ворон все кряче без впину.
„А мій же соколик?..“ Ох, цить, мати, цить!
Ти перша в дорогу ладь любу дитину!

*

На стрісі, край у́гла селянської хати,
Сів ворон та й кряче, недолю віщує.
Зловіщее крякання парубок чує,
Взяв ворона стиха питати:

„Ей, вороне клятий, чи много
Сей рік молодих голов ляже
У бо́ю кровавім, від вражих
Шабель серед поля чужого?“

„Раз, два, три“,— ледíнь шепотить,
А ворон все кряче та й кряче.
„Що ж буде зо мною?“ Цить, братчику, цить,
Ти перший поляжеш, сараче!

*

На стрісі, край у́гла селянської хати,
Сів ворон та й кряче, недолю віщує.
Дівча молоде тее крякання чує
І ворона стало питати:

„Ей, вороне клятий, чи много
Сей рік дівчат з нужди й недолі
Без хліба, кута́, поневолі
Піде́ встиду й га́ньби дорогов?“

„Раз, два, три“,— дівча шепотить,
А ворон все кряче без впину.
„Що ж буде зо мною?..“ Ох, цить,
І ти не вродилась в щасливу годину!

*

Тут батько, там мати важенько зітхає,
Тут брат, там сестра тайком сльози втирає,—
Над хатою горе зависло грозя́че;
Всіх се́рця здавила таємна тривога,
Бо всім постелилась терниста дорога,—
А ворон на стрісі все кряче та й кряче.

12/III.

ДУМКА

Ой погля́ну я на поле,—
Поле чистее дріма...
Гей, мій латаний талане,
Доле темна та німа!

Заховайтеся в тумані,
Розплинітеся росою,
Щоб неначе хрест тяженький
Вас не двигав я з собою!

Гляну — просто рай в природі,
Ясність, розкіш, красота,—
Та мені й дивиться годі,
Як неволить гризота.

Для нещасного природа
Мов убитая мовчить,—
Над душею бо голодна[1]
„Хліба!“ знай, нужда кричить.

Для нещасного не сяє
Сонце блиском золотим,—
Діток хорих тусклі очі
Догоряють перед ним.

І в його зболіле серце
Ніч потіхи теж не ллє;
Жінка кашляє та стогне
Та й заснути не дає.

[ОПОВІДАННЯ ЦЮПАСНИКА]

Що ж, мій грунтик божов волею
Варт був ринських зо п'ятсот,—
Та, притиснений недолею,
Сто-м позичив в банку от.

Позалатував прогалини,—
Не лишилось і гроша.
Рату дай,— та ба, підвалини
Погнили! Згибай душа!

„Ну,— гадаю,— зачекаємо
Ще до осені,— чень, чень
Зеренця деяк придбаємо,
Проженемо чорний день“.

Та й то зразу так вказалося,
Що аж глянуть радощі...

[1] В автографі помилково „холодна“.

Та не дав бог! Як приллялося
З неба!.. Тучі та дощі!..

А напо́слідку як кинуло
Градом,— витовк все дотла:
Що в полях було— погинуло,
Та ще й бульба погнила.

Був комісар. Понотовано,
Що там град в кого побив;
Півподатку ми даровано,—
Но я й цента не платив.

Півподатку! А мені чим жить—
Не подумали пани!
А ту й банк за рати ще давить...
Хоть відразу гинь на пни!

Хтів я далі й спродати тото
Поле, бо вже що робить?
Та бо ба, й за півціни ніхто
Не трафляється купить.

А ту ще наказує ми віт:
„Продавати грунт не смій!
Банк на нім записаний стоїт,—
Банк напе́ред заспокій“.

„Га,— гада́ю си,— кой так зайшло,
Що й неволя ту м'я ссе,
То вже їй не стерплю, хоть би що,—
Най пропа́де радше все!

„Вже волю́ в арешті згинути
І розгнитися зовсім,—
Власний дім волю́ покинути,
Ніж арештом жити в нім!“

Тож я жінці, дітям і собі
Міхові пошив торби,
І вночі ми, мов злодії, всі
З свеї хати утекли.

Встид, неначе вартівник чуйни́й,
Все кричав до нас: „Верніт!“
Но розпука, наче лютий змий,
Все нас гнала в темний світ.

Жінка тюпала ридаючи,
Я за руки вів дітий,—
В темну бездень поглядаючи,
Я мовчав, мов кам'яний.

В наймити дітей дорогою
Поміж люди-м розіпхав,
Ну, а сам сюди з небогою
У Борислався попхав.

Вна не довго ту й хитваніла.—
Вмерла гнеть на другий рік...
І мене грижа́ стоканила,
Ледво ще-м ся підволік.

Знов м'я лихо допиталося:
Жандарі загнали тут:
В те село— бодай запалося!—
Де-м родився, цюпасом шлют...

* * *

На небі чорна тьма
І тьма долом;
По небі стада хмар
Женуть чвало́м.

Мов люта гадина,
Вихри́ свистять
І в очі кидають
То дощ, то град.

Під темпов брамою
Замкнутою,
Залізом, штабами
Окутою,

Без шапки й огортки
І без чобіт
Дрожаче з холоду
Дитя стоїть

І ручéнятами,
Що моці в,

О штаби грубії
Надармо б'є.

Не вчують у дворі,
І бить дарма,
А в вихру, граду, хмар
І серць нема.

В куті під брамою
Воно клубком
Стулилось, з стужі го
Проймає сон.

І сниться біднятку
Своє село,
Отець, хатина — в ній
Тиша́, тепло...

І сниться материн
Солодкий спів,
Від ситих страв смачних
Аж гнеться стів.

І лиця радісні,
Незмучені,
І очі ясній,
Блискучії.

О, не будіть його,
Вихри́ шайні,
Най щастя хвилю хоть
Зазнає в сні!

1881

* * *

Не все іще було, що може бути.
Не все, що мож розумного гадать,
було вже гадано. По тій же пу́ти
не все історії колеса мчать.
Та тільки що́ розумного творилось,
розумного гадалось до сих днів,—
найменш у мозках одиниць зродилось,
найбільш народ зробив і виповів.

I. ПРИВІТ

Підгір'я мов ти зелене,
Як чудно хороше єси!
Як дружно глядиш ти на мене,
Потужної повне краси!

Так широко, щиро, любовно,
Так ніжно мене обняли
Життям трепечу́щі обняття
І в жили огню долили.

Так дружно, так щиро, як мати,
Так ніжно, як любка, оце
Ти д' груді широкій, цвітучій
Гаря́че притисло мене.

Я чую, як серце в ній б'ється,
Як кожда кровинка тремтить,

Я чую, що в кождій частині
І радує, й тисне, й болить.

Весь безмір утіхи живої,
І руху, й тепла, і красок,
Весь безмір живучої болі,
І розкладу, й смерті сплива,

Мов потік огнистої лави,
В розбурхану душу мою,
Всі змисли, всі пори, мов річки,
Раз в раз доливають огню.

Розширені груди всисають
Твій воздух, пахучий бальзам,
Заблукані очі шукають
Кінця твоїм темним лісам.

Заблукані очі ширяють,
Но все не находять часу,
Щоб мозгові всю передати
Твою ненаглядну красу.

Вітай же, вітай ми, мій краю,
Безсмертная любко моя,—
Як довго, як болізно-довго
З тобою не бачився я!

Понурії, камінні мури
Держали мене взаперті,
Морозили мозок і мисли,—
Я мучився, ридав в самоті.

Но нині—пропало ридання,
Проч згадка о тім, що було!
Бо нині у груді ми море
Нового життя наплило!

II. БУБНИЩЕ

Встає промінистеє сонце
З рожевої постелі мгли,
І на́йперш на нашім Підгір'ю
Золоті його очі уткли.

Вершки, наче груди дівичі,
Проснулись—зітхнули—здрогли,

Росу́, мов нагрудник перловий,
На ніжную зелень стрясли.

І враз рум'янцем облилися,
А ріки в споду, мов уста,
Нам'ятно нараз зашептали
До ясного любка-царя.

Но він з пурпурового ліжка
Зриваєсь, з розкішних обнять,
В дорогу гінці промінисті
За тьмою наздогін біжать.

Вна темне лице своє криє
В долоні й додолу паде
В чагарі та дебрі і мглами
Густими вкриває себе.

Но що се за велет потужний,
Що гордо, мов ворог, підніс
Чоло своє темне до сонця,
А в землю по ко́лінки вріс?

Чи привід се пітьми нічної,
Що з сонцем боротись забаг?
Чи велет предвічний заклятий
Тут, ставши скалою, застряг?

Погляньте на нього! Віками
Поране сміле чоло,
Но декуди, зморшки щоб вкрити,
Вно з зелені маску вдягло.

Погляньте! Ось в камінній груді
Злий ворог діру му прошиб,
І око цікаве тривожно
В таємну втискаєся глиб.

І сонця промінчик з собою
Приносить у темну пору,
І в велета серце загляне
Крізь люту, глибоку діру.

І велета мислі відвічні,
І велета дії страшні
Читає закріплі, застилі
В холодній, скалистій стіні.

ІЗ ГАЛИЦЬКИХ ОБРАЗКІВ

ТРИ АРЕШТАНТКИ

До двох арештанток — бабів
Ще третю пан ключник привів
І, крикнувши грізно до них:
„Лягайте спати!“ —
Пішов. Бренькіт замків затих,
Дрімали крати.

Приведена стала, мов паль.
Чи страх обезсилив, чи жаль?
Цікаво й жалібно тамті
На ню гляділи;
Збалакались далі й усі
Так гомоніли.

Перша

Ой, жіночко добра, відав,
Послідний вже час пам настав!
Питаєш, сюди що мене привело?
Аж сміх повісти.
Із маслом чи треба ж мені було
До пана лізти?

З сусідом я в праві за став;
Суддю підплатив він, і прав.
„Постій,—я гадаю,—подам
І я їм да́ри.
Чей бідній вдові й сирота́м
Не буде кари“.

Дві фасочки масла взяла-м,
Дізналась, де той сидить пан,
Що нашу ме справу судить,—
Іду. Аж сла́бо,
Так страшно. Зирнув і кричить:
„Чого ти, бабо?“

Я — чи то ж я знала біду? —
Вклонилась і масло кладу,
Розказую, в чім моя річ, —
Мій боже милий!
Як вержесь! Як ве́рескне: „Пріч!“
З усеї сили.

Та ще якісь інші пани
Сиділи. Давай же вони
Сміяться, а той аж кипить,
Немов на грани.
„Візьміть її! візьміть її! — кричить —
Поліціяни!“

Прискочили, вхо́пили вмиг.
Я про́шуся, мо́люся в них.
„Де прете?“—„До цюпи!“—кричить.
„За що? — аж плачу. —
Чи мало дарунку? Бог зрить,
Я ще доста́чу“.

„Дурна, не за те в цюпу йдеш,
Що мало дарунків даєш.
Як хтіла дарунки давать,
То треба знати,
Було з тим не тутка ся пхать,
А йти до хати!

„До пана додому зайти,
Що мала, туди віднести
І пані суддисі зложить,
Її просити, —
Вона якщо схоче зробить,
Мусить зробити!“

Таку ми науку дали,
Негайно сюди завели, —
Ще в карк один як мене втяв,
В очах погасло.
Отак і ставок мій пропав,
Пропало й масло.

Друга

А я — не на жарт вам кажу —
П'ять діб за вівторок сижу, —
А я, за вівторок, любки́й!
Я не брехлива,
А не чула за стільки роки
Такого дива.

По слабості встала я, — що ж?
Робити йду — лізти не мож.
Аж тут мене ша́ндар стрі́ну́в, —
Було се зрана, —
Ішов, зупинився, зирнув, —
Гадав, що п'яна.

„Стуй, бабо!“ Я стала, ні цень[1].
„А що нині, бабо, за день?“
„Вівторочок, панцю!“— Біда!
Я щойно встала,
Забула, що то середа,
І в біду впала.

„Вівторок? — сказав він. — Невже!
Так рано, ти впилась уже,
Ходи ж но зо мною тепер.
Спочить не хочеш?“
Привів от сюди та й запер, —
Отак, то вскочиш!

Третя

Ба, що ж, а мов не таке?
І ніби смішне, а гірке.
З торгу́ на святий іду дух[2],
Для свого мужа
Купила новий капелюх,
Бо він нездужа.

Іду я, так сонце жари́ть!
„Ану,— погадала,— вложить
На голову той капелюх, —
Не буду в парі
Пектися!“ Йду далі, аж бух,
Стоять шанда́рі,

[1] Діалектизм (Нагуєвичі)—ані слова, ані пари з уст. *(Ів. Франко)*.
[2] В другий день зелених свят, у понеділок, празник святого духа, а в Дрогобичі того дня ярмарок. *(Ів. Франко)*.

Я йду,— що ж, не чуюся в злім,
А вже про крисаню й зовсім
Забула. Минаю вже їх,
Знімать крисані
Й не мислю,— вони собі в сміх,—
Були, бач, п'яні.

Аж далі тупочуть за мною:
„Стуй, бабо! Стуй, хлоп'є! Стуй, гою!"
Дігнали. „А хто ти? Хлопак?"—
„Ні, баба!"— мовлю.
„Як баба, чом носиш крисак?
В тюрму з тобою!"

„Ні,— каже один і сміється,—
То хлоп, а не баба, здається".—
„То баба, не хлоп",— другий мот [1].
Посперечались.
„Га, переконаймося от!"
Переконались.

От так-то за глупий крисак
Я тут опинилася, так
І встиду набралась. Щоб ще
Колись їх діти
Терпіли так, як нам оде
Прийшлось терпіти!"

Отак розмовляли жінки,
Лягли на брудні сінники,
Веретою вкрились одною.
Ніщо не чути.
Та сон десь до вільних пішов з новиною,—
Їм годі та й годі заснути.

Написано д. 27 жовтня 1881 р.

[1] Діалектизм (Нагуєвичі), замість „мовити" *(Ів. Франко)*.

СМЕРТЬ УБІЙЦІ

Вмирав мужик. Ну, що за диво?
Таж тисячі їх мруть щодня,
спокійно мруть, від смерті ждучи,
чого не мали від життя.

І сей так умирав. Сусіди
зійшлися, гуторять, дітий,
уже дорослих, розважають,—
аж з ліжка обізвавсь старий:

„Хтів сповідатись я попові,
та передумав; що вже крить?
Оден гріх в мене на сумлінню,
та з нього піп не розгрішить.

„Громадський гріх се, тож прилюдно
єго сповімся,— ви судіть,
і, як вам каже совість ваша,
виніть м'я або розгрішіть.

„І ви, мої кохані дітп,
сю сповідь слухайте, щоб знать,
чию хороните ви пам'ять,
чим батька своїого назвать.

„Ви— діти вбійці! Не жахайтесь!
Ось близько сорок літ уже
я гріх той ношу на сумлінню,
а він сумління не пече.

„Так, дорогі мої сусіди,—
я людську жизнь на душу взяв!
Чи бог простив м'я, чи по смерті
віддастъ, що ту ми не віддав?..

„Бо всяке вбійство, кажуть люди,
бог тяжко-тяжко відплатúть...
Я суду божого не знаю,
но серце в мене не дрижить.

„Вже тому сорок літ без мала,—
то ще за панщини було,—
під панською руков дрижало,
стогнало стоном все село.

„А пан наш був, мов звір той, лютий,—
лиш чоловіком дармо звався;
він крові нашої всисався,
а горем нашим потішався.

„Бувало вечером з роботи
прийдем, під ганком станем в ряд,—
виходить пан карати «винних»,
а всі вже наперед дрижать.

„Хто винен, в'язано до сто́впа,
а нам всім в очі му плювать,—
а хто не плюнув, тому цюри
як стій вліпили двайцять п'ять.

„Хто на роботу запізнився,
той голий в будяки лягав;
хто з отаманом посварився,
той глини повен рот дістав.

„Дівчат з села для свої втіхи
він глину заставляв місить
і тішився, як по пояс в глині
весь день ся мусили крутить.

„Що катував, що збиткувався,
остатні цомоги з нас ссав,
що працев нашов наїдався,—
народ терпів все і мовчав.

„І я терпів не раз і гнувся,
но мій терпець вкінці пропав:
ну, мою милу — вашу матір —
до себе пан в покої взяв!

„Та й ще— шептали стиха люди—
мене в рекру́ти хоче дать...
Я чув, що лихо не минеся,
і я рішився — хвплі ждать.

„Сейчас на другий день пігнали
нас, може, двадцять парубків,
у панський сад,— бач, захотів пан
в саду кручéних хідників.

„Розставив нас тúвон, відмірив,
що кождий мав за день скопать...
Мене в такий дав закамарок,
що вкруг нічого не видать.

„Направо гліг розлогий, грýпі,
іззаду возівні стіна,
край неї хвірточка маленька...
Ну, став я. Холод, тишина,

„крізь листя сонічко меркоче,
мов злоті шнýри в густині...
Я став,— так якось важко, сумно
в душі зробилося мені...

„Рискаль з рук випав. Я подумав:
«Бог вість, чи довго ще на сей
хороший світ буду глядіти?»
І сльози бризнули з очей.

„Аж гілка хрусь! Я обзираюсь—
передо мною пан стоїть,
цилúй почервопів зо злості,
в руці шнур зложений держить.

«Га,— крúкнув,— шельмо, так ти робиш!»
На мене шнуром замахнувсь,—
і в мні мов блисло: все ми одно!
Я скочив, наче вуж звинувсь,

„з руки му вирвав шнур, в тій хвилі
заверг на шию, зацморкнув
і, пок ще пан скричати здужав,
на конар груші підтягнув.

„Затріпавсь пан — коротку хвилю...
Я в другий кут — хоть весь дрожав —
стаю, так коплю, так працюю...
Ну, дав біг, я спокійний став.

„Гляджу: тиша́, нема нікого,
пан висить... От тоді я в крик:
«Рятуйте! Гвалту! Пан повісився!»
На крик летить тивон, візник,

„летять робітники і слуги...
Круг груші стали і глядять,
мов остовпілі, — не ратують,
не відтинають, а мовчать.

„А далі слуги всі розбіглись
на всі боки: хто дещо мав
накрадене — побіг ховати,
а красти, хто ще не накрав.

„Почула й пані, що ся стало, —
не вийшла навіть, — ми самі
відтяли го, внесли у сіни
і положили на столі.

„Моя ж Оришка як почула,
що пана вже нема, вікном —
покій був замкнений — гульнула
і мов скажена вділ селом

„домів побігла, мовби гнав хто
за нею, — вилізла на під
і там просиділа до ночи...
Отак-то пасмо наших бід

„урвалося. Ніхто за паном,
за катом людським, не жалів.
Мене ні про́ що не питали,
і я нічого не повів...“ —

Замовк старпй. Стояли люди,
мов хмара давніх, вічних бід
овіяла їх душу сумом.
„Ну, що ж, сусіди, осудіть!“

І враз сказали всі сусіди:
„Сам бог, як бачим, тя простив,
то й людська совість тя прощає“.
Розкішний усміх прояснив

лице старого. Як зірниця
заходить тихо над Ділом,
так тихо, радісно, спокійно
заснув убійця вічним сном.

Wondershare PDFelement

МАТРОНА - КОМІРНИЦЯ

Я в службі виросла; мабуть,
відроду на чужих працюю,
бо хто, коли м'я в службу дав,
сама вже то́го не тямую.

Я гуси пасла за селом,
і діти бавила, і пряла,—
росла,— казали прати, жать,
ну, так я прала й жито жала.

Я стала дівка на порі,
хоть боязка, похила й тиха;
мій га́зда приглядівсь мені,—
я піддалась, боя́чись лиха.

Дитинка вро́дилась. Мене
газдиня з служби геть нагнала;
я в ліс втекла — дурна була,
я всього світа ся встидала.

З дитинов день і ніч цілу
в хаща́х укрита я сиділа,
дитина плакала, а я
із голоду і болю мліла.

Мене найшли напівживу,
і добра жінка, ся газдині
мене до себе приняла,—
ту коморую я й донині.

По людіх ро́блю; вік, відай,
прийдеся на чужих робити...
Та що ж,— не кождому днесь мож
у себе сво́їм паном жити.

Дитя росте. Воно мені
тяжило зразу на сумлінню,
воно було дитя гріху
у глупім мо́їм розумінню.

Встидалась я вказать лице
між добрими людьми, вмивала
сльозами бі́днятко мале
і з хати рідко де бувала.

Аж ось до нас почав вчащать
захожий парубок кравчина;
прийде́ з шиттям було й сидить...
Не знали ми, що за причина

тим частим буванням його.
Сидить і шиє, мало-мало
говорить;—ми прядем, зима...
Аж раз з ним наче щось ся стало.

Газдиня вийшла, він устав,
почервонів, води напився,
а далі каже: „Ну, а що,
якби з тобов я оженився?"

Я остовпіла, не могла
сказати довго ані слова,
а далі ка́жу: „От пуста
і нерозумна ваша мова.

„Я замуж не піду,—пощо
в'язати світ кому собою?
У мене посагу — нічо,
лиш те дитя і встид зо мною".

І дармо він просив, благав,—
при сво́їм твердо я стояла.
Він врешті сів і замовчав,
я також слова не казала.

І більш о женитьбі у нас
і мови не було, но звільна
зжились, зблизи́лись ми, і враз
усяка хвиля простовільна

нам проходи́ла. Він бував
у світі, знав, як що де дієсь,
і много, много повіда́в
про все. Було вже день виднієсь,

а ми прядемо, сидимо
і слухаєм обі,— він шив,
і звільна, стиха з уст єго
плине та мова, серце ниє,

то відживає від тих слів...
Він далі став у нас і жити,—
і дожились ми щасних днів,
ми нишком стали ся любити.

Не раз я плакала: „Гріх нам!
Що діем ми? Що станесь з нами?"
Но він, спокійний, тихий сам,
вспокоював мене словами:

„Не плач, хіба ж не більший гріх
без щастя жити, без любові,
сил не вживати молодих,
згасити жар, що тліє в крові?

„Не хочеш світ собі в'язать
церковнов стулою,— що ж з того?
Чи вже й любві тобі не знать,
віку́ не вжити молодого?

„Таж люди й без шлюбів жиють,—
чому ж і нам не мож так жити?
А руки наші хліб найдуть,
коби здорові, мем робити".

Я бачу: правду каже крем,—
пішла я за єго словами,
і так на віру ми жиєм,
а згода і любов між нами.

Не встид нам,— най ся ті встидають,
що бідним творять тілько мук!
Робота йде,— нас люди знають,
що не жалієм своїх рук.

Дитинка друга в мене є,
вже по любві. Ще піп хрестити
не хтів, казав, що конче тре
нам розійтися або жити

у шлюбнім зв'я́зку. Та дарма,
ми шлюбу не хотіли брати:
раз, грошей в нас на шлюб нема,
та й ще на що́ ся нам в'язати?

Без шлюбу я жию в любві,
а шлюбні плачуть кожду днину,—
чи їм гріх більший, чи мені?
Піп втих і охрестив дитину.

Wondershare PDFelement

СЯСЯ

I

В свбїй цюпці убогій вона
Перед дзеркалом збитим стояла
І гляділа на себе, сумна,
Що краса молодая щезала.
Западалися лиця бліді,
І блискучії очі тускніли,
Наче здув рум'янці молоді,
Що колись, наче рожі, ясніли.
Але годі стоять, сумувать!
Що пропало—не верне ніколи!
І вна стала рум'ян накладать
І білила на лиця поволи.
А блідії, зів'яли уста
Карміновою красков вкрасила
І натерла на брови чорнила,
А коса шовковиста, густа
На столі вже заплетена жде...

Ось зібралась, готова вже Сяся,
Перед дзеркалом стала, гляде,
Чи хорбшо до стану вдяглася,
Чи білило не стерлося де?..
Втім застукано в двері. Ага,
Се знакомий з готелю слуга!
Увійшов, не вклонився, не сів,
Лиш очима по Сясі повів,
Усміхнувся і каже: „Цариця!
Станеш, глянеш, аж любо дивиться!".

Усміхнулася й Сяся. „Ну, що
Там нового для мене приніс ти?
Чи ти, може, прийшов лиш по то,
Щоб пустий комплімент ми повісти?"—

„Ей, яка ж бо ти, Сясю, оса!
Я сказав лиш, що в тебе краса
Чарівна, пошукати такої.
А про тев, яка моя вість?..
Твоя правда. Прийшов до нас гість,
Що би хтів ся пізнати з тобою".—

„Так? А що ж се за гість? Молодий?"—
„А хіба ж не все бдно тобі?"—
„Так, но я то лиш отак собі,
А там, впрочім, і грім його бий!"—
„Ні, не мов так, се чемний хлопчина".—
„Ну, а гроші?"—
„Не знаю про те,
Але чень же не гола личина,
Чень, як кажуть, Жан п'є, Жан платé.
Впрочім, се вже твоя річ—вважати!
Тільки тям си, мене не забудь.
Адже ж я ти даю заробляти,
Тра й мені заробить що-небудь.
Але годі балакати! Ти
Вже готова? Пора нам іти!"

II

Вона сміло, всміхнута іде
До світлиці, де гість на ню жде.
Не застукавши, в двері ввійшла
І на ключ за собою замк[л]а,
А відтак доокола очима
Повела. Гість до неї плечима
При вікні похилéний стояв,
Мов лице на грудь ночі ховав.
„Добрий вечір!"—мов срібний дзвінок
Пронеслося з уст Сясі насмішно.
Гість зіснувсь, обернувся поспішно,
Поглядів—а дрожав, мов листок—
Поглядів і змішався, і лúця
Рум'янéць му, мов кров'ю, обляв,
І не міг на ню довше дивиться,
Спустив очі, стояв і мовчав.

Wondershare PDFelement

Але Сяся дивилася сміло,
Молоде, прехороше лице,
Що здоров'ям, красою ясніло,
Щось такого без слів їй повіло,
Чого в жизні не чула вна ще.
І хоть одіж на нім не багата,
То їй преціньзробилося так,
Мов великий їй скарб може дати
Той убогий, встидливий хлопак.
І не сміла вна з ним говорити
Про ціну свеї ганьби... Но він
Все мовчав, і стояв наче вритий,
І на Сясю поглянуть не смів.
„Ха, ха, ха! То ми гарний козак!—
Розсміялася Сяся.—Отак!
Запросити ту даму в гостину,
А прийшла—й привітати не вміть!
Зразу д' мені наставити спину,
Потім скулитись, наче медвідь!
То ми гарний кава́лер! Но про́шу,
Чень діждуся хоть слова від вас?..
Ви згубили щось? Я вам помо́жу
Віднайти на підлозі сейчас!..“

І до нього зблизи́лася Сяся,
Обіймила го злегка рукoв—
Його стать мов у фрибрі тряслася,
У лице му мов збіглась вся кров—
Враз до себе го вна притиснула,
Обернулась і світло задула...

III

На столі світло тускло горить;
На канапі гість з Сясев сидить.
Сидять поруч, мов брат із сестрою.
Він до неї припав головою,
І на грішну зів'ялую грудь
Молоді його сльози пливуть.
А вона півсмішливо, півлюбо,
Наче мати, на нього глядить:
„Ну, не плач, моя милая згубо!
За ті сльози ти й го́сподь простить.
Та й і гріх то не надто вже грішний,
Первородний се, братчику, гріх,

І всесвітній, всесильний і вічний,
Коб не він—нас не бу́ло би всіх!“

„Та хіба ж задля того я плачу?—
Відказав він і сльози обтер.—
Хоть і сам я виразно то бачу,
Що згрішив я, і тяжко тепер.
Але що ж, не тепер вже жаліти,
І не то́го я плакав зовсім,
А лиш то́го, що сам я на світі,
Що ніхто м'я не любить на нім.
А душа домагаєсь любові,
І бажання горить мені в крові,
І пекучим, болющим огнем
Всі думки ми пали́ть, заливає,
І нікого на світі немає,
Що б любив, приголубив мене!
У кімнаті день в день самотою
Над книжками сиджу я, мов в кліти,
Мов би-м працею хтів мозговою
Голос серця і крові зглу́шити.
Но не йде ми на думку наука,
І виходить не праця, а мука,
І неначе скажений з кімнати
Я жену улиця́ми блукати...“

Сяся слухала слів тих гарячих,
І в очах тих блискучих, дитячих,
Що гляділи жалі́бно на ню,
Вна читала всю повість сумну,
Вна читала виразно, хоть зда́ли,
Що казали уста й не казали.

ПЕРЕДМОВА

Здавна чесна наша критика
Нарікає—і зовсім
Справедливо,—що політика
Нині в мізок встрягла всім,

Що молодики свавільнії
На естетику плюють,
Що писателі суспільнії
Пи́тання раз в раз кують,

Що історію преславную
Руську геть завергли в кут,
Що бувальщину предавную
В думах, драмах не поют,

Що, значи́ть, поета...
Ще немає й досі в нас,
Крім Корнилка Устьяновича,—
Але й то лиш богомаз.

Ну, ото ж сей голос критики,
Страх патріотичної—
Та й „червоних шайки" притики,
Скрізь неестетичної,—

Врешті, слово двох знайомих, що
Якби-м що надрукував,
А в них час був і охота, то,
Може б, дехто се й читав—

Все це враз мене спону́кало
Сісти й написати щось—
Щось таке, щоб серце пукало,
А з очей цюрком лилось.

Но щоб конче пре́дмет взятий був
З руської історії,
Щоб у пісні шум Дніпра ся чув
І степи просторії,

Щоб князів ту більш було, ніж в
В драмах Устьяновича,
І щоб кождий говори́в лише
Патріотичні сло́веса,

Щоб про люд і про життя його
В примітках лиш споминать,
Але коней, війн та зброй зато
Якнайбільше описать.

Але, пре́дмету шукаючи
До поеми, перебрав
Я всі дії,—і не знаю, чи
Очі хто мені заткав,

Чи злий демон, боячись, щоб Русь
Епос мій не прослави́в,
Мов ману нечувану якусь
В голову мені пустив:

Все крутилось і шуміло лиш,
Мов вітряк, ми в голові,—
Кождий князь здавався мов мокра миш
Або наче щур в муці.

Довго-довго мучився я, заким
На щасливу-м думку впав:
„Що,—гадаю,—бабратись з одним?
А якби всіх в пісню вклав?"

„Браво!—крикнула душа моя.—
Ти одним ся не в'яжи,—
Зачинай з саміського кінця
І, що знаєш, все скажи!"

1882

УВ'ЯЗНЕНИМ РУСЬКИМ ЛЮДЯМ

Згадайте, братія моя,
що зиркаєте там з-за крати
і знаєте, як Прокш кричить
і лазить Пшібіль тамоватий,

і глядите на весь той ад,
на дім той горя і печали,—
що й ми колись-то в домі тім
ще гірше мучились-страждали.

Як гордо ви тоді на нас
каміння кидали й грязюку,
на нашу мисль плювали ви,
сміялися на нашу муку.

Минулось. Ми простили вам
тодішню недостачу такту
і не гадаємо платить
подібним фактом того факту.

Пощо платить? Життя платúть!
сама неправда — гірша кари.
Нетакт ваш — шкоду в а м приніс,
а днесь дармі за нього свари.

Одно лиш просимо ми вас
в ім'я тюрми оцеї й муки:
Любіть свій край! Любіть свій люд,
що днесь цілує вас у руки,

що мучеників бачить в вас!
В нім бачте ціль своєї праці!
А впрочім, як вам схочесь—вас
навчати ми не маєм рац'ї.

І чи ви схочете признать
минулі блуди — чи забáгнуть
вас ноги знов нести в ту ж путь,—
се тож як ваші коні тягнуть.

І до поправи, до покут
вас звать — ми тож некомпетентні;
одно лиш просим: будьте все
одверті, щирі й консеквентні!

30/III. 1882

У НЕПАМ'ЯТЬ

Все горе те, все море сліз,
Що й нині очі твої ллють,
Всі муки ті, що ти поніс,
Народе мій, забудь!

Неволю, що ще гне тебе,
Тьму, що твою вкриває путь,
І кривду, що кров з серця ссе,
Забудь, забудь, забудь!

Війну, що брата пре мечем
Пробити братню грудь,
Всіх вбійством ситих і огнем
Забудь, забудь, забудь!

Купецьку фальш, що світ, мов змий,
Здавила в золота окрут,
Захланність і обман гидкий
Забудь, забудь, забудь!

[Нагуевичі] 1 квітня 1882 р.

НА СМЕРТЬ ВОЛОДИМИРА НАВРОЦЬКОГО

автора

„Пропінацій“, „Народних шкіл“, „Подвійної крейди“ і др.

Подвійною крейдкою доля йому
відроду терпінь приписала,
непризнання, зависть і злобу, і тьму
на нього здавéн насилала.

Три сéстри прийшли до колиски його,
щоб з ним вже повік не розстаться,
всі три цілували дитяче чоло:
се—Бідність і Слабість і Праця.

І мовила перша: „Останусь з тобов!
Бідуй від колиски до гробу!
Зате тобі дам до всіх бідних любов,
на злобних їх кривдників—злобу“.

І мовила друга: „На твоїм чолі
від днесь печать вчасної смерти,—
зате я дам чесную славу тобі,
слід в сéрцях людей незатертий“.

І третя рекла: „Дам тобі силу рук,
щоб вік весь тривав ти зо мною,
і ум твій будé, мов нап'ятий той лук,
що враз шле стрілу за стрілою.

„І дар тобі дам я, щоб цифри мертві
виразно тобі говорили,
дам ясність очам, щоб під сплетом брехні
закритую правду відкрили“.

От з тими-то дáрами в світ він пішов
і в жизні важкую дорогу;
ніхто не знав, кілько він горя зборов,—
з тим він не жалівсь ні до кого.

Но що в своїй жизні важкій здобував
всі плóди невпинного труду,—
усе те він в жертву сердечну складав
для бідного свóйого люду.

І світлом ума свого він освітив
шинки брудні, біднії хати,
і всюди незрячим очам він відкрив
недолю, і здирство, і страти.

Він в школу зирнув, відки, кажуть, біжить
між темних освіта й наука,
приглянувсь, аж бач: і там кривда сидить,
стара людоїдна звірюка.

В газети зирнув і зирнув між пани,
що людською працею дишуть,
і вздрів, що тягар для народу вони
подвійною крейдкою пишуть...

Тож днесь, коли чистий огонь той погас
у мглах, що над нами нависли,
свята най будé його пам'ять для нас,
святі його діла і мисли!

ВІЧНА ЛЮБОВ

Не та любов вічна, що жаром у кров
Вливається й, п'яна розкошами, мліє,
Мов хвиля розбурхана б'є об острóв,
А згодом і тахне, й слабнé, й студеніє,
Як скоро волосся зима засніжить,
І іскри тих карих очей позгасають,
І сила пропáде, краса улетить,
І в душу старечі думки завітають.

Надáрмо, молодче, божúшся, кленеш,
Що вічно любитимеш. Знаю те слово!
Невже в його правду ти віриш? Невже ж
Не чуєш, що щось там звучить в нім гробово?
Що хрúпкою стане любовний той спів,
Що згодом нужда його зглушить сльозами,
І людська завість столочить та гнів,
Лиш спомин його пригадає часами.

Та вічна любов, се велика посвята,
Яка в порохнавій душі не затліє,
Любов, що кохає й найменшого брата,
Собою весь світ обіймає й леліє.
Любовник її у подертій свитині,
Її поцілуй—то потіха сиріт,
Її відпочинок в тюрмі-домовині,
Надії ж, заплати ніякої ніт.

Написано в маю 1882 р.

PONTIFEX MAXIMUS[1]

I

Коли над нами, над небесним зводом
Панує творець, пан світам і всім народам,
Що нас огородив тайн вічних огородом,
То він Єгова, наш суддя,

Не ти, мізерний черв землі уломний!
Що блиск твоєї панської корони?
Позлітки блиск. А пишність? Бал нескромний.
А божа власть твоя? Луда.

II

Побачив я тебе, твій волос срібнобілий[2],
І думав: „Ні, немає глузду там,
Дім божевільних весь той Ватікан!"
І відвернувся я сумний, оторопілий.

Та в чистім полі, під небесним зводом,
Під блиском зір предвічних міліонів
Я крикнув оддалік від пап, церков і дзвонів:
„Ти Рим, ти бог наш, всежива природо!"

ДАНИЛОВІ МЛАЦІ

[I]

Отче Даниле! Ще не все той вільний,
Хто з своїх пут сміється і кепкує,
Не все ще той поет великий, чільний,
Хто вірші пише і слова римує.

[1] Великий жрець — назва папи.

[2] Розуміється, ані папи Льва XIII, під якого пануванням це було писано, ані жодного папи я, хоч був у Римі 1904 р., не бачив на очі, але подобизни всіх видав часто, а з писань Льва XIII, що мав неабиякий поетичний талант, я переклав один латинський, гумористичний вірш („Ода до велосипеду") на нашу мову. Ів. Франко. 18.V.1915.

Не все ще той святий, хто богомільний,
Ні той високий, хто ся вгору дує;
Не все нас стих розвеселить весільний,
Ні розслезить нас той, що все сумує.

Не в тім, співаче, сила слова твóго,
Щоб ти раз в раз мок в сльóзах, плакав в горю,
Ні щоб сміявсь, чи є, чи не є з чого.

Ти будь керманич наш в бурливім морю,
Щоб зріли з тебе ми привідця свóго
І чули добре слово в добру пóру.

17.XII. [1882]

II

Не впору був твій плач і сміх не впору,
То й кпились люди з сліз і сміху твóго.
Твій жаль об тім нагадує дурного—
Прости на слові—Павлуся істор'ю.

„Йди в світ, Павлусю, й тям си, що говорю,—
Казала мати.—Де вгледиш якого
При добрім ділі, то вклонись до нього
Й скажи: «Щасти біг вам у добру пору!»"

Пішов Павлусь. Аж похорон тащúться.
„Се добре діло!—мот, вклонивсь та й каже:—
Помайбі! Най вам всім отак щаститься!"

„Цур дурня!—скрикли люди.— Що ти, враже,
Не знаєш, що як здиблеш похорóни,
То «Вічна пам'ять» мов і бий поклони?"

Пішов Павлусь та й, на біду, спіткав же
Весільних; ну він лобом в землю биться...
„Най вас, мот, бог від того всіх хоронить!"

18. XII. [1882]

* * *

Нема, нема вже владаря грізного,
нема помічника в тяжкій потребі,
нема того, що світ створив з нічого—
бога на небі!

Погас вже незгорющий корч терновий,
зломався жезл, що бездну мо́рську махом
ділив, і всепотужний трон Єгови
розпався прахом.

Розвіялась небес його пишнота,
і зорі вже не перли в його шаті,
і сонце вже не лампа щирозлота
в його палаті.

Земля вже тож не ніг його підніжже,
і громи не його грізні посланці,
не він щодня лле дивне, вічно свіже
сяєво вранці.

І чоловік вже не ліп'янка з глини,
котру його лиш дух держав при жизни,
затрута зроду краплею трутизни
з батька́ провини.

Не знав він щастя в раю первозданнім,
не кушав плоду з дерева живого,
ані згрішив заказаним пізнанням
доброго й злого.

І не зступав його спасать від смерти
месія, божий син у людськім тілі,
не бог вмирав, на древі розпростертий
за речі смілі.

Все те лиш сон був, по́милка кровава,
твір недоду́мства тво́го, чоловіче!
Прокинься! Вже зоря встає яскрава,
вже ніч утíче!

Прокинься! Час на власні ноги стати
і бачити себе самим собою,
час свою велич і слабість пізнати
ясно, в спокою.

Пізнай, що досі сам творив ти бога
і за свій твір лив кров, приймав тортури,
і пеклом був твій земний біль-тривога,
стоси і мури.

Пізнай, що й рай лиш в сій можливій жизни,
що, сли го тут не насадиш, в могилі
ждать дармо,— для життя бо серед гнилі
нема отчизни.

Пізнай, що ніт тобі над тебе власти!
Пізнай, що в то́бі лиш твоя надія!
Знай, що лиш сам себе ти можеш спа́сти,
ти — твій месія.

Глянь, зеленіє чудно жизні древо,
для всіх уже знання достигли пло́ди.
Встань, людськості, природи королево!
День, день надходить!

Із раю, насаджéного тобою,
не прожене тебе ніхто з неславов:
ні ангел із шаблюков огняною,
ні бог, ні д'явл!

31/XII. 1882

РУБАЧ

(Із переказів народних)

В вандрівці жизні я блудив багато,
блудив, бо правди і добра шукав,
в добро і правду віруючи свято.

І в темну пущу раз я заблукав:
не стало стежки, дебрі вкруг і ломи,
недуже серце страх мені стискав.

А з заходу вже гуркотіли громи,
вже блискало... І серця сво́го я
спитав: „О серце, де, куди йдемо ми?“

Мов темна темрява вся жизнь моя
мені вказалась; ні одної хвилі
не бачив я, щоб до ладу була.

Wondershare PDFelement

І скрикнув я в тривозі і безсиллі:
„О, хто на тихі води проведе
мене з оцеї збуреної хвилі?“

Втім гляну, поміж ло́мами іде
спокійно, певно, в простій кафтанині
робітник.— „Відки, брате, йдеш і де?—

аж скрикнув я.— От щастя маю нині,
що доля наднесла тебе мені,
щоб ти із цеї вивів м'я пустині!“

„Ходім!“— сказав він. Певні і міцні
були його всі поступи. На нього
глядіючи, йшов я німо, мов у сні.

В руках сокиру він держав. Де много
стриміло лому, хабузу плелось,
що, бачилось, повік тут ні для кого

нема проходу і мені б прийшлось
вертати в темень,— сильною рукою
рубнув він — і прохід свобідний ось!

Де яр холодний, під стрімков скалою
вода шуміла, спинюючи хід,—
він знов рубнув, з оздобою цілою

валилось древо кладков через брід.
На все те я глядів і дивувався,
но йшов. Ось ліс вже перед нами зрід,

простір світліший з-поза тьми вказався.
І на широке поле ми ввійшли:
хоч як далеко погляд розбігався,

то все по рівній він котився земли,
ні перепони не стрічав, ні краю,
ані шляхів, що в села б нас вели.

Но ось, коли пильніш я позираю,
аж серед поля тут і там стоять,
мов чорні птиці — що таке, не знаю.

Недвижно, в довгий, безконечний ряд
вони по шнуру тягнуться: чим далі
слідять їх очі, тим їх більше зрять.

До чорних тих точок ми прямували;
но, наблизи́вшись, я з лякóм пізнав:
не птиці — шибениці се стояли.

На кождій вітер трупа ще гойдав,—
і серце в мні застило із тривоги,
но провідник спокійно мні сказав:

„Се шлях наш! Сеї не лякайсь дороги!
Найліпші, найсвятіші йшли по ній!
Святеє місце топчуть наші ноги!

От тут припадь! отут молитву дій!“
І ми оба́ навколішки припали,
молилися при шибениці тій.

А як ми, помолившись, знов устали,
мій провідник сокиру в руки взяв
і замахнувсь — і разом затріщали

всі шибениці, степ весь застогнав,
і грім на небі грізно обізвався,
і щезли трупи, чистий степ остав.

Напе́ред знов мій провідник подався,
а я за ним; ішли ми довгий час,
аж ось далеко на степу вказався

мов чорний хрущ. Чим ближче, він чимраз
і ріс, і ріс, аж як вже туй ми стали,
побачили: се церква проти нас.

Свічки ряснії в церкві тій палали,
курився кадила запахущий дим,
плачливі співи серце розбивали.

На вівтарі, мабуть, богам товстим
у жертву, людських серць живих, пробитих
курилось много; путом золотим

окований, на колючках укритих
лежав там Розум, молячись, попи
вже зачали на нього ніж острити.

І спів гримів: „Блаженні всі стовпи,
всі, що не бачили, а мають віру,
що люблять бога нашого стопи,

а брата ріжуть богу на офіру!
Наш бог—се замордована Любов,
убитий Розум! Тож і в жертву щиру

для нього ми мордуємо Любов
і ріжем Розум! О, прийми, наш боже,
той дар, що ми кладемо пред тобов!"

І рік мені мій провідник: „Се ложе
сну вічного, се злоби клятий спів,
се тьма, що світлом статися не може!"

І, взявши камінь, що тут бовванів,
він кинув на церковне середстіння
й мені то само учинить велів.

Загримало о стіни те каміння;
він топором підвалину затяв,—
і з грохотом звалилося склепіння,

земля стряслась, пил небо закривав,—
і третій раз страшливо загриміло.
Тремтячи, я провідника спитав:

„Хто ти і що се ти зробив за діло?"
І рік він: „Я рубач, ти ж бачиш сам!
Прочищую путь волі й правди сміло.

Чи хочеш? Я тобі топір сей дам.
Що я робив, те й ти роби по миру!
Туди твій шлях, і ціль твоя он там!

Підеш?"—„Піду!" Він дав мені сокиру.

НАРОДНА ГУТІРКА ПРО КОМЕТУ З ОСЕНІ 1882 р.

Швидко, як сонічко має вказатись,
Тут же на сході комета горить,
Грізно глядить на наш край, сном обнятий,—
Щось се значи́ть!

Війни комета віщує новії,
Кров'ю червона, що маєсь пролить,—
Чом же хвостом вона гро́зить Росії?
Щось се значи́ть!

Мов величезна стріла з небосклону,
Божо́в рукою спущена́, летить,—
Чи не вістить вна тиранії скону?
Щось се значи́ть!

Кажуть, що цар, її вздрівши, безсонний
Зблід, хтів обіруч корону хватить,
Но не було над чолом вже коронп,—
Щось се значи́ть!

10/X. 1882

* * *

Жолудь збирати в ліс побігли діти;
Туй близ окопу дуб розлогий ріс,
Від плоду гнулись черірчаті віти,
І вітер з них ті пло́ди градом тріс.

Збирають діти, мов збирали б цвіти.—
Лунає співом, ляском, криком ліс,—
Вони ж не знають, що й ступить посміти
У ліс не вольно!—отакий приніс

Міністер за́каз.—Бач, ось наближаєсь
Пан стражник. „Стій! Лови! Держи!"—кричить.
Злякались діти, хто куди ховаєсь...

Той за стрільбу, намірив—вже гурчить
По лісі вистріл—і дитя купаєсь
У крові й жолудь нею червонить.

ІЗ ГАЛИЦЬКИХ ОБРАЗКІВ

* * *

Лісовою вузькою дорогов,
Що нависла ожини терном,
Непогідного дня і хмарно́го
Я із города йшов вечоро́м.

Вже пора була пізня осінна,
Стоковий вітер холодом дув;
Якась пісня мні в усі незмінна
Все бриніла, хоч сум серце гнув.

І, задуманий, звільна бреду я,
Розвертаю ожини гілки,
Лист зів'ялий додолу трясу я,
І хрустять під ногов сушники.

Втім гляди, проти мене в потоці
Ледве-ледве плетесь чоловік:
Губ кобеля прип'ята при боці,
А на плечах дров в'язку волік.

Його одіж — то латка на латці,
Груди голі, лиш шкіра та кість,
На ногах із онуч старих капці
По ожинах порвались на злість.

А лице — чи ви бачили глину?—
Ні то жовте, ні буро-бліде,
З-під старенької шапки вдолину
Сивий волос у космах паде́.

До землі похилили го тру́ди,
А ще дужче дров в'язка гнітить,
І щось страшно хрипить в його груди,
Мов підрізаний в болю хрипить.

Він, у землю понуривши очи,
Наблизи́вся вже до мене доси́ть;
А втім, глипнув, і крикнув, і скочив,
У ожинах хотів себе скрить.

Та дарма! тільки ноги старії
Покровавив в колючім терні
І, тремтячи, в страсі, без надії,
Вже й не смів приглядатись мені.

З його пліч упав дров зв'я́зок грубий,
Аж тернина під ним подалась,
Із кобелі розсипались губи,
Бо кобеля в хащі зап'ялась.

„Не лякайтесь, дідусю!— сказав я.—
Я ж зробити не хочу вам зла".
І якмога старого втішав я,
Та дарма моя мова була.

Він стояв у хащі мов заклятий,
Дилькотіли коліна під ним,
І душив його кашель завзятий
Та перестрах в обличчям грізним.

„Ох,— промовив дідусь аж по хвили,—
Най то сего не тямить вам бог,
Що такий мені страх ви зробили,
Що я мало на місці не здох!"—

„Та чого ж ви, дідусю, злякались?
Я ж на вас не кричав, не грозив.
Чи ви, може, спіткати боялись
З кимсь, що лихо яке б вам зробив?"—

„Говори! А лісничий! Не знаєш,
Що лісничий у нас наче звір!
Вже пропав, як го в лісі спіткаєш!
Б'є до півсмерті! Ох, синку, вір

„Мому слову! Старий я, у гробі
Вже одною ногою давно,—
То не стану брехати о со́бі...“—
„Але ж, діду, таж вам студено́!

„Ваші ноги всі в крові і босі,
Ви трясе́тесь, ви хорі, мабуть!“—
„Що ж робити, небоже,— і досі
Я не маю ноги в що обуть.

„Я не маю хребта чим прикрити,
Бо за кару, знать, господь мене
Велів смерті на світі лишити:
Все зблизи́ться вона і мине.

„Всіх забрала, хто звався мні рідне́ю,
Всіх, кого я знавав і любив,—
Ще донька лиш була, та й над нею
Сам могилку я сипать ходив.

„А тепер у хатині самотній
Між людьми я мов в лісі живу,
Хоровитий, слабий, безроботній,—
Ще й наслали нам нужду нову.

„Ще заперли нам ліс! А без ліса
Чим же бідному жити тепер?
Але що їм! Тікай хоч до біса,
Щоб йому лиш в руках ти не вмер!

„От гляди, я старий, слабовитий,
А ще в ліс волочуся часо́м;
То сухого гилячча вломити,
То на губи де-де з кошельом.

„Та колись ту зловив мене: губи
Розметав по землі і за кій,
Мене вдарив в лице — і два зуби,
Два послідні, вибив як стій!

„От тепер я так вас ізлякався,
Що подібно ви вбрані, як він:
«Ну,— подумав я, — то ж ти попався,
Вже до то́бі не бовкне і дзвін»“.

Ті слова, мов жало, защеміли
Аж на дні десь у серці мені,
На очах мені сльози тремтіли,
Як скінчив дідусь вісті сумні.

„На́ вам, діду, хоч чоботи тії,
Що на плечах несу я — отож,
В них загрійте ноги старії,
Бо до міста не близько й мороз.

„На́ вам плащ, хоч старий вже й дірявий,
Та бо ліпшого й в мене нема,—
Най вас гріє...
Не докучить чень дуже зима“.

Знов старий затремтів, здивувався,
В мене впер своє око мутне:
„А ти хто, що до мене принявся,
Щоб дарунком зманити мене?

„Коли дух ти з лихої геєнни,
Захотів мою душу купить,
То пропадь! Хоч старий і нужденний,
То волі́ життя в нужді кінчить!“—

„Але ж що вам такого, дідусю?
Що вам сниться? Таж я чоловік,
Хоч словами богам не молюся,
Но добра я ся ще не відрік!

„Те що можу вам дати, приймайте,
Сам я бідний, зарібна рука!
Що ж, дідусю, живіш, не тримайте
Плащ в руках, бо мороз натиска!“

„Ох, небоже, щасти тобі боже
За твоє милосердя над мнов.
Я ж не думав, що хто мні поможе,
Бо такого до днесь не найшов.

„Чобітки я з подяков приймаю,
Бо болять старі ноги мої,
Но плаща я не хочу, не знаю
Панських строїв на сво́їй спині.

„Я ж у лісі би других лякав ним,
Так, як ти налякав ось мене,
А у місті шандарям преславним
Се сейчас би здалось крадене́.

„От завдай мені, сйну, на плечі
Тую в'язку й опеньки ще ті
Поможи у кобелю зверечи,
І піду я у місто собі".

Все сповни́в я по просьбі старого,
І, стогну́чи, зігнувшися в лук,
Він пішов — і хрипіло у нього
В груді. . . . . .[1]

І за ним ще довгенько дививсь я,
Поки в лісі не щез у яру,
Но ще здалека вухом ловив я
Хрип, що грудь його різав стару.

І я думав: „О будь же прокля́те
Тее панське одіння тісне,
Що до тебе, обдертий мій брате,
Неподібним чинило мене!"

[1] Крапки поставлені Ів. Франком.

ІЗ МОЇХ ВАНДРІВОК ПО ГАЛИЧИНІ

ПОХВАЛА ДРОГОБИЧА

Над Тисьмени́чкою-ріков,
Що звесь „нафто́вою калюжев",
Там город преславний Дрогобич лежить,
Преславний, та не дуже.

І хоч Бори́слав, Трускавець,
Стебник і другі діти
На нього сиплють слави блиск,—
Він якось не міг проясні́ти.

І хоч дрогобицькі самі
Тож лепські горожане,
Цибулярі і зваричі,—
Все ж місто їх мало де знане.

Та й не скажу, щоб мало вни
О славу міста дбали:
Щоб в світі вславитись, чого
Вони не виробляли!

Свій храм готицький, що їм ще,
Мабуть, Ягайло ставив,
Рішили вкрить соломою,
Щоб вкрить себе вічно́ю славов.

Їх бу́рмістр тож рахунки вмів
Робити безпримірні:
П'ятнадцять ринських за мітлу,
А тридцять за два свірні.

Wondershare PDFelement

Їх кас'єр фізик крепкий був
І доказав довідно,
Що й з каси залізної міський гріш
Іщезнути може безслідно.

Їх ойсіес каноні́к побожний муж,
Не нарушив до днесь целібату;
Вже третій газдині з потомством її
Купує грунт і хату.

Побожний муж той взявсь і дзвін,
Як краківський Zygmunt, лити:
На славу міста, на божу честь
Мав грімко він дзвонити.

Лиш що на дзвоні тім, що мав
Гудіть, дзвеніть над містом,
Велів ксьондз напис написать:
«Dzwoń przeciw socjalistom!»[1].

То бідний дзвін, мов в серце го
Пекли слова ті гнусні,
З дзвініці бовкнув тільки раз
І пук на штири кусні.

І тричі вже лито нано́во його,
І тричі пук він в скрусі,—
Знать ліпше він чує, ніж наші ксьондзи,
„Що́ висить у возду́сі".

Немно́го й пан міністер-посол
Придбав для міста чести,
Хоч він, як дзвін, не пук, а вмів
Сухого дуба пле́сти.

Не кращі ж бо й інтерпелянти його,
Міщани Гершко й Михалко!
Нія́к та й нія́к їм до слави дійти,—
Бігме, аж мені вже їх жалко!

„А що ж то,—гадаю,— чи я нігіліст,
Чи я який голо́бриш?
Дрогобич же преці й мені щось своє,—
Давай прославляти Дрогобич!"

[1] [Дзвони́ проти соціалістів].

О городе цибулярів,
На поступ запопадний,
Де що різник, то розбійни́к,
Де Гершко — цар всевладний!

Немов на но́ві місяць, так
Освіти яснієш огнем ти:
В гімназії тво́їй що класа, то 6
Принаймні чотири студенти.

Твій Ghetto[1], що зоветься Лан,—
Оце-то раз дивниця:
Здаєсь, що не зрівняєсь з ним
І львівська Зарваниця.

Твій бориславський тракт — гай, гай,
Се восьме чудо світу!
Здаєсь, що на нім ти болото зібрав
З ціліського повіту.

Твій тротуар, твій монастир,
Шпиталь твій — боже, боже!
Назвати може їх мій спів,
Но описать не може!

Тож радуйсь, Дрогобичу! Вже як мій спів
Тебе не приоздобить
І славним не зробить тебе на весь світ,—
То й чорт тебе славним не зробить!

[1] В середніх віках жидам невільно було мешкати по містах всуміш з християнами, і вони замешкували звичайно окрему дільницю, відгороджену, а часто й відмуровану від решти міста. Тота дільниця, чисто жидівська, і звалась з-італіянська ghetto. *(Примітка автора).*

Wondershare PDFelement

1883

НІЧНІ ДУМИ

[I]

Я недужий, я втомився,
Хоч роботи не робив,
Хоч жив мало — пережився,
Таланти всі розгубив.

Я педужий, хоч доктóри
Кажуть, що здоров, як вуж:
Серця тайні фібри хорі,
Сам душі вузéл недуж.

Що у других міцно, тісно
У суцільну зв'язь сплелось,—
В мене — як? се богу звісно!—
Розв'язалось, розпряглось.

Хоч життя пробоєм брáти
Пориваюсь я поров,—
Ба, та волі нерв підтятий,
Орган жизні нездоров!

[II]

Прикоротала мене
Мачуха погана!
Все сваríться і клене
До ночі від рана.

А я хлопець молодий,
Їй корюсь і гнуся,
Не закóïу, не людей,
Сам себе боюся.

Здавна чесний рід був наш,
Чесна наша хата,
Пекло в ній посіє аж
Цокотуха клята.

Бо колись — бог мні не брат—
Як терпцю нестане,
Ніби буря, ніби град,
Гнів мій бухне, гряне!..

І не ручу я тоді
За свій ум, за руку,
Страчу літа молоді
Через злу гадюку...

* * *

Як двоє любляться, а ждуть
Розлуки хоч би на часок,
То одно одному дають
На пам'ять незабудь-цвіток.

Я теж люблю. Палка, важка,
Нерадісна моя любов;
Вона мов слабість десь яка
Ввійшла мені вже в кість і кров.

Та хоч би й нині жизнь моя
Попала в жертву ворогам,
Тому, кого кохаю я,
Я незабудьки не подам.

Забудь мене, народе мій,
Коли, щасливий і міцний,
До праці станеш на свій лан
І в свóїй хаті будеш пан;

Коли не буде між тобою
Ані голодних, ні трудних,
Ані обійдених судьбою,
Ні слуг, ані панів бутних;

Коли у твоїх всіх дітий
Чуття та мислі розцвітуть,
Ти станеш чистий, мов святий,—
Тоді про мене ти забудь.

Написано в р. 1883.

СМЕРТЕЛЬНО РАНЕНИЙ

Спинили кров. Пощо спиняти?
Нехай тече та клекотить,
Як та криниця! Час вмирати,
Бо страшно, тяжко в світі жить.
Ох, як болить! Та се лиш хвилю.
Вже по́лекша, знать, настає...
Великий пан прийде, похи́лю
Останній раз чоло своє
Під сильною його рукою
Й ввійду у царство супокою.

Що там за гомін? Надо мною
Лавиною він кам'яною
Гримить, мов чорная гора.
Що то за крик? Ах, знаю, знаю!
Виразно, ясно споминаю:
Се та сподівана пора!
Там вулиця́ми стугонить
Ріка народу і вали́ть
Тиранський трон! Гармати грають,
Реве пожежа, кровця рине,
А люди вереск підіймають,
Страх їм замовкнуть не дає.
То революція, єдине,
Коханеє дитя моє.

Га, де я? Чом я не між ними,
Не між борцями молодими,
Не в вирі лютої війни?
О боже! Трони і тирани
Втону́ть у крові, а вони
Сказать готові: „Де ж був ти?
Чому не бився разом з нами
Проти неволі й темноти?“
Я ж довго, тяжко працював
І слушного часу все ждав,—
Де ж я тепер? Куди попав?

Понурі стіни і склепіння
Злорадо пнуться наді мною,
Мов ворога,— бліде проміння
Ледво́ тісненькою шпаро́ю
Знадвору ллється. Прояснилось...
На мні, довкола мене кров...
Не можу встати... Чи то снилось,
Що в пропасть впав я стрімголов?
Немов потовчене все тіло...
А там... а там кипить десь діло,
Що час його тепер прийшов.

Година тому—я дав знак
До лютого, страшного бою.
Я сильний був, здоров... О, як
Бажав я кинуться стрілою...
Хоч наложити головою,
Аби лиш ворога зламать!
І впав я в першому ряду.
Куди піду, туди піду,—
Чи буде хто про мене знать,
Чи ні, байдуже се мені.
Зробив я те, що міг зробити;
Чи добре—не мені судити,
А те, що жде по кінчині,
Ось-ось ввижається, немов у сні.

Написано 1883 р., докінчено
д. 15 вересня 1914.

ХВИЛЯ ЗНЕВІРИ

Минає день, минає ніч
Так якось без пуття...
Що гарне, любе, те паде
В могилу забуття.

Лиш те живе, лиш те живе,
Чим від дитячих днів
Надавлено життя моє,
Чим мучився я й болів.

Любов єдиная моя,
Що нею жив я ввесь,—
Найтяжча рана се моя,
Болить іще й до днесь.

І приязнь світить так мені,
Як сонце в зимний день.
Не гріє серця, в крові лиш
Роз'ятрює огень.

Надія в гріб на серця дні
Похована лягла,
І жаль, і привиди марні
З собою в гріб взяла.

Так, чим томився, гризся, де
Зблукався я з пуття,
Лиш те живе, лиш те не йде
В могилу забуття.

Написано в січні 1883 р.

* * *

Ревіли, гриміли гармати,
Кривавий, гарячий був день,—
Ми „церков і царство" спасати
Ішли без опору в огень.

Ішли, на заріз мов худоба,
Без мислі, без волі, без слів,
І я йшов—у серці жалоба,
Смертельний страх в тілі засів.

Мні жаль було тих, що врагами
Я мусив тепер називать,
Що гибли цілими рядами,
Но не уступали й на п'ядь.

Мені було жаль їх: за волю,
За правду боролись вони.
Ах, ми ж то братались з собою
У днях молодої весни!

Я був в їх рядах, і їх мисли
Були й мої мислі в той час.
А днесь!.. І нагрянули, стисли
Важкі мене думи нараз.

Ох, нині я в службі тирана,
Вони ж проти мене ось тут
В послідню борбу без вагання,
Без сил, без надії ідуть.

Я чув: мов кліщами страшними
Сумління стискало мні грудь:
„Не тут твоє місце, а з ними,
Що смерті назустріч ідуть".

Я страшно терпів, но даремно
З незримої рвавсь я тюрми.
Ревнула музика... вкруг темно
Зробилось... до штурму йшли ми.

* * *

Не схиляй своє личко прекрасне,
Не затулюй повіками віч,
Із котрих то мигоче, то гасне
Промінь світла в життя мого ніч.

Дай мені ссать з жагою голодного
Тее райське проміння живе,
Що з таємних глибин благородного,
Непорочного серця пливе!

Щоб, тебе над життя я кохаючи,
Так добро теж і правду кохав,
Про твоє ущасливлення дбаючи,
Я й про бідних, покривджених дбав.

Ти будь іскрою в мні громовинною,
Що і в мертвому збуджує рух,
Будь вітхнення струєю невпинною,
Що рве вгору і серце, і дух.

Хай у серденьку віру в будущее
Відновлять твої ніжні слова,
Відновлять пісень джерло цілющее,
Що зморозила жизні зима.

Розігнавши всі сумніви й муку,
Ти цілим мене мужем зроби,
Щоб з тобою я жив рука в руку
Для добра, для людей, для борби.

Написано в Станіславові в вересні 1883 р.

Wondershare PDFelement

* * *

Гей, рибачко чорноока,
Змилуйсь, змилуйсь надо мною!
Я ж то рибка невеличка,—
Ох, пусти мене на волю!

Тут над берегом, де хвиля
Жизні рветься і клекоче,
Сіла ти й завергла вудку:
Ті чудові, чорні очі.

Ти завергла їх у хвилю,
Наче га́чок з діаменту,—
Що їх блиск мене принадив,
Чи ж я винен — неспасен ту?

Ох, той блиск мене принадив!
Зразу я кружив несміло,
Та́йком блиском тим впивався,
Аж у серці заболіло.

Аж тоді всю зрадну силу
Оціняти я навчився,
Як затріпався на га́чку
І на суші опинився.

Бідна рибка, дармо ме́чусь,
Воздух ло́влю до гортані,—
Воздух той, що ти ним дишеш,
Він уб'є мене, о пані!
Гей, рибачко чорноока!

7/XI 1883

Я ЗАБУВ

Я й забув, що то осінь холодна!
Я й забув, що то смерті пора,
Я й забув, що ти кров благородна,
Що між нами безодня стара,
Що між нами народнії сльози,
Що любиться нам зовсім не слід;
Я й забув, що столітні погрози
Відлучили від мого твій рід.

Я забув—ні, я думав, безумний,
Що засипана прірва стара,
Заповнили її трупи й трумни...
Отже ж ні! Ще, мабу́ть, не пора!
О, забув я про тин той спижевий,
Що між нами границею став,
І тебе я, мій цвіте рожевий,
Як лиш міг, як умів, покохав!

Я й забув, що вже цвіти пов'яли
І ні з чо́го віночка плести,
Що вони й не мені розцвітали,—
Я забув, і тяжкую нести
Доведесь мені кару за тее!
Я забув, моя біла лілее,
Що моєю не можеш назватися ти,—
Я забувся, прости!

Написано 10 падолиста 1883 р.

ОСТОРОГА

Ей, не люби мене, дівчино!
Як хочеш любощів речистих,
Як хочеш розкошів огнистих,
Присяг, заклять і зітхань много,
Щоб нерви мліли, дух спирало,
Кров билась бурно, безупинно
І серце в груді замирало,—
Коли бажаєш всього то́го,
То не люби мене, дівчино!

Ей, не люби мене, дівчино,
Як хочеш жити в супокою,
Плідне мов древо над рікою,
Діток коханих годувати,
Синів давати в школу, в люди,
Дочкам готовить нишком віно,
На власну путь благословляти,—
Зо мною, хто зна, чи те буде,
Тож не люби мене, дівчино!

Бо я борець, моя рибчино!
Бо я робітник твердорукий,
Мене труди ждуть, бої й муки,
Мене ждуть бурі громовії,

Що, може, й розіб'ють судно те,
В котрім ми попливем, дитино!
Як зможеш ти тягти весло те
І не злякають бурі тії,
Тоді люби мене, дівчино!

Написано 10 падолиста 1883 р.

АПОСТРОФА

Квітко осінняя,
Квітко бліда!
Вже пора змінная,
Сльоти, біда,
Ранки з морозами,
Мглистії дні,—
Вмитая сльо́зами
Зв'янеш на пні.
Ох, не розвивши ще
Сил весь засіб
І не нажившись ще,
Ляжеш у гріб.

Квітко осінняя,
Що се тобі,
Що не розвилась ти
В раншій добі?
Чи доля лютая,
Мачуха, знай,
Не привела тебе
В легітний май?
Чи з милосердя
Далась ти на глум,
Щоб потішати наш
Осінній сум?

Написано д. 11 падолиста
1883 р.

ПЕРСПЕКТИВА

Квітко осінняя,
Бита сльотою,—
Чом так тяжкий мені
Жаль за тобою?
Стрівши мельком тебе
На своїй пути,
Чом же не можу я
Тебе забути?
Чом в самоті мені,
В хвилях задуми
Чуються ті грізні
Бурі та шуми,
Плеще холодний дощ,
Вітри ревуть,
Що тебе до землі
Топчуть і гнуть?
Чом у самітньому
Важкому сні
Бачиться твій сумний
Образ мені?
І те лице бліде,
Зблідле від горя,
Й око глибоке те,
Мов бездна моря;
Руки дитячії
З труду обвисли,
І на чолі блідім
Ясний знак мисли;
Ніжні уста, любих
Слів джерело,
Що з них нарікання
Ще не плило?
Світла і чистая
З нічної темені
Чом так жалібно ти
Глядиш в лице мені?
Чом твоє тихее,
Добреє око
Так проника мні
В душу глибоко?
І пробира мене
Трепет таємний,—
Але втиша мене

Голос неземний:
„Ні, друже, ні, не нам
Снить про жизнь любу,
Буря осіння нам
Гра—не до шлюбу!
Рада б життя прожить,
Друже, при тóбі,—
Та вже зима біжить,
Що може нас зложить
В спільному гробі!“

Написано д. 14 падолиста 1883 р.

НА МОГИЛІ

Ой зійду я на могилу,
Пущу коня на долину,—
Кінь у травах потопав,
Мов серце сум стискав.

І склоню я головоньку
На зелену муравоньку,
На грудь матері приляжу,
Щоб втишйти думу вражу.

Та не тихне дума люта
Про кайдани і про пута,
Про сіпацтво та неволю,
І про царську самоволю.

„Мамо, мамо, земле рідна,
Українська земле бідна,
Чим ти бога прогнівила,
На ту гáньбу заслужила?

„Тебе ворог топче, давить,
Обдирав і безславить,—
Та за вражу підлу плату
Твої діти власну хату

„Раді б в у́глах підкопати
І в посадах розхитати,
Люду тво́го гарну мову
Геть розвіять, мов полову!

„Мамо, мамо, я ридаю!
Україно, славний краю,
Так буйний, багатий, красний,—
Чом ти, краю, так нещасний?“—

Так я мовив,—і в тій хвили
Сльози очі заступили;
Сльози дві гіркі, криваві,
Покотились по мураві.

Втім—могила стрепенулась,
Мов в посадах похитнулась...
. . . . . .
. . . . . .[1]

Написано д. 15 падолиста 1883 р.

* * *

Не раз безсонному здається
Серед тяжких душевних мук,
Що підо мною кінь несеться,
Й узда висковзується з рук.

Жену степо́м, не шляхом битим,
Туман простори покрива,
Земля лиш стогне під копитом,
Шумить зів'ялая трава.

Тривога серце знай стискає,
Мій крик у горлі занімів,
Лет дух у грудях запирає
І в мозгу наче дух зомлів.

А кінь, як вихор, степ, як море,
Я, як пилинка на воді...
А ти, мов пекуче горе,—
В ніщо щезаєш ти тоді!

Писано д. 12 грудня 1883 р.

---

[1] Крапки автора.

ДО ДРАНМОРА

Прочитавши його посму „Requiem".

О Дранмор, Дранмор, німче вузлуватий,
Яку ти муку навернув на мене,
Смерть закрива мені життя ясенне
Й не хоче щезнути з моєї хати.

Я ж знаю й сам, що раз мені вмирати,
Та чи в ніщо я розплинусь страшенне?
Так, як в машині огнище студене,
Дарма від неї праці й руху ждати.

Та що мені думками в тьмі блудити?
Поки огонь в машині мо́їй тліє,
Я хочу жити і людей любити.

Хай жаден світ за гробом не ясніє,
Чи ж тьмою смерті світ життя мутити?
Лиш той, хто жить умів, вмирать не пожаліє.

Написано д. 13 грудня 1883 р.

* * *

Довга ніч для того,
Хто не може вснути,
Довга миля пути,
Сли болять тя ноги.

Довга і мрачна в
В того жизнь доконче,
У кого мов сонце
Взнесла ціль не сяє.

24/III. [1883]

* * *

Мов той пишнобарвний цвіт прекрасний,
Що воні не має,
Так прекрасні, а пусті слова, сли
Хтось їх не сповняє.

* * *

Коли чесний упа́де, то гнеть повстає,
Мов опука підскакує, до́ землі ки́нена;
Но як злий спотикнесь о нещастя своє,
То як впа́де—не встане, мов гру́дище глиняна.

* * *

Дрібнії сили вмій докупи збити,
А й найтруднішого вони докажуть;
Таж посторонком, з трав увитим,
Вола в нас в'яжуть.

* * *

Харчем, що жизнь тобі дала,
Все вмій наїстися досита;
Лиш в постоли обуйсь, а вже ціла́
Земля для тебе шкірою обшита.

* * *

В природи нема ні ядра, ні лупини,
У всім вна одна і усе вона інна;
Ти тільки над тим сильно думай щоднини,
Чи сам ти ядро, чи лупина.

Wondershare PDFelement

ЗВІРЯЧИЙ ПАРЛАМЕНТ

Уривок політичної байки

Надоїло самовладно львові панувати,
Довелося volens-nolens[1] конституц'ю дати.
Радість у звірячім царстві. „От тепер нам гарно!
Бо хоч будуть брати й драти, то парламентарно!"

От розписано вибóри. Ну, се кождий знає,
Як то при таких виборах у звірів буває.
Вівці, що найбільшу в краю представляли масу,
Вибрали вовків послами, що прибігли „з лясу",

А лиш трьох зі свого роду. Посумніли вівці:
„От бач, штука! Конституц'я із вовками в спілці!"

От зійшлись посли звірячі на соїмове віче,—
Лис Микита був маршалком, Носоріг був віце—
А від Льва Медвідь-Заліський мав верховну владу.
Лис Микита, вклонившися, отворив нараду:

„Чесне собраніе!
Дуже я рад,
Що де не гляну я,—
Згода та лад.

„Мов на прагнущії
Діти краси
Впали цілющії
Краплі роси,
Так і в суспільності
В нашій земли
Сімена спільності
Й згоди зійшли.

„Вóроги знатнії
Предовгий час
Сіяли братнії
Розлади в нас,
Звали розличнії
Мари грізні,
Систематичнії
Плели брехні,
Щоб молодечую
Згоду зірвать,

[1] Хочеш—не хочеш.

Маоу овечую
Підбунтувать,
Щоб плем'я вовчее
Слабло само,
Всіх в якнайдовшее
Впрягти ярмо.

„Та міць господняя
Розбила їх,
Підлість б[ез]одняя
Спóвзла, мов сніг.
В щирім довірії
Вівці к братам
В обіймм сірії
Верглись вовкам.
Раді традиції
Давні держать,
В вовчій опіці і
Жить, і вмирать.
Раді повинності
Давні нести
Без супротивності
Й хитрої мсти".

Написано д. 15 вересня 1883.

МЕМОРАНДУМ БУДЯКІВ

Царі й народи всього світа!
Терпливо ми вже довгі літа
Зносйли всяких кривд чимало,
Та врешті нам терпцю не стало:
І ось ми до всіх вас шлемо
Своє пропам'ятне письмо.

Нас переслідують, стинають,
Уперто нас за хопту мають;
Не то найкращої, як слід би,
А й найплохішої селитьби,
Найгірших пустирів нам дать
В виключну власність не хотять.

Ніде нам честі, ні поваги,
Щоб підливать нас під час спраги,
Щоб розсівати нас весною

Wondershare PDFelement

І перед фугою страшною
Крить, як наблизиться зима,—
Про все те й бесіди нема.

Тож ми, порадившись, рішили
Допоминатися щоспли
Непередавнених, величних
Усіх прав своїх історичних,
Котрі ось під біжучим днем
Вам всім ad notam[1] подаєм.

Ми, плем'я будяків могуче,
Допоминаємось ось тут же,
Щоб всі царі і всі народи
Всіх членів нашої породи
В протязі двадцяти годин
Признали крулями ростин.

До того маєм повне право.
По-перше: ми ростемо жваво;
Ні дуб, ні липа, ні осика
За рік не буде так велика;
Нас грім не б'є, не ломить град,
Хоч гордо стоїмо всі вряд.

По-друге: в нас ціпке коріння,
Що в землю тиснеться, мов клиння,
З усякої землі ссе соки,
Каміння кришить і опоки;
І як вже рід наш де заліз,
Не викорінить жаден біс.

По-третє: листя наше пишно
Викроюване артистично,
Квітки—хіба від рож не кращі?
Або шпильки майстерні наші,
Оздоба й зброя всім грізна,—
Чи є ж де в світі їм рівня?

Четверте: ми одні свобідні,
Ми незалежні, хоч і бідні,
Горді з шляхетської традиції,
До всього світа в опозиції,
Ніхто не пан нам, не в указ,
Хісна нема нікому з нас.

[1] [До уваги].

По-п'яте: відомо загальне,
Що сім'я наше ідеальне
Летить з вітрами попід хмари,
Заселює степів обшари,—
І се вже знак, що вищі ми
Над всі ростини на земли.

А сімен тих безмежна сила
Давно б була вже заглушила
Оту нужденную травицю,
Рабиню людську—пшеницю,
Ячмінь, і жито, і овес,—
Якби лиш хлоп, наш ворог, щез.

Вкінці нам замовчати годі
Про нашу місію на сході;
В степах святої України
Ще в днях великої Руїни
Були ми повнії пани...
Вернiться, ох! блаженні дни!

Се ми властиво зупиняли
Татарські дикії навали,
Шпильками колючи їх стопи;
Ми передмурієм Європи
Були—й ту славу нам забаг
Украсти нині хитрий лях.

Се наші діла та заслуги!
Скажіть, чи в світі є хто другий,
Що міг би з нами порівняться?
На тих основах домагаться
Рішили ми—чи став, чи впав—
Отих нам приналежних прав:

По-перше: щоб ніхто безкарно
Не нищив нас; суди щоб гарно
Карали хлопців, що в забаві
Тнуть наші головки кроваві;
А той, щоб варт був смертних кар,
Хто сім'я наше кине в жар.

По-друге: щоб заступці преси
Та міжнародні всі конгреси

Без критики та без дебати
Сейчас нам мусили признати
Під вічну, невід'ємну власть
Цілу́ Європи східну часть.

І так та часть с предмет спору,
І війн, і сварів, й роздору,—
Та скоро буде в нашій силі,
Тут стане тихо, як в могилі,
З країн тих щезне чоловік,
Руїни верне злотий вік.

Цілé питання те „восточне",
Таке грізне й безпожиточне,
Розв'яже раптом і зненацька
Аж реставрація будяцька,—
Від Чорномор'я по Балтик
Тоді аж втихне свар і крик.

Вкінці жадаємо, щоб в царських,
Князівських, графських та лицарських
Коронах, гéрбах і печатях
Лілії, рожі скасувати
І запроваджу[ва]ти прем
Усюди з будяків емблем.

Не менше теж, аби поети
Не сміли вже свої скелети
Вінчати лавром; дипломати
Гов—тпр-ру в дубовий лист вінчати!
Для всіх най стане той указ:
Вінки робити тільки з нас!

Се наші жáдання важніші.
Чи можуть бути ще скромніші?
Тож чей не зводить нас надія,
Що всі підпишете тут: Fiat[1],
А встане завтра, через ніч
„Будяцька Посполита Річ".

Написано д. 10—11 вересня 1883 р.

[1] [Хай буде].

1884

В XXIII-ті РОКОВИНИ СМЕРТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Поклін тобі, народних нужд співаче,
Від міліонів, для котрих ти жив,
Від України, що ще й нині плаче
В тім самім горю, як ти її лишив!

Поклін могилі твóїй, що руйнує
Ненависть дика й глупота сліпа!
Дарма! До неї, хоч най злість лютує,
Не заросте народная тропа.

Вони бояться, що ти ще не згинув,
Що в тій могилі не поліг, не стлів,
Що в с л у ш н и й ч а с повернеш в Україну,
Ще раз її збудиш громом свóїх слів.

Вони бояться, чи та вкрівля з глини
Ножів не криє, спúсів, хоругов,
Старої слави й сили України,
Котра от-от воскресне, встане знов.

Вони бояться, що як хрест підгнилий,
Знак многолітніх наших кривд і мук,
Відновиться верх твóєї могили,
То Україні спáдуть пута з рук.

От і збиткуються на твóїм гробі,
Що вкрив тя від гадючого жала,
І раді б навіть споминку о тóбі
Із серць народних вирвати дотла.

І мову, на котрій співав, і плакав,
І кляв ти кривду, й віщував любов,
Вони цькують, мов оленя собака,
Донощиків і брехунів юрбов.

Хто зна—тиранів злість і гнів всеможні!—
От, може, днесь підписувсь указ:
Кістки твої, як „неблагонадьожні",
„Препроводить" в Сибір чи на Кавказ.

Слова ж твої, потіху в нашім горі,
Спалить, з серць вирвать, з пам'яті, з умів,
І вимазать ім'я твоє з історії,
І об'явить: „Шевченко—это миф".

Та ні, не „міф"! Від дуба степового
Розрісся вже цілий могучий ліс,
І не найдесь вже грому, вихру того,
Щоби його розвіяв і розніс.

Та ні, дармі укази і доноси,
Що пригнетуть, не вб'ють твої слова!
З-під гнету їх сильнішою, ніж доси,
Повстане правда, вічна і жива!

Небавом проясниться світ над нами!
Щасливі, вольні, ми зо всіх сторін
Святої України, громадáми
Підéм к могилі твóїй на поклін.

МОГИЛА ТАРАСОВА

I

Над Дніпром-Славутою
У степу дріма
Сиротов забутою
Могила сама.

Здерли вихри ряст її,
Бік Дніпро підмив,
Одинокий хрест її
Вже давно підгнив.

Наче світ забув о ній
Із давніх-давниц,—
Хоч той, що заснув у ній—
Перший Русі син...

II

Над могилу вбогую
В духів тайну мить
Світлянов дорогою
Чистий дух летить.

Мов до неньки рідної,
До землі приляг,
Мов від неї, бідної,
Все почуть забаг:

Чи великий труд його
Плоди вже приніс?
Чи коханий люд його
В щастя, волю вріс?

III

„Ох, Тарасе мій! До нас
Вчасно ти злинув,
Хоч по твóїй смерті час
Довгий вже минув.

„Воля нездоровою
Вийшла для селян,—
І над нашов мовою
Ще сміється тиран.

„Біднотою спільні ми,
Села і міста,—
Над тобов не вільні ми
Ставити й хреста!"

IV

Заридав гіреченко
На могилі дух:
„Україно, нененько,
Доки ж твóїх мук?

„Вічно ж непогодами
Будеш бита ти?
Вічно ж між народами
За наймита ти?

„Ні! Вже жереб твій тяжкий
В бездну провалився,
Вже світає світ яркий,
Вже...“ Втім дух розлився.

* * *

Тобі, що власною рукою
Собі здобути вміла долю,
Робітнице на світла ниві,
Я шлю „Жіночу сю·неволю“.
Най світло, сіяне тобою,
Поранньов заблисне зорою,
Що нам віщує дні щасливі!
Най пло́ди принесе твій труд!
І по життя твого дорозі
Най злоте жито, чудні рожі
Неув'ядаючі цвітуть!

Львів, дня 23 січня 1884.

16 МАРТА

Гарна дівчино, ти, цвіте розцвитий,
Глянуть на тебе—значи́ть полюбити,
Глянуть в ті очі, як море без дна,
Вчути той голос, дзвінкий, як струна.

Вчути той тихий сміх,
Сумом повитий,—
Як же тебе би міг
Хто не любити?

Гарна дівчино, блідавая зірко,—
Думать о тобі мні сумно і гірко.

ПЕРША ВЧИТЕЛЬКА

Говорить вість, що перша в раю Єва-
Згрішила пізнанням добра і зла,
Вкусивши плід з заказаного древа,
І плоду то́го мужеві дала.

Хто хоче, може вірить то́му,
Та тут же й закавика немала,
Що в доброму порі́вно, як і в злому,
Жона для мужа вчителька була.

Написано д. 10 вересня 1884.

ГАЗЕЛЬ

Чом так зір мій до тебе, о пані, летить?
Наче човник з-між хвиль до приста́ні летить?

Наче хмарка, що ніччю дрімала в ярах,
Проти сонця сквапливо взарані летить?

Мов таємною силою гнаний мотиль
З пітьми в блиски зрадні полум'яні летить?

Мов із сівера к вічній весні журавель
З журним криком понад океани летить?

Мов серна́ зі смертельним пострі́лом в грудях
В німім болю до матері-лані летить?

Мов з тоскою болющою дух до знання,
Чом так взір мій до тебе, о пані, летить?

Написано д. 24 вересня 1884.

* * *

Рік минув, як ми пізнались;
Наче ластівка стрілою
Попід хмару промигне,—
Так ті дні пройшли, промчались.

Ясні, теплі дні щасливі,
Як же мало вас було
В тім поганім, повнім сліз
Році, згубнім і сльотливім!

Нині, наче сон чарівний,
Ще стоїть передо мною
Те бліде лице твоє,
Із котрого я так жа́дно,

Наче жнець в літную спеку,
Ссав любові нектар божий,—
Нині ще, сумне, бліде,
Вно стоїть передо мною!

Бідне, гарнеє дитя!
Серце рветься, як згадаю,
Що короткий, непогідний
Рік той з початком мрачни́м,

З сонця блисками рідкими,
З так безвиглядним кінцем—
Се вся повість серця твого,
Вся історія твоя!

[30 вересня 1884 р.]

АМВРОЗІЮ ЯНОВСЬКОМУ

В далекім Римі ти поліг: змогли
Тебе літа і невсипущі тру́ди!
О, стій там, мов протест науки проти тьми
І Русі проти єзуїтської облуди!

„НОВОМУ ПРОЛОМОВІ“ В АЛЬБОМ

„Презрѣнів, презрѣнів“
Ти мав для нас лишень
За те, що ми не віримо
В твій „епохальний день“.

Дай бог, щоби неправдою
Був скорбний голос наш,—
Щоб руської буду́щини
Ти був чутка́я страж!

І щоби той прославлений
Твій „епохальний день“
Началом га́ньби, горя, сліз
Не був для нас лишень!

* * *

Блаженний муж, котрий все йде туди,
Де раду радять Рідель і Калинка,
Сільвестрові цілує все сліди
І славословить Клима щохвилинка.

Одно́го сина дав в новіціат,
А другого в обитель змартвихвстанську,
А відрицаєсь руських віч і рад,
Лиш про ознаку дбав крилошанську.

І стане він мов дерево в саді:
Низ річка мие, верх блищить від сонця;
Зростуть його писклята молоді,
Жона його прославиться, як Бронця.

Йому Сарницький дружньо руку стисне,
Йому Сільвестер скаже: „Отче милий“,
І благодать Калинки тож не скисне,
І ласка Рідля вкажесь в трудній хвили.

Не так-то станесь тим рабам невірним,
Що не іщу́ть протекцій, ні стосунків,
На вічах плещуть і кричать з Нагірним,
Сміються з грішних „Зеркала“ рисунків.

Проти „Сіона“ шлють протестів град
І декламують „Сучасну літо́пись“,
Подають в сумнів Клима целібат,
Про семінар гризьку торочать допись!

Мов з вітром пил, немов без масла каша,
Розсиплються, мов „Матиця“ заснуть,
Заблудять, мов та „Руська рада“ ваша,
Мов Наумович до тюрми підуть.

Забрешуться, немов „Новий пролом“,
Зашкаралупляться, мов „Дім народний“,
Самі о себе вдаряться чолом,
Самі себе з'їдять, мов смок голодний.

Застра́шаться, мов „Діло“, власних слів,
Закоценіють, мов та Ставропіг'я,
Науку зроблять з сво́їх власних спів,
Помруть, мов бурса, з вогкості й безхліб'я.

І щезне пам'ять їх, замре їх слід,
Розслизнесь вся їх коромола хитра,
Для праведних новий заблисне світ:
Парохія, і пелерина, й митра.

14/VI. Нагуєвичі.

ГАЛИЧИНО, ДУМАЙ О СОБІ САМА!

Розбурхались води, розлилися ріки
І ниви, і села руйнують навіки,—
У краю й куточка сухого нема—
Вже голод шири́ться й зараза тифозна,—
А з Відня газета зве офіціозна:
Г а л и ч и н о, д у м а й о со́б і с а м а!

Колись, як мадьярський люд в повені гинув,
Ми слали рятунок синам Шегедину,—
Від них тепер помочі ждати дарма!
Як Мурчія гибла,—ми й там були звані,—
Днесь з Угор рятунку не жди ні з Іспанії,—
Г а л и ч и н о, д у м а й о со́б і с а м а!

Як За́греб затрясся і Іскія впала,—
По змозі всім наша рука помагала,
Щоб вирватись з нужди тяжкого ярма;
Но днесь, коли нужда руками важкими
Нас до́ землі тисне,—остались самі ми:
Г а л и ч и н о, д у м а й о со́б і с а м а!

Ох, думай, небого! Чи з думання тво́го
Пробудить тя стогін помору страшного,
Чи люта, голодна, безденна зима!
О, думай хоч три дні, а радше три роки,—
Аж виссе ти нужда живущії соки!
Г а л и ч и н о, д у м а й о со́б і с а м а!

ПІСНЯ РУСЬКОГО БУРСАКА

Присвячена о. Костецькому

Я, щасний, руську матір маю,
І русином mein Vater ist [1],
Я тим над все ся величаю,
Що-м є н і м е ц ь к и й г і м н а з и с т!

До руської пісні мої груди,
Супротив всіх ворожих стріл,—
Doch dann nur werden [2] з мене люди,
Коли з німецьких вийду шкіл.

Над все мні мила руська мова,
Но, щоб кар'єри ся добить,
Волю́ по-руськи ані слова,
Лиш по-німецьки говорить.

Я русин, але по-німецьки
Наломую і ум, і рот,—
Бо так нам каже ксьондз Костецький,
Преславний руський патріот!

[1] [Мій батько є].
[2] [Тоді лиш будуть].

ШУМКА О. ПАВЛИКОВА

Брр-брр-брр!
Вхопивсь попів дур:
Уперлися, як навмисне,—
А най же їх дундер свисне!
Заварили жур.

Ах, ах, ах,—
Погадати страх!
Я й Холява за прохирства
Скасовані з проводирства,—
Das ist Spott und Schmach![1]

ВІВЦЯ Й ЦАП

(БАЙКА)

В гарячий літній день у полонині
Рядами овечки лежали,
В глибоких думах жвачку жвали,—
Пастух дрімав у холодку в ялині.

„Мій боже,— в небо знявши зір,
Розпочала овеча мати,—
Як ми помрем,—отсе б я рада знати,
Що буде з наших шкір?“—

„А що би мало бути?—цап відрік.—
Наквасить на кожух,
На кучму та на смух,
А то й на рукавиці чоловік“.

„Ну, мов що хочеш,—відрекла вівця,—
А се нечесне діло
По смерті зневажати грішне тіло,
В котрім також була жива душа.

„І що вони гадають: як вівця,
То вже лиш пашу знає,

[1] [Це глум і ганьба!]

А ідеальних поривів не має,
Думками не летить повиш дах[у] хлівця.

„Дурні! Чи ж не зробив їх приклад наш
Тим, чим вони чваняться нині?
Якби не слухали ми псів, не йшли в салаш,
Чи слухали б і пси їх в полонині?“

Написано д. 25 вересня 1884.

* * *

Мні снилось: на далекій Україні
Ясніла зірка тиха з-поміж хмар.
Мні снилось: ла́скавим привітом к ми́ні
Її проміння лився любий чар.

Мні снилось: в серце хоре і болюще
Привіт той чистою росою впав
І обновляв усе моє грядуще,
Немов листок, що в скварі сонця зв'яв.

Мні снилась доля, тихий рай родинний,
Здоров'я, труд хосенний, щастя, Ти...
Прокинувсь я — край дикий і пустинний,
Тернистий путь без пряму, без мети.

Зболіле тіло, ноги, [с]пливші кров'ю,
Грижа ссе мозок мій, немов павук,
Гнівна́я доля з батогом за мною
Жене і б'є, не жалуючи рук.

4/VI. 1885

ПІДГІР'Я ВЗИМІ

„Підгір'я, любов ненаглядна моя!
Ось ти, пеленою сніжною
Покрите, неначе красавиці труп,
Без духу лежиш предо мною.

„Туманом покрилося небо важким,
Туманом насупились гори,
І річка під снігом замерла, і ліс
Шумні позабув розговори.

„Морозом тріскучим зціпи́ло тебе,
У кригу важку окувало,
У сугорбах снігу заглухло село,
Життя мов і там вже не стало.

„Лиш місяць блідий крізь туман прозира,
Мов лампа посмертна зіходить,
І вовк зголоднілий в яру завива,
Мов п'яная плачка заводить.

„Невже-таки вимерло всяке життя,
Змагання не бореться жадне
З всесильною смертю, з туманом отим,
Невже ж ти направду спиш сном гробовим,
Підгір'я моє ненаглядне?"

Так думав я, їдучи в сумрачну ніч
Невтертим ще шляхом к неблизькій ще ціли,

Wondershare PDFelement

І форкали коні, в затвердлім снігу
Санки, мов гадюка, шипіли.

Підгірська долина, немов домовина,
Лежала, мертва́, хоч широка —
В морозі, в тумані ні крил, ні приста́ні
Для думки, для серця, для ока.

І, тулячись міцно в немудрий кожух,
Я думав нерадісну думу
Про край сей, про люд сей,— туман і мороз
Ще більше наводили суму.

Я думав про тьму, що в тих селах царить,
Про бідність, про голод, про муку,
Про хорих дітей, що тут сотнями мруть,
Про ту безпросвітню розпуку.

Я думав про тисячі людських п'явок,
Що кров ссуть із люду найлучшу,
Про тисячі кривд, і неправд, і оскорб,
Що рвуть і брудять його душу.

І як же тут духові, думці якій
З-під криги такої підняться?
І як же тут людським змаганням живим
У пеклі такім паклюваться?

Шипіли санки, мов гадюки, в снігу,
І форкали коні, грудками
Сніг рвався з-під копит їх, я мерз і туливсь,
І мучився тими думками.

Написано в грудні 1885 р.

* * *

Зближався день і сон прогнав [невинний],
Що на повіках мо́їх ще тяжив.
Збудився я і з тихої хатини
Освіжитись на гору поспішив.
І кождий крок мій з квіточки, з билини
Краплисту росу, мов жемчуг, трусив.
Препишний розсвіт розгорявсь на вході,
Будилась жизнь і в серці, і в природі.

Я вгору йду,—аж ось з річок, із луга
Клубками мгла легенько повстає,
Одна щезає, наклублявсь друга,
От-от мене досягне і заллє!
Пропав пречудний огляд виднокруга,
Все вкрила мгла в покри́вало своє;
Я швидко в хмар очу́тився повою,
Мов в сутемку запертий сам з собою.

Нараз мов сонця луч проник пречистий,
Так серед мгли зробилося світлій;
Тут бовду́рився туман у яр лісистий,
Там понад ліс стелив покровець свій,
О, як я ждав на сонця круг огнистий,
Що двократ милший ще по мглі такій!
Но не скінчивсь ще світла бій і ночі,—
Втім блиск спахнув і осліпив мні очі.

Но швидко щось мов ткнуло м'я таємне,
І очі я, осмілившись, відкри́в;
Я тільки глипнуть смів, бо все круг мене
Немов огонь розжег і розжари́в,
А втім, на хмарах существо надземне,
Мов женщина, пливе ко мні. Як жив,
Краса така і в сні мені не снилась!
Поглянула на мене й зупинилась.

„Не знаєш м'я?—рекла вона устами,
З котрих лиш щирість і любов ішла,—
Не знаєш ту, що все лле лік-бальзами
На рани, що ся жизнь тобі внесла.
Ти знаєш м'я! Могучими вузлами
Душа твоя до мене прилягла:

Таж хлопцем ще слізьми вмивав ти лиця,
Щоб міг мені віддатись, посвятиться".—

„Так,—скрикнув я і, мов в святім упою,
К землі приник,—віддавна ти мні мила,
Ти страсть втишала, що грізнóв рікою
У юній груді розлилась[1] й бурлила.
Небесною цілющою рукою
В жаркий мов день ти скрань мні холодила.
Ти мні дала найкращі дари земні,
І рай твоя рука лиш принесе мні.

„Я не назву тя. Часто не один
Зове тебе, і кождий зве своєю,
І всякий взір до твóїх рвесь вижин,
Хоч осліпляєсь світлостю твоєю.
Ах, блудячи, я много мав дружин,—
Тебе пізнавши—сам іду землею.—
Тож рай свій сам з собою лиш зужию,
Твій блиск святий сховаю і закрию".

Вона всміхнулась. „Бачиш сам,—сказала,—
Як мало треба й можна вам відкрить.
Заледве з твóїх віч луда упала
І вспів ти дітські пориви лишить,—
То й думаєш, що світ твій, сила й хвáла,
Повинність мужа не волéн сповнúть.
Но чим же вищий, ліпший ти в сі літа?
Пізнай себе, жий з світом і для світа!"—

„Прости мні,—рік я,—всім добра бажаю;
Недармо ж ясний взір мій вдаль летить.
У груді свóїй щиру волю маю
І вмію всякий дар твій оцінить.
Я певно свій талант не закопаю,
Добром своїм рад другим я служить.
Нащó ж так страсно стежки б мні шукати,
Сли не на те, щоб і братам вказати?"

[1] „Ти мні мила" і „розлилась" рукою Франка закреслено.

* * *

В життя вандрівці я блудив багато,
Блудив, бо правди і добра шукав,
В добро і правду віруючи свято.
І кождий блуд слізьми я полоскав,
І топтано мене, і гнано, й клято,
За зло й добро докори я спіткав,
Но в серці я зберіг спокій, свободу,
Любов до правди й рідного народу.

Всміхавсь часóм і мні світ на хвилину,
Та щастя я не вмів в лету хватать,—
Воно мов тисло, гнуло м'я вдолину,
На людське горе вчило взір звертать.
Я й бачив горе скорше, ніж провину,
Зрів слабість там, де другі підлість зрять,
І з власних мук, і з досвіду тяжкого
Не виніс я ненависті до злого.

Ох, бо ненависть—се прикмета сили,
А я слабий, м'який, тривожний був.
Вітхнення жар терпіння в мні згасили,
Надії цвіти вихор в пух роздув,
А сумніви відвагу підкосили,
І кождий вал мене додолу гнув.
Так я пройшов, зранúвши серце й ноги,
До половини земної дороги.

І заблукався я у пущу темну,
Котрій, здавалось, і кінця нема.
Глибокий морок дрож будив таємну,
Дрімала в дебрях непроглядна тьма,
В верхів'ях вітер думу вів надземну,
Стогнав, то грізно шибавсь, та дарма!
Хоч як він рвавсь на вольний світ гуляти,—
І він, як я, в тім борі був заклятий.

І не було дороги предо мною,
Столітній лім спиняв щокрок мій хід,
Там лютий звір ревів десь під скалою,
Лиш в порохні його виднівся слід,—
Тут яр глибокий, прірвою скальнóю
Клекоче пóтік, хлеще піну в брід,—
Так в віттях дятел стукнув голосніще,
То кані чути зойкання зловіще.

В могучій тій, безвихідній запáдні
Я вчувсь такий безсильний і мáлий,
Всі змáгання до бою й освободи
Такі дрібні, незнáчні мні здались,
Що й руки впали, в груді дух заперло,
І, мов підтятий, з ніг я повалився
І з глибини сердечної розпуки
Я крикнув: „Хто спасе м'я з сеї [муки!]“

РАНОК НА ПАСТІВНИКУ

(ІЗ ГАЛИЦЬКИХ ОБРАЗКІВ)

I

Ген на сході вже пожаром
Небо облилось,
З лісу тягне теплим паром,
На багні з-між лоз
Рання мгла встає зо споду
Понад тросники,
Похилились верби в воду
Тихої ріки.
Тихо в гаї і в селúщі,
Спить ще оболонь,
Вже погас у попелищі
Наш нічний огонь.
На мішках, позагорнувши
Драні кожухи,
Сплять, люльки за комір вткнувши,
Хлопці-конюхи.
По болоні хирні коні
В пу́ті по два враз,
Наче тіні в мгли опоні,
Ходять самопас.
Лиш одному мні не спиться;
Край огню я сів
І гляджу на сонні лиця
Хлопців-конюхів.
Обгорілі та марні вни,—
Звісно, наймити:

Вдень робота, вечір з кіньми
На ніч треба йти.
Тільки й волі, що ніч в полі!
Ватра вже горить,
Співи, жарти... „Хто багатий,
Дайте покурить!“—
„Дим із файки проти майки[1]
Певний спосіб, хло!“—
„А при файці путе байки!“
І пішло, й пішло:
Про заклятую царівну
На скляній горі,
Про гадюку стоголівну
У скальній норі,
І про мечик-самосіку,
Мачушину злість,
Про ягу-змію-кусіку,
Що дівчата їсть,
І про горщик той чудовний,
Що щодень, щоніч
Сам чинився каші повний,
Лиш бери та їдж.
„От мені б таке горнятко!—
Аж зітхнув Трохим.—
Я весь вік прожив би гладко,
Не журився нічим!“
Докурили. Місяць білий
Вже над Діл схилився,—
Ще хвилину гомоніли,—
Всякий обтулився
В кожушину. За хвилину
Кождий, наче сніп,
Скулившись уполовину,
Мов убитий хріп.

Чи й уявою куняють
Так весь вік вони?
Чи їх душу навіщають
Благодатні сни?
Ось крізь сон один скрикав
Лячно, різко так:
Навіть в сні його лякав

[1] Майка — дрібненький, дуже кусливий нічний комарик. *(Примітка автора).*

Газдівський кулак!
А Трохим смієсь! Віднині
Він рівня панам:
Має горщик, що щоднини
Наповняєсь сам!
Ідеали, ідеали,
У кого вас ніт!
У одних вседосконалий,
Всеблаженний світ;
У багатих злото в касі,
У газдів стоги,—
Горщик, вічно повний каші,
В бідного слуги!

II

Над Підгір'ям ясне сонце
Ве́лично зійшло.
Ген там жевріє віконце,
Будиться село.
Дим із стріх клубками в'ється,
І ричить товар,
З річки лоском вдаль несеться
Пранників удар.
Десь там чути на оборі
Дитинячий плач,
А в траві, в зеленім морі
Деркає деркач.
„Час вставати, коні гнати!
Господа́рі ждуть!“
Простягнувшись, позіхнувши,
Хлопці вже встають.
Ось ми коням познімали
Мокрі пута з ніг
І за шиї позсиляли,—
Вже скінчився нічліг.
Звільна їдем. Мовчки бродить
Око вдовж і вшир,
Наче жалко нам природи
Розбентежить мир.
Мовчки їдем. Втім з-за гаю
Бухнув в небо дим
І рознісся по всім краю
Свист і сту́к за ним.

Клуб за клубом бухав густо;
Гук лунав в яру:
„Пусто! Пусто! Пусто! Пусто!
Дррру-у! Дррру-у! Дру!“
„П'ята, братчики, година,—
Мовить Сень з села,—
Скоро чортова машина
Різать почала!“—
„Чом так чортова? Ото же
Всюди вість пішла,
Що се чиста ласка божа
Для всього села“.
Так промовив я до Сеня.
Щось аж верглось в нім...
„Ласка божа?! Дідьча жменя!
Бий і божий грім!
Ласка божа? А хто нею
Доробився у нас?
Жид, що ще торік з ріднею
Онучка́ми тряс.
А людей спитайте нині—
Окрім багачів:
Сей розпився при машині,
Той окалічів,
Третій знищився замість того,
Щоб ще доробився!
От і я хіба для чого
В наймах опинився?
Адже був грунтець і хата,
Коні і воли,—
Та жиди прокляті тата
Хитро підійшли.
До машини підрядився
Клеци довозить,—
Жид услужний ще приймився
Контракт уложить.
Впали сльоти, злі дороги
В початку зими,—
Жид лютує, контракт строгий—
І пропали ми!
Коні згибли у болоті,
Тата вбив ботюк,
Брат подвигався при роботі,
Що й не зведе рук.
Тут жиди на нас, як круки:

«Контракт наш пропав!»
З'їхав суд, в жидівські руки
Наш грунтець віддав...
Ні, машинна та робота—
Чортова мана;
Лиш жидів, як чорт болота,
Держиться вона.
Та хіба ж ви не читали
Про тото в письмі,
Що бабуся повідали
Нам торік [в]зимі?
Кажуть, що як бог з нічого
Взявсь творити мир,
Чорт завзявсь робити богу
Все наперекір.
Бог вівцю, вола, коняку
Людям для хісна,
А чортяка погань всяку:
Вовка, кабана.
Бог і вівсик, і пшеницю,
Жито і ячмінь,—
Чорт кукіль, лядок, дурицю,—
Бий го бо́жа тінь!
Бог прямісеньку ялину
В лісі посадив.
А чортяка, щоб він згинув,
Гвіздя в ню набив.
Бог для хлопа гарну хату
З дерева зладив,
А чорт з каменя палату
Тут же посадив.
Пан біг млин, що меле збіжжя
Силою коліс,
Чорт тартак отсей, що ріже
І руйнує ліс.
Бог хотів, щоб люди мались
І жили як слід,
Чорт,—щоб дерлись і карались,
Гибли з роду в рід.
Боже діло й чорта діло
Кождий розізна,
У кого́ не зжидовіло
Серце аж до дна.
Чуйте, як реве, як густо
Дим клубить вгору́!

«Пусто!— каже. —Пусто! Пусто!
Дру! Та й дру! Та й дру!»
Смійтесь ви, но я не могу,—
Се поганий твір!
І зробив се пану богу
Чорт наперекір".

10—17/IV 1885

СЛАВОСЛОВІЄ

храброму рицарю Юліанові Черкавському
за його непрошену й неплачену оборону русинів
у віденській раді державній

Гей, як то в державній раді
При тяжкій бюджетній зваді
Русинів Кноц нагадав,
То із польської правиці
На подобу злої львиці
Пан Черкавський випадав.

Гей, як тупне ходаками,
Замахнеться кулаками
Просто Кноцу під сам вус:
„Albo zdychaj, albo zmykaj,
A Rusinów mi nie tykaj!" [1]
Кноц аж злякся, хоч не трус.

То скажіте ж бо ви з ласки,
Чом так лютивсь пан Черкавський,
Як Кноц тикнув русинів?
Чи хотів він нас пожерти,
А Черкавський нас від смерти
По-лицарськи боронив?

Чи інтригою гидкою
Бунтував він нас до бою
Проти „urodzonych" [2] всіх?
Чи рік, може: „Niema Rusi" [3],
А Черкавський „przeczyć musi?" [4]
Ні, та й ні! А просто—сміх!

[1] [Або здихай, або втікай, а русинів мені не чіпай].
[2] [Шляхтичів].
[3] [Нема Русі].
[4] [Мусить заперечувати].

Таж всі знаєте, їй-богу,
Що́ тоді за лютий біль,
Як вам стане хто на ногу
І наступить на мозіль.

Кноц згадав про притиск Руси,
А Черкавський крикнуть мусить,—
Так страшенний чує біль.
Бо Кноц Польщі став на ногу
Й настолочив її небогу
В р у с ь к и й б о л і з н и й м о з і л ь.

* * *

Гей, „пани“ й „господинове“,
Дай вам бог спання здорове,
Най вам сняться дулі,
І вибори, і мандати,
А Хрунь буде вам співати:
Люлі-люлі-люлі.

Всі зійшлись та й посварились,
Як ті молоді, що бились
Вже при шлюбній стулі:
Хто мав бути завідатель—
„Голова“ чи „предсідатель“?
Люлі-люлі-люлі.

Як „пани“ з „господина́ми“,
Сперлись, мов цапи рогами,
То й про Русь забули.
Най вам за то бог дасть неба,—
Бо нам, Хруням, того й треба:
Люлі-люлі-люлі.

Спіть же, браття, спіть і далі!
Нам з тим як котам при салі,—
Наші се́рця чулі
На смак пива й оковити,
Будуть вас благословити—
Люлі-люлі-люлі.

Ви б ще ліпше догодили,
Абстиненцію зробили:
Най там Хруні, Срулі
Кого хочуть вибирають,—
А ви спіть, мов діти в раю.
Люлі-люлі-люлі.

EX NIHILO[1]

МОНОЛОГ АТЕЇСТА

I

Нема, нема вже господа на небі!
Немає творця, ані самодержця,
Нема того, що всемогучим словом
Усе з нічого вивів! Наче тінь
Велика, залягав він світ цілий,
Тьмив мóзги людські сотні тисяч літ.
Стискав серця залізними кліщами
Тривоги, шарпав душі, кров хлептав
І теплу пару різаного тіла
Хапав в неситі ніздрі! Мов опир,
На груді людськості чапів той привид
І висисав її найліпші соки.
А нині щез він! Сонце! Сонце! Світло!
Нема його! Свобода! Я черв'як,
Я, незапримітний атом в природі,
Я вбив його, розпанахав, розвіяв!
Я стрілами думок могучих, ясних
Наскрізь прошиб його і повалив
Додолу, мов Давид той Голіата.
Мечем знання і досвіду людського
Я голову його відсік. Моя побіда!
Його нема і не було ніколи!
Я пхнув його у те ніщо безмірне,
З котрого повороту вже немає!

Ох, кілько труду, горя і терпіння
Се діло стоїло! Якраз сьогодні

[1] [З нічого].

Минає двадцять літ, як я, вернувши
Із довгих подорожей по чужині,
Із довгих студій, з'їздивши Європу,
Пізнавши наймудріших, найвченіших
Людей, які жили лиш в тім часі,
Зібравши мудрість всіх віків минулих,
Що зложена в старих книжках, узявсь
За сеє діло. Двадцять літ над ним
Сидів я. Мов закоханий коха́нці,
Йому я віддавав найкращі хвилі
Життя, всі по́риви душі, моменти,
Коли з джерел таємних в нашім серці
Підноситься чуття могучий приплив,
А в мозгу дум широких і блискучих
Цілі рої снуються. Все те я
У розумовій кузні невтомимо
Варив і перековував, острив
І шліфував і кров'ю серця свого,
Слізьми гіркими гартував і тут,
В сю книгу, все складав, у сю велику
Зброївню духа людського. Вона
Мій скарб єдиний і моя заслуга,
Моя Америка, що я відкрив,
Завоював і закріпив навіки
Для всеї людськості. Яка дрібна,
Нужденна і кровава та нова
Земля іспанська супроти моєї!
Чим ті великі скарби Монтезуми
І золоті комори перуанські
Супро́ти тих пере́л неоціненних,
Супро́ти того світла і свободи,
Що зложені так щедро в мо́їй книзі!
Ті скарби зслизли, наче дим, лиш крові
Потоки полилися задля них
І горе безконе́чним ланцюгом
За ними тягнеться; мій скарб дає
Всім волю та нове життя. Сей світ,
Де досі ми жили мов гості, наче
Убогі сироти, що батько з дому
Прогнав в чужину,—світ оцей віднині
Робиться наш, і ми його панами!
Не поза ним, в нім паша вітчина́!
Не поза ним, а в ньому вічні ми.
Не поза ним, а в ньому треба нам
Устроювать собі життя і щастя.

Все інше—байки, дим, мана і сон,
Сон дітської уяви...
Як же бідні,
Нужденні ті казки жидівські, що нам
Накинено як догми, що відмалку
Кормлять нас ними, силою вбивають
Їх в мозок наш і видають за верх
Премудрості, за відкриття самого—
Самого бога! Як же бідні, глупі
Дитинячі казки, зовсім під пару
Тим, що у нас старі баби говорять!
Світ ще не має шести тисяч літ,
Сотворений одного тижня! Люди
Були розумні зразу і святі,
Невинні і безсмертні! Земний рай
Був їх житлом. Змія звела їх. Бог
За несуразну, дітську провину
Прогнав їх з раю і прокляв навіки
Їх і весь рід їх, помрачив їх розум
І серце попсував, а потім, потім
За штири тисячі років послав
Їм сво́го сина—і пощо? щоб той
З рук тих сами́х людей приняв страшну,
Ганебну смерть, і тим, що́ би повинно
Ще більший гнів, ще тяжчее прокляття
На рід весь людський навести, тим він
Мав божий гнів переблагать за те,
Що яблуко Адам у раю з'їв!
Безглузда казка й не забавна навіть,
Бо з неї кров'ю пахне, безсердечним
Гнівом, заїлістю сліпою.
Бог,—
Говорять наші вчителі премудрі,—
І найсвятіший, наймудріший дух,
І милосердний враз, і справедливий,
І добрий, і страшний, отець і кат.
Він любить всіх людей, немов дітей,
Він знає всяке серце, всяку думку,
Все зна, що єсть, було і буде. Він
Держи́ть весь світ і всякую пилинку,
І все, що діється, те діється лиш ним.
Без волі бога волос з голови
Не спа́де чоловіку! Бідні, бідні,
Нещасні люди, недодумки вбогі!
Вас сотні літ безглуздими, пустими

Словами затуманювали! Як
Ваш бог розумний, пощо ж сотворив
Дурних людей? Як добрий, пощо ж злу
Дав панувати в світі над добром
І пощо зле те сотворив? Як любить
Людей і всі їх помисли і вчинки
Напе́ред знає і в руках держить,
То пощо ж людям позволя грішити
І пощо за гріхи ті—незміримо
Дрібні, малозначучі і дитинні—
Ображен гірше деспота лихого
І проклина дітей на вічні віки,
Вкида в огонь пекольний, в люту муку?
Огидні, несуразнії казки!
Фантазії якихось людожерців!
А нам говорять, що се й єсть найвища
Христова правда, одинока правда,
Котра спасти нас може!
Але годі!
Пора казкам у дітськії запічки!
Не бути їм вугольним каменем
Всесвітньої будови! Мов бджола та,
Дрібна та невтомима, по безмірних
Лугах минувшини і людських дум
Я двадцять літ літав і всяку ясну,
Свобідну думку краплю до краплини
Збирав. Де тільки людський смілий дух
Вривався на заказанеє поле
Релігії, де тільки бунтувалось
Гарячее чуття проти тиранства
Містерій, церемоній, догм, де тільки
Найвища та людськая здібність-сумнів
До брам святилищ термосилась, тайно
Основи їх підкопувала,—всюди
Я вслід їх біг, любовно їх леліяв,
Мов перли многоцінні їх збирав
В один вінок. Лукрецій і Джордано,
Сервет і Тацит, Соцін, Ціцерон
І Лукіан і многі-многі інші
Старі й новії вільнодумці, чесні
Борці свобідної, плідної мисли,
І їх великі спільники—учені
Відкривачі, дослідники природи—
Колумб, Коперник, Кеплер, Тіхо Браге—
Ось спільники мої, мої майстри

І вчителі!
Та я не вдовольнився
Їх світлим товариством, їх словами,
Що покріпляють духа, мов уліті
Вода погожа. Мов шпіон воєнний,
Розвідав я безстрашно і старанно
Табо́р ворожий, прокопавсь терпливо
Крізь ту гору́ туману та безглуздя,
Що звесь традиція церковна. В'ївся
В отих прославлених отців церковних
Тертуліана, Йвана Златоуста,
Григорія аж трьох і Августіна,
Єроніма й Аквінського Тому.
Провчив собори їх і ритуали,
Слідив єре́тиків останки, з жа́лем
Поклонювався тіням Бардезана
Та Ма́неса, Пелагія та Цельза,
Своє завзяття гартував у крові
Вальдензів, Альбігойців та Моріско́в,
При стосах, на котрих горіли ясні
Зірниці думки вільної—Молей,
Джордано та Сервет і много інших.

Та й се ще все мене не вдовольнило,
І поза світ жидівсько-християнський
Я вилетів, провчив Коран турецький,
Хапав звістки́ про Будду, Зороастра,
Ваала і Мелька́рта, Озіріса
Й Ізіду, про Конфуція і Тао
І про ті темні, дивоглядні віри
Людей півдиких, що гадюкам служать,
Медведів, риб та крокодилів чтять,
Що моляться до птахів, до каміння,
Дерев та рік, що бога сво́го б'ють,
Коли їм просьби не сповня. Усе те
Я прослідив, накільки міг. Я пильно
Прислухувався повіркам людей
Освічених, що, мов недобитки
Замерклого поганства й дикості,
Остались до наших ще часів.
І бачив я, як люди вірять в сни,
В приміти, в добрі й злії дні, у вплив
Планет і зір, у чари і закляття.
І ось се все я звів у купу, стяг
Всі докази, якими споконвіку

Змагались люди доказать собі
Існування богів, одного бога,—
І всі ті докази на прах розбив.
У сімдесят сім тез зібрав я їх,
І кожда з них, на доказах оперта,
Кінчиться окликом гордім, побідним,
Мов голос труб воєнних: Non est Deus[1].
Та не досить, що ту святу, найвищу
І всемогучую істоту я
Зіпхнув з престола, що й престол її
І небо все у безмір світовий
Розвіяв,—я на тім не зупинився.
Я й привид сам найвищої істоти,
Ту фікцію зловіщу та криваву,
Що звуть Єгова, Аллах, Брама, Зевс,
Ра, Бааль, Фетіш, Бог—я розібрав
Її по ниточці і показав,
Що не ся фікція, не жаден бог
Не сотворив з нічого чоловіка
На образ свій і на свою подобу,
Але противно, чоловік творив
Богів з нічого, все на образ свій
І на свою подобу. Чорний негр
Творив їх чорних, людоїдів бог
Був людоїдом, многоженців бог
Був многоженцем, бог злодіїв крав,
А бог філософів високі думи
І загадки видумував, роби́в
З людьми експерименти рахункові.
Non Deus hominem sed homo Deum
Ex nihilo creavi![2]—в сих словах
Лежить здобуток весь моєї праці,
Науки й думки. В них Америка
Моя, і з ними перейде в потомність
Ім'я моє. За них колись потомки
Благословить буду́ть мене, поставлять
В ряді побідників великих, що
Помалу, крок за кроком, увільняли
Людей від споконвічних пут, від тьми
І варварства. О, щоб хоч в віщім сні
Я міг зирнуть на ті часи, коли
Се вилеліяне дитя моє,

[1] [Нема бога].
[2] [Не бо́г чоловіка, а чоловік бога з нічого сотворив].

Сей скарб душі моєї буде міг
Свобідно, ярко в сонячному світлі
Пишатися! Коли у школах діти,
На торжищах дорослі мужі явно,
Свобідно зможуть повторять те слово!
...
Ох, та далекий, ще, мабуть, той час!
І не Мойсей я, щоб з вершка гори
Зирнути міг в обіцяную землю,
В котру веду людей, а сам ніколи
Ввійти не можу. Скорбна доля наша,
Людей, що прокладають новий шлях
Буду́щини, відвічні скали ломлять,
Обалюють відвічнії запори.
Вони звичайно, як Самсон той, гинуть
В момент побіди і не бачуть навіть
Побіди тої. Христофор Колумб
Вертав в кайданах із Нового Світа,
Котрий відкрив. Та він ще щасливіший
Сто раз від мене. Він відкрив таке,
Що міг усім невірним показати,
Чого ніяка злоба ні ненависть
Сховати не могла. А я? Моє
Відкриття—пустота, ніщо в тім місці,
Де досі всьо́го бачили основу.
Моє відкриття—воля і простір,
Котрий заповнювати треба тру́дом
І дослідом століть. Моє відкриття—
Се не мета, лиш шлях, котрого краю
Не видно; не спокій для втомлених,
Але товчок могучий для міцних,
Для руху й поступу; не певність та
Лінива, що хапається одного
И лежить на тім, неначе пес на сіні,—
А сумнів, критика і дослід правди
І думка та, що всеї правди нам,
Дрібним ато́мам, не вловить ніколи.

Написано в р. 1885.

СВЯТИЙ ВАЛЕНТІЙ

(ЛЕГЕНДА)

(Посвячую пам'яті мого незабутого батька Якова Франка)

В любві у всіх богів і у людей
В могучім Римі виростав колись
Валентій. Все дали йому боги,
Чим людська жизнь краситься: красоту,
Здоров'я, силу, розум і талант,
Високий рід, багатого вітця.
І люди все дали йому, що тільки
Найкращого, святого дать могли:
Любов і приязнь, світлий скарб знання,
І штуки блиск, бажання ідеалу.
І він платив подякою богам,
Любвою людям.
Двадцять п'ятий рік
Життя кінчив; в Атенах, в огнищі
Наук, немов пчола трудолюбива,
Ссав грецьку мудрість; книги Стагіріта
І Епікура, побіч книг Гомера,
Були розкошами його душі.
Но особливо пильно він хапавсь
До дна зглибляти зв'я́зки ті таємні
Між людським тілом і його життям,
А безконечним творенням природи.
За проводом Галена й Гіпократа
Слідив цілющі впливи сил природи,
Зір, воздуха, води, тепла й морозу,
Каміння, цві́тів, органічних соків
На людське тіло; з тисячних сторін
Громадив скарби досвіду й знання,

Щоби колись їх в оборот пустити
Між бідних і страждýщих.
І скінчив
Науку і вже славним лікарем
Вернув до Рима. Фама голосна
Із дому в дім, із города у город
Скваплúво вісті рознесла про силу
Його науки, чародійський вплив
Його очей, і рук, і слів, і духа.
І, мов на прощу, потекли товпами
До нього люди, здалека і зблизька:
Багаті й бідні, хорі і здорові;
Одні, щоб користать з його знання,
Відзúскати утрачене здоров'я—
А то, щоб щедрості його благати
О дар,— а то, щоб хоч побачить в очі
Такого лікаря. І всі від нього
Вертали раді, чуючи в душі,
Що бачили одного з тих людей
Немногих, вибраних, що раз в сто літ
Являються, мов ясні метеори,
Страждýщій людськості для запомоги.

З спокійним, ясним, ла́скавим лицем
І з чистим серцем працював Валентій,
Робив свою роботу благодатну,
Окружений подякою, любвою
І подивом премногих тисячів.
Любов людей не прикрилась йому,
А додавала сил нових до діла;
Подяка бідних не псувала серця
Його, а вказувала серце щире
В нужденних лахах,—і збільшала ще
Любов його до всіх людей; а подив,
Що хвилею бурхав по всьому краю,
Не доходúв до ух його, не тьмив
Душі його гордині тумана́ми.

Аж ось одного дня, коли Валентій,
Уставши рано з ліжка пухового,
Умивши тіло свіжою водою,
Натершися олійком запахущим,
У мармуровім атріум сидів
І „Енхейрідіон" Епіктета читав—
Явилась дивна постать перед ним.
Високий старець в драному хітоні,

З сріблистою по пояс бородою
І з босими, кривавими ногами.
Лице його глядíло якось гордо
І враз тривожно; очі з ям глибоких
Блищали острим надприродним блиском,
Раз в раз десь гублячись в далечині.

Валентій встав і наблизився до діда
І, пильно глянувши йому в лице,
Спитав: „Ти хорий, добрий мій дідусю?"

Но гордо випрямившися, сказав
Високим, аж пискливим голосом:
„Ні, сам ти хорий!"
„Я?—всміхнувсь Валентій.—
Ну, на Асклепія, коли б лишень
Всі люди так довíку хорували!"—

„Ти хорий, ти!—кричав прихожий дід.—
Смієшся? Вказуєш на те м'ясиво,
На су́стави пещені? Тут-то й є
Твоя хороба! Те здорове тіло,
Се той черв'як, що тлить і точить душу!"—

„Безумство, діду! У здоровім тілі
Душа здорова".
„Бідний! Засліпле́ний!
Скажи, які є найтяжчі хороби
Душі? Хіба не гордість чи пиха,
Не самолюбство та засліплення
На власні блуди, не упертість в злім?
Скажи по совісті: хіба ж усі ті
І многі інші ще тяжкі хороби
Не тлять твою в здоровім тілі душу?
Чи ж то не крайня гордість—уповати
На глупий розум свій, на підлі трави,
На порошки та зна́ряди мерзенні,
А не на волю божу, без котрої
Нам волос спа́сти з голови не може,
Против котрої всі ми—черви, дим?
Чи ж то не самолюбство—так пестити
Те тіло, зна́ряд всіх покус чортівських,
Те джерело всіх забагів лукавих?
Чи не засліплення—лічити других,
Самому бувши хорим і уломним?

Wondershare PDFelement

Чи не упертість непростима в злім—
Серед кадила лести і похвал
Пишатися, отрутою розкоші
Впиватися і думати, що ти
Здоров душею, ще й добродій других?“

Немов зловіщий дзвін, прогомоніли
В душі Валентія оті слова.
Він з усміхом, замерлим на устах,
Але з переляком тремтячим в серці,
Глядів на того дивного старця,
Заким з уст з трудом видобулось слово:

„Глубоко, діду, ти в душі читаєш,
І в моїй вичитав таке, що там
Часом лишень воруйшилося стиха,
Мов під колодою гадюка краса.
Та що, коли читаєш так глубоко,
То, певно, вичитаєш і на тее
Правдиву відповідь... Скажи лишень,
Хіба ж не щиро я людей люблю?
Не з всього серця рад їм помагати?
Чи не віддав я вік свій молодий
На те, щоб болі людські розслідити?
Чи весь свій час, маєток, сили всі
Не віддаю на те, щоб болі ті,
Тілесні болі і суспільне горе,
По змозі сил вменшати, лагодити?
Чи ж се не добре діло? Адже ваш
Учитель мовив...“ —

„Не каляй святих
Слів нашого учителя своїми
Безбожними устами! — крикнув дід.—
Учитель наш сказав: «Хто ради мене
Вітця, і мами, й брата не покине,
Той недостоїн бути враз зо мною!»
Ох, та твоя любов до всіх людей!
Заглянь лишень на дно душі своєї,
Чи там під цвітами любви тієї
Не криєсь зла гадюка самолюбства?
Себе ти любиш, стогнання подяки,
Похвал кадило і блудний огонь
Безбожної науки—не людей.
Як може той людей любить, хто бога

Не знає і не любить? О, сліпий!
І ти ще в своїм діланню безбожнім
Якесь добре діло бачить хочеш?
Не бачиш тільки того, що зараза,
Загибіль, пекло з твоїх рук пливе!“

Поблід Валентій, задрижав всім тілом,
В німій тривозі не зводив очей
Із дивної появи, що словами,
Немов кліщами, рвала серце в нім.

„О, так, тремти, блідній, крушся серцем!
Бо, глянь, яке добродійство ти робиш
Страждущим людям! Ті, котрих господь
Тілесним болем вигнітав, мов грожин,
Щоб золотим вином у небі стали,
Тепер, тобою видерті з тискарні
Його святої, зміняться у гній
Гріховний! Ті, котрим господь послав
Свою найвищу ласку: хрест свій, біль,
Терпіння, бідність,—твоїми руками
Позбавлені її, підуть широким
Проклятим шляхом у огонь пекольний!
І хто ж ти є, що думаєш нужденним
Обманом свого розуму її чуття
Перевернути мудрий суд господній?
І чом ти думаєш, що біль і горе
Єсть злом? Сліпий! Одно лиш є
Добро на світі—те, що нас зближає
До вічного добра, що убиває
В істоті нашій грішного Адама,—
Се біль тілесний, горе, бідність, мука!
А ти хвалишся людською любвою,
Не знаючи, що се найтяжчее
Твоє прокляття! Бо любов ота
Стосотними таємними нитками
До розкошів, покус, отрути світа
Тебе прив'язує! Порвать, здоптати
Ту грішную любов—се перший крок
До вищої, господньої любви!“
Немов ражений громом, остовпів
Валентій. Все, в що вірив від дитинства,
З чим зжився, що любив, усе, усе
Валилось, в порох розпадалось тут
Від тих страшенних слів. Як в'яне древо,
Сокирою у корені підтяте,

Так він схилився і руки опустив,
А лиш безкровні губи прошептали:
„І що ж чинити, що чинити маю?“—

„Шукай поперед всього,—мовив дід,—
Лиш царства божого і правд його,
А проче все приложиться тобі“.
І се сказавши, вийшов із хоромів.

„О боже мій, і де ж його шукати?
Які стежки ведуть до нього? Як
Свій ум безсильний наострити зможу
До розуміння правд тих так страшних?
О боже мій,—стогнав Валентій,—змилуйсь
І освіти мій ум, мій бідний ум!“

Но ум його вже освічéний був!
В душі його під нáпором страшних
Старечих слів вже пукла милозвучна
Жива струна гармонії чуття
І розуму, упала віра в себе,
І в труд свій, і в людей; на світ цілий
Він глянув враз мов іншими очима!

Із спальні вийшов батько, повітав
Сердечно і поцілував його;
Та не почув Валентій вже тепла
В повітанню і поцілуї тім,
Не радувавсь душею, не спитав
Вітця, як спалося йому, що снилось,
Не побажав щасливо день пробути.
І тихо відійшов отець від нього,
Не сміючи розпитувать, що сталось,
І в серці скривши жаль батькíвський свій,
Валентій чув се все і добре знав,
Що батько буде мучитись весь день
Отим його повітанням холодним;
Щось наче шарпнуло його за серце:
Біжи і кинься батькові на шию,
Сльозами змий той холод неприродний!
Но тут згадалися слова старця:
„Хто ради мене не покине батька,
Той не достоїн бути враз зо мною“,—
І він остався, мов кам'яний, на місці.

Ввійшов невольник і на золотій
Тарілці з смирним пóклоном подав
Йому препишну, пурпуром горючу
Лікійську рожу. „Сільвія Мамілла
Поздоровляє вранці друга свóго,
Бажаючи, щоб день його днесь був
Приємний, наче запах сеї рожі“.
Оті слова, люб'я́чою рукою
Начеркнені на звитку паперовім,
Котрим обвитий був бадильок рожі,
Мов острий ніж ударили у серце
Валентія. Поблід і задрожав
Нещасний. Сільвія Мамілла! Ах,
Мов сон чарівний, мов яка неземна
Поява, ціль бажання всіх людей,
Мов квітка з раю—стала перед ним
Та дівчина, напів іще дитя,
А вже і вповні женщина. Допоки
Її не бачив, доти і не думав,
Що може женщина так сильно, ціло
Заполонити ум, мислячий ум.
А як її побачив—рік минув—
То й сам не стямив, що се діссь з ним...
Та ні вже! Не до споминок любовних
Йому в тій хвилі! Мов рожева хмара
В палкім промінню сонця, промигнула
В душі його щаслива та й болюща
Доба любовних зíтхань, сліз, надій
І розчарувань, болів і утіх,
Таємних, страсних поглядів, случайних
Хвилевих стріч, німих запитань, прúзнань,
Уриваних в півслові,—та щаслива
Доба святої першої любві!
Вона минула. Нині всі його
Надії й сни сповни́лись; та, котру
Він полюбив, його взаїмно любить
І гідна щирої любві; ще місяць,
І він на все назве її своєю.
Ох, аж до нині рана як же він
Щасливий був! Які рожеві думи
Снував він про своє й її буду́ще!
Тепер змінилось все, мов грім ударив
І в пил розбив пречудную будову.
„Любов ота стосотними нитками
Тебе прив'язує до злого світа!

Вона—покуса до гріха, сам гріх!
Порвать, стоптать її—се перший крок
До вищої, господньої любви!"
Оті слова, мов колесо млинське,
Загуркотіли в голові його,—
І він дрижачими руками взяв,
Пошарпав на шматочкй пишну рожу,
Роздер письмо, зложив все на тарілку
І грізно приказав слузі: „Іди,
Озьми і занеси се пані своїй!"

Слуга глядів хвилину остовпілий,
З рознятим ротом, мов не розумів
Тих слів; но, бачучи зловіщу хмару,
Навислу на Валентія чолі,
Пішов понуривши сь, неначе чув,
Що вість несе страшну, убійчу, люлу.
В німій розпуці вів за ним очима
Валентій; серце рвалось в нім, всі нерви,
Всі сустави кричали: „Зупини
Раба! Перекажи йому прихильне слово!
За що вбивать невинне дівча,
Що віддало тобі свою любов?"
Но стать старця́ йому явилась знов,
Згадалися його слова,—і ум
На ретязі залізній замкнув
Страждуще серце, щоб не доступило
До нього розбунтоване чуття,—
І він остався, мов кам'яний, на місці.

Но вже недужі облягли палату.
Їх сотні йшли: у лахах і в порфирі;
Мов гомін галичі, так стони їх
І зойки висіли у воздусі.
Здригнув Валентій, вчувши стони ті.
В душі його рванулось щось, немов
Навикнення неодолима сила
Тягла його до любої роботи.
Но враз згадалися слова старця́:
„І чом ти думаєш, що біль і горе
Єсть злом? Вони—одно добро на світі!
На людях тих господній суд; господь
Їх тисне болем, мов вино в тискарні..."
І він почув, як звільна замикаєсь
У нього серце на їх біль і муку.
„Нехай терпля́ть! Їм бог свій хрест дає!"

Но ось зближаєсь гомін і змагаєсь.
Не можучи дождатись лікаря,
Товпа валить у двір, реве, благає:
„О, змилуйся, не покидай болющих!"
І знов щось рвесь в душі його: могуче
Здоровеє чуття перемагає,
Не думаючи—він іде до них.

Но—боже!—як відмінними очима
Глядить він нині на ті купи болю
І нужди, що, неначе чорна хмара,
Перед його очима переходять!
Він досі бачив тільки біль і нужду
І на їх дно очей не запускав.
Зато як много власної вини,
Розпусти, злоби, брудноти і зради
Побачив нині! Як гидкими нині,
Як низькими, фальшивими, з джерел
Брудного самолюбства йдучими
Здались йому похва́ли і подяки,
Поклони, стони й сльози тих людей!
І він міг досі дихати тим чадом,
Міг жити в нім і любуватись ним
І ще себе здоровим уважати!
О горе, горе! Людська сліпото!

Немов ростина, у котрої корінь
Хробак підточить, голову схиляє,
Опустить листя в забуттю тупому,
Жде смерті,—так Валентій похилився.
Невтішені ішли від нього хорі,
І сам він гриз себе за те, но чув,
Що усихає найважніший нерв
Його роботи: віра в ї хосенність
І беззавітна для людей любов.

Утомлений, сумний і нещасливий,
Скінчив Валентій вечором свою
Роботу. „Ні, не можу більш, не хочу!"
Товкло щось в голові його, мов молот,
І мисль якась рішуча дозрівала.

А в мармуровій залі стрів його
Отець старий із виразом такої
Глибокої любові на лиці,
Що аж усе болюще в нутро

Валентія перевернулось. Поруч
Вітця сиділа схилена, з лицем
Відверненим і ледве що від сліз
Обсушеним, тремтяча, мов мімоза,
Його кохана Сільвія Мамілла.

„Мій сину!“—рік отець неначе строго.
„Недобрий!“—прошептала Сільвія
Крізь сльози; но Валентій мов не чув
І, німо повітавши їх обоє, сів.
І бачучи великий біль, і сум,
І втому на лиці його, отець
Відразу скинув строгість і припав
До сина, щоб сердечно розпитати,
Розважити, розрадити його.
Припала і Мамілла, мов голубка:
„Мій друже, пане! Ти недужий щось!
Тебе щось мучить, щось болить, гризе!
О, розкажи мені! Усе, що маю,
Життя моє віддам, коли потрібно,
Щоб ти лиш був веселий і щасливий!“

Но ті слова, і погляди, і ласки
Не втішили Валентія,—противно,
Ще більшу в душу навели тоску.
„Оце ті пута, про котрі казав
Старий!—гадав він. — Ось покуса та,
Що серце й ум приковує до світа.
Ось той ланцюг, котрий поперед всього
Порвати треба!“

І мов темна хмара
Сидів він, а сердечнії слова
Зісковзувались із твердого серця,
Мов теплий дощ зісковзує з гладких,
Ополірованих плит мармурових.
Заблисли сльози в Сільвії очах;
Зітхнув отець, та не сказав нічого.
Настала ніч. Заснуло в домі все,
Лишень не спить Валентій. Наче тінь,
Він вийшов з дому, сиротами кинув
Усіх, що так його любили. В тіні
Домів, крутими уличка́ми він
Спішив за місто, оглядавсь тривожно,

Чи хто його не здоганя; два рази
Ставав, надслухував, бо му здалось,
Що за собою чує таємничі,
Тихенькі кроки, наче дух який
Воздушними стопами йде за ним.
Та ні,—довкола пусто, самота,
І величезне місто мов завмерло;
Лиш десь далеко, в пишних лупанарах
Та в винних склепах роздавались крики
Та співи пізніх го́стей, а над Тібром
Покрай дороги спали на камінню,
Покорчившись, „свобідні горожани
Столиці світа“—пролетарії.

Не зупиняючись, ішов Валентій
На схід, за місто; ранок повітав
Уже геть-геть за Римом, в чистім полю.
У мглі густій за ним тонуло сонне
Могуче „вічне місто“; перед ним
Кривавим блиском жеврілося небо;
Де-де на горбиках самотні вілли
Білілися; де-де буйні отари
Товпи́лися з стаєнь на пасовиско,—
За ними волоклись лінивим ходом
Невиспані, обдерті вівчарі—
Раби. А впрочім пусто, сумно вкруг.
Лиш ген далеко, мрякою повиті,
У зелені густих лісів дрімають
Самнітські гори. Стрепенувсь Валентій,
Узрівши їх, і ходу прискорив.

„О, боже мій,— молився він душею,—
Спаси мене від людської любви!
Допоможи мні вирватись із пут
І в далі світа, в самоті лісній
Тобі служити єстеством цили́м!“

В тій хвилі край стежини, мов з нори,
З нужденної пастушої колиби
Роздався тихий, приглуше́ний спів,
Протяжний, але жалібний такий,
Немов голо́сіння по умерло́му.
Невольник-варвар із панонських піль
На сво́їй мові варварській потихо
Свою сердечну тугу виливав.

Валентій змалку ще навчився тій мові
Від батькових рабів; мов свідок літ
Дитинних, дивно вдарила його
Та пісня; сам не тямлячи себе,
Він став і слухав, що співав невольник:

„Дунаю, Дунаю, мій батьку старий,
Чи ще ти дрімаєш у своїому ложу?
Поля мої рідні намулом покрий,
Бо я їх в неволі забути не можу!

„Ой матінко рідна, ой сестро моя,
Чи ще ви спокійно гуляєте дома?
Чи й вас проглинула несита змія—
Проклята, проклятая Рома?..

„Товариші, браття, карпатські орли,
Чи вихром на конях мчитесь ви по полі,
Чи, може, за моїм слідом ви пішли
І стогнете також в неволі?..“

„Нещасний!—стиха прошептав Валентій,—
Но тут же мисль невинна, мов павук,
Снувати стала безконечні сіті:—
Не тим нещасний, що терпить, що раб,
А тим, що серцем прикипів, приріс
До тисячних подробиць вітчиних,
До всіх її красот і нужд, до волі,—
Та ні, до скиби чорної землі,
До берега, до коней, до хатини...
А вирваний із тої скиби—гине,
Немов бур'ян, стає безвладний, мов
Із тіла душу вирвано у нього.
От що ті пута! От що ті нитки,
Що в'яжуть нас до скиби й не пускають
Шукати царства божого пред всім“.

Верх неба вже стояло сонце ясне,
Жара стояла на землі страшна,
Коли тінистий, темний ліс приняв
Валентія в свої вогкі обійми.
Хоч утруджéний, він не спочивав,
А йшов, давно покинувши стежину,
В гущавину, в глиб ліса, в дебрі темні,

В чагáрі недоступні. Звір хіба
Ходив туди, гадюка плазувала
Та хижий ястріб, кружачи в блакиті,
Переривав тишу́ зловіщим криком.

В дебрі глибокій під скалою, де
Ніколи сонця світло не доходить,
А лиш під купами гнилого листя
Журчить малесенький потічок,—тут
В вогкій печері зупинивсь Валентій.
„Тут я безпечний,—думалось йому.—
Велика, пестробарвна хвиля світських
Покус і вражінь тутка не доходить.
Тут дух згромадиться, вглибиться в себе,
Тілесні пута швидко ослабіють
І спáдуть, мов з увільненого в'язня!“

І на холоднім камені простяг
Струджéні члени. Розігріта кров
Мов молотами стукала у жилах,
До вúсків тислась; в мряці танцювали
Червоні рожі пред його очима
І щось в ухах шуміло, ніби буря,
І звільна тихло, слабло, лиш бриніло,
Мов скомлення прибитої собаки,
Мов зойк розпуки десь з глибин землі,
Мов сумовита невільнича пісня.
А далі стихло все. Страшна тишá
Могучим велетнем лягла на душу,
З-перед очей взяла криваві рожі,
Втишила кров, зглушила звуки всі
І зупинила вражінь, мислей хід...

Но враз—що се таке?— Валентій чує
Якийсь глибокий, безграничний біль
У серці; щось мов почуття болюче
Страшної пустоти, сирітства; щось
Немов чиїсь гіркі, пекучі сльози,
Що звільна, звільна капають на серце,
Вгризаються, сверлують і щемлять.
І чує він себе таким слабим,
Безсильним і безвільним, мов пилина,
Вітрами гнана. І заразом чує,
Як щось ворушиться в душі на дні,

Мов недобита гадина, і шепче
Таємно, тихо: „Підлий, підлий ти!
Хіба ж не самолюбство завело
Тебе сюди? Щоб сам щасливим був,
Щоби для себе рай здобуть, покинув
Людей, роботу, вбив вітця, дівчину,
Вбив тих, котрі над все тебе любили!“
В страшній тривозі зірвався Валентій
І очі впер у найтемніший кут,
І вирвались слова з дрижачих уст:
„Проч, проч, прокляті демони покуси,
Ось відки ви заходите мене!
Та ні, слова учителя святого,
Високі й ясні—се мій провідник!“

І він упав до каменя лицем
І став молитись: „Боже, спасе мій,
Спаси мене від людської любви!“

Всю ніч молився він, весь другий день
То тихим шептом, то болющим стоном.
Аж вечором зашелестіло листя
І перед ним в півтіні показалась
Якась людина в білому хітоні,
З простягненими в сумерки руками,
З лицем заслоненим. На хвилечку
При вході до печері зупинилась,
Відтак із наглим окриком, в котрім
Мішались радість, біль, і сміх, і сльози,
Перед Валентієм на землю впала...

„Мій пане, друже!—скрикнула й урвала,—
Відтак лиш шептом тихим виривались
З грудей її уривані слова:—
То я... Мамілла, Сільвія... твоя...
Недобрий... милий... що се ти зробив?..
Два дні... О боже мій, які страшні
Ті дні! Що ми перетерпіли з батьком!..
По всіх лісах, по всіх ярах шукали...
Валентій, друже, серце, обізвись!..“

А він стояв немов закаменілий;
В душі його, де так недавно ще
Любов царила—мов на пожарищі,

Лиш страх і гнів боролися з собою,
Но враз новий в умі заблиснув здогад.

„Ім'ям Христовим заклинаю тя,
Маро проклята, демоне пекольний,
Що спокушаєш м'я улудним видом,
Щезни від мене!“—
„Я не демон, друже!
Я Сільвія! О боже мій, він хорий,
Він божевільний! Не пізнав мене!“

І заридала Сільвія,—а він
Все ще стояв, закривши твар руками,
Забившись в найтемніший кут яскині.
Тоді вона до нього підступила,
Взяла за руку. „Друже мій, поглянь,
Я Сільвія, твоя, жива! Скажи мні,
Що сталося з тобою? Що за демон
Тебе опутав?“
Стрепенувсь Валентій
І відопхнув її і крикнув грізно:
„Коли ти Сільвія—йди геть від мене!
Коли ти любиш м'я—йди геть від мене!
Я ж дав тобі пізнати, що між нами
Скінчилось все,—ти не жиєш для мене!
Іди, о, змилуйсь! Я не божевільний,
Но збожеволію і вб'ю тебе,
Коли не підеш!“
М'яко, лагідно
Послідні ті слова сказав Валентій,
Но м'якість та страшнішою була
Від грізьб. Неодолимая рішучість
Виднілась в них. У Сільвії пробіг
Мороз поза спиною. Але серце
Велике і багатая душа
Були в тій дівчині; вона ще-таки
Не стратила надії.
„Добре, йду!
Я не накидуюсь тобі, безумче!
І не гадай, що задля тебе я
Прийшла сюди! Лиш задля батька твого,
Котрому ти, невдячний, серце рвеш,
Котрий для тебе все віддав, котрий
Нічим твоєї волі не в'язав,
А жив лишень любовію твоєю!
Його ридання і його розпука

Мене, чужу йому, зворушили
До сліз кровавих! Оставайсь здоров!
Молитвами та оханням безплодним,
Та вірою без діл, та самолюбним
Самознівеченням дури себе!
Людей не здуриш і не здуриш бога!
І совість власну не задуриш! Вічно,
Мов голос труб, трубітиме вона,
Що ти убійця власного вітця...
І ще когось!"
Мов привид сонний, білий,
Пропала Сільвія в гущавині.
Мов труп стояв Валентій; тільки дрож
По всьому тілу пробігала, й зуби,
Немов від стужі, цокотіли вголос.

На другий день, якраз коли Валентій
Роздумував над тим, щоб пробиратись
Ще дальше в недоступную пустиню,
Явився отець його і десять слуг.
Гордий, німий, він станув перед сином,
Без просьб, без сліз; лиш морщини глибокі
І побіліле за ті дні волосся
Свідчили, кілько він перетерпів.

„Ідеш додому?"—запитав він сина,
Котрий, змішавшися, стояв, мов грішник
Перед суддею.
„Батьку мій!"— зачав.
„Ідеш додому?"—перебив отець.
„О батьку, я негідний вас! Я грішний!
Лишіть мене спокутувать в пустині
Свої гріхи!"—молився Валентій смирно.
„Ідеш додому,—ще тя раз питаю?"—
„Не можу".—
„Добре, того я й чекав!
В'яжіть його!"
І кинулися слуги,
І враз йому зв'язали руки й ноги,
Відтак, безвладного на лектику
Поклавши, знов до Рима понесли.

В тяжких кайданах, в склепі кам'яному,
На хлібі і воді сидів Валентій

Вже другий місяць. Тихо, пусто вкруг,
Як в гробі. Крім немногих лучів сонця,
Ніякий звук життя не долітає
В його в'язницю. Лиш щодня вполудне
Приходить батько, відмика тюрму,
І ставить хліб і воду перед сином,
І хвилечку на нього поглядить
І знов піде, ні слова не сказавши.
Вже місяць син не чув від нього слова,
Від тої хвилі, як привів його
Сюди, і сам замкнув в залізні пута,
І з жовчю змішані слова пророк:
„Сиди! Тут маєш муку і пустиню!"
І мучився ж Валентій в тії дні!
Не ті кайдани, не та самота
Були для нього мукою! Він зразу
Аж тішився ними, богу дякував
За те, що дав йому хоч так терпіти
Для слави свої. Але швидко мисль
Його ту радість підкопала. Мука?
Невже ж се мука? Се батьківський гнів!
І чи лиш гнів? Ох, ні, не гнів—любов!
Любов батьківська накладає пробу,
Кує його в кайдани лиш на те,
Щоб прикувать до себе! Він постиг,
Що дужче пута ті болять вітця,
Аніж його; що лиш натуга крайня
Держить ту хмару на чолі батьківськім,
Держить печать мовчання на устах;
Що батько гірко плаче за дверми;
Що там, у мармуровім гінекеї,
Сумує Сільвія. Любов, любов
Була його найтяжчою тюрмою,
В'язала, окружала і тіснила
Його. В тих путах чи ж він міг себе
Вважати мучеником, де, противно,
Він мучив сам? І той глибокий, лютий
Таємний біль, котрий почув він вперве
У лісовій яскині, все змагавсь,
І гриз його, і кров його сушив.
І, мов оса влізлива, ненастанно
В ушах його бриніла сумовита
Та пісенька панонського раба.
Не раз вночі зривався він, клякав
І, дзвонячи кайданами, молився,

Щоб спас господь його з тих пут, з тих мурів,
З обіймищ тих могучої любві.
Бажання волі в самоті, в пустині
Якимсь туманом налягло на нього,—
І накипала в серці злість на все,
Що лиш людей нагадувало; злість
Страшний осад лишала в ньому—ненависть!

І він почав роздумувати, як
Зробитись вільним? Те, на що б вперед
Не був пішов ніколи,—наплило
Йому тепер немов само собою:
Підступна хитрість! „Дай, підладжуся
Під волю їх! Щоби здобути небо,
Здобуду вольну волю уперед".

І перший раз за час своєї неволі
Він лід мовчання проламав. Коли
Отець приніс їду йому і воду,
Він, ставши смирно перед ним, сказав:
„Мій тату!"
Сильно стрепенулось серце
У батька, судорожно задрожали
Уста його, і бачилось, туй-туй
З очей старечих триснуть ясні сльози,
І бачилось, що він готов в тій хвилі
На шию сина кинутись, і плакать,
І цілувать його за сам дрібний
Дар голосу й батьківського ім'я.
Але Валентія лице було
Спокійне, зимне, ба, понуре навіть,
З немилим виразом покори тої,
В котру маскуєсь гордість; вираз тої
Відразу остудив батьківську радість.
„Чого тобі, мій сину?"—він сказав.
„Священика християнина. Я
Хреститись хочу".
Хмара залягла
На батьковім лиці, та лиш на хвилю.
Бо він, хоч давніх сам богів держався,
Не був протеє ворогом християн.
Противно, майже всі його раби
Були християни і могли свобідно
Справлять свої молитви в його домі.

Він знав чимало й вольних християн
І з многими дружив. Була се
Пора спокійна,—літ кількадесят
Не чуть було про го́нення ніякі,
А го́ненням він був зовсім противний.
Щоправда, дуже не любив він тих
Фанатиків, аскетів християнських,
Що, перекручуючи чисту й світлу
Науку вчителя, робили з неї
Страшну підойму тьми і забобону,
Ненависті до світа і людей.
Тих не любив він здавна вже за їх
Безмірну глупу гордість, за зухвальство,
З яким самі на себе наклікали
(І на невинних других християн)
Катуші й смерть, з яким не раз прилюдно
Оскорблювали власті і богів.
Але тепер ненавидів їх він,
Бо бачив, ясно бачив, що вони
Звели на темну ту, страшну дорогу
Його єдине, любеє дитя.
І з ними враз готов був проклинати
Всіх християн і бога християн.
Тому на згадку про священика
Християнина так понурився він.

Но швидко випого́дилось лице
Його. Він знав, що скоро раз Валентій
Рішився хреститись на християнина,
То краще не противитись йому,
Не дратувать недужої душі.
(А що душа його тепер недужа,
О тім і хвилі він не сумнівавсь)
Та інша ще, щаслива думка блисла
В душі його: ачей же християнський
Священик зможе загоїти рану,
Котру задав аскет? Ачей поможе
Знов поєднать Валентія з життям?
Він знав священика такого! Блисла
Надія щастя в батьковій душі,
І блиск її розлився по обличчю.

„Нехай і так. Сповні́ó твоє бажання!"—
Сказ'ав отець і вийшов скорим ходом.

Жив в Римі десь, в далекім закаулку,
У власнім домику муляр учтивий
Памфилій, визволений раб, грек родом.
Що був письменний, правий, добродушний,
То й вибрала громада християнська.
В тій части міста зложена з убогих
Ремісників, його на іврея,
І посвятив єпіскоп по закону.
Він був жонатий, трьох синів дорослих
І три дочки мав, жив не зовсім вбого
І був з практичних, тихих тих людей,
Що раді раз здобутій вищій правді,
Але ще більше раді, сли ту правду
Спокійно, мирно можуть визнавати.
Ніколи мученицького вінця
Він не бажав; що боже—радо богу,
Але що людське—людям признавав.
Дітей ховав у боязні господній,
Але й не в меншім послусі батьківськім,
Ховав не на аскетів та святих,
А на людей, хоч чесних та робучих.
І жінку в владі й послусі держав,
Хоч не вважав жіночий пол загально
За зміст гріха, за чо́ртівську покусу.
Сказать коро́тко, іврей Памфилій
Був добрий муж і щирий християнин,
Що́ хоч йому єднало честь, повагу
У бідних і робучих та у властей,
Зате в очах аскетів та завзятців
Непримиримих уважалось майже
Гріхо́м, трусливим віровідступни́цтвом.
До того-то Памфилія удався
Нещасний батько.

Здивувавсь Памфилій,
Побачивши такого пана в сво́їй
Хатині; смирно, але без унижень,
Він привітав його. Но гнеть велика
Утіха суть його всю наповни́ла,
Коли почув, що пан той—се отець
Валентія, отого лікаря,
Що бідним даром помагав, що навіть
Його дочку від смерті відвернув.
Він сам не знав, як дякувать старому,
Де посадить, чим угостить його.

Та, вздрівши хмару смутку на чолі
Його, гнеть власну радість поскромив
І став розпитувать про сум його
І що його до нього завело.

Розговорився Валентія отець,
Все розказав, що знав; не утаїв
Свої муки і своїх надій,
Які поклав на нього. „Кажете,
Що син мій спас від смерті ваше чадо!
О, дякую богам за ту годину,
Коли се сталось! Так тепер я вправі
Жадать від вас, просити вас: зробіть
І ви для мене ту саму прислугу!
Спасіть мені мое дитя! Влічіть
Від лютої недуги лікаря!
Хрестіть його—я не боро́ню вам,
Але спонукайте, щоб повернув
До давнього, трудящого життя,
Щоб жив з людьми, як чоловік, не біг
В ліси, як дик, не крився, як розбійник,
Не марнував життя, ума і сил,
Не вгонював у гріб мене предчасно!“

І батько заридав. Зворушений,
Його оповість вислухав Памфилій
І похитав поважно головою.
„Тяжка се справа! Дивний се наш час!
Не так письменний я й далекоглядий,
Щоб зрозуміть його течії всі,
Но з досвіду щоденного міркую...
Якийсь понурий дух ввійшов в людей,
Якийсь таємний біль не означе́нний,
Що бридить їм життя, людей і світ,
Що розриває узи вікові́ї,
Природні узи. Мов води прагну́щий,
Так люди ті в недузі болю хочуть
Вмирають тим, що вмерти враз не можуть.
Страшна се слабість, заразли́ва нині!
Немов чума, що за життя недужих
Все тіло їх до кости розкладає;
Так духовий недуг той наших днів
Весь світогля́д валить і ломить, весь
Стрій мислей цілковито вивертає.
Що вчора ще вважалось людським, добрим,

Вважаєсь нині на́йтяжчим гріхом;
Що вчора сміх будило—нині мучить;
В чім сумнівались вчора, нині вірять,
І, що найгірше, в одурі якімсь
Бажають запечатувати кров'ю
І муками ту віру, мов гадають,
Що за фальшиву віру, за обман,
За помилку і кров не попливе!
Тяжка се справа! Жаль, і дуже жаль,
Що й син ваш тож попав на сю дорогу!
Та що ж, попробую, що в мо́їй силі!"

І, помолившися, пішов Памфилій
За сумовитим батьком, шепчучи
Молитви по дорозі, щоб господь
І ум його, і серце освітив.

Ввійшовши до Валентія в'язниці,
Кайдани батько з сина мовчки зняв
І мовчки вийшов. Наблизи́всь Памфилій
І, осінившися знако́м хреста,
Сказав: „Прославлен будь господь на небі,
Що в серці тво́їм, сину, розбудив
Бажання правди, світла й царства сво́го!
Я, смирний раб його, сосуд скудельний,
Вважатимусь щасливим— отворити
Тобі, освіченому, двері раю.
Велика, сину, слава тво́їх діл
Пішла по світі, чесна, добра слава.
Багато ти страждущих укоїв,
Багато сліз сирітських осушив,—
А всі вони записані у бога.
Бо бог наш, сину, милосердя бог,
І син його сказав святеє слово:
«Не кождий, що мні скаже: „господи! господи!"
Ввійде́ до царства мого!» Віра, сину,
Без діл мертва́, і лиш трудящі руки
Та щире серце гори переносять".

Стояв Валентій, слухав і стовпів,
Мов кожде з тих спокійних, ясних слів
Було ударом молота в чоло.
Вкінці отямився, голову схилив
І смирно обізвався: „Я грішний, отче!"

„Бог милосердний, сину,— відказав
Памфилій,— лік лишив нам і на гріх.
Коли у тебе сокрушене серце
І щирий жаль, то сповідайсь гріхів,
Я маю власть простити їх тобі".

І звільна, запинаючись, розкрив
Валентій всі свої грижі й печалі
Перед Памфілєм, все те, що після
Розмови з старцем зрушена душа
З глибин сердечних вигребла й страшним
Гріхом вважала. Стиха, добродушно
Всміхавсь Памфилій, слухаючи тих
Уриваних, гарячих слів. Він бачив
Перед собою ясну, чисту душу,
Що рвесь невдержно до добра й до правди;
Та бачив разом, над яку безодню
Страшенних сумнівів, грижі, розпуки
І самознищення дійшла душа та,
Як тяжко з небезпечних тих шпилів
Звести її на рівную дорогу
Спокою й умірковання, що скромно
Веде по розграні добра і зла.

„Мій сину,—рік він, як скінчив Валентій,—
Один ще гріх, найбільший з всіх гріхів,
Ти утаїв мені".—
„Який гріх, отче?"—
Спитав Валентій і поблід з тривоги.

„Страшенний гріх: невіру в ласку божу!
Чи думаєш, що на землі й на небі
Є хто безгрішний, крім одного бога?
Сім раз на день упа́де й праведник
І сім раз встане. Бог, як батько добрий,
Всі наші слабости найліпше знає,
Бо нас слабими сотворив, не так
Болить його наш гріх, як веселить
Наш жаль, покута й щира хіть поправи".

„О так, поправи щиро я бажаю!
Хрести м'я, отче, і благослови
Спокутувать гріхи свої в пустині,
В молитві, сльо́зах, в строгій самоті!"

„Хрестити радо я хрещу тебе,—
Сказав Памфилій,— але йти в пустиню
Благословить тебе не можу, сину“.—
„Не можеш?“ —
„Ні, так, як господнім словом
Благословить не можу зла, убійства,
Непошанівку заповідей божих“.—
„Хіба ж се зло— молитись і терпіти?“—
„Чи ж се добро— вбивать вітця старого?“
„Щоб тішить батька—я вбиваю душу“.—
„А вбивши батька, ти спасеш її?“—
„Іду туди, де менш покус до зла“.—
„Герой іде туди, де густше стріл“.—
„Я не герой, я зла не переможу“.
„Сли так, то й назви християнина ти
Не стóїш. Не втікать від зла казав
Христос, а з злом боротися щосили.
Бо як почнем усі від зла втікати,
То запануе зло на всій землі.
Повір мні, сину, світ не є так злий,
Як гуторять пустинники-аскети,
Котрі його й не знають. Много можна
Добра зробити, люблячи людей,
І те добро напевно переважить
Усі гріхи, з життям тим нерозлучні.
І вір мні, борше вступить в царство боже
Любов без віри, ніж віра без любви!“

Валентій слухав, але не вступали
Слова ті до його душі; якесь
Підозріння будилось в нім, чи се
Не підступ батька, щоб зловить його.
Коротка аскетична практика
Порозпускала вже коріння в серці.
І він рішивсь на підступ підступом
І хитрістю на хитрість відповісти.

„Так, що ж робити радиш мні, о отче?“—

„Покинь думки про сльози і пустиню,
Вшануй батьківське серце і любов,
Трудись по-давньому! Твій щирий труд
Бог надгородить вірною жоною,
Дітьми і всім добром. Отсе моя
Сердечна рада; се покута буде
За ті гріхи, що ти мені сповів.

Коли мені сповнить се припречеш,
Тоді я розгрішу тя в ім'я боже
І хрест господень покладу на тебе!“

І ті слова, хоч з серця глибини
Плили, в умі Валентія лишень
Скріпили ще підозріння погане.
Він чув, як острий біль пройшов му серце,
Но швидко переміг себе. Схилившись
І б'ючись в груди, рік він: „Прирікаю!“

Мов ангел щастя пролетів в тій хвилі
На невидимих крилах понад дім,
Так все віджило, зрадувалось в нім.
Прикликаний Памфилієм, отець
З сльозами кинувся на шию сина,
І обнімав, і цілував його,
До ніг впадав Памфилію, беззв'язні
Щасливі восклики замісто слів
Видобувалися з грудей його.
Весь дім пристроєно в празничний вид,
Усі раби дістали вольні листи
І щедрі дари. Щоб з любимим сином
Не розлучатися нічим навіки,
Отец рішився тож прийняти хрест,
Рішилась тож і Сільвія Мамілла.
Все, все було забуте! Сльози всі,
Неспані ночі, перебуті муки!
Валентій жив! Між ними жив! Вертав
Назад в життя, з котрого їм грозила
Геть видерти його таємна сила.

Минають ясні дні. Радіє батько,
Радіє й Сільвія. Її дівоча
Уява вже малює їй чарівний,
Щасливий день, коли її любов
Найкращої дізнає надгороди,
Коли в руці Валентія спочине
Її рука, батьківське й боже слово
Благословить їх на щасливу путь
Життя в любві. О гарний, гарний дню,
Чи довго ж то ще ждати їй на тебе?

Та що ж, не радісно, мабуть, плили
Ті дні для того, круг котрого вся та

Любов, мов перла круг ядра, горнулась.
Валентій в домі, наче тінь понура,
Ходив в задумі мовчки, осторонь
Від всіх. В това́ристві сидів, мов в терню.
Де й ділась давня бесідли́вість щира!
Немов медвідь на ланцюзі, глядів він
Довкола, кидав знехотя словами,
А йдучи, якось боязно довкола
Оглядувавсь, мов злодій.

Не казав
Отець його слідить, ні пильнувати,
Лякаючись ще дужче подразнить
Його уяву.

„Хорий ще,—він думав,—
А свобода—найкращий лік на ту
Хоробу“. Знав він, що Валентій, давши
Святе слово—не тікать в пустиню,
Вже й не втече. Ох, та не знав нещасний
Отець, яку страшенну муку син
Терпів! Не знав, що син щодень, щоніч
По пишному саді його блукає
І руки ломить, головою б'є
О білий камінь, то в гущавині
Кропи́вою, терном бичує тіло,
Що всіх молитв його один конець,
І зойків всіх, і стогнань всіх: „О боже,
Спаси мене від людської любви!“

І звільна він почав марніти, таять
І чахнути. І заболіло знов
Вітцівське серце. Що робить? Як радить?
Памфилій мисль щасливую піддав,
Сказати краще: виразив лиш те,
Що здавна в серці батьковім дрімало:
„Женить його. При боці любої
Дружини віджиє у нього серце!“

Пречудний ранок був, сміялось небо,
Співали пташки, запах дихав з цві́тів,
Іскрилася роса на всіх листочках,
І все кругом будилось, гомоніло
Величну пісню: Vivere memento![1]

[1] [Пам'ятай про життя!]

Лишень Валентій по безсонній ночі,
Проведеній в молитві, наче труп
Ходив-бродив в тім жизні океані.
На всю красу глядів завмерлим оком,
В зболілім серці, наче темна гадь,
Клубились сумніви, понурі думи.
Аж ось до нього батько підійшов
І, руку на плече його поклавши,
Сказав: „Мій сину, що з тобою діється?
Поглянь вокруг! Красуєсь і пишаєсь
Усе в природі, тішиться життям,
Росте і множиться! Лиш ти, мов квітка
Підтята, в'янеш! Сину любий мій,
Покинь ті думи чорні! Глянь на сивий
Мій волос! Небагато вже осталось
Мені до гробу. А я так сердечно
Бажав ще бачить сво́їми очима
Тебе вітцем, родини головою!
Так га́рячо бажав дожить потіхи—
Гойдать дітей твоїх в обіймах сво́їх!
Невже ж ти хочеш вік свій молодий
Згорі́ти в самоті? Невже ж не жаль
Тобі вітця, не жаль і тої, сину,
Що задля тебе тільки протерпіла
І людський поговір стягла на себе?
Ей, сину, сину, гріх тобі тяжкий
Отак робити! Бог же сотворив
Людей на те, щоб множились, росли
І спільно, у любві його хвалили!“

Давно вже ждав Валентій тої мови,
Давно лякавсь її! А все ж тепер,
Почувши те сподіване, зжахнувся,
Немов на гадину ступив. Та що ж!
Хоч як він досі духом хоробрився,
Хоч[а] на опір готувавсь,—тепер
На батькові слова не міг нічого
Найти сказать. Заколупнув старий
Синівське серце своїми словами,
Не так словами, як слізьми, що мов
Горох сплили на бороду сріблисту.

„Не плачте, тату, все зроблю для вас!“—
Сказав Валентій і аж сам злякавсь
Тих своїх слів,—та вже було запізно.

„Мій сину! Любий! Ох, як я щасливий!
Ходи, ходи, вона там, бідна, плаче!
О сонце ясне, радуйся зо мною!
О боже, з серця дякую тобі,
Що ти сповнив мої усі бажання!
Ходи, мій сину! Нині, нині ще
Обручимо вас. Радість, радість нам!“

І сам себе не тямлячи, побіг
Старий, задихавшись з утіхи, в дім.
У всіх закутинах зчинивсь гармидер
І втішний гомін; зароїлось в домі,
Обручну учту кинулись готовить,
Гостей просити, ладити дарунки.
Лишень Валентій по відході батька
Остався сам, і руки заломав,
І простогнав, мов під обухом ката:
„Що я зробив, що я зробив, о боже!“
Смеркалось. Свічі в домі запалали,
В їдальні гості шумно залягли,
І музика чудова задзвеніла,
А наречена пара молода
Посереди́ні в вінцях, пишних строях
Приймала дари. Лиця Сільвії
Горіли щастям; німо і понуро
Додолу очі похиляв Валентій.

Скінчився о́бряд—учта почалась,
І він, як скоро здужав вирватись,
Поле́тів в сад. Сріблистий місяць тихо
Чарівне ́світло лив на сонну землю.
Збентежений, тремтячи весь, Валентій
На землю кинувсь. „Боже, боже мій!
Так ти мене оставив! Прикуваєш
Мене до світа, до гріха, до жінки!
Ти... ти ненавидиш мене, не хочеш,
Щоб я спасений був! О боже, змилуйсь,
Спаси мене! Пошли мні наглу смерть...
Ні, ні,—не смерть! Позволь спокутувать
Гріхи! Пошли мені таку недугу,
Щоб всі вони злякалися мене,
Щоб, дивлячись на мене, се́рця їх
Стиналисъ ледом, щоб їх руки мліли,
Заким до мене доторкнуться, щоб
В обриджепня і страх змінилась їх любов!“

І диво сталось. Враз здалось йому,
Що вся земля смертельно застогнала,
Що безконечний біль прошиб її,
Такий могучий, що в одній хвилині
Усі живії твори умертвив.
Одно зітхання—і ціла́ земля
Осталась тільки величезним гробом,
Мільярдами бездушних трупів повним.
Валентій зірвався на рівні ноги,
Повів довкола блудними очима...
Як тихо, глухо!.. І ніщо не видно...
Не бовваніє в далі Капітолій,
Не видко мурів батьківського дому,—
Пустиня, рівно! І немов моряк,
Що сміло відкрива краї незнані,
Так вдаль летять його свобідні очі
Із краю в край. Поля, ліси, і гори,
І море, й сушу обнімають. Всюди
Пустиня, смерть.—Він віддихнув свобідно.

Но що се? Десь на другім краю світа,
В нутрі мов найпустішої пустині,
Щось двигаєсь, здіймається, росте,
Страшне, таємне. Наче чорна хмара
Клубиться, воздух весь пройма грозою,
На крилах вихру копотить до нього.
Валентій дармо напружає очі,
Вкладає в них всю силу духа сво́го:
Хоч проникає землю всю наскрізь,
А хмари тої проникну́ть не може.

Вона зблизилась, заслонила небо
І тягарем страшенним налягла
Валентію на душу. Він аж весь
Подавсь додолу, мов та деревина
Під снігом. Втім підвів нечайно очі
І бачить: перед ним стоїть панич
В тіснім хітоні, з розкудовченим
Волоссям, з піною кровавою
В устах, з посинілим лицем страшенним.

„Лиш ти один остався ще живий,
А другий я,—промовила поява,—
Но нам замало місця на землі
Обом. Борімось на життя і смерть!“

„Зачим мені боротися з тобою?—
Сказав Валентій.—Чи ж не може нам жити
Обом самотньо? Я тебе не знаю,
Ані твоєї смерти не бажаю".

„Не знаєш м'я, а пречінь в серці твоїм
Я викохавсь і вирс! Я—ненависть
До всіх людей! Борись, борись зо мною!
Я не стерплю, щоб жив хто ще, крім мене!"

„Ім'ям господнім заклинаю тя,
Демо́не клятий, уступись від мене!"

„Га, га! Ім'ям господнім заклинаєш,
А сам о мене господа просив!
Його ім'ям приходжу я до тебе
І те несу тобі, о що благав ти!"

І вдарила страшенная поява
Його в грудь п'ястю. Від удару того
Спинилось серце в своїм скорім руху,
Застила кров, посиніло лице,
Кровава піна стала на устах
І завернулись у орбітах очі.
Мов труп на землю покотився Валентій
І так лежав, мертвий, зацінепілий.
Тоді коліном приклякла́ поява,
Притисла, що аж кості затріщали,
І, нахилившись над його лице,
Щось тихо ше́пнула йому до уха,
Таке страшне, глибоко таємниче,
А так пекуче, мов жало оси,
Заправлене в пекольную отру́ту.
І верглось враз Валентієве тіло,
Як мечесь ящірки відтятий хвіст,
І почали всі су́стави пручатись
І кидатись, о землю бить собою
В страшенних судорогах. Руки рвали
Траву і зілля; скреготали зуби,
А з здавленої груді добувався
Звірячий, дикий, прошибли́вий голос.

В землі вже яму́ вибив під собою,
З-під нігтів рук повиступала кров,
І піною покрилося лице,

Коли вкінці поява відступила
Від мученика. Зціплий, недвижимий,
Посинілий, страшенний, він лежав
Мов труп. Лиш звільна підносились груди,
Свій обіг звільна починала кров,
І довгих хвиль було потрібно, щоб
В болющім тілі знов затліла іскра
Життя, і мисли, її тямки. Звільна, тихо
Валентій встав, хитким, непевним кроком
Ступив напе́ред і спинився знов.

У голові його була пустиня:
Що сталось з ним—не тямив. Все від хвилі,
Як кинувся на землю, просячи
Недуги в бога, потонуло в чорну
Тьму забуття. Лиш біль лишився лютий,
Якийсь таємний, невловимий біль,
Котрого він не знав причини й місця.
Страшна утома тіла ще зміцняла
Той біль, хоч се був біль душі, не тіла.

І враз йому неясно пригадалась
Страшна поява, що боролась з ним,
І пригадалось, що якісь страшні
Слова вона йому шептала в ухо,
Що від тих слів душа його замерла,
І тіло заметалося, мов кождий
Сустав в нім рвавсь від цілості осібно,
І що слова ті—се причина болю,
Жало, що й досі в рані ще стремить.
Та що се за слова? Який їх зміст?
Він дармо хору думку напружає,
Ворушить спомини! Немов залізна
Стіна довкола слів тих засклепилась,
Добратися до них ніяк не може.

І, сам себе не тямлячи, в задумі
Повільним кроком він у дім пішов
І в залу, повну го́стей, світла, шуму
І радості вступив, мов дух Еребу.
Один лиш крик смертельної тривоги
Пройшов по гостях, остовпів отець,
Зомліла Сільвія на вид його.
Блідий, розхристаний, з лицем кровавим,
З розкудланим волоссям, в порваній

Одежі, з впертими наперед себе
Очима, він стояв хвилину в дверях,
Немов нагадував, де він зайшов,
Мов дивувався, чого помовкли так
І побіліли й затремтіли всі.
Відтак повільно, мовчки перейшов
Півпе́рек зали й сів коло невісти.

Мов ангел смерті пролетів над домом,
І замахнув мечем, і перетяв
Усі живі нитки, що серце з серцем
В'язали,—так нараз почули гості
Якусь відразу, страх, обридження
До мученика. Мо́вчанка засіла
Мертва́ на місце радості; музики
Утихли, світла гаснуть почали,
І гості тихо, боязно розпо́взлись
Із зали. Німо, миючись сльозами,
Не оглядаючись, пішла вкінці
І Сільвія. Лишень отець старий
З розбитим серцем, у страшенним горю,
Котрого сам не розумів, не збаг,
Остався з сином, що все ще сидів
Німий, недвижний, витріщені очі
Впер в одно місце і всі сили духа,
Всі мисли й нерви напружав і мучив,
Щоб відгадати демонські слова.

Отець сидів і не зводив очей
З його лиця, і холодом у нього
Стиналось серце, і не шевелились
Уста сказать хоч сло́вечко до сина.
Неначе чув, що бездна отворилась
Між ним і сином і що вже ні сльози,
Ні молитви, ні жертви бездни тої
Не замостять. Вкінці підвівся, встав,
І хусткою обтер лице криваве,
І слуг покликав, щоб обмили пана.
Відтак, задуманого, взяв за руку
І в ліжко, мов дитину, положив,
І хрест зробив над ним, і рік: „Засни!"
А сам всю ніч без сну над ним просидів.

О серце батька! Ти як звід небесний,
Такий всеобнімаючий, просторий!

Такий чудово чистий, лазуровий,
Коли всміхається до нас весною!
Такий могучо-потрясаючий,
А враз і благодатний, оживлющий,
Коли в лігну́ю спеку громи шле,
І бурю, й дощ і дрожжю наповняє
Слабії твори, але чистить воздух
І освіжає землю, кормить ріки.
Такий в важкій задумі сумовитий,
Коли вмира дитя його любиме,
Чудове літо, і такий старанний,
Коли вкрива дрімаючу дочку,
Царицю землю, в чисті, білі ризи,
Щоб, свіжа, ясна, пробудилась знов!
О серце батька! Як же велична,
Здорова, сильна, покріпляюча,
До жертви скора, фальші несвідома,
Глибока й тиха враз твоя любов!

На другий день заплакана, тремтяча
Прибігла Сільвія; їй думалось,
Що вже Валентія в живих не взрить.
А він, проспавши ніч усю спокійно,
Встав хоч блідий, та май зовсім здоров,
І навіть вираз дикий, боязкий
З лиця вступив, лиш дивная задума,
Мов шу́кання напружене за чимсь,
Чого найти не можна—надавало
Лицю його несамовитий вираз,
Він Сільвію ввічли́во повітав,
Спокійно, хоч без жару, споминав
Вчорашнє свято; про страшний конець
Не згадував, здавалось навіть їй,
Що й сам о нім не тямив він зовсім.
І взагалі балакав так розумно,
Так неподібно до недавнього
Нелюдсько-аскетичного жаргону,
Що серце Сільвії, зморожене
Вчорашньою кривавою марою,
Мов віск м'який, знов таять почало
І липнуть до Валентія.
Минуло
Так кілька день; вже й батько силувавсь
Втішатися надією, що все те
Ще добре буде,—хоч глибоко в серці

Якийсь зловіщий голос не втихав,
Віщуючи нове, ще тяжче горе.

Аж вечір раз, коли у розговорі
Сиділи всі в світлиці: батько, син,
І Сільвія, й Памфилій,—встав Валентій
І поспішив у сад, мов звав го хтось,
Мов щось забув і квапився найти.
Стривожені поглянули на себе
Оставшіся в світлиці; мовчки ждали,
І серце в груді замирало всім.
Аж через півгодини увійшов
Валентій. Боже, як він виглядав!
Се не Валентій був, а труп, руїна,
Недобиток, котрого лиш зняли
З хреста. В розбитім і кривавім тілі,—
Здавалось, ледво що держиться дух,
А на лиці така виднілась мука,
Таке розпучливе напруження
І безнадійність відгадати те,
Над чим томилися всі сили духа,—
Що з уст усіх один лиш вирвавсь зойк,
Один болющий окрик. У нетямі
Ішов нещасний. Кинулись до нього,
Обмили тіло, зсиніле і збите,
Олійками понатирали мовчки,
Мов хорее дитя, на постіль завели,
Де зараз сон мертвий його обняв.

Не можучи сказати ані слова,
Всі троє у несказанній тривозі
Гляділи перед себе. Лютий біль
У серці Сільвії слізьми розлився,
І не найшов ніхто для неї потіхи.
Аж як самі собою вгамувались
Дівочі сльози, обізвавсь Памфилій:

„Страшна, над всякий опис се страшна
Недуга! Демон злий якийсь узяв
Над ним свою прокляту власть. Та праве
Життя його ломає власть бісівську,
Тож біс, як злодій, лиш вночі, часом
На нього із-за угла нападає.
Молитва й піст—оце лікй нехибні
На демонів таких. Молімся всі,

Пильнуймо чутко кождий крок його,
А демон злий до нього не приступить".

Як потопаючий за стебелину,
Так нещасливий батько за ту раду
Вчепився. В свій дім Памфілія спровадив
І упросив його—не відступати
Від сина день і ніч. Не спротивлявсь
Валентій тому, а розумні, щирі
Памфилія розмови звеселяли
Його понуру душу. Лиш часом
Якесь тасмне, страшне остовпіння
На нього вечорами находило,
Він, мов крізь сон, кричав: „Іде! іде!"
І блід, і синів, деревів увесь.
Але Памфилій не теряв відваги,
Молився, співав, кропив, а рівночасно
Насилу з батьком рушав, скоботав
Валентія і тер холодні руки,
Аж поки той не приходив до себе.

Пройшов так місяць в вічній боротьбі,
І хоч не мав за весь той час Валентій
Ані одного нападу такого,
Як перші два, то все ж за місяць той
Подався, одряхлів, ослаб і тілом,
І духом. Де поділась та краса,
Та ясна, свіжа, привітна поява,
Що чарувала всіх! Де дівсь той ум
Мислячий, бистрий! Скулений, блідий,
З тремтячими колінами, потусклим,
Зів'ялим оком, звільна, наче тінь,
По мармурових залах безучасно
Валентій плентавсь. Порохом припали
Його любимі книги. Під дверми
Надармо ще стогнали день від дня
Недужі: висхло джерело води
Цілющої, погиб лікар великий!

Лиш батько ще надії не теряв,
І Сільвія його не покидала.
А вечором, коли пора страшна
Зближалася демонських нападів,
Всі троє обсідали коло нього
І в розговір живий його втягали,

Щоб ум його насилу відтягти
Від темної задуми; то часом
Читала Сільвія Арістофана
Та інші твори веселі, смішні,
Щоб оживити застигавшу кров!
І, бачилось, усе те помагало,
Та хоч щовечір майже чулось їм
В очах, лиці Валентія тривожнім,
Що пролітав над ним зловіщий демон,
То все присутність їх його прогнала.

Аж раз—понурий був, проклятий вечір.
Жаркий широко віяв із-над моря
І віддих запирав в здоровій груді,
Лягав, мов змора, на кожніське серце.
Від рана вже непокоївсь Валентій,
Весь день не їв нічого, все ходив
По всім будинку, наче навіжений,
Заглядував у всі кути, всі скритки
І сам себе про щось розпитував.
То знов в розпуці руки опускав
І скрикував: „Дарма, дарма, не можу!
Не пригадаю! Боже, як болить!
Слова, слова! Три слова лиш згадати,
А все мине, спокій поверне, щастя!"

Надармо батько у страшній тривозі
За ним ходив, розпитував і тішив,
Памфилій дармо всі псальми святі
Переспівав і окропив весь дім!
Чим нижче сонце, наче кров червоне,
Хилилося з полудня, чим густіший
І гарячіший залягав туман,
Чим дужче і глухіше вітер вив,
Тим неспокій Валентія збільшався.
А як у морі сонце потонуло,
Він став і попрощав його рукою:
„Прощай, о сонце, вже тя не побачу!"
З кутів високі тіні піднялись,
І звільна поповзли по всіх покоях,
І залили собою весь простір.
Немов осуджений на смерть, тремтів
Валентій, на потіхи всі глухий,
Широко витрішеними очима
Шукаючи когось в просторі темнім.

А втім, посинів і, руками очі
Закривши, крикнув: „Ох, іде вже, йде!"

„Оружжя на диявола хрест твій!"—
Кричав Памфилій і кропив щосили,—
Між тим отець і Сільвія взяли
Валентія за руки, мов бажали
Його собою заслонить, но чули,
Як він в руках їх костенів, холов.

Пройшла так хвиля. Той страшенний вираз,
Що на лиці Валентья малювавсь,
Показував, що наближавсь хвиля
Самого нападу. Нараз він скрикнув
Нелюдським голосом і стрепенувсь
Так, що попадали, немов снопи,
Отець і Сільвія—і він упав.

І почалась найтяжчая година,
Якої лиш в життю вони зазнали,
Година мук пекельних, крику, стону
І скреготу зубів, важких ударів
Всім тілом, головою й грудьми
О гладкий камінь. Мов закаменілі,
Стояли зрителі, в німій тривозі
Гляділи на те конання страшенне
Того, хто був так дорогим для них.

Часом здавалось, що в безмірних муках
Пручавсь він і силується встати,
Щось спутаним белькоче язиком
І судорожно рвучими руками
Б'ється в грудь, в лице, показує кудись.
Но все те, мов у гарячковім сні,
Мішалось, мглилось перед їх очима
І ледом в жилах їх стинало кров.

Вкінці, ослабли кидання його,
Лиш грудь ще віддих піднімав слабий
І кров'ю зайшлі очі так благально,
Так жалібливо вперли погляд свій
В Памфилія, що той, мов духом пертий,
Прикляк і тихим голосом тремтячим
Зачав співати: „Упокой, владико,
Созданіе твоє!"
Немов таємна сила

Розбила лід на серці батька й діви,—
І розляглися голосні ридання,
Нарікання, мольби й заклятття ніжні.—
І серед тої сутолоки звуків,
Посеред тих, що так його любили,
Мов свічка тихо, звільна згас Валентій.

Та демон той, котрого випросив
На себе він, з ним разом не помер,
Але пішов по світі. В нерви, в кров
І кості своїх жертв засіяв він
Страшнеє сім'я. Батько, і Памфілій,
І Сільвія, і все потомство їх
Погибли тою ж смертю, що й Валентій.
І потяглась страшенна нитка муки
Від них по всьому світу. І прозвали
Ту таємничу, лютую недугу
Недугою Валентія святого.

Століття йшли, лавиною тяжкою
Котилось горе по серцях людей,
Котились муки, болі і терпіння,
То слабнучи, то зміцнюючись знов.
Царила тьма, світало світло правди,
Боролось зло з добром, а людський дух
Боровсь з терпінням і чимало мук
Улагодив, усунув, лиш на ту
Недугу досі не найшов ліку.

Но він найде його! Століття йшли,
І кров лилась під зубцями коліс,
В огні кострів живе шкварчало тіло,
В ім'я любві господньої царила
Ненависть до людей і до природи.
Тоді Валентія святого демон
Багате жниво мав! Сотками тисяч
В його страшнеє царство перлись люди,
А другі тих, котрих він катував,
Домучували як чарівників,—
Страшні картини, від котрих повік
Стинатись буде кров у людських жилах!

Століття йшли, світало світло правди,
Пануюча ненависть, наче тьма
Нічна—поблідла, власть втеряла, розійшлась,

І віджила погорджена любов.
А разом з розсвітом нового дня
Ослабла й сила демона страшного.
Мов тінь іще волочиться він нині
По світі, та рука його не здужа
Такі могучі завдавать удари,
Як за панования ненависті.
Він жде пори, коли в новій красі,
Мов сонце ясне й теплеє на небі,
Любов всеоб'ємлюща і вселюдська
Поміж людьми вчариться на землі,—
І буде се його послідня хвиля,
Бо рани, що ненависть завдала,
Одна лишень любов згоїти може.

Грудень 1885.

Wondershare PDFelement

1886

* * *

У темну ніч я містом тихо брів
І в серці ніс своє таємне горе.
Кругом життя кипіло, наче море,
І блиск ліхтарів мене дразнив, тіснив.

Край мене шугали швидкії тіні
В театр, на бал, у клуб, в шинок, домів,
Фіакри гуркотали по камінні,
А в далі дзвін понуро щось гримів.

Втім тінь одна шугнула поуз мене:
Вся в чорнім, тихо, звільна йшла вона.
Зирнула — і з душі з самого дна
Знов піднялось все горе утаєне.

Лиш раз зирнула, і крізь пітьму ночі
Той погляд вбився в грудь мою, мов ніж.
О, щоб були мої осліпли очі,
Було б в душі ясніш і спокійніш!

1887

МОЇЙ ДРУЖИНІ

Спасибі тобі, моє сонечко,
За промінчик твій — щире сло́вечко!
Як промінчика не здобуть притьмом,
Слова щирого не купить сріблом.

В сльоту зимную, в днину мглистую
Я дорогою йду тернистою;
Кого я любив, ті забулися,
А з ким я дружив — відвернулися.

Відвернулися та й цураються,
З труду мойого посміхаються.
В порох топчуть те, що мені святе,—
А недоля й тьма все росте й росте.

Важко дерево з корнем вирвати,
Друга давнього з серця вигнати.
Важко в пітьмі йти, ще й грязюкою,
Де брехня сичить вкруг гадюкою.

Та як радісно серед трудного
Шляху темного і безлюдного
Вгледіть — світиться десь оконечко!..
Так у горю нам — щире сло́вечко.

Тож за дар малий, а безцінний твій,
Що, мов цвіт, скрасив пілях осінній мій,
За той усміх твій не вдослід журбі
Спасибі тобі! Спасибі тобі!

Написано д. 21 січня 1887 р.

* * *

Чи бач, на мо́їм стало, гарна крале!

Спасаючись з розбитого судна,
Посеред хвиль бушуючих, ревучих
Боровся я між смертю і життям,
Слабий, продрогліи і тривоги повний.
З-посеред шуму хвиль безсильні руки
Я простягав до білої скали,
Що гордо, твердо шпиль свій піднімала
Над клекоту́щим пеклом.
Я молив
Її очима, стоном, не словами
О захист, о опору. Та куди там!
Окружена шипучим валом піни
І мглою бризгів водяних, в котрих
Ломалось сонячне проміння й грало
Веселкою, пишалася вона
В тім строю брильянтовім, і зирнула
Згори на бідного плавця, і, усміхнувшись,
Сказала: „Тут не на́дійся нічого!"

Та ні, на мо́їм стало, гарна крале!

Плавець, хоч горем битий і безсильний,
Не потонув, а вибрався на сушу.
І з серця сво́го найглибших глибин
Він видобув могуче, остре слово
І вбив його в твою скальную грудь,
В твоє скальнеє серце. І довіку
Ти не забудеш бідного плавця.
І взір його, благаючий, безсильний,
Стоятиме важким докором вічним
Перед твоєю вбогою душею,
Як споминка утраченої долі,
Несповненого доброго учинку.

Оце моя поб[іда], гарна крале!

27/XI. 87

* * *

Не для того багатого, що брата здирає,
Що гріш богом, а братерство брехнею вважає;
Не для того щасливого, що зріс гарно, стиха
І не вірить в людське лихо, бо сам не знав лиха;
Не для того невинного із умом дитячим,
Що не вірить в людську злобу, бо її не бачив,—
Не для них сі співи-думи гіркі, сумовиті,
Ні для тих, що естетичним туманом повиті.
Багач скаже: „Якийсь дурень грає на сопівці:
«Братство! Воля!» Де вовки є, мусять бути й вівці".
А щасливий: „Завидющі у поета очи:
Сам нещасний, то вже в щастя й вірити не хоче".
А невинний крикне: „Пробі! Деморалізація!
Що він сам валяється в гнилі, то нам ще не рація!"
А естетик скаже: „Дух тут ненародний бачу;
Холодом з пісень тих віє на народну вдачу".
Строго судить пан естетик, та й по правді таки,
Арістотелевим ліктем мірить „Гайдамаки".
Він нутром цілим не любить голих та голодних,
Спец'яліст від зберігання святощів народних.

ПРИТЧА ПРО СОКИРУ

Раз зробив коваль сокиру
В чародійську, дивну хвилю,
І на диво всьому миру
Дав їй чародійську силу.

То не був звичайний знáряд,
Всім послушний і бездушний,
Але чільний, самовільний,
З тих, що мислять, поки вдарять.

Ще точилась на точилі,
А вже рвалась — самостійно
Проявиться в новій силі,—
Свого майстра цюк в коліно!

„Тю до біса! — крикнув з болю
Майстер і шпурнув сокиру.—
Вийся ти собі по миру
І гризись сама з собою!“

І пішла сокира в люди —
Остра, зимна і блискуча,
Невгомонна і рішуча,—
Що то з нею в світі буде?

Всякий труд, усі задачі,
З чим для нас найтяжча справа,—
Все було немов забава
Для її стальної вдачі.

Розрубати перешкоди,
Розірвати перепони,—
Де о власні йшло вигоди,
О чужі не дбати стони,

Впиться комусь в м'ясо й кості,
Ще й з приятельським акцентом,
Рвати душу так, без злості,
Лиш логічним аргументом,

Посолить найтяжчу рану
І ще й пальці в ню вміткнути,—
Все те їй було до стану,
Наче так і має бути.

„Що за диво!— міркувала.—
Все мені так удається!
Все, що тільки я стрічала,
Кругом мене в'ється й гнеться!

„Видно, я від всіх сильніша,
Що запори не стрічаю;
Від усіх я розумніша,—
Що їм годі, я кінчаю“.

І все більш по кождій пробі
Дивувалась силі власній,
Аж вкінці в нестямі страсній
Закохалась сама в собі.

Світ тісний став перед нею,
А вона в нім центр усього,
Лиш для неї над землею
Сонце сходить так полого.

Лиш для неї світить місяць,
Віє вітер, сяють зорі,
Лиш для неї все, що в лісі,
Що на горах, що на морі.

Все розтяти, розрубати,
Роздробить мов палашем!
„Із сокири хочу стати
Двосвістрим бердишем“.

Wondershare PDFelement

Стала бердишем, та шику
Тим не задала нікому,
Та амбіція її
Гнала далі покрийому.

„На два боки вістря мати?
А чому не на чотири?
То була б я перначем,
Та й носили б гранатири“.

А як стала перначем,
Ну же далі міркувати:
„Що на штири? На всі боки
Хочу самі вістря мати.

„От тоді я недотика
Стану зовсім, як цибуля,
Що ніхто її без сліз
Доторкнутися не може“.

Ласка божа невелика,—
Сталось їй, чого бажала:
Острота її пропала,
Бо з сокири куля стала.

Написано в грудні 1887 р.

1888

* * *

Душе моя! Душе душі моєї!
Мов мушля острий камінець в утробі
Роками носить у німому болю,
Аж поки соком жизності своєї
Той камінець у дорогую перлу
Не перемінить,— так я жаль о тóбі
І потолочену любов з[авмер]лу
У серці нóшу і надармо мóлю
Їй смерті, смерті!

Душе моя! Мов конар з пнем предивно,
Так ти зрослась зо мною нерозривно.
Чи гріх, чи два на душу я полóжу —
Ну що ж, коли не можу та й не можу
Тебе віддерти.

Лице твоє, чудове і невинне,
Отут раз в раз у серці мóїм сяє.
І вся ти тут, мов марево дитинне,
І жадний пил на тебе не сідає,
Ні жадна пляма. Чиста, мов хрусталь,
Як сонце ясна ти передо мною.

Я п'ю твій блиск, хоч він мені важкою
Отрутою, бо ми навік, навік
Розлучені! І все те щастя гоже
Комусь дісталось, а мені дать може
Лиш вічний жаль!

Душе моя! Моя, а так чужая,
Така далека ти і недосягла!
Чому моя душа тебе бажає,
Твоя ж на мене й глянуть не забагла?
А лиш летить кудись неспевним шляхом
За власного призначення огнями,
Аж поки яр подвійний межи нами
Не ляже і душі не обезкрилить
Смертельним жахом.

15.VIII.

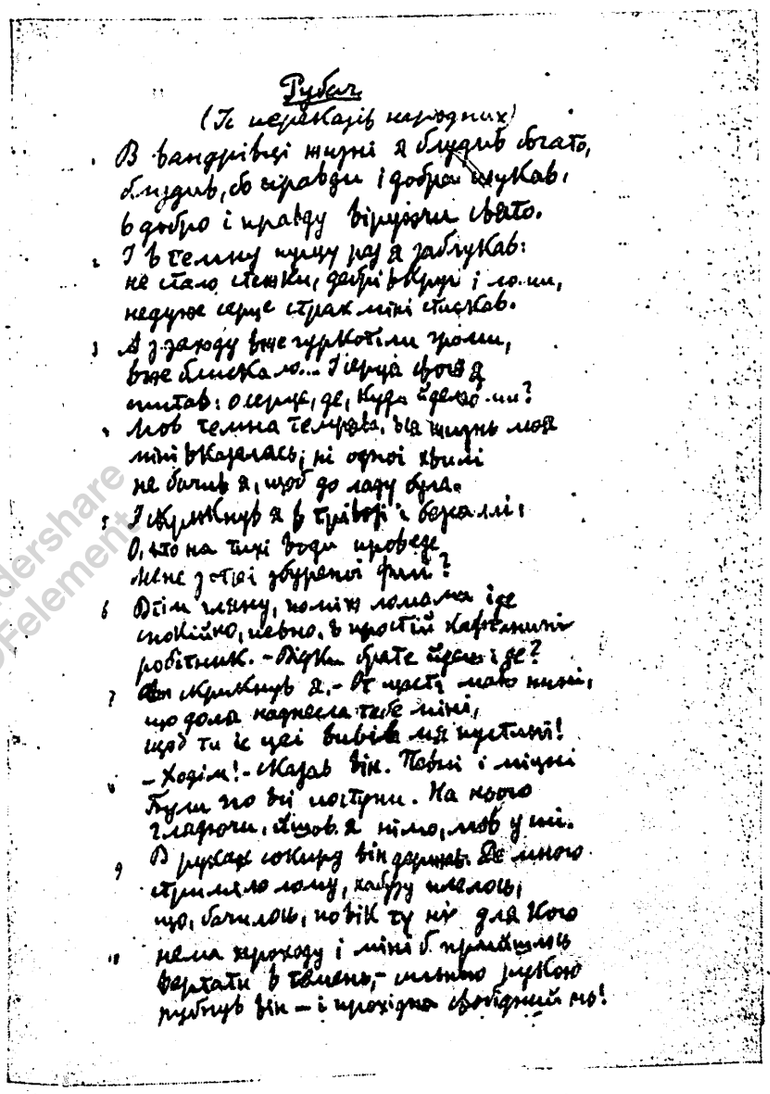

Рубач

(З переказів народних)

1 В бандурівні нужні я блудив багато,
блудив, бо справди і добра шукав,
в добро і правду вірующи завзято.
2 І в темну нічну пору я заблукав:
не стало стежки, довкіл вкруг і голо,
недуже серце страх лиш стискав.
3 А з заводу вже гудкотіли голоси,
вже блиснало... І серця кров я
питав: о серце, де, куда єдеш ми?
4 Лиш темна темрява, від нічних моя
лиш вкарялась; ні одної хвилі
не бачив я, щоб до ладу була.
5 І вкрутився я в тривоги і вокалії:
О, хто на тихі води проведе
мене з отсієї збурені фалі?
6 Вдім мужик, коліно ломалося іде
спокійно, певно, в простій карбатині
робітник. - Відки, брате, єдеш і де?
7 Він мужик д.- Не щастя мало мені,
що доля кинула таке лихе,
щоб ти іс цієї вивіла мя пустині!
8 -Ходім! - Каже він. Повні і міцні
були го ві плечи. На него
глядючи, і сам я тіло, лов у мі.
9 В руках сокиру він держав. Де много
стрімголов голу, кабуру шелюги,
що, бачилось, по вік ту ні для кого
нема переходу і мені б пропадать
вертати в темень,- сильно рукою
рубнув він - і прохідна свобідній ну!

Сторінка автографа поезії Ів. Франка «Рубач».

1889

* * *

Неясна для вас ся легенда
І чудно читати її?
Не личить стара реверенда
На хлопські плечі мої.

Що ж, пані, ті вірші неясні —
То власная повість моя:
Мої розчарування власні
І лютая мука-змія.

Колись за невласні провини
Цурались мене і кляли,—
Мов Каїн отой по пустини
Блудив я по рідній земли.

Докори носи́в я і тру́ди
І, хоч їх тягар м'я ломив,
Я привидом, з власної груди
Розснованим, душу кормив.

Я з власного серця і крові
Творив собі радісний світ,
Щоб скарб весь своєї любові
У нім помістити як слід.

А нині, коли я вертаю
З словами любві до братів,
Чи ж „щпрі" сліпці не пускають
На мене затроєних стріл?

Важка моя пісня, о пані,
Бо важко на серці мені:
Мов човен під ніч відірвавсь від пристáні,
Хитають ним хвилі, шаругою гнані,
На небі ні зірки, внизу ж у отхлані
Тасмні мигочуть огні.

28/3. 1889

* * *

Ні, не любив на світі я нікого,
Ось до чого додумавсь ум болющий,
І серце, мов слимак у шкаралущі,
Не корчилось від дотику живого.

Я навіть не любив себе самого,—
Занадто ясно погляд невсипущий
Глядів в той темний кут душі най[глубший]
Де глупоти і підлоти так много.

Лиш привиди, а не живі істоти
В життю любив я і за ними йшов.
Слова без змісту, руки без роботи.

І от вони живу зіссали кров
Із серця мого і обдерту, в сльоти
І студінь вигнали мою любов.

6/9.

1890

ЩЕ ПРО ЧОЛОВІКА У МІСЯЦІ

Слідуюче оповідання п. Гаврила Кременя дістали ми і друкуємо враз із ось яким листом:

«Шановний пане Редакторе!

Читаємо ми не відпині Ваш «Дзвінок». Гарний він, нівроку. Та вже що як що нам подобалося в нім, а найбільш оті гарні пісеньки про «Козака когута-курку» та про «Чоловіка у місяці». А чому вони нам так сподобалися?— спитаєте. Тому, скажемо вам, що під ними ми побачили підпис нашого дорогого сусіда Данила Млаки. Адже се він написав, правда, пане Редакторе? Ми зараз пізнали, що то він, хоч сам він ані руш не хотів до того признатися. «Де мені до писання!— говорить він.— То, певно, хтось інший, наслухавшися моїх оповідань та похопивши щось ь'яте через десяте, ще й під мое ім'я підшився. Але я, скари ж то м'я господи, нічого до «Дзвінка» не писав». Ну, та ми, пане Редакторе, шануючи день святий, сонце праведне і Вас, яко чесних таки не віримо йому. Де ж би хто в світі поважився підшиватися під нашого Данила Млаку? І де би другий зумів так гарно оповідати, як він! Ви, пане Редакторе, може, не знаєте його з лиця, може, не чули його оповідань? Шкода! Такого оповідача нема в цілім нашім окрузі. Ось тим-то ми так дуже врадувалися і гордості набралися, побачивши, що наша слава аж до «Дзвінка» доперла і там так голосно забряжчала. І нехай собі наш Млака говорить, що хоче, ми не дамо її собі відобрати, ми не відречемося свого сусіда навіть друкованого. А по чім ми доневно дізналися, що то власне він пише? А власне по «Чоловіці

у місяці». Оскільки знаємо, ніхто в нашім окрузі, а може, і в цілім нашім краю, не був на місяці і не може так документно знати про того чоловіка, лиш тільки наш Данило Млака. Про сю свою подорож він сам не раз оповідав нам при чарці та при веселій кумпанії. Я навіть раз списав собі то його оповідання і посилаю Вам його, може, надрукуєте також у «Дзвінку». Ми не раз залюбки слухали його, то, може, й у «Дзвінку» прочитають його радо. А головно хотів би я, щоби наша слава не пропадала, а на весь край ширшала, щоби весь мир хрещений знав, що і у нас світ дошками не забитий і що ми маємо своїх людей, котрими певно перед усім світом можемо повеличатися. В ласці божій оставайтесь, пане Редакторе!

Писав у славнім селі Товстохлопах

Гаврило Кремінь»

ПОДОРОЖ НА МІСЯЦЬ

Ви цікаві, діти милі,
Хто се Млакові Данилі
Так докладно розказав,
Що там в місяці є ріще,
Як хлоп з богом май остріще
Посварився і суд приняв?

Ви не думайте, любенькі,
Що се прості витребеньки!
Ой, Данило добре чув
Від самого хлопа того,
Як недавно, дня одного
Сам на місяці він був.

„Що, що, що? Данило Млака,
Славний музик і співака,
Був на місяці? Агій!“
Що ж, а я се чув від свідка,
Що мав очі, як у діцька,
Ось що мовив свідок мій:

Якось раз Данило Млака
Захотів спіймати рака
У потоці при горбу.
Та рак мудрий, діти милі,
Показавши хвіст Данилі,
Шусть в коріння під вербу.

Wondershare PDFelement

А верба була старезна,
Дупельнява і грубезна,
А коріння страх густе:
Штуркає Данило Млака,
Щоби рака вгнать до сака —
Е, та де там, все пусте!

І сказав вербі Данило:
„Вербо, щоб тебе зломило!
Мого рака не ховай!“
А верба лиш скрип на тес.
„Не скрипи! Даю святеє
Слово, що помщусь! То знай!“

А верба знов скрип Данилі!
Той здержатись вже не в силі,
Аж зубами скреготить,
Кинув рака-сіромаху,
За сокиру хап!— і з маху
Ну вербу мою лупить!

Так рубає — з уст ні пари!
Аж тріски летять під хмари...
Аж ось вечір надійшов,
І на небі, мов в світлиці,
Повний місяць блідолиций
По́вагом собі зійшов.

Над вербою став він круто
І глядить, чого так люто
Млака наш її січе.
Втім у Млаки сокирища
Як не вирвесь з топорища,
Просто місяцю в лице!

Зап'ялась аж по насічку.
Млака став, неначе свічку
Очі витріщив — глядить.
Що робити? Ось публіка!
Далі, вздрівши чоловіка
В місяці, ось так кричить:

„Гей, ти, мой! Послухай, свату!
Там в твою, як бачу, хату
Сокирча мос вп'ялось.

Прошу, скинь ту вниз поману!
Я в довгу вже не остану,
Вигоджу й тобі десь щось!“

Але той стоїть, як ту́ман.
Наш Данило зразу думав,
Що не чує хлоп тих слів,
То кричав, трохи не згинув,—
Та тамтой, хоч гинь, не кинув,
Рушитися не хотів.

„От ще,— буркнув,— бовт яловий!
Шкода мови і розмови,
Тра самому там піти,
Щоб сокира не пропала.
А сли хлоп сей не дасть драла,
В карк го добре натовкти!“

І побіг він у хатину,
За хвилину вже драбину
Трисажневую тащить,
До верби приставив, лізе...
Виліз. „Гей ти, горлорізе!“—
Знов до місяця кричить.

Та хлоп в місяці ні слова!
„Ні, дарма з дурним розмова!“
Скинув Млака кожушок,
Витяг вгору драбинище,
Знов приставив вгору вище
І знов виліз на вершок.

А там ставши, знов драбину
Вверх підтяг і за хвилину
Знов три са́жні вище став.
Так працюючи без впину,
За порядную годину
Він на місяць вдрапцював.

Ви цікаві, любі діти,
Що за диво розглядіти
Мусив там Данило наш?
Де там! Ані крихти дива!
Лиш будяччя та кропива,
Та піски, та пустопаш.

Лиш на самій середині
Хлоп стоїть на кретовині
З оберемком на хребті,
А сокира в кретовину
Вбилась в саму середину,
При самій його п'яті.

„Ну,— подумав наш Данило,—
Якби тропка полівило,
Був би-м му в п'яту впоров!"
Жаль му стало хлопа того.
Наблизившись, рік до нього:
„Здоров, свату! Мой, здоров!"

„Слава богу!— хлоп озвався.—
Де ти, куме, тут узявся?"—
„За сокирою я тут.
Якби ти мав душу щиру,
Був би зверг мені сокиру!
А то кілький мав я труд!"—

„Щиру душу!— хлоп воркоче,—
Ось чого сей в мене хоче!
Що ж то, я за щирість тут?
Я терплю ту кару божу,
З місця рушитись не можу,
Хоч най ясні громи б'ють!"

І він розказав Данилі
Всю ту повість, діти милі,
Що читали ви в „Дзвінку";
Все те правда безперечно,
Бо Данило б набезпечно
Байку не зновив таку.

Вислухавши повість тую
Про провину так страшную
І про слушний божий гнів,
Плюнув наш Данило Млака.
„Га, сли ти такий собака,
То прощай! Я йду домів!

І сокиру взяв з купини,
Скік до своєї драбини,
Вниз із місяця спустив,

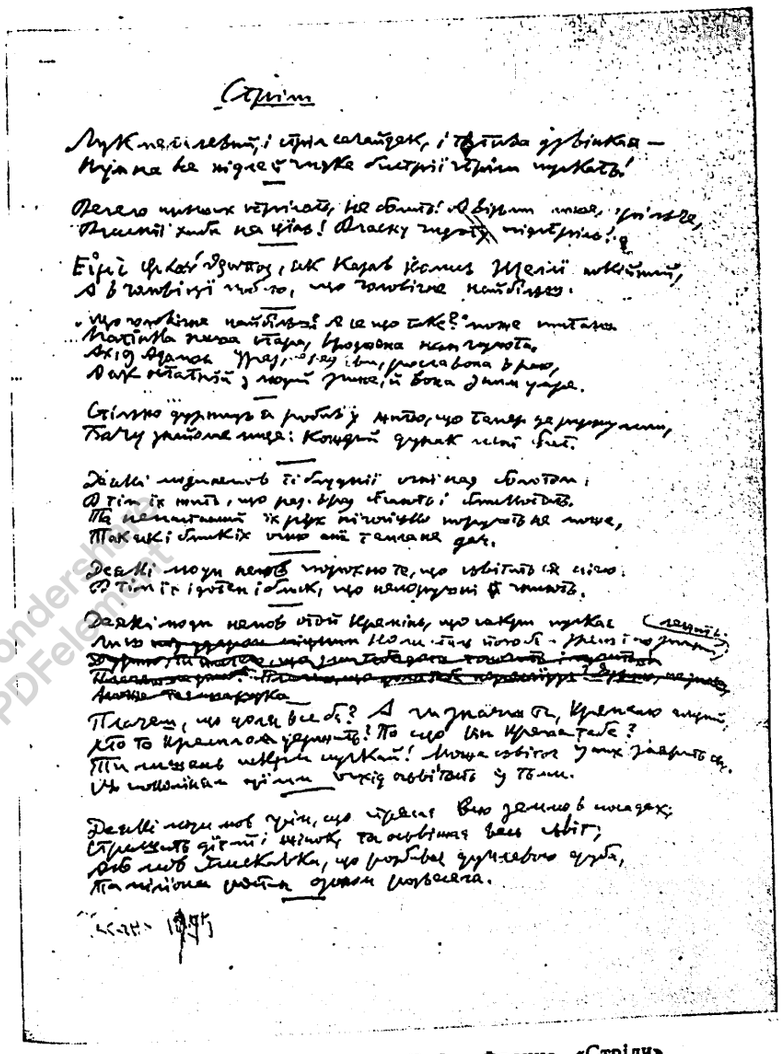

Сторінка автографа поезії Ів. Франка «Стріли».

1891

БОЛЯЧКА

Відчепіться ви від мене!
Що пристали, мов смола?
Я недужий, я вмираю,—
Вам щоб „Торговля“ цвіла.

Та начхать мені на неї!
Не торгую я нічим.
Чи кацап, чи народовець
Буде в ній — для мене дим.

Я недужий, я вмираю,
Легке вже мікроби тнуть,
А вони мене на збори
Тягнуть, хоч ти трупом будь!

Ні, в ряді стій непохитно,
Слухай їх нудних дебат,
Ликай порох, гинь з задухи,
Голосуй на очайдухів —
Хай їм кат!

Написано в січні 1891 р.

КИЦЯ

Плакала киця на кухни,
Аж їй очиці попухли.
„Чого ти, киценько, плачеш,
Їсти чи питоньки хочеш?“—

„Їсти, ні пити не хочу,
З тяжкої жалості плачу.
Сам кухар сметанку злизав,
На мене, кицуню, сказав.
Хтів мені лапки побити,
Чим же я буду ходити?“—

„Скажи ж нам, киценько мила,
Як ти ся в нього просила?“—

„Я му сказала: «Ой пане,
Най тобі жаль мене стане!
Не бий ти кицю мізерну,
Я тобі шкоду пове́рну,
Настане ранок майо́вий,
Піду я в поле на лови;
Похо́джу мало чи много,
Зайчика зло́влю малого,
Тобі принесу живого.
Воробці в стрісі укриті
І перепілонька в житі,
Все те моя буде здобич,
Сли мені буби не зробиш.

А як полудне настане,
Пригріє сонце весняне,
Скриються зайчики й птахи,
Я влізу в воду по пахи,
Я всі броди переброджу,
Вже ся на хитрість спроможу.
Вже ся спроможу на шутку,
Наставлю хвостик, як вудку,
Нало́влю рибок я много,
А все для тебе, їй-богу!»

1892

ЦАР - БОГ

До злого духа мовив фараон:
„Будь ти мені порадник і спомога,
Щоб мій народ мене без перепон
Вважав за бога".

Злий дух сказав: „Ще не прийшла пора.
Щоб се здобути, мусиш ще від ниньки
Багато зла вчинить, але добра
Ані дробинки".

Трудився щиро фараон, і дер,
І мучив люд, що аж земля стогнала,
Аж врешті заявив злий дух: „Тепер
Пора настала".

„Чому тепер?"— рік фараон.—„Пора,
Бо вже твій люд в страсі держать не змога,
Хіба що вмовиться йому царя
Вважать за бога.

„Бо так притисло їх твоє ярмо,
Що довше вже не здужають держати,
Як швидко їх царя не навчимо
Богом вважати".

Писано 23 жовтня 1892 р.

1893

ЛИСИЦЯ-СПОВІДНИЦЯ

Ліричнька пісня про нуту „Сирітки".

Зашуміли гори, забриніли води,
Зазнала Лисичка лихої пригоди.
А в неділю рано почало світати,
Ой пішла Лисичка їстоньки шукати.
Ісходила гори, злазила потоки,
Не знайшла нічого — злипаються боки.
Ой пішла Лисичка долом-долиною,
Здибала Лисичка дуба над водою.
А на тому дубі, помежи гильцями,
Там сидів Когутик з красними крильцями.
Глянула Лисичка та й слинку ковтає,
Підійшла смирненько, хусткою махає.

„Добрий день, Когуте, ти, співуча птице!"
А Когутик каже: „Добрий день, Лисице!"—
„Чи гаразд, Когуте, чи гаразд ночуєш?
Злізь-но трохи нижче, бо мене не чуєш!"—

„Спасибі, Лисичко, ночую не лихо,
Тебе добре чую, хоч говориш тихо.
Лисичко-сестричко, куди вандрувала
І що там нового у світі чувала?"—

„Ой Півнику-синку, іду з Зарваниці,
Там била поклони поконець каплиці.
Там поклони била, за тебе молилась,
Аж свята Гаргара мені об'явилась:
«Лисичко-небого, не трать часу много,

Іди, поспішай ти до Півника мо́го,
Най він сповідаєсь, гріхів своїх каєсь,
Бо, мабуть, з сим світом скоро попрощаєсь».
От я поспішала штири ночі й три дні,
Щоб тебе тим часом не постигли злидні.
От я поспішала, спочивку не мала,
Щоб тебе, небоже́, живого застала.
Щоб ти сповідався та й запричастився,
Щоби ти по смерті в небі присвятився".

„Лисичко-сестричко, любая розмово,
Ангельський твій голос, але дідьче слово.
Як жию, здається, бога в серці маю,
Не п'ю, не гайную, не б'ю, не кусаю,
І не ходжу красти, і курей не ду́шу,—
Яких же гріхів я сповідаться мушу?"—

„Ой Півнику-сину, маєш ти провину,
Тяжку, не малую, та й то не єдину.
А згадай, небоже, чи то життя гоже:
Всім по одній жінці дає право боже,
А ти, мов той турок, мов той бісурманець,
І по десять разом переводиш в танець....
Маєш їх по десять, маєш їх по двадцять!..
Як прийде суд божий, де ж тобі сховаться?"—

„Лисичко-сестричко, любая розмово,
Ангельський твій голос, але дідьче слово.
Грішний, я, то бачу, і гріх мій великий,
Треба сповідаться в самого владики".—

„Ой не збільшуй, сину, та провини сво́ї,
Не відволікай ти сповіді святої!
Є в мене квиточок від отця-владики,
Відпустити можу гріх хоч як великий".—

„Лисичко-сестричко, любая розмово,
Зрушило в мні серце твоє праве слово.
Та будь милостива, дай часу до скрухи,
Щоб я з серця вигнав усі грішні духи.
Я сім літ не по́стив, сім літ не молився,
Дай часу хоч три дні, щоб приготови́вся!"—

„Ой Півнику-друже, жалко мені дуже,
Що тобі про душу так зовсім байдуже.

Три дні часу в мене для скрухи жадаєш,
А чи не вмреш нині, про те й не гадаєш.
Спустися на землю, покайся сердечно,
А я тебе, синку, розгрішу безпечно".—

„Лисичко-сестричко, люба́я розмово,
Ангельський твій голос, але дідьче слово.
На сповідь святую пішов би я радий,
Та тілько боюся великої зради.
Як голос твій чую — голос як сметана;
Погляну на тебе, та пика погана.
Як гляну на личко, на ті острі зуби,
То дуже, Лисичко, лякаюся згуби.
І все в мене думка, що ти, мамко, ласа
Не моєї скрухи, а мойого м'яса".—

„Гей, грішнику темний, Когуте нікчемний,
За такії речі не будеш спасенний!
Що мав би молиться, за гріхи ридати,
А ти ще берешся мене осуждати.
Я пощу, молюся, труджуся для неба,
Чи ж твойого м'яса мені ще потреба?
Сім літ я говіла і м'яса не їла!
Дасть бог дочекати, що буду вмирати,
А скверного м'яса не буду в рот брати.
Тобі ж, засліпле́ний, говорю: Покайся!
Злізь зараз із дуба, клякни й сповідайся!
Як зараз к покуті тебе не порушу,
Сю ніч іще згинеш за цапову душу!"

Злякався Когутик, серденько забилось,
І так йому млісно і страшно зробилось...
Послуха Лисичку — слова як сметана!
Погляне на неї — та й пика ж погана!
І рад би позбуться гріху головного,
І страх, що в Лисиці зубів дуже много.
Та далі сумління страх перебороло,
З серцем сокрушеним поглянув воколо,
І з гілки на гілку, і з прутка на прутик
Помалу на землю спустився Когутик.
І шепче молитву, кається безмірно
І перед Лисичку приступа покірно.

Лисичка-сестричка тільки того й ждала,
Скочила, як стекла, Півника спіймала.

Wondershare PDFelement

Скочила Лисиця, як хижая птиця —
Вже Півник у кігтях, даремно й проситься

І мовила гнівно Лисиця облесна:
„А, тут тебе маю, ти, птице нечесна!
Ось тут тобі буде за гріхи покута:
В зубах отсих мо́їх смерть нагла і люта".

Запищав Когутик: „Ой Лисичко люба!
Ти міцно жартуєш! Подресь моя шуба!
Та чи ж ти для мо́го мізерного тіла
Свій піст семилітній зломати б хотіла?"—

„Когуте, драбуго, жартую я туго,
Та вже тобі тутка вмирати, котюго!
Від мойого посту зась тобі та й годі!
Згадай лиш о нашій недавній пригоді.
Як то я голодна в ніч темну зимою
Крізь стріху прогризлась з тяжкою бідою,
Крізь стріху прогризлась і влізла на банти
Де з сво́їм жіноцтвом спокійно дрімав ти.
Мов баша турецький межи подушками,
Так ти ночував там з двадцятьма жінками,
І так мені стало і бридко і встидно,
Що тобі з гріхів тих і світа не видно!..
І я погадала: «Давай-ко, заду́шу,
Зо дві з отих грішниць, чень совість в нім рушу.
Чень він, як побачить смерть наглу і люту,
Покається й богу принесе покуту».
Такі я побожні думки в серці мала,
По бантах тихенько до вас підповзала.
Підповзла і першу ту глупу Марцівку
Хотіла легенько хапнуть за голівку,
Та тая дурепа, знать, мізку не мала,
Вона з головою під крилом дрімала!
І замісто шийки для сво́єї згуби
Крило її глупе дістала я в зуби.
Як хрупну — як крикне дурепа проклята,
Як стане трепаться, мов валиться хата.
За нею всі інші, що там були, кури
Як розверещаться, мов друть їх зі шкури!
А ти, старий гріпник, замість їх втишити,
Туди ж та й ну мене крильмй голомши́ти.
З перестраху того і з жалю святого
Я хтіла покинуть той рів всього злого,

Покинути ваші прегрішні пороги
І з пороху бантів обтрепати ноги.
Та тая дурепа, що так без рахуби
Крило її впхалось поміж мої зуби,
Як тріпнесь щосили — я її не спохватилась,
Як з тої бантини на під покотилась.
Ой, впала ж я, впала, мов тая колодка —
Була ж то вечеря гірка, не солодка.
Ой, впала я, впала, стукнулась до поду,
Що аж задудніло згори аж до споду.
Ой, ще ж я не встала з тяжкого упадку,
Аж тут баба лізе та її несе лопатку,
Та її несе лопатку, а мужик коцюбу,—
Вони сприсяглися на мою загубу.
Стали ж мене бити, стали молотити —
Коб не дірка в стропі, прийшлось би там гнити.
Прийшлось би там гнити, марне погибати —
А всьому, котюго, ти був винуватий.
Та зате я нині дам тобі се знати,
Як побожні гості з бантини стручати!"

Отаке Лисичка нарозповідала,
Півника у кігтях все міцно держала.
А він не трепався, лиш головку звісив,
Бачив, що Лисичка — накоренок бісів,
А не жадна чесна, побожна істота,
Та не знав, як в неї вирватись із рота.
Замовкла Лисичка, вже кусать гадає,
Та Півник стрепався і так повідає:

„Послухай, Лисичко, остатнього слова!
Постій, коротенька це буде промова.
Що грішний я дуже, признаюсь покірно,
Що винен я смерти, і се також вірно.
В твоїх зубенятах, Лисичко кохана,
Солодка смерть буде, приємная рана.
Лиш того одного жаль мені, небого,
Що власне сьогодні конець життя мо́го.
Нині мене власне честь ждала велика:
Мав повіз по мене прислати владика.
Мав повіз прислати і коні строкаті,
І мав я стать півчим в владичій палаті,
В владичій палаті, та й ще й при соборі,
Щоб співати соло і співати в хорі.
Бо отець-владика і всі крилошани,

Як почули спів мій, не знайшли догани.
Зараз обіцяли сап'янці на мірці,
І жупан червоний, і проса три кірці.
Отак-то, Лисичко, я мав відсьогодні
У розкошах жити при церкві господній.
І тобі гадав я тож добро зробити,
Тебе за шафарку владиці приймити.
То би ти ходила, як пані вельможна,
Бренькала б ключами, що краще й не можна,
Мала б під собою увесь двір великий,
Всі качки, і кури, і гуси, й індики.
Ще й гонор би мала в самого владики".

А Лисичка слуха, аж рот роззявила —
Про такі розкоші вона ще й не снила.
А як кінчив Півник, то вона з нетями
Аж скочила вгору, розвела руками
Та й крикнула: „Там я наїмся до смаку!"
А Півничок вирвавсь та й фур на гілляку.
Та й каже: „Лисичко, їдж, їдж, та дивися,
Дрібними кістками, бува, не вдавися.
А як буде відпуст в святій Зарваниці
І будеш мішками носить паляниці,
Гляди, не подвигайсь та не струть болячки,
Щоб не довелося назад лізти рачки.
А посту, небого, не ломай святого.
Волиш притерпіти голоду немного".

Отак-то Когутик з Лисички сміявся,
Щасливий, що з кігтів на волю дістався,
Лисичка-сестричка тільки облизалась,
Зітхнула, завила і в корчах сховалась.

Написано в Відні в лютім 1893 р.

1894

МЕДВІДЬ

Медвідь — страшний, великий звір.
Вночі в село заходить з гір:
Тут вб'є вола, там цапа з'їсть —
Немилий і шкідливий гість.

А бідний бойко Сень Гандюк
Стрільби не мав, хіба лиш лук.
Медвідь хапав його овець —
Як тут йому зробить конець?

На спосіб взявся Сень оце:
Над стежку пов'язав сильце,
До шнура ж на глухий конець
Прип'яв великий камінець.

Настала ніч. В свій давній слід
По стежці йде старий медвідь,—
Сильця він і не сподівавсь —
Аж разом цуп! Та й і спіймавсь.

Се що таке? Якби був знав,
Легенько б шнур із шиї зняв.
Та він рванувсь — аж разом бух!
Сильце затяг, аж сперло дух.

Ревнув медвідь: „Се що за біс?"
Став шарпатись — ще в гірше вліз.
Він в'ється, торгає, бурчить,—
Сильце ж за шию знай держить.

Та ба, й медвідь же не дурак!
Дійшов нарешті, небора́к,
Що каменюка ся гидка
Його держить і не пуска.

Живенько він, що сили мав,
На плечі каменюку взяв.
„Чекай,— міркує,— вже я, ну,
Тебе в найглибший яр шпурну!“

Прийшов над яр,. як розмахнувсь,
В безодню камінь балабунць!
А камінь, звісно вже, за шнур
Його потяг у яр гур-гур!

Як гепнеться медвідь мій — бух!
Тут з нього зараз вийшов дух.
Надходить рано Сень Гандюк:
„Ну, не уйшов ти мо́їх рук!

„Та й хитро ж я спіймать тя вмів!“
Медведя він потяг домів,
І збіглось все село глядіть:
Пропав наш ворог вже, медвідь.

ЛИСОВА ПРИГОДА

З курника прибігла жінка,
Руки в неї аж тряслись...
„Чоловіче, бійся бога,
Задушив нам курку лис!“

Чоловік не глупий вдався.
Грізно закричав: „Го-го!
Дай лишень мені сю курку,
Нею зло́влю я його!“

В паркані при самій хвіртці
Дірка при землі була;
Він сильце поклав на хвіртці,
Далі курочка лягла.

Лис Микита йде й міркує:
Що би то зробити слід?
Конче треба курку вкрасти,
Щоб на завтра був обід.

Не роздумуючи довго,
Шусть у дірку, курку хап!
Ой, нещастя! В тій же хвилі
І сильце за шию цап!

Шарпнув лис — ще гірше стало.
Переляканий глядить,
Аж з обухом величезним
З хати чоловік біжить.

Лис, не думавши багато,
Шусть у дірку за паркан,
Чоловік собі міркує:
„Вже тобі я раду дам!“

Виліз на паркан низенький,
Приклякнув і замахнувсь —
Геп! Лис знову шусть у дірку.
Хлоп упав, аж ізвихнувсь.

Ось мужик сидить і стогне,
Онде лис за парканом.
„Почекай ти, клятий лисе,
Дам тобі я топором!“

Швидко хвірткою вбігає
На подвір'я чоловік.
Лис у дірку шусть щодуху,
Від обуха цупко втік.

Бачить хлоп, що сам не зможе
Злого лиса доконать,
Ось почав він, що є сили,
Жінку з хати викликать.

Жінка хопила за вили
І на поміч вже біжить.
От тепер, мій лисе милий,
Вже тобі, мабуть, не жить.

Хлоп знадвору із обухом,
Баба з вилами в дворі.
Лис крізь дірку скочив духом...
„Шпигай, жінко! Він в дірі!“

Та не встигла шпигнуть жінка,
Попри ноги лис махнув.
Ледво встигла озирнутись,
Він в діру назад шульнув.

Там, піднявши вверх сокиру,
Хлоп уже на нього ждав,
Розмахнувся, змірив добре
І щосили разом втяв.

Сли б на волос поспішився,
Згиб би лис ані мур-мур,
А тим часом лис скрутився,
А мужик розтяв лиш шнур.

Чувшись вільним, лис за курку
Та й махнув, куди видать,
Чоловік став наче дурень,
Жінка теж ні в дві ні в п'ять.

Каже жінка: „Ей, ти, чопе!
Чом обухом ти не бив?“
Сплюнув чоловік зо злості
Та й ще жінку насварив.

1895

ТРИ ДОЛІ

З таємної безодні небуття
Маленьку іскорку, людськую душу
Покликано до земного життя,
На земні радощі, на земную катушу.

Вона летить, мов зірка тая,
Що з неба в безмір улітає,—
Та ось спинилась на момент;
В півшляху три богині-Долі
Її стрічають, щоб по волі
Їй на дорогу дать презент.

І мовила одна: „Душе щаслива,
Даю тобі талант яркий,
Будь сильна ти, і ясна, і мислива,
Твій ум живий, твій зір палкий!“

А друга мовила: „Від мене
Прийми багатий скарб чуття,
Бажання правди нестружене,
Бажання вільного життя.

„Фантазія твоя хай буде многоплодна,
А в серці твоїм хай горить
Огнем могутнім гордість благородна,
Перед ніким чола щоб не корить“.

Та третя, злобная старуха,
Всміхаючись на ті слова,

На душу своїм духом хуха
І ось що скиглить, мов сова:

„Ай, ай, розщедрились сестриці!
Ось цяцю винайшли яку!
Добра повніські рукавиці
На неї сиплють без лікý!

„Та що се ви якогось Данта, Гете
Чи Шеллі з неї хочете зробить?
Ну, любоньки, без мене ви не втнете,
Мені ж героїв тих по вуха вже досúть!

„Чекайте ж, я даруночок їй дам
Такий, що ваші пишні дари
Їй будуть не коштовний крам,
А гірш тяжкої муки й кари.

„Іди ж собі, душе, у свою путь,—
Що терням встелена тобі, не розмарином!
А чим тобі на світі буть?
Будь русином і хлопським сином!

„Талант твій буде рвать тебе
Між люди, в вир життя могучий,
В великих діл і намірів ігрисько,
Та вродження й мій присуд неминучий
Тебе по пояс загребе
В багно грузьке, в клопóтів муравлисько.

„Той зарід сили, що іскриться в тóбі,—
Ні, ти не розів'єш його як слід.
Без вправ, без змáгань, наче в гробі,
Його задушить твій нездарний рід.

„Твій ум хоч буде вічно рватьсяся
До світла, правди і добра,
Та ввік не здужає добраться
До тої течії, котра
Його б заплоднила на зріст,
Йому дала би власний зміст,
Ярку створила б індивідуальність,
Дала би форм, думок оригінальність.

„Се не для тебе, синку мій!
Ти будеш за чужим слідом все гнаться,

Із помилок чужих нічого не навчаться
І повторять зади по указці чужій..

„Твоє чуття тобі за пекло стане,
Його топтатимуть усі,
Аж сміття з скарбу зробиться поганє,
Аж зависть розростесь, любов зав'яне,
Гірка отрута лишиться в душі.

„Бажати будеш правди дуже,
Та з помилки у помилку блукать,—
Ніхто тебе не витягне з калюжі,
Хіба лиш божа благодать!“

Написано д. 27 мая 1895 р.

БОГ ЗАПЛАТИВ

Іде Семен утруджений
Із поля додому,
Несе косу... Болять крижі...
Нелегко самому
Працювати! Тяг косою
Від рана аж доси,
Та за тев, слава богу,
Полягли покоси.
„Слава богу!“— Семен шепче,
Домів поспішав.
Ось і річка,— через кладку
Хисткую ступав.
А у річці жовтим валом
Повінь котить води:
Видно, в горах тучі впали—
Не дай боже шкоди!
Не встиг Семен через кладку
Перейти помало,—
Чує, діти закричали:
Одно в воду впало.
Тут над кручею гуляли,
І одно спіткнулось...
Зиркнув Семен, в жовтих хвилях
Зникло, захлинулось.

„Що робити? милий боже!
Сам плавать не вмію,
Та дитя втоне́ напевно!
Що я, бідний, вдію?“
І, не думаючи довго,
Косу геть кида́в
І в ту воду каламутну,
Як був, поринав.
І хоч валом жовта хвиля
На нього вали́ться,
Таки здужав з дитиною
На беріг добиться.
„Слава богу!— Семен шепче,—
Що жива дитина!
Та чия се?“ Глянув, крикнув,
Пізнав... свого сина.

1896

ЧИЯ ЗАСЛУГА БІЛЬША?

(ЛЕГЕНДА)

Збагачений війною,
Вельможний пан гетьман
Задумав при спокою
Поставить богу храм.

Задумав, план зробили,
Пан місце обібрав,
Щоб намір, богу милий,
Чимскорше ділом став.

То з мусу, то з охоти
Спішить до діла люд;
Тут валка камінь котить,
Там молоти кують.

Гук, стук,—робота мила,
Дармує тут костур,—
І наче чарів сила
Здвигає крепкий мур.

І радий пан вельможний
До гóстей так казав:
„Хіба ж я не побожний?
Скарб тілький богу дав!“

В селі вдовиця вбога
Бажала б і собі ж
На храм для хвáли бога
Докинути хоч гріш.

Та що ж, біда, сірома!
Клопóчеться сама:
Нема що їсти дома,
Зарібку теж нема.

Аж раз глядить вдовиця:
Тяжкий з камінням віз
По вулиці тащúться,
Аж і в баюру вліз.

„Гей-гей! Ану, злегенька!“—
Погонич викрика.
Та дармо б'є і гейка!
Біда на мужика!

„Пропасти в тій безодні,—
Аж плаче неборак,—
А волики голодні—
Не витягнуть ніяк“.

Вдова се чує вбога,
Щось в серці шибло їй:
„Вспокійся ради бога,
І хвилечку постій!“

Сказала й до хатчини
Радюсенька пішла
І сіна дві в'язчини
В обіймах принесла.

„Ось на і дай скотині,
То й витягне сей трам.
Нехай се буде нині
Мій дар на божий храм“.

В ту пору пан сей можний
Туди переїжджав.
„Який же я побожний!“—
В душі собі гадав.

Та к ньому з дна сумління
Господь промовив сам:
„Волю́ сю жмінку сіна,
Ніж твій величний храм“.

СВ. ІВАН І РОЗБІЙНИК

Милий боже, скільки в світі дива!

Із острова Патму, із заслання
Повертає до Ефеса-міста
Вчитель божий, Богослов Іван.
На розпуттях міста, на майдані,
Він голосить явно боже слово,
Покріпляє словом душі хорі,
Сіє віру, мов плідну пшеницю.

Тиснуться до нього вбогі люди,
Хорі тілом і слабі душею,
Вірою сліпі й сліпі очима,
Сироти без роду і без бога,—
Всім у нього є потіхи слово.

Протиснувся й сирота-хлопчина.
Голий, босий і давно не митий,
Сам на світі, як билина в полі,
З тих нещасних без кута, без хати,
Що ночують в ямах та гробницях,
Що крадуть та жебрають, щоб жити.

Кілька день вже за святим він ходить,
Здалека за ним очима водить,
На устах святого оком висить,
А в самого у очах дитячих
Розгоряється огонь таємний,

Смагле личко рум'янцем палає.
Та не смів він ближче підступити,
Ані слова мовить до святого.

Та святий Іван його побачив
І, скінчивши слово до громади,
Сам до хлопця вбогого підходить
І бере його за праву руку,
І глядить йому так любо в очі,
І говорить стиха: „Йди за мною!"
Бризнули з очей у хлопця сльози,
Він не міг промовить ані слова,
Тільки впав до ніг святого мужа,
Цілував їх і росив сльозами.

Після того днів минуло много;
За святим Іваном невідступно
День і ніч ходив отой хлопчина,
День і ніч його кождіське слово
Ухом він ловив і цілим серцем.
Як та губка насяка водою,
Так він словом божим насичався,
І душа, гірким сиріцтвом бита,
Під промінням теплої любові
Розцвітала, мов чудова квітка.

Та з Ефеса в дальшу путь рушає
Сіять сім'я пресвятого слова
Вчитель божий, Богослов Іван.
Приклика єпіскопа старого
І йому він віддає хлопчину
І таке при тім говорить слово:

„Сього хлопця, сю живую душу,
Перед богом скарб неоціненний,
Брате, я в твої складаю руки.
Будь для нього, чим був я для нього,
Як повéрну, то душі отсеї
Я від тебе, брате, зажадаю".

Тихо-тихо Дунай воду несе,
Ще тихіше рік за роком лине.
Рік за роком лине, проминає,
Не верта учитель до Ефеса.
Аж на сьомий рік вернув учитель,

Приклика єпіскопа старого
І до нього стиха промовляє:
„Де мій син, що я тобі повірив?“
Похилився єпіскоп, мов кедрина,
Хмара суму на лице насіла:
„Батьку, вмер твій син!“—він промовляє.

„Де, коли і як умер?“—питає
Вчитель. „Батьку, він умер для бога!
Не оперся він покусам злого,
Згордував любовію моєю,
На погані шляхи він пустився,
А тепер розбійником є в горах“.

„За сю душу, брате, ти в день суду
Відповідь даси самому богу!
Ти вкажи мені в ті гори стежку!“

І пішов у ліс святий учитель.
Недалеко перейшов він лісом,
Аж розбійники його напали.

„Заведіть мене, де ваш атаман!“

Як побачив вчителя атаман,
Відвернув лице своє поблідле,
Бо сей погляд тихої любові
Найстрашнішим був йому докором.

„Жди, мій сину,—промовляє вчитель,—
Не втікай, я ж старець безоружний!
Богу я прирік тебе святому,
То за тебе мушу одвічати.
Радо я віддам життя за тебе,
Та тебе покинути не можу,
Бо за тебе власною душею
Перед господом я заручився“.

Бризнули з очей опришка сльози,
Він не міг промовить ані слова,
Тільки впав до ніг святого мужа,
Цілував їх і росив сльозами.
Зараз він покинув розбійництво
І поніс покірно хрест Христовий,
З шляху правди не схибив до смерті.

1897

ДЕКІЛЬКА АФОРИЗМІВ У АЛЬБОМ „ДІЛУ“, ПРОЧИТАВШИ ПОГО СТАТТЮ „СМУТНА ПОЯВА“ в ч. 97

Любов не обов'язкова, та почуття обов'язку обов'язкове. Сліпа любов, як і сліпа віра, родить фанатизм і нетолеранцію.

Хто твердить: люблю свій народ, а не сповнює своїх обов'язків зглядом того народа—брехню твердить.

Справедлива увага—се хірургічна операція: болить і помагає; несправедлива увага—се сліпий вистріл: не болить того, на кого був вимірений, а тільки робить стрільцеві сором.

Посол Вельовейський прилюдно заявляє, що любить русинів. Ну, кого такі пани люблять, того я з спокійним сумлінням можу не любити.

Переїдімо насамперед „собачу“ азбуку, а там чень дійдемо й до ідеальної премудрості.

„Коли я зле сказав, докажи се, а коли добре сказав, за що ж мене б'єш?“ (Єванг. Йоанново, XVIII, 24).

„Уж если он и останется собакой, так пусть же не от меня об этом узнают, пусть не я выдал его!“ (Н. В. Гоголь, „Мертвые души“).

Polsko! lecz ciebie błyskotkami łudzą;
Pawiem narodów byłaś i papugą;
A teraz jesteś służebnicą cudzą.
Choć wiem, że słowa te nie zadrżą długo

W sercu, gdzie nie trwa myśl nawet godziny...
Mówię, bom smutny i sam pełen winy.
Przeklnij, lecz ciebie przepędzi ma dusza,
Jak Eumenida przez wężowe rózgi [1].

(J. Słowacki)

Від народного обов'язку сам бог не може звільнити; нахваляється звільнити від нього сатана.

---

[1] [Польщо! Тебе ж блискальцями дурять.
Ти була павою і папугою пародій,
А тепер стала чужою слугою.
Хоч знаю, що слова ці не довго бринітимуть
У серці, де думка навіть години не триває...
Говорю, бо сумний я і сам винуватий.
Проклени, тебе ж душа моя прожене,
Як Евменіда, крізь гадючі різки].

ЛЕГЕНДА ПРО СВЯТОГО МАРІНА

Я Агафангел, раб рабів господніх,
По божій волі і з братів вибору
Ігумен скиту, щоб від юрб народніх
Здалека божу берегти обору,
Тремтячою, старечою рукою
Пишу оце в тривозі, не в спокою;
Свій гріх важкий і праведних заслугу
Складаю вірно на оцих листах
На славу богу, людям на потугу,
Хоч сам трясусь, стискає серце жах.

I

Літ тридцять тому ся пустиня вкрита
Була скаженим криком бойовим,
Її орали кінські копита,
Скородили списи, тьмив сонце дим.
Безбожні перси, вороги спокою,
Огнепоклонники, чортячий плід,
На край сей налетіли сараною,
Пожар гасили кровію людською,
Згубить хотіли християнський рід.
І навіть на найвищую святиню,
На хрест господній у Єрусалимі,
Свої безбожні руки простягли.
За наш то гріх, розпусту та гординю
Господні руки, сильні, хоч незримі,
Оцей батіг страшенний піднесли.

Та, покаравши нас, і пожалів
Господь, як батько сплакану дитину,
Батіг зломав і геть на землю кинув,
А наші вгору голови підвів.

Наш монастир, хоч близько шляху був,
Якимсь великим, дивним чудом божим
Очей і рук поганців злих минув,
Та не уйшов бісів сітям ворожим.
Напроти нас, відділений лиш яром,
Якийсь безбожник збудував шинок,
Де подорожніх, мужів і жінок,
Вином поїв, троїв розпусти чаром.
Всю ніч не раз музика там гула,
Дудніли танці, гомоніли співи.
Тоді, припавши перед образ діви,
Всю ніч я вверх не підіймав чола,
З братьми молився, щоб минула нас
Покуса й грішних щоб піддвигнув спас.

Раз ніч була. Горіли ясно зорі,
В пустині вили шакали прожорі,
І холод дихав від вірменських гір.
Брати не спали ще, якраз вкусивши
Сухого хліба і води попивши,
Усякий в келії звертав свій зір
Душевний у нутро своє, вглиблявся
В ті таїники душі, де з темних нор
Встають бажання, пристрасті і зла вся
Фаланга, тут боровся з злом, скріплявся
Молитвою, найкращою з підпор.

В ту пору ключник наш, брат Митродор
Прийшов і сповістив мене, що коло брами
Два люди є і стукають шаблями.
Воєнні, знать, бо панцирі блищать,
І ранені, бо стогнуть і кричать,
Рятунку просять, бо їм грозить згуба
В степу від стужі чи від звірів зуба.

Перехрестивши божую домівку,
Себе й братів, щоби все зле прогнать,
Я мовив: „Неможливо нам не дать
Недужим помочі і пристанівку.
Воєнні—може, наші се брати,

Що за Христову віру носять рани?
А хоч поганці, слід їм помогти,
Бо брат наш кождий, хто шука мети,
А вдвоє кождий хорий безталанний".

І з ключником до брами я подався.
„Хто стукає до монастирських брам?"—
„Рятуйте раненого!—обізвався
Знадвору голос.—Бо прийдеться нам
Пропасти в тій пустині!"
Ми в тій хвили
Замки відперли, браму відчинили.
При брамі лицар молодий стояв
І другого, зомлілого, старого,
В своїх обіймах, плачучи, держав.
„Отці святі, рятуйте батька мо́го!
Ми християни, царські вояки.
Поганці нині відділ наш розби́ли,
А нас, що від ворожої руки
Живі втекли, весь день степо́м гонили,
Аж поки батька тяжко не зрани́ли,
Остатнім ще зусиллям удалось
Нам омилить ворожії погоні,
В яри втекти. Тут сонце й уляглось,
Попадали з утоми наші коні".

Старого рицаря ми бережливо
Взяли на руки, в келію внесли,
Кликнули брата Агапіта живо,
Що силу трав, які кругом росли,
І соків знав таємні переміни
І рани вмів гоїти, біль втишать.
Та головою похитав наш брат,
Побачивши старого. „Ті руїни,
Мабуть, не будуть вже душі житлом!
Вся кров стекла́! Тут моїх штук границя.
Се тіло смерть втяла своїм жалом,—
Хіба про чудо богу тут молиться".

Три дні старий ще в ранах простогнав,
На хвилю не проснувшись із нетями,
Вкінці в обіймах синових сконав.

Землі віддавши тіло, молодця ми,
Як знали, потішали. Та він був

Неначе травка, що косою втята:
Не впала ще, а в'яне. Мов забув
Про світ, а знав лише свойого тата.
Зачудований, слухав наших слів,
Та бачилось, що їх не розумів.
Не плакав, не ридав, о гріб не бився,
Лише з таким переляком глядів,
Мов сам не знав, що з ним, де опинився.
На гробі батьковім день в день сидів,
Мов у тумані, навіть не молився,
Німий, блідий, неначе остовпів,
Не пив без силування, ані їв
І так ослаб і весь позеленів,
Що вже додолу, наче труп, хилився.

І я пізнав: се сатанові штуки,
Се він, проклятий, в душу молоду
Накапав трути, дикої розпуки,
Накинув вірі чортівську узду,
І своїм списом поразив надію,
І в груді розбудив тривоги дрож.
Та з ним давно боротися я вмію,
То й тут пізнав, що гаятись не мож,
А треба з ним боротися.
Отож,
З усього серця помолившись богу,
Щоб дав свою мені в сей бій підмогу,
Я к собі парубка велів позвать
І лагідно почав його навчати,
Що нас усіх земля приймé, як мати,
Що всім нам в ній по трýді спочивать,
Що кождому господь відмірив міру
І кождому прийде своя черга,
Що він на те закон нам дав і віру,
Щоб в смерті ми не бачили врага.
Щасливі ті, що мруть у божім бою,
Життя своє за інших віддають,
За боже слово жертвують собою,
За хрест господній кров свою проллють!
Не плакать нам по них, а веселиться,
Що славно так в життю свій шлях пройшли
І будуть в небі господу молиться
За своїх любих рідних на земли.

Марін—так звався парубок—стояв
Німий, блідий, схиливши в землю зори,

Не плакав, не корився, не зітхав,
Стояв мов труп або смертельно хорий.
І бачив я, що власть велику взяв
Над ним наш ворог, на все злеє скорий.
Отож, піднявши голос свій немного
Остріше, став я говорить до нього:

„Не забувай, що нам Христос повів:
«Хто не візьмé свого хреста на себе
І не підé в мій слід, не буде в небі».
А знаєш, що таке той хрест Христів?
Нести покірно всі земні страждання,
Стояти твердо проти всіх покус,
Тривати в правій вірі до сконання
Без сумніву, несхитно, без вагання,
Як се чинив на приклад нам Ісус.
Бо ворог наших душ не спить ніколи,
Ричить, мов лев, шука кого б пожер.
Мов кігті, в душу запуска розколи
І силу волі палить, мов костер.
До серця він гадюкою приссеться
І в мізку думкою одною в'ється.
І поразить знесиллям весь твій ум.
І скрутить все нутро твоє тривога,
Не можуть груди ні зітхнуть до бога,
Ні здвигнуть змору, побороти сум.
І наче птах в лету, стрілою вбитий,
Паде, і треплеться, і на лету кона,—
Так гине дух, розпукою повитий,
І радуєсь тій згубі сатана".

Затріпалося серце у Маріна,
І судорога зціпила уста;
Мойóго ока не уйшла та зміна,
Я добре знав: тривога се змііна
Перед могучим подувом Христа.
І голос свій піднявши, наче гук
Гірського грому, бурі степової,
І чудотворний взявши хрест до рук,
На ворога я вдарив, наче крук,
Словами, повними жаги святої:

„Дух гордості, зневіри й самолюбства
Клубиться в серці твоїм, мов дракон!
Його слова—на всяке зло підкупства,

Wondershare PDFelement

Його зітхання—всіх огид закон,
Його поради—се огонь пекольний,
А сумніви—пекольная смола.
Він бреше, мовлячи тобі: «Будь вольний»,—
Бо певний, що впадеш ти в сіті зла.
Правдива воля лиш в ярмі Христовім,
Правдива вищість лиш в покорі є!

Як чоловік в одінню асбестовім
В пожежу йде, ногами в грань стає
І полум'я у нього п'яти лиже,
Та шкодити не здужає йому,—
Так дух твій лиш тоді страшную тьму
Покуси сатанинської пронизе,
Коли, шкарлупу скинувши пихи,
Одінеться в веретище покори
І, в небесах свої втопивши зори,
Слізьми свої змиватиме гріхи".

І бог мойому слову силу дав:
З очей Маріна бризнули рікою
Гарячі сльози, і передо мною,
Мов вітка, збита бурею страшною,
Додолу впав і важко заридав.
І довго й слова він не міг сказати,
Лиш бився в груди, мов зовсім утратив
Дар мови, хлипав і в якімсь страсі
Довкола так безрадно оглядався,
Мов помочі від когось дожидався,
А врешті ледво-ледво обізвався:

„Мій батько, отче, вмер в тяжкім грісі.
Який се гріх, не вмію вам сказати,
Та ніч у ніч являєсь він мені—
Не знаю, чи наяві, чи у сні,
Бо явища я жду й не можу спати.
Він у дверях стоїть, німий, заклятий,
Блідий-блідий, з хреста неначе знятий;
Вся стать його—то образ лютих мук;
Всю ніч отак стоїть і не щезає,
Не каже й слова, поглядом благає,
Щоб вирвати його з чортівських рук.
Порадьте ж, отче, що мені робити,
Щоб власної душі не погубити
І ще й батьківський відкупити гріх?"

При тих словах мені зробилось встидно,
Бо вже тоді було доразу видно,
Що ворог підіїма мене на сміх.
Та я не хтів сього порозуміти
І забажав появу сам уздріти,
З Маріном ніч у келії провести.
Та парубок страшенно тут змішався,
Весь спаленів і довго не рішався
Сказати слово.
„Сину, бачу ти
Знов сумніву гадюці піддаешся!
Знов пазури на ум твій простяга
Той темний дух! І дармо з ним ти б'ешся,
І вір мені, від нього не спасешся,
Допоки хмара душу заляга.
Скажи мені, що там тебе ще мулить?
Нехай я буду друг і батько твій.
Як батько сина любо к серцю тулить,
Осушить сльози, верне супокій,
Так я..."
Та тут схилив чоло Марін
І мовив: „Отче, будь по вашій волі.
Даруйте сумнів сей! На хвилю він
В душі піднявся, мов туман у полі.
Я буду вам послушний".
І пішов,
Мене лишивши в почуттю гіркому,
Що до душі його я не знайшов
Дороги, що скриває щось там він,
Чого не важиться сказать нікому.

Настала ніч. У келії Марін
Вже ждав мене. Блідий був, аж зелений,
Та супокійний. До землі поклін
Віддав мені і мовчки, похилений
Став, наче ждав, що я звелю робить.

„Молімось богу, сину!"—я говорю.
І перед скорбним образом Христа
Припали ми, і, тулячи уста
До шилу земного, свій дух угору
Знесли і гаряче молиться стали.
Та тут ще раз господь свій дивний знак
Послав мені: я промолився так
З годину, як почув, що нагло впали

Душевні крила, згас огонь яркий,
Замкнулись для молитви неба брами
І клонить, клонить сон мене важкий.
Збираю сили, ще часок якийсь
Даремно з ним борюся я думками,
Даремно сонні очі тру руками,
Даремно в тямі найгрізніших слів
Шукаю, щоб прогнати сонну змору:
Чим більш силкуюсь підвестися вгору,
Тим більш вона мене гне вділ і вділ.
І врешті—грішний чоловік—заснув я,
І що там в келії робив Марін,
Чи бачив знов свою появу він,
Чи ні—сього не бачив і не чув я.
Аж як церковні загуділи дзвони,
Збудився я. Марін усе клячав
Перед розп'ятим, плакав, бив поклони,
А далі встав і говорить почав:
„Молитві вашій дякуючи, отче,
Сю ніч мені господь зіслав спокій
І намір утвердив несхитний мій
Ярмо його прийняти найсолодше,
Зректися світа та його утіх,
Життя йому на службу посвятити,
Молитвою і пóстом батьків гріх
І власні всі провини відкупити.
Ваш монастир най буде мати та,
Що скорбнее, приблукане дитя
Любовно під полу́ свою приймає.
Прийміть мене! Нехай святий обіт
Сповняю тут, де той зрадливий світ
Ні послуху, ні власті вже не має,
Нехай труджусь і богу милий плід
Приношу тут, де батько мій дрімає".

Мов ангельська музика ті слова
Були для мене. Радо привітали
Їх всі брати. І зараз старці два
Маріна правила навчати стали.
Пройшло півроку. В пóсті, молитвах
Він був такий гарячий, невтомимий,
І бачилось, надземний світ незримий
Так близько до душі його приляг,
Що я сповни́в його палкі бажання,
Загородив йому навіки світ

І вбожества, і чистоти, й мовчання
Приняв від нього й послуху обіт.
І бачив я, як радісно ступав він
На сей важкий, безповоротний шлях,
Яку незламну в серці віру мав він,
І серце у ньому чар таємний тяг;
І кождий мовив не раз, не два рази:
„Се божий рицар без тривоги й змази!"

II

У коршмаря, що недалеко скиту
Держав шинок, була одна дочка.
Хоч християнин коршмар був, та неситу
Погоню за земним добром, не вкриту
Ніяким встидом, мав він за божка.
І хоч щорана голосно, мов мати,
Серед пустині дзвін наш голосив,
І в душу тугу за святим вносив,
І зблуканих на правий шлях просив,—
То шинкаря й нікого з тої хати
Ми досі в церкву не могли діждати.

Аж ось тепер шинкарська дочка
В одну неділю в церкву завітала.
Я озирнув її: жага палка
З її очей блискучих так і сяла.
З її розкішних, запахущих кіс
До мене демон явно реготався,
Її чудово гарний пря́мий ніс
Був мов вежа́, з котрої скритий біс
В серця мужськії стрілами метався.
І груди, й стан, і хід її, і зір,
Лице, й уста, і брови—все свідчи́ло,
Що в сьому тілі зрадник, лютий звір
Заклав свою столицю і свій двір;
Що серце тее для добра застило.

І я молився богу, щоб від нас
Він зволив сю покусу відвернути.
Коли на згуби шлях ступила раз
І згуби їй страшної не минути,
То хай бодай в безвстидності своїй
Домівки божої святий спокій
Диявольським пожаром не бентежить,

Нехай панує і яснiє там,
Де грiшних цар, де зборище скотáм,
Де панувать і згинуть їй належить.
Не пом'яни, о господи святий,
Мені колись сього́ гріха тяжкого.
Премудрий був твій суд і шлях крутий,
Та темний для мого́ ума́ мілкого!

І щонеділі відтепер вона
У нашу церкву пильно приходила,
І, хоч побожно вниз лице хилила,
Я чув, що в неї в серці сатана,
Що не молитися вона приходить,
Що потаємно знай очима водить
Там, де брати в молитвах і піснях
Стоять. Стискав у мене серце жах,
Грозило щось, мов прочування смерти,
Та я не міг для неї храм заперти.

Аж ось сказав мені брат Митродор
Що мав повинність пильнувати брами
І зчаста оком окидать простор,
Щоб стерегтися перед ворогами,—
Що дівку сю видає він щодня,
Як близ монастиря вона спуєтьcя:
То на коні степом вона ганя,
То десь в яру співає і сміється,
То мов говорить з ким—такі слова,
Аж кров у жилах від огиди стиле,—
То, вдершись на скалу, камінчик кине
В наш монастир, платочком повіва,
То плаче,—ні, не плаче, а ридає
Так важко, голосно, аж серце крає.

Не знав я, що й подумати про те.
Усіх братів став пильно підглядати,
Чи вже не вспіли ті чортівські чати
В твердині божій вилом розпочати,
Чи кукілю не вспіли підмішати
В пшеничне, чистеє зерно святе.
Та, хоч оба ми з братом Митродором
І день і ніч довкола пасли зором,
В монастирі ще панував спокій.
Ніхто з братів не блід і не мішався,
На північні відправи не спізнявся,
У божій службі не дрімав важкій.

Аж ось одного дня серед спокою
Стук, стук до брами. Митродор прибіг,
„Коршмар до нас! Не сам іде, з дочкою!
Бажає він розмовиться з тобою“.

Було се наче серед літа сніг.
Яка мені з тим коршмарем розмова?
Та я велів у келію свою
Ввести його. Прийшов, стоїть. Стою
І я, жду першого від нього слова.

„Чи ви ігумен?“—
„Я“.—
„Ну, добре ви
Своїх бичків пильнуєте в тій стайні!
Нема що мовить, до дівчат звичайні.
Ось вам дочка єдиная моя.
Дитя було невинне, боязливе,
А нині що? Нехай вона сама
Говорить! Я боюсь зійти з ума
І слово вам сказати образли́ве“.

І починає дівчина казати,
Що брат один—ім'я його не зна—
Скрадався ніччю до її вікна,
Вікном добувся до її кімнати
І хитрими словами переміг
Її встидливість, затроїв жагою
І наклонив невинную на гріх,
Приобіцяв з монастиря втекти
В Арменію і взять її з собою.

„З лиця його пізнати можеш ти?“—
Спитав я, аж подавшись під вагою
Тих слів страшних. Вона сказала: „Можу“.

Піддавшися зовсім на волю божу,
Я попровадив батька і дівицю
Там, де брати в щілині кам'яній
Трудилися, копаючи криницю.
І всіх рядо́м поставивши при ній,
Я мовив їй: „Скажи, котрий се був?“
І сам очима по братах шибнув.
Стояли всі спокійно, очі вниз,
Оди́н лиш затремтів і зблід дотла—

Wondershare PDFelement

Марін.
А дівчина лиш раз очима блись,
На нього вказуючи, прорекла:
„Се він“.

Коли стріла затрута свисне з лука
І вб'ється в кість, коли вжалить гадюка
І чуєш ти, як в жилах кров твоя
Стинається, як смерть в суставах бродить
І звільна, звільна к серцю вже доходить,—
Так я здригнув, коли ота змія
Свої слова гадючі просичала,
І в першій хвилі так душа моя
Супроти них уся до бунту стала,
Що, бачилось, я скорше б віри няв,
Коли б була рекла, що се був я.

Та годі! Я свою повинність знав,
Дав знак Маріну, щоб ішов за мною,
Вів'яну в келію ще раз позвав
І божою правицею страшною
Закляв її, щоб правду говорила,
Марінові до ока посвідчила,
Що, де, коли і як він їй казав.
І тут вона так гірко стала плакать
І, хлипаючи, почала балакать:
„Ще вояком сей муж у нас бував,
Тоді ще я йому у око впала.
Він говорив зо мною, жартував,
Знать, чесноти моєї трібував,
А далі став просити, щоб я ждала
На нього, аж з походу верне він.
Я з усміхом слова його приймала,
Хоча мені сподобався Марін.
Та він, аби в любов мою вбрехаться,
Почав мені божиться, присягаться,
Що любить, любить над життя мене
І що коли, мовляв, в війні не згину,
Коли в поході смерть мене мине,
Візьму тебе за вірную дружину“.

І далі, плачучи, розповідала,
Як з тугою й слізьми на нього ждала,
Аж ось четвертий місяць вже мина—
В чернечій рясі пізно серед ночі,

Каптур увесь насунувши на очі,
Застукав стиха до її вікна.
Тут руки не знімаються старечі
Списать мерзенні, богохульні речі,
Якими б то на гріх тілесний він
Її наклонював, аж поки, п'яна
Підмовою, не піддалась.

Вів'яна
Замовкла. Весь блідий, мовчав Марін.

„Мій сину, чуєш, що вона сказала?
Що ти на се?“

Мовчить, мов та стіна,
Марін, сльоза лиш в оці заблищала.

„Скажи, чи правду мовила вона?
Христом тебе небесним заклинаю!“

Він затремтів і наче десь із дна
Душі добув слова на світло дня:
„Ні, я не винен. Я її не знаю“.

У мене мов тягар із серця впав.
Та ось коршмар неначе сього й ждав,
У лютості страшенному розпалі
Прискочив і в лице Маріну дав.
Зросились кров'ю щоки ті зів'ялі,
А злий коршмар кричить: „Брехуне клятий!
Ти ще перечиш? Ти її не знав?
Чи я тебе в господі не видав?
Чи хочеш і мені брехню завдати?“

„Мій сину, чуєш, що й отець свідчить
На тебе? Що на се сказати маєш?“

Марін стоїть недвижно і мовчить.
Я до дочки: „Чого ж тепер жадаєш?“

К о р ш м а р.
Чого насіяв, най тепер і жне!

В і в'я н а.
Жадаю, щоб за жінку взяв мене.

Я *(до Маріна)*
Мій сину, справедливе їх жадання.
Коли небачно ти свій шлюб зламав—

Wondershare PDFelement

Признанням до вини твоє мовчання —
То йди у світ! Гріх менший будеш мав,
Зламавши монастирські обіти,
Ніж жити тут і гріх тяжкий таїти,
А може й інших зводячи на гріх.

Та тут Марін упав мені до ніг
І скрикнув: „Отче, всяку кару нині
Вкладай на мене, хоч живцем у гріб
Вели зарить, лиш на коршмарський хліб
Не шли, на мужа тій страшній дівчині!
Страшна вона! Не можу й глянуть я
На неї без страху. Пекольна мука
Не може гірша буть, як ся змія!“

Мов рідне щось, мов голос сина, внука,
Взяли мене за серце ті слова,
Та впертая стареча голова
Умом холодним серце заглушила.
„Він винен“,— думка зразу се рішила,
І про одно лише я міркував,
Аби скінчить без зайвого скандалу
Та справу протягти, а там помалу
Склонить Маріна. Я розтолкував
Се коршмареві шептом. Він згодився
Чекати, доки можна, і пішов
З дочкою. Я з Марiном сам лишився.

„Мій сину,— став я промовляти знов,—
Скажи тепер, що сталося з тобою?
Не бійся! Всі живемо боротьбою,
Всім хитрий демон часто бурить кров.
Згрішив ти,— ну, та хто з нас без гріхів?

Господь дав силу нам, щоб гріх минути,
Та грішним дав три шляхи до покути,—
Чи ж ти не знаєш тих святих шляхів?
Вони зовуться: сповідь, жаль, відплата.
Признайся, жалуй і все зло направ,
А буде вся провина з тебе знята“.

Марін стояв блідий і все мовчав.
І дармо я на нього напирав,
То лагідно, а то й грозить почав,
І стала річ моя гнівна, завзята.

„Безчесний хлопче з серцем кам'яним!
Чи злів ти чорту власть дав над собою?
Чи знов своєю клятою грізьбою
Він засклепив уста твої? Чи з ним
В душі ти хочеш богу ще служити,
Оце святе місце ще сквернити?
Покайся! Ще три дні тобі даю
До намислу. Як за той час свою
Не зміниш волю, не всприш гординю,
Не виявиш серед братів усіх
Свій гріх
І не візьмеш за жінку ту дівчину,
То клятву я страшну на тебе кину,
З монастиря навіки прожену
І браму за тобою сам замкну“.

Пройшли три дні. Вся братія зібралась
На монастирському подвір'ю. Став Марін
Обвинувачений перед їх збором. Він
Блідий був і мовчав; не обізвалась
Ані одна душа в тій скорбній справі,
Лиш я, серед усіх них ставши на мураві,
До нього тихим голосом озвався:
„Що маєш нам сказать? Уже ти нагадався?“

„Не винен я“,— відмовив він виразно,
І дрожі не було у голосі його.
До братії звернувся я приязно
І запитав: „Не зна хто з вас чóго,
Щоби за ним свідчúло або проти нього?“
І одногóлосно сказали всі: „За ним
Усе його життя, що прожили ми з ним,
А проти нього не свідчúть нічого“.

Те саме й я обдумав за ті дни,
Бо в чуйності жили ми всі та в згоді
І не було таємної вини
Ні в кого з нас, хіба в оцій пригоді.
Тому лишив я все на божу волю,
Поки не виявиться щось нове,
А сам за той час щиро бога мóлю,
Аби не затемнилося чуття живе
В моїй душі, аби в тім божім дому
Я кривди свідомо не учинив нікому.

І кождний день я ждав на коршмаря,
Що надійдé знов до монастиря
З дочкою та з домáганням своїм
Або з оружною та п'яною юрбою,
Що в нього вчилася розпусти та розбою,
Напáде силою на божий дім.
Але минали дні за днями тихо;
Здавалося, минуло наше лихо,
Та нагло вдарило воно, мов грім.

Пройшли три місяці від того дня,
Як на Маріна та наскочила пеня,
Коли одного ранку, скоро світ,
Застукано у монастирську браму.
Се був коршмар і з ним чималий супровід:
Кінь віз дочку, за нею їшла услід
Бабуся, що була за повивальну маму;
Вона несла повитую дитину,
При ній ішов коршмар і вів свою дружину,
За ними ж ані дать, ні взять
Оружних їхало на конях пар із п'ять.

У монастирський двір ми всіх їх не впустили
І перед брамою дитину охрестили,
О що просив коршмар. Як се я довершив,
Маріна він покликать попросив,
До рук йому віддав хрещеную дитину
Й сказав: „Твою великую провину
Даруємо і я й дочка моя,
Але дитина ся нехай будé твоя".

„Амінь!"—сказав Маріи і в руки взяв дитя.
Тоді до нього строго мовив я:
„Тепер аж до вітцівства ти признався,
„Якого досі так уперто відпирався.
Не проклену тебе за твій великий гріх,
За чесноту твою й задля трудів твоїх,
Та відтепер ся монастирська брама
Для тебе замкнена на весь твій вік,
Мов брама раю для упавшого Адама,
І відтепер не наш ти чоловік".

Сказавши се, до брами я звернувся
І ждав, аж всі брати у монастир ввійшли;
Ввійшов останній я й назад не озирнувся

На тих, що там за брамою були.
Марін лишився теж з дитиною в руках;
Для мене він немов умер в тій хвили.
Чи з коршмарем до коршми він потяг,
Чи ті оружнії його в свій гурт приймили,
Мені се ані в думку не прийшло.
Нема його віднині вже між нами,
За ним замкнулися вже монастирські брами,
Й моє сумління супокійнее було.

III

Заснув я супокійно тої ночі
І довго спав, і не було мені
Ніяких привидів. Аж геть вже по півночі,
У другім або третім мойм сні
Мені явився рицар тої старий,
Отець Маріна, що помер між нами,
Явився в крові весь, страшний, що боже крий,
Мов підіймається з своєї ями
Й до мене промовля турботними словами:
„Не маю супокою під землею.
Що ти зробив з дитиною моєю?"

Хотів перехреститься я ві сні,
Але рука не піднялася в мене,
І видалось нараз таке мені,
Що домовини віко те студене
Мене прикрило. Не знайшов я слів,
Щоб привидові що-будь відповісти,
Та й що ж би справді я йому повів,
Коли не мав про його сина вісти?

Була мені в ту ніч до ранку зла тривога:
Заснуть не міг, молився, лежачи,
Але не знав, чого просити в бога,
Лише в тім неспокою уночи
Зарікся я весь рік не виходити
Із келії, аби ще більш не поблудити.

І так я рік безвихідно прожив,
На свободу свою сам пута наложив,
А монастирські діла на тім не потерпіли.
А монастирської дісла на тім не потерпіли.
Брати, до строгого порядку привичні,
Не причиняли клопотів мені,

А що там поза мурами творилось,
Кому з ким воювалось чи мирилось,
Про те не знали ми та й знати не хотіли,
Аби лиш наш спокійний монастир,
Аби лиш в нім був божий лад і мир.

А як прийшла річниця тої ночі,
Як уостанне бачив я на очі
Маріна, знов мені той самий сон приснився,
Отець його в труні живий мені явився,
Вже не кровавий, не такий страшний,
Але впер в мене погляд свій сумний
І, мов не можучи підняться з ями,
До мене мовив знов турботними словами:
„Не маю я спокою під землею,
Що ти зробив з дитиною моєю?“

І знов у мні немов застила кров;
І знов я відповіді не знайшов
На запит той, бо весь рік не займався
Нічим зовнішнім і вистерігався
Навіть за мур монастиря глядіти,
Про що-будь позамонастирське знать,
Чим-будь цікавиться та чого-будь жадіти,
Аби не втратити господню благодать.
І знов я рік безвихідно прожив,
На себе сам нову неволю наложив,
Себе від всякої провини сторожив.

І знов прийшла річниця тої ночі,
Коли Маріна я на свої очі
Востаннє бачив, і вже втрете сон
Той сам мені приснився. До вікон
Моїх застукало; я, ніби молодець,
Зриваюся з постелі й зазираю,
Хто стукає? Аж се той самий мрець,
Що ще торік лежав у домовині,
Тепер стояв у північній годині
Коло вікна,— Марінів се отець!

І мовив він до мене: „Не вмираю,
Хоча похований давно. До раю
Не можу через тебе я дійти,
Ані розстатися з сею землею.
Чом не відповідаєш мені ти,

Що ти зробив з дитиною моєю?
Даремно ти себе в тій келії неволиш.
Гріха свого ти не відпостиш, не відмолиш.
А виглянь лиш за монастирську браму,
А то душа твоя підé у вічну яму“.

При тих словах щез привид від вікна.
Була його поява не сумна
Сим разом, а по-рицарськи хоробра.
І в мене думка зродилася добра:
„Уранці завтра, скоро тільки встану,
Піду й за браму монастирську гляну“.

Та думкою-таки зістала:
Уранці неміч сили відібрала,
Мене на кілька днів до ліжка прив'язала.

Прийшов покликаний брат Агапіт,
На неміч свій лікарський дав совіт,
І я почав його розпитувать про світ.

Він більше знав звичайно від нас всіх,
Бо для лікарських рад і духових потіх
Його не раз до сіл і міст сусідних,
І до багатих, і до бідних,
То кликали, а то й верблюдами возили.
Про се, про теє ми поговорили,
Втім я немов могильний камінь захитав
І про Маріна запитав.

Всміхнувся Агапіт. „Та він собі упрямий.
Там будку збудував в печері коло брами,
Живе з дитиною і трудиться якмога
І хвалить бога“.—

„Живе з дитиною! Та як же він живе?
Чи хто йому яку там поміч подає?“

„Не знаю,— мовив Агапіт.— Я раз
Усього був у нього для дитини,
Як занедужала, а брат ключар щоднини
Шле глечик молока через дяка,
А там чи поміч ще йому яка,
Крім ласки божої, приходить, я не знаю“.

От Агапіта я по хвилі знов питаю:
„А як ти в нього був, то той Марін—
Не мовив що тобі про мене він?“

„Немного мовив,— Агапіт відрік.—
«Ігумен поступив як чоловік,
Замкнув передо мною свій чертог,
Та не відправив мене бог»“.

І став я з Агапітом міркувати,
Як з тим Маріном поступити нам,
І мовив Агапіт: „Я ради вам не дам,
А братія не сміють вам сказати,
Що раді всі його у монастир приняти,
Тим більше, що почав він часто хорувати“.

Мене немов у серце щось шпигнуло,
Та почуття гірке ще в мене не минуло,
Що винуватий тяжко був Марін
І до вітцівства сам признався він.
До Агапіта рік я: „Буде так:
Мойого прóщення йому найменший знак,—
Прийму його в оцю святу обитель,
І буде він найменший наш сожитель,
Без риз чернечих, без чернечої вислуги,
Без вступу в церков, без причастя тайн святих,
Між нами буде він не наш, ні в сих ні в тих,
Ужитий для кухонної послуги,
Аж рік йому скінчиться тридцять другий“.

Нічого Агапіт на теє не сказав,
Лиш братії слова ті передав,
Вони ж самі на себе те взяли,
Маріна в монастир з дитиною ввели,
Йому на скромне, затишне житло,
Аби ніде його й видати не було,
Маленьку келію при кухні віддали.

Отак прожив він без малого рік,
А мав ще жити десять літ в тім стані.
Як там внизу життя своє волік,
Я не цікавився, мені незнані
Були його труди, його терпіння.
Сам він про них нічого не сказав,
Ні до чогó нас не зобов'язав,—
Так і не знатимуть пізніші покоління.

Та ось учора в південну годину
Брат Агапіт до келії моєї
Ввійшов, Марінову приводячи дитину.
„Сей хлопчик,—каже він,—із келії своєї
Прибіг до мене й стукає завзято
І каже: «Вчора спав весь день мій тато,
І всю ніч спав, не хтів і рано встати
І не казав собі нічого подавати».

„Заглянув я до келії тієї
І бачу, неживий лежить Марін;
І, як міркую з практики своєї,
Уже дві ночі й день, як умер він.
Дай доказ доброти твоєї,
Заглянь туди, де йóму стався скін.
Вели покійне тіло чисто вмити,
На похорон прилично нарядити“.

До келії малої ми ввійшли,
І не було нам жалю, ні тривоги.
Марін лежав простертий на земли,
На грудях руки зложені і босі ноги.
На нім одежа груба полотняна,
Лице безвусе, мов у молодця,
В руках мала іконка злототкана,
Єдина пам'ятка покійного вітця.

Я зараз зарядив умити тіло,
Та тут страшная нам явилась новина:
Як світло в келії півтемній заясніло
І роздягли його два братчики всеціло,
Ми бачимо, що се не муж, але жона.
Постами й працею зв'ялéні лиця,
Зів'яли груди і запав живіт.
Але по всьому видно, що дівиця
Безчасно згасла, наче маків цвіт.

І перша думка шибнула у мене
Про коршмаря та про його дочку.
І мовив я: „Лишіть так тіло се блаженне
Задля страшного божого знаку!
Самі ж покличте коршмаря з дочкою
Та з гóстей їх цілóю толокóю!
Та не кажіть, що сталось тут у нас,
Лише кажіть: «Ігумен просить вас»“.

Вборзі прийшов коршмар і Вівіяна,
Не на́діючися для себе лиха;
Вона сиділа досі не віддана,
Любилася то з тим, то з іншим стиха.
Маріна вже давно, мабуть, забула,
Раділа, що його в нещастя вперла,
Та як на тіло голеє зирнула,
Лиш очі витріщила, раз зітхнула,
Ніби́ всміхнулася, і тут же вмерла.
Коршмар, що зразу також дивувався,
Чого його ігумен завзива,
Побачивши мерця, відразу догадався,
Що тут якась пропа́де голова.
А бачучи, як покотилася мертва́
Його дочка, не вмлів, не рогридався,
А на ігумена наскочив люто:
„Ти, моримухо, мушача отруто!
Ну, що ж ти наробив? Чого ти звав нас?
А я й свою ще потрудив дитину,
Гадаючи, що на якусь гостину
Нарешті запросить надумався та ждав нас.
А тут — на́, маєш! Що, се твій Марін?
Ну, та й держав же ти його у ямі.
А, ба! Не муж, але дівиця він?
На́, маєш, має внук мій аж дві мамі!
Та й гарно ж ти обі докупи звів!
Ту заморив, мою ж хоч би сирую зізв.
Тепер вона й мені вже не потрібна.
Віддав вам внука я, лишаю і маму.
На мо́їй доні шовк, на тій сорочка зрібна,—
Відчитуйте ж їх тут та відспівайте здрібна
"Та й закопайте їх обі у одну яму!"

Сказавши се, коршмар ще тричі плюнув,
І на чоло завій важкий насунув,
І геть пішов з монастиря святого,
І більше не чували ми про нього.

Початок, рядки 1—567, написано в р. 1897,
докінчено д. 18 вересня 1914.

1898—1900

* * *

Неначе ви́гнанець з чужини,
Неначе в'язень з тяжких пут,
Так я, о друже мій єдиний,
З борби жизне́нної щоднини
Душею рвусь в твій тихий кут.

А, вирвавшись, коли вступаю
У благодатний твій поріг,
То серцем, духом оживаю
І здоровію, мов стрясаю
Гризоти порох з сво́їх ніг.

Спасибі же тобі, мій брате,
За щирий, любий твій привіт.
Най мир живе у твоїй хаті.

1901

МАЄВІ ЕЛЕГІЇ

I

Весно, ти мучиш мене! Розсипаєшся сонця промінням,
Леготом теплим пестиш, в сині простори маниш!
Хмари вовнисті, немов ті клубочки, шпурляєш по небі
І, мов шовкові нитки, дощ із них теплий снуєш.
Сірую грудку з землі ти підкинеш під небо блакитне,
І в жайворонкову трель грудка розсиплеться вмить.
Ти журавлиним ключем навертаєш нестерпную тугу,
Мрії про вольний простір, щастя далеке моє.
Ти лебединим крилом кришталевії хвилі скородиш —
Чую їх плеск аж у сні на лазуревій ріці.
Бачу, як чайкою ти колихаєшся над глибиною,
Як над широким Дністром гнешся лозою к воді.
Весно, ти мучиш мене! Міліонами кольорів, тонів,
Ліній і творів кричиш: воля, і рух, і життя!
І, мов безсильне стебло в бистрину ту, ти рвеш мою душу,
В серці зів'ялім, черствім будиш нові почуття.
Будиш бажання, яким не сповнитись; освітлюєш пустку;
Ніжно гойдаєш в гілках осамотіле гніздо;
Пильно схиливши лице, роздуваєш погасле огнище;
Свистом від гаю зовеш, наче мій друг молодий.
Ні, не мені вже гулять по тім гаю, мій друже-соколе!
Ні, не мені вже зайцем в зелень пахучу нирять!
Серце тріпочеться ще, і у груді кров б'ється живіше,
Та напосіли літа, давить життя тягота.
Мрії безумні, немов той табун, вигравають по полю,
Гриви на вітер, і ржуть, дзвінко копитами б'ють.
Ах, та се мрії, чуття легкокрилі, барвистії діги,—
Але тверда їх рука в поводах цупко держить.
Хвилька—і ляск батога—і жорстоке, понуре „ніколи"...—
Праця! І чар весь мине. Весно, ти мучиш мене!

II

Бачив рисунок я десь—і забув уже, де його бачив,
Чий то рисуночок був, Бекліна чи Мейсоньє.
Мушля перлова—то віз, а метеликів чвірка—то супряг,
Два аморети малі—то два погоничі їм.
Пурпуром, золотом і ізмарагдом, сапфіром набитий,
Стелеться геть у безмір круто веселчаний шлях.
Поле внизу, непривітна стерня, тогорічне будяччя,
Пара худих шкапенят тягне, зігнувшися, плуг.
За плугом, згорблений теж і спотілий, орач поступає,
Тисне чепіги грудьми, істином скибу труча.
Та вже спинили його аморети, вже тягнуть за поли,
Просять і тягнуть, манять в поїзд перловий сідать.
З острахом бідний орач позира на незорану ниву,
На коненята свої, на мозолі на руках.
Але нога вже сама піднялась і не слуха розсудку,
Так і здається—тремтить в поїзд перловий ступить.
Весно, се твій екіпаж! І твоя се вина, коли серце
Ще раз розсудок злама, ще раз зо шляху збіжить.
Так усміхаєсь йому промінястий той політ Ікарів,—
Навіть Ікара судьба не налякає його.

III

Ні, аморети, мені за погоничів ви вже нездалі:
Надто ви, хлопці, палкі, надто в їзді нетривкі.
Надто бурливі у вас поривання: раз блисків, пожежі,
А за хвилину вам бур, громів і трусу давай.
Надто, голубчики, ви патетичні, засліплені трохи
В своїому власному „я". Се не до ладу мені.
Я вже старий мореплав, як смакують ті громи і бурі,
Знаю докладно! Нехай робить собі їх Зевес!
Досвідний нурок із мене: що в власному „я" там таїться
На болотистому дні—знаю, голубчики, й се!
Черепи стовчених мрій, кістяки неоправданих планів,
Зломки дрібних пожадань, трупи обманних надій.
Ах, а крім того, гидкі слимаки самолюбства, медузи
Зависті, хроби гризот, кефалоподи підлот.
Ні, аморети, не вас за погоничів взять я бажаю:
Сонце, погоду люблю, ясність і радісний сміх.
Хай уже лучче дідусь, сміхотворець отой бородатий,
Супряг летючий жене, золотосяйний гумор.
Нам ні по щб поспішать—не втече від нас чорна могила;
Нам нікого проклинать, нам нікому докорять.

Пристрасті в нас уляглись, скоростілки ілюзій обпали,
З ран, що життя завдало, ще хіба шрами болять.
Та з життєвої борні ми не вийшли калїками: серце
Не відучилось любить, іскри не згасли в очах.
Нумо ж, дідусю! Хапай за ті поводи, з променю ткані,
На романтичнім візку в край реалізму майнем!
Сонцем маєвим нехай наше слово заблисне, заграє,
Жаль наш маєвим дощем хай на лани капотить.
Наша любов, мов маєва погода, хай гріє-голубить,
Гнів наш хай буде мов грім, що лиш міазми вбива,
Але ненависть гонім і зневіру далеко від себе!
Біль наш і сумнів на сміх, слізьми облитий, змінім.

IV

Стаяли живо сніги, розірвала морозні оковп
Річка і вниз понесла, повінню грає в руслі.
Зм'якла землі заморожена шкіра і руном шовковим
Сонячний усміх палкий швидко її покрива.
Гай ожива, і хоч голим ще гіллям махає до сонця,
Та на гілках уже скрізь поналивало бруньки.
В селах лише ще, здається, зима коморує: не чути
Радісних криків дітей, гейкання плугатирів,
Мокро ще в полі, нема для худоби ще паші на лузі;
В стайні худібка стоїть, трухлу солому гризе;
Діти у затхлих хатах ще сидять, визирають у вікна,
Личка бліді, лиш горять очка, немов вуголькп;
Тужно крізь шиби мутні визирають вони на подвір'я,
Німо питають: коли висхне болото грузьке?
Сонце, коли ж ти осушиш поля, і луги, і обори?
Швидко з обслонок липких випустиш гладишу цвіт?
Сонце сміється, і небо сміється блакиттю і вабить
Бідних із хати на світ—вабить зрадливо дітей.
Босі, в одних сорочках вибігають вони і назустріч
Сонцю і небу несуть радощів рій і надій.
Але з Хребта-гори ще потягає проймаючий вітер,
Криє ще маска весни злюще жало зимове.
Виснажене нерухливим чапінням у запічку, й постом,
І ще повітрям душним у нездорових хатах,
Тіло дитяче тремтить під тим подихом вітру зрадливим,
І повертають до хат діти немов качани.
Личка поблідли ще дужче, посиніли руки і ноги,
Тільки головка пала, очі ще дужче горять.
Ніччю ж музика нова: шкандибає від хати до хат і
Сум і жура: дифтерит, коклюш і тиф черевний.

V

Щезла з Хребта-гори вже сніговая блискучая кучма,
І святий Юрій убив злого дракона-мороз.
Радісно бузьки до дня клекотять на стодолі; під стріхи
З глиною в дзьобах дрібних шмигають скрізь ластівки.
На пасовиську рябиться худоба, і бігають діти
Ті, що їх чудом якимсь ще не замів дифтерит.
Звільна, немов мурашки, розриваючи землю розбухлу,
Ледво волочучи плуг, лізуть конята худі.
Також і я, давши дань свою демону злої хороби,
Вперве на світ виходжу, ледво ногами плету.
Крутиться ще голова, і трясуться коліна і руки,
Наче крізь сито лише бачу довкола я все.
Але зцілющим бальзамом у груди пречисте повітря
Ллється, й тепло весняне так і підносить мене.
І у зболілому серці—зболілому видом оцеї
Нужди, і горя, і сліз, що зветься руським селом,—
Теплі, гуманні чуття постають, і вітаєш, як брата,
Все, що живе на землі, любиш, голубиш усе...
Навіть на тих, що...

. . . . . .

1902

В АЛЬБОМ п-ні О. М.

У безсонну ніченьку,
Де сум—твій товариш,
Скільки передумаєш,
Скільки перемариш!

Всі прожиті радощі,
Всі пробуті муки
Йдуть, мов тіні тихії,
Держачись за руки.

Йдуть, сміючись, плачучи—
Не о власних силах,—
Мрія-бо тужливая
Їх несе на крилах.

Та мені в борбі важкій
З темними думками
Навіть у країну мрій
Шлях заріс тернами.

Криворівня, дня 24 серпня 1902.

* * *

Недаром сказано: голодний лях свистить,
А жид підспівує, а русин жінку б'є.

Муляр Никифор рано встав: гуркóтання
Його збудило невгамовне в животі.
Він злий був. У нужденній буді, де він спав,
Було так душно, брудно, гидко; жінка так
Хропла, простягшись на долівці; в сутінку
Її лице пожовкле та поморщене,
Розпатлане волосся, синії уста—
Все те його дразнило, бридилось йому.
Штовхнув її, не думавши. Прокинулась
І крикнула сердито: „Ти здурів, старий?"
Той голос, ті слова, оте лице її
Сердите—гірше ще розсердило його.
Відбуркнув; не змовчала жінка, бо й її
Крутив нутро той самий гість докучливий,
Неситий голод. „Лежню!—крикнула.—Отсе
Два тижні вже страйкуєш! Що ти думаєш?
Вже третій день ні кришки хліба не їмо!
А він ще штóвхається! Краще б ти волів
Повіситись!"—
„Мовчи, стара!"—
„Мовчати ще?
Ні, я ревтиму, я кричатиму, щоб бог
У небі вчув! Се ж мука жить отак!"—
„Мовчи!"
Та розходилася стара! Вся злість її,

Все горе вбогого життя, нестатки всі,
Всі почі неспані, пролиті сльози, всі
Розбиті плани, неосяжні радощі—
Все те прорвалося тепер, немов потік,
Що вирве гать, клубиться, і реве, й бурлить.
Вона кричить, і плаче, й ластиться, й клене;
Живіт порожній, мов пневматика, збільшав
Рухливість, силу й острість язика її.
Не видержав Никифор, сам стиснувсь кулак,
Сама рука знялась—і він не стямився,
Як жінка впала з попідбиваним лицем,
Як сині губи кров'ю закрасилися...
Він плюнув і пішов, щоб не дивитися
На всю ту нужду.
„Щоб я радше здох,
Ніж мучитись отак!"—крізь зуби воркнув він.

І йшов на ринок. По́що? Надіявсь чого?
Два тижні вже ходив туди щоранку він
І з іншими голодними й обдертими
Вистоював ямки тут перед ратушем.
Слідив голодними очима, як ішли
До магістрату депутації просить
Голодним праці і, вертаючи, усе
Вповняли: „Люди, будьте лиш спокійнії!
Пан президент готов усе зробить для вас!"
Ах, кілько раз він чув уже ті впевнення!
Бували й зміни: інколи вповняв про се
Намісник; чутка йшла, що навіть сам
Міністер мав вдатися в се діло. Лиш
Потрібно, щоб вони спокійні знай були.
Ох, він спокійний! Боже, як спокійний! Він
У гробі б рад спочити, щоб не докучать
Нікому й щоб йому не докучав отой
Неситий ворог, що бунтує в животі,
Що труп'ячим страшенним оком позира
На нього з жінчиного висхлого лиця,
Із синіх губ її, з пустих хатніх кутів!..

Він перед ратушем. Тут гамір, метушня,
З усіх сторін біднота безробітная
Пливе, гуде, розмахує руками, скрізь
Якесь напруження. Що сталося? Прийшла
Підмога відки? Чи наказ від цісаря,
Щоб будівничі уступили? Що таке?

Ніхто не знав. Голоси мішаються.
„Незмога нам терпіти! Праці! Хліба нам!—
Вже пристають!—Не пристають! Примусили
Їх наші відпоручники!—Не думайте!
Пристали ніби, а прийшло до діла—ні,
І не явилися! Хороба на них всіх!—
Ні, не дамо водить себе, дурить себе!
Се мусить закінчитися!—Чекайте ще!—
Дарма чекать!—Із Відня нам обіцяно...—
Ага, обіцяно діру з обарінка!—
Гей, на Стрілецьку площу!—Що там?—Зібрання!—
Чували вже!—Держітеся спокійно!—Все
Брехня!—Ходім!—Не йду.—Я йду!—На чорта се!"

Одна юрба посунула, друга юрба
Стоїть, товпиться перед ратушем. У ній
Немов у хмарі клекотить, як здалека
Зближавсь буря. Окрики, погрози знай
Вискакують і рвуться вгору дужче все,
Частіше, голосніше. Ширяють кругом
Агенти поліційні, тут намовою,
Там окриком утихомирюють людей.
Та годі. Страх минув, спокій минув,
Пропало те важке пригноблення, що всіх,
Мов сонна змора, натискало. Щось таке
В людей вступило, хто його зміркує що.

Десята. Сонце пражить. У крові в юрби
Немов огонь все дужче розгоряється.

Втім: тра-та-та, і тра-та-та, і тра-та-та!
Затуркав тарабан, важкії чоботи
Застукали по плитах—се компанія
Піхоти з маршу йде. Голодні, втомлені,
Покриті пилом, злиті потом, вояки
За барабаном тягнуться.
„Чого! Адіть!
Се нам рятунок! Се на нас покликано!
Шаблями й кулями голодні животи
Нагодувати хочуть! Га, прокляття їм!"

Отак реве юрба! І стиск. І метушня.
І вгору кулаки підносять стиснені,
І грозять, і кленуть.
Компанія, мов клин,

Іде в той стиск... „Набік! Набік!“ Та де тобі!
Передніх тиснуть задні. „Геть, трупи́це, ти!“
І во́як відіпхнув бабусю немічну,
Що, випхана юрбою, стала перед ним.
Та не могла вступи́тися стара. „Набік!“
І другий раз у груди во́як пхнув її.
Лиш запищала з болю, й обернулася,
І зморщене, збідоване, пооране
Слізьми, й нуждою, й голодом лице своє
Звернула мов благально на Никифора.
. . . . . .

1903—1905

СТРІЛИ

I

Лук металевий і стріл сагайдак, тетива дзвінкострунна—
Нум на все підле й гидке бистрії стріли пускать!

II

Весело інших стрілять, не болить! А візьми лише, стрільче,
Власнії хиби на ціль. Власну гидоту підстріль!

III

„Εἰμί φιλάνθρωπος [1],—як казав колись Шеллі покійний,—
І в чоловіці люблю, що чоловічне найбільш“.

IV

„Що чоловічне найбільш? А се що таке?“—може, спитаєш.
Матінка наша стара, вроджена нам глупота.

V

Ах, із Адамом ураз, перед Єви, росла вона в ра́ю,
А як останній з людей згине, й вона з ним умре.

VI

Спори, і свари людські, і програми, й цілі́ світогля́ди—
Се для Зевеса немов раків шептання в мішку.

VII

Ах, як же радо в життю значимо́ собі лінію просту!
Та байдуже се землі, крутиться з нами в кільце!

[1] [Я чоловіколюбець].

VIII

Стільки дурниць я робив у життю, що тепер, де зирну лиш,
Бачу знайоме лице: кождий дурак мені брат.

IX

Деякі люди—немов ті блудні́ї огні над болотом:
В тім їх життя, що раз в раз бігають і блискотять.
Та ненастанний їх рух нічогісько порушить не може,
Так, як і блиск їх огню, ані тепла не дає.

X

Деякі люди—немов порохно те, що світиться ніччю:
В тім їх і дотеп, і блиск, що непорушні гниють.

XI

Деякі люди—немов отой кремінь, що іскри пускає,
Лиш коли сталь його б'є, зрештою зимний лежить.

XII

Плачеш, що доля все б'є? А чи знаєш ти, кременю глупий,
Хто то кресило держи́ть? Пощо він креше тебе?

XIII

Ти лишень іскри пускай! Може, світоч із них загориться,
Що поколінням усім вихід освітить із тьми.

XIV

Деякі люди—мов грім, що стрясає всю землю в посадах,
Страшить дітей і жінок, та освіжає весь світ;
Або мов блискавка, що розбиває дуплавого дуба,
Та міліони ростин озоном розвеселя.

XV

Ти не жалкуй, що не міг, наче блискавка, блиснути в пітьмі;
Маєш огонь, то гори́, хоч би в домашній ватрі.

МЕЛЕАГЕР

Уривок першої пісні

Нумо про гнів Мелеагра Ойнеєнка пісню співати
І про завзяту борню в чистім полі і в серці людському,
Про богохульні слова й непохитність Ойнея старого,
І як карала його і зломать не могла Артеміда.

Сім уже літ, наче дим той над стріхою хати сільської,
Що затемня божий день і до сліз вигриза людям очі,
Або неначе та хмара вогка, що пропасниці плодить,
Висіла туга й печаль над двором королівським Ойнея.
Сім уже літ, як поплив Мелеагер, герой богорівний,
З Язоном Аізоненком шукать золотої Колхіди
Серед страховищ і бур на краях непривітного Понту.
І не приходила вість із чужини до батька, до неньки,
Ні з ластівками, що все прилітали з-за моря весною,
Ні з журавлями, що враз із осінніми млами з півночі
З криком журливим тягли нерозривним ключем понад море.
Гнеться батьківське чоло від тих дум невеселих додолу,
А в своїм пишнім покою сидить безутішная мати,
Подушку мочить слізьми, кулаками б'є висохлі груди,
По неприсутнім рида і голосить, немов по померлім.
Або, заціпивши зуби і в серці журбу засклепивши,
Ходить по домі, немов тая Злоба із жалом гадючим,
Поїдом їсть і вітця, і всю челядь, і лає, й лютує,
І з королівських палат мов пере́дсінок Тартара робить.

Разом прилинула вість, наче той соловій голосистий,
Що ти не бачиш його, де сидить у гущавині скритий,
Тільки солодкі пісні зачуваєш і серцем радієш.
Чути: вертає Арго з небезпечного, довгого шляху.

Чути: героїв везе, несмертельною славою вкритих,
Хоч і не всім, що пішли, довелося вернути додому.
Чути предивні дива про пригоди в краях невідомих,
Та найдивніше: вони поплили проти сонця-півночі,
А се по довгих літах із західного моря вертають.

Заворушилося скрізь, загула на сі вісті Геллада,
Щезла понурая мла над двором королівським Ойнея.
Вперве по довгих літах чути: гарна весна завітала,
Вперве всміхнулося сонце, дихнув вітерець ароматом,
Вперве дрібний соловій до зболілого серця промовив
Співом своїм мелодійним і батькові й неньці журливій.

Ще мов мороз весняний пробігала по серці тривога:
Ну ж Мелеагер погиб у далекому краю за морем?
Ну ж у неволю попав, чи відбився де від товариства?
Та незабаром прибіг із Корінфа гонець скорохідний
До Калідона, приносить Ойневві радісні вісті,
Що Мелеагер живий і здоров бенкетує в Корінфі
І, як скінчаться лише многолюдні бенкети і грища,
Верне додому в обійми коханого батька і неньки,
І нерахований скарб привезе, у походах здобутий.

Тут боговидний Ойней, первородний Портаона зчадок,
В серці великої пільги зазнав—не без ласки Зевеса—
Й щиро захо́дився дань, приобіцяну здавна безсмертним,
На многорадісний день повороту героя готовить.

Три гекатомби: з волів, і з кізлят, і з овець тонкорунних,
Три щирозлоті миски і дванадцять триніжків снижевих—
Дар королівський у храм світодержця Зевеса в Додоні,
Врешті дванадцять плащів, перетиканих пурпуром тирським,
Дар королеви Альтеї мандрівним співцям злотоустим,
Щоб, у солодкі слова їх божественним даром заклята,
Слава героїв і діл їх великих вовіки тривала.

Ось і настав уже день, коли радісний, в зброї злотистій,
На пурпуровім візку, що запряжений білими кіньми,
В рідний в'їжджав Калідон боговидий герой Мелеагер.
Наче той Геліос бог із рожевої брами Тітана
Вранці виходить і світ оживляє, краси́ть, звеселяє,
Так він стояв на теліжці, слоновою кістю оббитій,
В лівій руці пурпурові віжки, а правицю могутню
Вгору простяг—батога не терпіли безсмертнії коні—
Радісним криком вітав серцю милую рідну країну.

До́вкола нього чвалав, хто на конях, а хто на теліжці,
Почт не малиї товариства—славутнії все аргонавти:
Перший Дріант з Калідона, кінник і Аресів потомок,
Потім Ідей і Лінкей, Афаре́ївки, родом з Мессени,
Далі могутній Тезей Аіге́вко, сла́ва атенців,
І фессалієць Адмет, син Ферея, їздець незвитяжний,
Потім Анкей і Кефей, аркадіївці, Лікургові чада,
Враз на спижевім візку, що дзвенів, пролітаючи шляхом,
А праворуч Мелеагра краса і оздоба Геллади,
Язон, Аізона син, що безсмертною славою вкрився
Там, у Колхіді сумній і в пригодах далекого шляху.
Тут іще славний Іфікл, Амфітріона син був, тебанець,
І Пірітой Іксіоненко з щедрої хлібом Ларісси,
Ще й Еаченко Пелей із лісистої Фтії гірської,
І Теламон, його брат, з Саламіни, облитої морем,
Еврітіон Акторенко, Пелеїв і друг і возниця,
Амфіарай, Оіклея синок, із Аргоса міцного,
Врешті Схойнея дочка, Артеміді з постави подібна,
Перла аркадських дівчат Аталанта, що в стрілянню з лука
Перемага всіх мужчин, а всіх женщин умом і красою.
Гордо на сво́їм візку, сніжнобілими тягненім кіньми,
В білім хітоні вона, оперезана поясом срібним,
Їде, недбало віжки держачи, ліворуч Мелеагра.
Радісним окриком їх повітали у стін калідонці,
А поза ними, немов величезная сіра гадюка,
Курява з шляху встає, і жене, і ніяк не догонить.

Брама важка городська заскрипіла на мідних завісах.
Си́пнули купи людей у празничному вбранню назустріч,
Цві́ти, й зелені гілки, і барвистії шати, й коверці
Стелючи втішно на шлях, куди їхало славне геройство.
Так серед окриків їх провели вулиця́ми тісними
Вгору на площу, де дім королівський, а враз і фортеця
Горда стоїть, а спереду обведене муром подвір'я.
Тут і безсмертних богів кам'яної жертовники, чорні
Від ненастанних огнів і обризкані кров'ю довкола,—
Бо найлюбіша богам, найсвятіша та жертва кровава.
Тут кінники́ й возові позсідали з теліжок і з коней,—
Коні й теліжки у них королівські слуги забрали,
В стійла просторі як стій повели й примістили дбайли́во.
Але на пишному ганку вже ждали прибулих здалека
Старець поважний Ойней Партаоненко, Зевсів потомок,
Поруч його королева, богині подібна Альтея,
І Клеопатра Ідеївна, вірна жона Мелеагра,
Хлопчиків двох держачи, Мелеагра синків, коло себе.

Позаду них молоді Тестієнки, героїськеє плем'я,
Сильний Іфікл, Еоіп, і Плексін, і Евріпіл найменший,
Краю Евретів князі, наймилішеє браття Алтої!

Вбачивши любих своїх, Мелеагер, мов блискавка з хмари,
Кинувсь до батькових ніг, проливаючи щедрії сльози;
Мами коліна обняв, а вона до грудей його тисла,
Хлипала важко, та все лише: „Синку мій! Синку!"—казала,—
Інші ж слова їй у горлі душило важкеє ридання.
Тут його батько старий у обійми підхопив,—і в нього
Сльози річками текли та на бороду білу спливали.
А як минула ота невимовна розкішна й болюча
Хвиля нестями, в якій аж до дна розворушене серце
Радо би вилити все, чим боліло і чим веселилось
Довгі літа, і зате виливає лиш хлипання й сльози,—
Вирвався з рамен вітця, з материнських обійм конвульсійних
І до своєї жони повернувся герой Мелеагер.

Тілом усім тремтячи, в лихорадці дожидання, втіхи,
Туги й кохання, у вихрі міцних різнородних зворушень,
Раптом по гостях, що враз з її мужем прибули здалека
Глипнула наче крізь сон Клеопатра; спинивсь її позір
На Аталанти лиці, що, осяяне блиском злотистим,
Мірно рум'янцем облите, мов сонце на сході, ясніло.
І наче блискавка їй промайнула: в очах Аталанти,
Що з Мелеагра ні раз не змигали, сльозами перлились—
Скоро він плакав, то знов розіскрялись—коли він сміявся,
В тих темносиніх очах, мов безоднях кришталю сапфіра,
Все відчитала нараз і душею збагла Клеопатра.
Тож коли ось підійшов Мелеагер до неї близенько,
І наче полум'ям щось спалахнуло на неї від нього,
І його тіла почувся їй запах, віддавна знайомий,
Стисло за серце її, і, ридаючи голосно, жінка
Кинулась у розпростерті обійми й, стискаючи шию,
Руки його, і уста, і лице, і волосся пахуче—
Все поцілуями враз покривала й сльозами мочила,
Хлипала й все лиш одно повторяла: „Мій милий! Невже ж ти?"
І докінчить не могла... і нові поцілуї... і сльози...
„Милий! Невже ж ти?" І знов уривався за хлипанням голос.
Все там було в тих словах: і кохання безмежне й утіха,
Страх за будуще й докір, і питання несміле й розпука.
Врешті, не маючи сил побороти і вилити в слово
Бурю свойого чуття, вона меншого хлопчика разом
Вхопила і підняла і в батьківські обійми вложила,
Потім другого, що вже одинадцяте йшло йому літо,

Лагідним рухом руки проти батька посунула живо,
Наче хотіла сказати: „Гляди, отсе те, що нас в'яже".

Тут привітання німе закінчила промова Ойнея:
„Синку, досить вже тих сліз, і обіймів, і пестощів! Буде
Час на те все. А тепер про важніше згадати годиться:
Жертву безсмертним богам принести. Завидющі олімпські
З кождої втіхи людей вимагають собі первотини!
Тож скороти її, щоб не розсердити батька небесних.
Три гекатомби для них із волів, і кізлят, і овечок
Я зготував на сей день, і кадило, й алой запахущий,
Щоб і безсмертним була за щасливий твій поворот дяка
І калідонський народ, бенкетуючи м'ясом жертовним,
Втішився, славив богів і душею до нас прихилявся".

Вже на жертовниках ось запалали огні, велетенські
Стовбури диму, немов превисокії щогли, простісько
В небо здіймалися—знак незвичайно щасливої хвилі.
Тут же красу пасовиськ, бугая, верховодника в стаді,
Що не зазнав ще ярма, круторогого, чорної масті,
Слуги чотири ввели: в нього роги були золочені,
Шия могутня в вінцях із барвінку й квіток запахущих.
І, приступивши, Ойней помолився небесним душею,
Острую шаблю добув, і з чола бугаєвого врізав
Жменю волосся, і верг у огонь, і отак помолився:
„Зевсе, найвищая сило, керманичу божий і людський,
Світло і розуме, ти, що в руках держиш всього причини,
Вислухай просьбу мою і прийми оцю чистую жертву,
Вдячну за поворот сина й за славу, якої добув він.
Ти се вчинив, бо ж ніщо без твоєї не діється волі,
Та й синьоока твоя наймилішая доня Атена.
Вам оця жертва моя й первотини батьківської втіхи..."

Написано в р. 1905.

1906

* * *

Ходить туга по голій горі,
Як туман по долині,
Сіє мрії й бажання свої
По широкій пустині.

Розлітайтеся, мрії мої,
Будякове насіння,
А де стрінете серце живе,
Запускайте коріння!

Запускайте коріння ціпке
Аж у серце до грунту,
Проти плісені, сну, мертвоти
Кличте духа до бунту.

СІЙТЕ БІЛЬШ

I

Посіяли трішки—та й страшно:
Чи зійде?.. чи ще присівати?
Та сійте ж!—минає посуха—
Не дурно ж тим хмарам снувати...
Не дурно ж так дощиком пахне...
Он хмара згущається чорна,
Край неба ввесь скоро обгорне...
От блискавка блисне і грім як не трахне!

Не дурно ж так дощиком пахне!
. . . . . .
Та хай би ж ся хмара і дурно пройдé,
Нова після неї сильніша прийдé:
Не дурно ж по небі тим хмарам снувати...
Не бійтесь, не бійтесь іще присівати!

II

Ой, як мало, як мало проснулось!
Хай би море скоріш сколихнулось!
Якби зміг да Перуном я зараз же стати,
В одну мить зміг життя б розбудить!
Якби зміг в свої руки всю силу зібрати,
Що в вас сонною й досі лежить—
Одна мить... Я б примусив вас жить!

[З КНИГИ ПРОРОКА ЄРЕМІЇ]

I

Я Єремія, син жерця Гількії.
У Анатоті молодість моя
Пройшла, немов рожеві, тихі мрії,—
Незвісний світу, був щасливий я.

Хлопчиною гуляв я по долині,
А потім пас батьківської стада,
А потім... наче сонний привид нині
Той час мені короткий вигляда.

Я полюбив святу красу дівочу,
Що винниць батька свого стерегла,
І вже єднав дружину парубочу,
Щоб нас до шлюбу в парі провела.

В душі моїй щось грало і світало,
Було в ній щось дорожче над алмаз.
Ще лиш три дні, три дні лише не стало,
І шлюб святий мав нас злучити враз.

О, як тремтіло серце молодеє!
О, як горіли спраглії уста!
Де ти тепер, моя хистка лілеє?
Чий дім тебе держить? Чий сад віта?

Нагадую ті дні, немов було се
Із кимсь чужим, а не зо мною, ні!
Те щастя тихе, мозолясте, босе,—
Ох, чом же не судилося мені?

II

Було се три дні перед мо́їм шлюбом.
У чистім полі я пшеницю жав.
Був південь. Я спочити сів під дубом,
В душі ж мов світляний алмаз дрожав.

І враз почув я голос невимовний,
Той голос, що його лиш серце зна,
Для уха тихий, але сили повний,
Що душу розворушує до дна.

„Заким ще ти почався в лоні мами,
Я знав тебе; заким явивсь ти в світ,
Я призначив тебе перед царями
Й народами нести мій заповіт".

І мовив я: „О пане, глянь на мене!
Простак убогий, молоде хлоп'я!
Хто стане слово слухати невчене,
Кого наве́рну, розворушу я?"

І мовив голос: „Від оцеї хвилі
Ти мій. Про все, чим досі був—забудь!
Усе покинь! Вір тілько мо́їй силі,
Мої слова нехай тебе ведуть.

„А що сумнився ти в мойому слові,
Так знай: нікого не навернеш ти;
Мов стріли б'ються о щити стальові,
Так твій глагол о людських серць щити.

„На вітер будеш мій глагол метати,
Проповіда́ти будеш ти глухим;
Де станеш ти, ніхто не схоче стати,
Що похвали́ш, всім видасться лихим".

І мовив я: „О господи, я грішний!
Чи щоб покутувать всіх вин вагу,
Ти на сей труд, важкий і безуспішний,
В тій хвилі кличеш свойого слугу?"

І мовив голос: „Не тобі се знати!
Не за провини я призвав тебе,
Не безуспішно будеш працювати,
А серце в тóбі я скріплю слáбе.

„Твоїми говоритиму устами
До всіх народів і до всіх віків,
Твоїми я тернистими стежками
Вестиму свóїх вибраних борців.

„Тобою я навчу їх відрікатись
Життя і світа для високих дум,
Сучасних нужд погорди не лякатись,
У світлу ціль зостріливши весь ум.

„Ось твóїх уст я пальцем доторкнуся
І влóжу в них своїх глаголів жар.
Наóстрю слух твій, щоб, як окликнуся,
Ти чув мій голос, наче грім у хмар".

Я ниць упав. „О, чую, пане, чую!"
І серп я кинув, і пшеничний стіг,
І батьків дім, невісту молодую,
І відтоді не бачив більше їх.

III

По краю йду. Сади та виногради,
Плідні лани, пасовиська кругом,
І гори, мов рожеві колюмнади,
Чіпляються довжезним ланцюгом.

Край шляху смокви листям тихо мають,
І тамариски любі пахи ллють,
В пекучім сонці цвіркуни співають,
Йордан шумить, і скелі воду п'ють.

О краю мій, перлино в божій скрині,
Що вибрав бог над всі краї землі
І найулюбленій своїй дитині
Як віно дав, як кріпость на скалі.

Як я люблю тебе, мій рідний краю,
Як я люблю красу твою, твій люд,
Як гаряче молюся і бажаю
Для твого щастя свій віддати труд!

Як радо я життя свого зречуся,
І щастя, і вдоволення, й житла,
Прийму все горе, в муках і скінчуся,
Щоб тільки ти не знав руїни й зла!

Що я? Черв'як, марнáя порошина.
Життя моє—листок, що ріс і зв'яв.
Коб лиш цвіла й пишалась деревина,—
Листок собою дорожити б мав?

Написано р. 1906.

Wondershare PDFelement

ПАТРІОТ

Усе я бистро виджу,
Все оплюю, все збриджу,
Все сквашу, все розстрою,
Всіх гіркістю напою.

Де треба, влізу в душу,
Де схочу, честь нарушу,
На кождого подвір'я
Посію недовір'я,

На кождого підсіння
Положу підозріння,—
І все те, все буквально,
Я вчи́ню так формально,

Спокійно, і прилично,
І вповні методично,
Що все уйду скандалу,
Не ню́хну криміналу.

А хто би мав охоту
Назвать мою роботу
Яким поганим словом,
Я су́дом гоноровим

Йому прикру́чу роги,
І чистий, без тривоги,
Неначе пес за плотом,
Все буду патріотом.

Писано 1906 р.

Д. Б.

Я стовп, поставлений на роздорожжу
На прастарих Україні полях,
Взад і вперед показую я шлях,
А сам ні кроку поступить не можу.

* * *

Посварилась сойка з дубом,
А за що—бог знає;
Гро́зить кігтями і дзюбом,
Верещить і лає.

„Ти сякий-такий, і всякий,
І такого роду,
Не хочу тебе я знати
І твойого плоду.

Думаєш, в тім твоїм плоді
Страх які пожитки!
Досі їла, тепер годі,
Не хочу на збитки!

Я то здавна помічаю,
Що та жолудь підла
Притупля у сойок мозок,
Наближа до бидла.

О, ти їх навмисно плодиш,
Най, мов, сойка ли́га
І від того отупіє!
Чортівська інтрига!

Ні, не на таку наскочив!
Годі нас морочить —
Відтепер хай плід твій клятий
Хробак в землі точить.

Швидко весь свій рід покличу
І сю жолудь глупу
Позриваємо дочиста
На велику купу,

Порозносимо по лісі,
Не матимем серця,
Позакопуємо в землю,
Щоб і слід затерся!"

Так зробила люта сойка,
Дуб лише хитався,
Шелестів палкатим листям,
Стиха мов сміявся.

А прийшла весна, по лісі
Кільці землю вкрили,
Наче кожда жолудина
Устала з могили.

А за пару літ круг дуба,
Мов діти, здорова
Рвалась весело до сонця
Молода діброва.

Є такі сойки й між нами,
Що люто, раптово
Раді б вбити, закопати
Плодотворне слово.

Гро́зять, лають, обкидають
Болотом і густо,
Мов живцем у гріб пакують,
Та все дурно-пусто.

Не вмира живая думка,
Що душами править,
Ні кропило, ні крутило
Її не задавить.

Із тюрми, із нор підземних
Вирине здорова,
Як із жолудів заритих
Вироста діброва.

1907

ТЕРЕН У НОЗІ

По обіді. Літо. День чудовий.
Усміхається пречисте небо,
Все повітря пахощами дише
З полонин від свіжих перекосів,
Із зрубів від спілої малини,
Із грунів з живичної смереки.
З панотцем ми вийшли у садочок,
На шпилі під яблунею сіли.
Ось під нами Черемош ізвився,
Як гадюка та срібно-зелена;
Він шумить, клекоче, мов скажений,
Під горбком гризе скалистий берег.
Та над ним в святочному спокою
Гріється мале село гуцульське.
Понад берегом стежки стрічками,
На стежках то легіні купками,
То гуцулки в горботках червоних.
Дітвора купається край моста,
На шкап'ятах їдуть господарі,
Пишно їде дівчина-гуцулка,
Пишно їде і цигаро курить.

Довго-довго мовчки ми сиділи,
Напували легкі тим повітрям
Запахущим, напували душу
Супокоєм, тихою красою.
І промовив панотець старенький:
„Що, любуєтеся? Й справді варто!
Інше тут життя, як там у Львові,

Менше шуму, грому, біганини,
Та проте...“—
„Проте не менше горя“,—
Я домовив, як він зупинився.
„Горя! Ну, се зілля всюди пнеться.
Та не тее я хотів сказати.
Простота тут, первісні ще люди.
Гляньте, ген по горах, по узбіччях,
На верхах, сегельбах недоступних,
Всюди гу́цул гніздиться, газдує.
Любить він, мов той орел, самотність,
Любить жити сам серед природи,
Так, що інколи півднини ходу
До найближчого була сусіди.
Можете собі подумать, пане,
Що за люди, погляди та вдачі
Виростають у такім околі,
На гірських вітрах, під шум потоків,
В ненастанному стогнанню ліса,
При маржині вічно та в безлюдді!
Як тут дико пристрасті буяють,
Як тут близько від думок до діла
І які тут скорі переходи
Від високих поривів геройства
Аж до звірства найдикшого шалу!“

Він замовк і голову повісив,
Мов думками десь блудив далеко,
Потім знов заговорив помалу:
„От хоч би про себе вам сказати!
Тридцять літ жию вже тут між ними,
Час було привикнути до всього.
А проте не раз таке побачу
І в такі безодні серця мушу
Заглядать, що жах мене проймає.
Іншим разом знов із уст тих простих
Щось такеє блисне, що, мов світич,
Враз освітить ясно все довкола,
Шлях покаже там, де весь мій досвід
І наука стежки не знаходять.
Ось послухайте одну пригоду,
Що мені притрафилась недавно!

„Тому рік—було так само гарно...
Косовиця. Я лиш пообідав

І збирався йти на он сей груник,
Де якраз докошували сіно.
Аж тут входить гу́цул. «Слава!»—«Слава!
Відки, сину?»—«Я тутешній, отче,
Кочеранюків Олекса». Тут лиш
Я пізнав. Його отець далеко
Жив, аж під верхом Катрафійовим,
Щонайменше шість годин дороги
На коні страшенними плаями.
«Що ж чувати?»—«Та гаразд, панотче,
Лиш нам неньо, бачу, вмерти хоче».
«Що, твій неньо? Адже тиждень тому
Він ходив ще в Кути на дарабі».—
«Та ходив, а як вернув, панотче,
То почув себе якось недобре,
І як ляг, то не встав й донині.
Та я зо шкап'ям прийшов, панотче,
Та просив бих неньо, так просили—
Сповідаться хочуть. „Руш, Олексо!—
Так казали,—та проси, щоб конче...
Та не гайтеся...“ То вже, панотче,
Якби ласка...» І вклонився в ноги.

«Що ж,—говорю,—сину, тут не ласка,
Тут повинність. Збігай лиш, небоже,
По дяка!»—«Та я вже був, панотче,
Зараз він прийде́... Ось вже й надходить».

„Швидко ми зібралися в дорогу,
Посідали усі три на коні
Та й побралися плаями в гори.
В нас дорога не для скороходів:
Наче нитка в'ється понад кручі,
Через зломи, попід облазами,
Крок за кроком, кінь один за другим.
Поганяти їх ані не думай!
Кінь гуцульський тут господар повний,
Тут показує увесь свій розум.
Ти сиди на нім та лиш любуйся,
Як спокійно темносинім оком
Він безодню мірить обік себе,
Як безпечно, легко, делікатно
Він по стежці йде, на п'ядь широкій,
Над такими дебрями, що в тебе
Дух захапує. Тобі здається,

Що лиш крикни тут, то вже сам голос
І тебе й шкап'я здмухне у прірву.

„Ось ми мовчки ідем, і міркую
Я про Кочеранюка старого.
Гуцул-богатир, на все около
Найславніший з давніх літ керманич,
Чоловік порядний і статочний,
Всі його за чесність поважають,
Рад його всі слухають охітно,—
Не старий ще, сімдесят, здається,
Не дійшло ще; два сини жонаті
І отсей, ще парубок. І що ж то
Сталося йому, що занедужав?
Адже ж перед тижнем ще здоров був!
«Що ж,—гадаю,—на все божа воля!
В гуцулів-керманичів здоров'я—
Наче та осінняя погода:
Тут сміється, а за хвилю—фуга.
Черемош зрадливий. Певно, мусив
Десь перестудитися порядно.
Сто разів не шкодило нічого,
А вкінці-таки своє зробило».

„Сонце вже за кичеру сідало,
Як ми стали на Катрафійовім.
Під самим верхом у видолинку,
Мов у пригорщі якій великій,
Серед запахущої левади
Кочеранюків лежав осідок.
На йо́вих смерекових побоях
Пурпуром горіло ще проміння,
І тиша́ стояла скрізь велика,
І спокій, і пахощі літнії.

„Ми пустили коні на леваду,
А самі ввійшли в тісне подвір'я.
Тут сиділи вже два-три сусіди,
Пикаючи люлечки спокійно,
А під голим небом, на мураві,
Лиш веренею одною вкритий,
Хорий наш лежав. Лице запало,
Очі дивним полум'ям горіли
І вдивлялися недвижно в небо.

„Поздоровив я усіх присутніх,
Підійшов до хорого. «Миколо,
Що ти робиш? Чую, щось жартуєш?»—
«Ні, паночте годний, не жартую,—
Смерть моя надходить, добре чую».—
«Що ж таке болить тебе, Миколо?»—
«Все болить, паночте! В грудях коле...
Ну, та що вже, час, мабуть, додому».

„Попросив я всіх присутніх вийти,
Сам засів Миколу сповідати,
Причастив його, святим олієм
Помаза́в, а там засів з газдами,
Розмовляю та синів питаю,
Чи давно захорував їх дєдьо,
Що йому робили, чим лічили?
«Та як з Кут прийшли, то й зараз кажуть:
„Це, синки, останній раз ходив я.
Вже мені Черемоша не бачить,
Прийдеться, відай, мені вмирати".

«Так говорять, а самі нічого,
І не видно так по них, щоб хорі,
Лиш в очах горить щось незвичайне.
Ми собі й не в гадці. „От, гадаєм,
Може, дєдьо випили де троха".
Аж вночі взяли стогнати дуже,
Вхо́пили колькú їх попід груди.
Вже ми всяко їм давали раду,
Привозили й дохтора із Жаб'я,
Та, як бачите, не помагає».

«Що ж казав вам доктор?»—«Та нічого!
Подивився, вусами порушав,
Записав лікарство та й поїхав.
А десятку треба було дати.
А як я до Жаб'я з ним вертався,
То сказав: „У твого дєдя,—каже,
Слабість нестрашна, а хлоп він сильний,
Витримав би ще й утроє гірше.
Тілько щось таке в душі у нього,
Щось його гризе і мулить,—каже,—
Отсе може в гріб його загнати".

„Здивувало се мене немало,
Бо на сповіді ніщо такого

Я не чув від хорого Миколи.
«Ну, а що ж,—питаю знов у сина,—
Говорив дєдьо вам щось такого?
Скаржився на що, чи гризся чимось?»—
«Ні. Лиш те одно ураз говорить:
„Діточки, ви мною не журіться,
І не тратьтесь ні на які ліки,
Бо мені ніщо вже не поможе,
Бо я знаю, смерть моя приходить“».

„Отсе все ми стиха говорили,
Сидячи на тесаній колоді
Коло хати, осторінь старого.
Він лежав недвижно все на місці
Із лицем, обернепим до неба,
Не стогнав, лиш звільна важко дихав,
Бачилось, що спав по маслосвяттю.

„Втім рухнувся, пробував устати,
Застогнав і важко головою
Впав на подушку. «Олексо, де ти?»
Син до нього. «Панотець ще гезде?»—
«Гезде, дєдю, будуть ночувати,
Бо внизу вже пітьма западає.
Може, вас занести у хороми?»
«Ні, небоже, полежу ще гезде.
Панотця поклич!»
Я наблизився.

«Мучуся, панотче,—рік Микола,—
Мучуся, та ні, не можу вмерти!»—
«Ну, не говоріть таке, Миколо!
[Відки вам се в голову засіло],
Що вам конче нині вмерти треба?»—
«Ой, панотче, це я добре знаю,
Та не те гризе мене і мучить.
Але гріх у мене, гріх на серці,
Непрощений, тим-то вмерти годі».—
«Що за гріх такий? Скажи, Миколо!
Адже ж тілько що ти сповідався!—
То хіба ще тайний гріх у тебе?
Що ж, я можу сповідь доповнити.
Вийдіть, люди!»
«Ні, най не виходять!
Най до мене ближче всі приступлять.
Дивний се у мене гріх, панотче.

Я вже й сам не знаю, що з ним діять,
Як його з душі своєї збути?
Я його вже тричі сповідався.
Задля нього тричі їшов я пішки
До святого Йвана до Сучави,
Мене тричі з нього розрішали,
А проте він на душі й донині,
Ніби камінь, вчеплений до шиї,
Через нього й вмерти я не можу!
Ось лежу й гляджу в святеньке небо,
І мені здається, що хтось гнівно
Замика його передо мною;
Що там щось, мов темна-темна хмара,
Мені вгору стежку заступає;
Що на мні тут щось тяжкеє висить,
Мов торби, каміння й глию повні,
І не можу я ступити з місця.
Радьте що, паноточку поважний,
Поможіте душу полекшити!»—

„Ну, скажіть, що мав йому я радить?
Гріх якийсь його турбує душу,
Хоч його він тричі сповідався.
Може, сповідався він нещиро,
Затаїв подробиці найтяжчі,
І гризе той гріх його сумління?
«Вияви,—кажу йому,—Миколо,
Вияви свій гріх зовсім по правді».—
«Так, панотче, добре ви сказали,—
Та не тілько вам, і всім присутнім
Впявлю, чей серцю лекше буде.
Сядьте, газди, гезде коло мене,
Слухайте, що буду повідати».

„Сіли всі ми коло нього близько,
І при ньому також поставали
Три сини—три явори гірські,
Дві невістки—дві гуцульські кралі.
А на небі власне перші зорі
Виринали, тихо миготіли.

«Слухайте ж, паноченьку величний,
Слухайте, мої сусіди любі!—
Так говорить, стогнучи, Микола.—
Сорок літ, а може й більше тому,—

Я ще парубком гуляв. Як нині
Тямлю: день був літній, як сегодне,
По левадах бренькотіли коси,
А я гнав із Рабенця дарабу.
Як тепер її ще бачу: чвірка,
Наперéді Лесь Гутюк при кермі,
Я при задній. Деесь коло полудня
Ймились ми спочити в Ясенові.
На зарінку дітвори богато.
Ми собі дарабу причепили,
До шинкýя побігли поснідáти,
Закусили, тютюну купили
Та й гайда дарабу кочувати.
На дарабі, як звичайно, діти:
Бігають, з дараби в воду скачуть,
Плещуться—нам се не вдивовижу.
Най собі. Відбили ми дарабу,—
Діти всі на беріг. Ба, дивлюся,
Назаді, коло моєї керми,
Хлопчик скулився... Вже не маленький,
Може, так дванадцять літ, тринадцять.
Скулився, сидить і не вважає,
Що дараба вже на бистру воду
Випливає: «Хло,—кажу до нього,—
Ти куди?»—«Я там!»—сказав недбало
Та й кивнув недбало головою
Вниз на Черемоші, на мене навіть
Не поглянув, та й сидить спокійно,
Мов чогось у воду задивився.

«Се мені також не вдивовижу.
Думаю: „Хлопчище провезеться,—
Певно, хоче на той бік дістаться.
А як схоче злізти, нам не штука
З бистрини на мілчу воду з'їхать,
Ну, а там нехай бреде сарако".
А вода під нами каламутна,—
Клявзу, бачте, в Шибенім пустили,—
Та проте і я, і Лесь, ми знали
Кожде місце, де злазити можна.

«І стою собі, держу за керму,
Десь-колись у воду нею вдарю,
Люльку кýрю і мовчу, байдуже
Про хлопчища. Та бо мій хлопчище

Мовчки встав, не кажучи ні слова,
Закотив штанята по коліна,
На кінець дараби наблизився
І легенько, мов ніде нічого,
Звісив ноги, сам спустився в воду
І без голосу, без пари з рота
Щез безслідно в каламутній хвилі.

Сталось се так скоро, так нежданo,
Так спокійно якось і природно,
Що я, глупо витріщивши очі,
Все те бачив, кождий рух хлопчини,
І не встиг сказати ані слова.

«Зразу навіть я аж розсміявся,
Думав: хлопець, певно, плавле добре,
Хоче з бистриною побороться.
Та бо бачу: ні сліду хлопчини.
Може, за дарабу де вчепився?
Ні, не видно! Може, так нурця дав
І за хвилю вирине далеко?
Ні, не вирина! Дараба наша
Відплила вже шмат від того місця,
Але хлопця ні сліду, ні духу!
Тут мороз пройшов мені по тілі,
Так мені зробилось якось дивно,
Ніби сам я вбив хлопчину того,
Ніби сам зіпхнув його з дараби,
Ніби ніс в руках свою дитину
І нараз її у воду кинув.

І я з жахом позирнув на Леся,
Чи не бачив він, що за плечима
В нього стало? Ні, Лесь спокійно
Кéрмою поскрипує своєю.
Потім ще я з більшим жахом глянув
На село, на береги, чи там хто
Не побачив, щó тут в мене сталось?
Ні, дрімають береги на сонці,
Верби віття у воді купають,
Де-де з хат ще дим клубами в'ється,
Та на вулицях нема нікого,
Навіть діти з-над ріки побігли.
Відітхнув я, знов гляджу у воду,—
Вже далеко ми від того місця,
Але хлопця ні сліду, ні духу.

Але знов мені у серці стало, ..
Мовби хто вколов або горячим
Жигалом до рани доторкнувся.
Страшно так чогось, аж в горлі душить.
Але з середини рівночасно
Преться слово на уста—не слово,
Але крик страшний... Немов булькоче
І кипить у горщику замкненім.
Пережив я там такую хвилю,
Повну страху й дикої тривоги,
Яких мало хто переживає.

«Перегнали вже ми Устєріки,
Де Черемош Чорний з Білим збігся,
І дісталися на більшу воду,
Де пливе дараба безпечніше.
І мені там стало спокійніше
На душі, я відітхнув глубоко,
Мов тягар який з плечей скотився.
Вчасно доплили ми до Вижниці,
За свій труд одержали заплату,
Накупили дечого для дому
Й досвіта, підночувавши троха,
Рушили назад у наші гори.
Перейшовши із Вижниці в Кути,
Ми пішли гуртом досить великим
Серед жартів та розмов веселих.
Я в тім гурті був найвеселіший,
Мовбито вчорашньої пригоди
І зовсім зо мною не бувало.

«Поки ми дійшли до Ясенова,
Весь наш гурт помалу розійшовся
І ми з Лесем тільки два зістали.
Та коли ми наближаться стали
До шинку́, перед яким учора
Ми свою дарабу припинали,
В мене знов мороз на душу вдарив,
І я боязно зирнув довкола,
Чи не йде хто, хлопця не шукає.
До шинку я ні за які гроші
Не вступив би, бо мені здавалось,
Що там зараз хтось мене пізнає
І спитає: „Де мій хлопець дівся?“

«А в шинку мені було потрібно
Взяти ще горівки повну фляшку
Косарям. Ось попросив я Леся:
„Ну-ко, мой, візьми у мене гроші,
Йди в шинок, там полишив я фляшку.
Заплати шинкарці за горівку,
А я тут на тебе зачекаю“.

«Лесь привик мене віддавна слухать,
Гроші взяв та до шинку потюпав;
Та, як лиш від мене відвернувся,
Мене хтось мов прутом ззаду вдарив.
Вдарила така страшна тривога,
Що я, міцно зацепивши зуби,
Натиснув на голові крисаню
І дмухнув дорогою щодуху.
Я не біг, хоч чулося—летів би,
Але йшов і йшов, не оглядався.
Не було думок, ні тямки в мене,
Лиш перестраху чуття шалене!
І я йшов і йшов, не оглядався,
Аж у груді духу вже не стало.
І дійшовши на край Ясенова,
Сів на камені я краї дороги
І тут Леся дожидав старого.
Надійшов він десь за півгодини.
„Вибачай,—сказав мені,—небоже!
Трохи там загутався в шиночку,
Люльку запечи була потреба.
А ось на́ тобі твою горівку“.

«Взяв я фляшку, і мене скортіло
Випити її хоч половину,
Аби в серці хробака залляти.
Та як тільки відіткав я корок
І до шийки ротом прихилився,
Щось такеє вдарило на мене,
Що з відразою та жахом мало
Я ту фляшку не пустив на землю.
Та отямившися за хвилину,
Лесеві я дав її й промовив:
„На та випий!“ Але більш ні слова
Я не міг тоді йому сказати.
Тілько знаю, що від тої хвилі
Я горівки вже не мав у роті.

«Я зарікся того дня ніколи
На Черемош більше не ходити,
Ні дараби більше не гонити.

«Так прожив я дві чи три неділі
Дома при роботі господарській.
Та коли в неділю коло церкви
Я почув, що повінь у вівторок
Буде йти, хоч се звичайне діло,—
Щось мене торкнуло в саме серце.
І я, не міркуючи нічого,
В понеділок досвіта зібрався
І з сокирою пішов у Жаб'я.
Там покликав Леся я старого,
І ми вдвох пішли аж на Дземброню
Та й давай дарабу лаштувати.
Злаштували, переночували,
А в вівторок, повені діждавши,
Вниз рікою ми її пігнали.

«Не було турботи, ні гризоти,
Тілько як ми вже до Ясенова
Наблизилися до того місця,
Де в ріку на бистрині глубокій
Із дараби зсунувся хлопчина,
Знов мене обхопила тривога,
І я пильно в воду став глядіти,
Чи не вирне з неї потопленик.
Але шумно гнала бистра хвиля,
Клекотів Черемош під скалою,
А дараба сунула стрілою,
Та хлопчини ні сліду не видно.

«І почав я між керманичами
Де в кого розвідувать помалу,
Чи не бачив хто дня того й того
Втопленого нижче Ясенова.
Та ніхто мені не міг сказати.
А вертаючи із Кут додому,
Я почав також у Ясенові
У шинку чи де-будь на дорозі
Звідувать потроха у прохожих,
Чи в кого тут хлопець не втопився.
Та ніхто не міг мені сказати,
І мій страх помалу став минати.

«Та бо не минуло моє лихо!
Як бувало де з ким посварюся,
Жінку вдарю в злості чи дитину,
То ану-ко завше тої ночі
Мені сниться, що плину водою,
І сидить у мене на дарабі
Той сам хлопець, скулений і тихий,
І глядить у каламутну воду,
І помалу із кінця дараби
Босі ноги в воду опускає,
Потім, обернувшись па дарабі,
Між ковбками черевом лягає,
За ковбки вчепившися руками,
Звільна в воду тіло посуває.
Тоне в хвилях, тілько з хвиль до мене
Кілька раз руками замахає.
Були ночі ті страшні для мене,
Весь день потім я ходив маркітний,
Щось неначе ссало в мене душу,
Що я гріх свій відкупити мушу.

«Вибравсь я до сповіді святої,
Панотцю, що був тут перед вами,
Розповів усю свою пригоду,
Правда, дещо трохи промовчавши.
Панотець, подумавши, говорить:
„Що ж, небоже, я не можу знати,
Чим би тут ти міг буть винуватий.
Адже хлопця в воду не зіпхнув ти.
Що не остеріг його перед водою,
Це не гріх ще, бо не міг ти знати,
Чи він ліпше воду ту не знає.
А що страх тобі такий діймає,
Я на те не вмію ради дати".

«Так прожив я рік один і другий,
Часто забував свою пригоду
І не чув уже страху ніколи,
Пливучи побіля Ясенова.
Та ось трафилося мені лихо,
Що я дома за якусь дрібницю
Дуже всердився і в пересердю
Тяжко так побив свою Марічку,
Що водою мусив відливати.
Не заслабла жінка з тих побоїв,

Та я ніч мав після них страшную,
Бо мені приснився знов Черемош
Каламутний, хлопець на дарабі,
Його втоплення у бистрих хвилях
І його лице, таке тривожне,
Мовби помочі благав від мене.

«Решту ночі я провів безсонно
І надумався відбуть покуту,
Перейтися пішки до Сучави
И там з гріху свойого сповідаться.
Та не мав я щастя у Сучаві.
Трафив на священика старого,
Що спішився і невважно слухав
Та нерадо сповіді моєї.
Та коли скінчив свою я сповідь,
Він сердито обізвавсь до мене:
„Глупий гуцуле, се все дурниця,
Що тобі до голови приходить.
Сповідай мені гріхи достотні,
А не привиди та сни п'яницькі!
Певно, ти над міру випиваєш,
Тому й сни такі погані маєш".

«Не признався я тому попові,
Що вже кілька літ не п'ю горівки,
Та, не ждучи в нього розгрішіння,
Я перехрестився й віддалився.
І була мені тут довша пільга,
Бо в життю я більше пильнувався,
Здержував свій гнів та пересердя
І з сусідами миром держався.
Аж коли моя Марічка вмерла,
Не проживши й десять літ зо мною,
Я побачив знов у сні хлопчину,
Що з води махав мені рукою.
Знов тоді пішов я до Сучави,
Той раз там застав черця старого,
Що, спокійно вислухавши сповідь,
От таке сказав до мене слово:
„Синочку, коли усе по правді
Ти сказав ось тут передо мною,
То даю тобі я розгрішіння,
Хоч, їй-богу, сам не знаю за що.

І не завдаю тобі покути,
Бо ти сам себе в грісі не знаєш,
Сам собі покуту накладаєш".

«От таке я виніс із Сучави,
І було мені від того часу
Двадцять літ життя у праці й труді.
Двадцять літ тих ви мене, паночте,
Знали, то й не буду вам казати,
Що прожив я без гріха тяжкого,
Хоч то чоловік і не безгрішний.
Але не було й одного року,
У якім би втоплений хлопчина
Ніччю в сні мені не появлявся,
Мов невтишений докір сумління.

«Та отсе два тижні тому буде,
Як востаннє плив я до Вижниці
І перепливав попід стрімкії
Скелі, що понижче Ясенова,
Я побачив, як з води брудної
Висунулося щось сніжнобіле,
Мов рука дитяча невелика.
Та рука один раз, другий, третій
Вирнула з води, мов купка піни,
А потім здалось мені, що крепко
Кінець керми моєї вчепила.
Я почув, як керму щось торкнуло,
І мене мов вхопило за серце.
І мені відразу ясно стало,
Що мені не довго смерти ждати».

„Отаке нам розповів Микола,
І не знав я, що йому сказати.
Та мовчали також і сусіди,
Не було між нами розговору,
І тиша стояла довгу хвилю.

„Аж ось найстарший віком з присутніх,
Юра Рахманюк, от так промовив:
«Не в образу се тобі, Миколо,
Але як зайшло вже на бувале,
Не прогнівайся, коли згадаю,
Як провів своє ти парубоцтво.

Не скажу, аби ти був ледащо,
Але був ти гордий син богацький,
Краса й слава поміж парубками.
Тілько кров була горяча в тебе,
І були над міру дужі руки,
І душа над міру напаслива.
Не було в селі такого газди,
Щоб ти з ним у сварку або в бійку
Не зайшов за будь-яку марницю.
Сам я теж зазнав руки твоєї,
Та нехай се йде з тими часами!
Не скажу, аби ти вдався в дєдя,
Бо твій дєдьо був спокійний газда,
І не знаю, чи не через тебе
Передчасно він зійшов зо світа.
І не знаю, чи ти вдався в маму,
Бо вона була газдиня чемна
І тебе женила в добрім роді.
Але в тебе щось було з опришка,
Що не знає стриму, ані тями,
Аби тілько злість свою зігнати
І на своїм ворозі помститься».

„Важко від тих слів зітхнув Микола
І сказав: «Спасибі тобі, Юро,
Що згадав ти ті часи страшні,
Які я прожив, мов у тумані.
Мало що з них мені досі в тямці.
Те лиш досі добре пам'ятаю,
Як мене перед моїм вінчанням
Моя мати у своїй коморі
На колінах із слізьми благала,
Аби я не збиткував ніколи
Ту Марічку, що вона для мене
За дружину вірну обібрала».

«Не гаразд ти й з нею жив, Миколо,
Перший рік або два перші роки,—
Мовив далі, згадуючи, Юра.—
Так було не раз, що прибігала
Твоя жінка аж до мене зночі,
Від твоїх тікаючи побоїв.
І не раз мені впадала думка:
„Це-с, напевно, не добром закінчить!
Знайде смерть собі безчасовую
З топірця або на шибениці“».

«Бог з тобою, Юро!— скрикнув з жахом
При тих Юриних словах Микола
І перехрестився, весь тремтячи.—
Знаєш, часом і мені самому
Щось таке на думку приходило.
Та було твердеє серце в мене,
Що не знало стриму ані впину».

„Та спокійно мовив далі Юра:
«Прийшов стрим тобі і впин відразу,
Бо відразу ти устаткувався,
Пити перестав та забіячить,
З ворогами якось поєднався.
Се мені було навдивовиж,
Бо не знав я про твою пригоду,
Про яку тепер нам розповів ти.
Розумієш ти її значіння?»

«Не в догад мені ще якось, Юро»,—
Тихим голосом сказав Микола.

«Ось послухай моєї пригоди,
Що мені іще в літах хлоп'ячих
Трафилася,—може й твоя власна
Тобі стане май зрозуміліша:
Мав тоді я вісім літ чи дев'ять,
А тебе ще не було й на світі,
Як одного теплого літнього
Дня ми, хлопці, із верха свойого
Захотіли збігати в долину,
Аби в Черемоші покупаться.
Захотіли зараз і побігли.
З верха вниз не тяжко було збігти,
Другий верх ми перейшли помалу,
А з верха побачили в долині
Черемош, як срібную гадюку.
Під верхом лісок був невеликий,
Сей ми перебігли дуже живо.
А з ліска вела крутая стежка
Стрімко вниз зеленою лукою.
Потім треба через яр глубокий
Перебраться на другу леваду,

Перелізти кілька перелазів,
Перебігти почерез дорогу,
Перескочити ще два потоки,
А потому з берега стрімкого
На зарінок—тут уже і купіль!

«Враз зо мною бігло вісім хлопців,
Майже всі були від мене старші.
Як лиш ми добігли до потока,
Хлопці, чуючи ріку вже близько,
Закричали і побігли чвалом.
Та я, скачучи через потічок,
Скочив так незручно, що натрафив
На сухий безлистий корч терновий.
Тут я скрикнув від острого болю,
Бо тернова шпичка величенька
Вбилася мені в п'яту порядно.
Зразу я не завважав нічого,
А хотів лише дігнати хлопців
І підбіг за ними кілька кроків.
Але тут почув, що від гілляки
Відломалася тернова шпичка
І застрягла у п'яті у мене.
Се була мені не першина вже.
Я таких тернів уже немало
Мав в ногах, гуляючи босоніж
По ярах та греготах заросших.
Знав я, що робить в такому разі,
І, не кажучи нікому й слова,
Сів на муріжку посеред стежки,
Виняв голку, що мені в сорочку
В пазуху встромляла завше мама,
З ниткою, аби, як що подреться,
Зараз міг на собі я зашити.
Я присів, п'яту свою оглянув
І побачив, що тернина влізла
Геть у м'ясо і при самій шкірі
Заломалася зовсім гладенько,
Так що пальцями ніяк не вхопиш.
Тут спокійно я п'яту послинив,
Виняв голку і продовбав шкіру,
Поки вістрям голки не завважив
За конець тернини й, розхитавши,
Не підтяг її, щоб було за що
Пальцями вчепить і витягнути.

«Кілько хвиль я порався з ногою,—
П'ять чи десять, я не міг і знати,—
Та мої товариші за той час
Перебігли і луку й потоки,
Перелізли через перелази,
Розложилися всі на зарінку.
Сорочки та гачі поскидали
І з веселим криком та сміхами
Плюскотали вже у срібних хвилях.
Плюскіт той я чув уже здалека
І я, біль забувши невеликий,
Біг щодуху почерез леваду,
Аби лиш до купелі допасти.

«Ось уже я вибіг на дорогу,
Коли чую, здалека від Жаб'я
Крик надноситься понад рікою:
„Сокотіться! Геть з води! Рятуйте!“
Се, мабуть, кричали різні люди,
Та не чули окриків тих хлопці,
Що в ріці купалися весе́ло.
Та я, вчувши крики, зупинився,
Глянув у той бік, відки кричали,
І побачив раптом, як рікою
Понад досі чистою водою
Вал котився жовтий, каламутний
За́ввишки, здавалося, на хлопа,
Несучи ковбки, тріски й гілляки,
Шумлячи та ревучи страшенно.
Вал котився скоро, наче вихор,
Здіймав воду рівно з берегами,
І я, бачучи те дивне диво,
Закричав до хлопців: „Мой, тікайте!“
Та вони за шумом не дочули.
Ще хвилина, й вал той надкотився
Понад них, і щез увесь зарінок,
І все шмаття і всі хлопці разом,
Ніби їх і не було ніколи.
Я лиш сам один із них лишився,
І мені відразу ясно стало,
Що, якби не терен той, що в ногу
Мені вбився і спинив на хвилю,
Був би я загинув враз із ними.
«От таке й твоє було, Миколо!
Якби не той хлопець в Ясенові,

Wondershare PDFelement

Що мов на очах тобі втопився,
Був би ти розпився й розпустився,
Був би, може, десь погиб у бійці,
Або в криміналі опинився».

„Так оповідав старий той ґу́цул,
І словам його я здивувався,
Бо здались вони мені мов ясний світич,
Що розсвічує нічну темряву.

„Вже стемніло, хоч не студенію,
І сини внесли Миколу в хату,
А нас всіх просили до вечері.
Всі ми там і переночували,
А коли ми рано повставали,
Спав Микола на своїй постелі
Тихо та спокійно, без дихання,
Бо вночі заснув сном непробудним".

Писано до р[ядка] 375 у початку 1907 р., а докінчено в Криворівні 5—7 вересня 1913 р.

З ПОЕЗІЙ ОСТАННІХ ЛІТ ЖИТТЯ

Wondershare PDFelement

1913

ПРИТЧА ПРО ДВОХ РАБІВ

Присвячую Ользі Альбранд

Один могутній цар багато мав рабів,
На двох із них упав його великий гнів:
Від служби їх як стій відкликать він велів.

По справедливості, чи лиш через помилку
Він, не вагаючись ані малую хвильку,
В далекий край обох заслать велів у зсилку.

До зсилки царський був прилучений наказ:
„У краю тім живіть, як кождий хоче з вас,
А цар покличе вас в йому догідний час".

То перший з тих рабів тій зсилці рад-не-рад,
Розжився в краю тім, поставив дім на лад,
Хазяйство там придбав, і сад, і виноград.

А другий, що себе невинним почував,
Про царський тої наказ докладно міркував
І в краю тім себе у наймити наняв.

Зароблене складав, не тратячи нічого,
А як зарібку вже зложилось досить много,
Золотаря собі він напитав старого.

„О майстре, ось тобі за труд твій червінéць!
Ось десять ще на відомий мені кінець:
Із них зроби мені ти золотий вінець".

„Твоєї, сину мій, догадуюсь біди,—
Промовив золотар.—Три місяці пожди,
По діло рук моїх тоді здоров прийди!"

Три місяці пройшли. До майстра раб прийшов.
„Вінець готов".—Вагу в порядку він знайшов.
„Гаразд! В потреби день прийду по нього знов".

За роком рік минав. Про засланих рабів
Згадавши, цар обох покликати велів
І шле гонця, щоб їх обох назад привів.

Гонцеві тому дав такий твердий наказ:
„Тих засланих обох поклич вертать ураз
І під конвоєм їх сюди веди сейчас".

До першого раба прийшов отой гонець.
„Здоров був! Висилці твоїй прийшов конець,
І кличе цар тебе у царський свій дворець".

Змішався раб. „Мене? Не в ласці я в царя.
Не відаю, що цар зо мною наміря,
Та ще боюсь, що він мені недовіря".

„Пусті твої слова,—гонець йому відрік,—
Твердий царів наказ, а ти служебний чоловік,
Під вартою підеш сейчас, аби не втік".

„Помилуй!—скрикнув раб.—До царського двора
Мені вертать тепер не можна й не пора,
Бо тут надбав я гурт усякого добра.

„Тут дім у мене свій, і сад, і виноград.
Царського наказу послухати я рад,
Дай тільки час мені з тим всім зробити лад!"

„Не можна, друже мій! Слова царя грізні,—
Відрік гонець.—Якби тебе я в чужині
Лишив тепер, то буть без голови мені".

А другий раб, наказ провідавши царя,
Вмить до знайомого побіг золотаря,
Ще як лиш ранняя заблиснула зоря.

„Добрий день, майстре! Будь з тобою ласка неба!
Веде мене в твій дім стара моя потреба:
Того, що в тебе я лишив, мені сьогодні треба".

Одержавши вінець, він з майстром попрощався,
І з хлібодавцями своїми розщитався,
І царському гонцю назустріч сам подався.

Зустрів його в півшляху. „Будь здоров!
Я знаю, що ти йдеш по мене. Я готов".
І, не вагаючись, з гонцем ураз пішов.

Отак оба вони в путь рушили вночи:
Один сумуючи, кленучи й плачучи,
А другий золотий вінець при собі несучи.

Прийшли перед царя із виразом тривоги.
Раб перший кинувся як стій цареві в ноги.
„О царю, твій гонець жорстокий був і строгий!

„Не дав мені добро набутеє продать,
Не дав свій дім і сад віддать чи промінять,
Не дав для тебе дар достойний там придбать".

А другий раб стояв, ні слова не сказав,
А потім до царя зблизився, поклін віддав
І золотий вінець до ніг його поклав.

„Від твойого слуги отсе тобі привіт!
А ось тобі у дар моєї праці плід
Для сина твойого! Пануйте з роду в рід".

До першого рік цар: „Ти сердишся? Чому?
Гонець мій те зробив, що я велів йому.
Твій злочин ясний нам. Ведіть його в тюрму!"

Другому мовив цар: „В нелегкій пробі тій
Простояв вірно ти. Отак і далі стій
І будеш відтепер друг і дорадник мій".

На шляху життєвім ми всі в такім засланню.
Життя проводимо в борні, дбанню й старанню.
Хто з нас готов вертать по божому візванню?

1914

СВЯТАН-ЗІЛЛЯ

Половецька пригода з р. 1126

I

Чотирнадцятим походом
На половців Мономах
Вируша на Дон великий,
Наліта, мов хижий птах.
Хан в неволі, врозтіч військо,
Юрти знищені, мов змив...
Спочиваючи по труді,
Князь із Дону воду пив.

Два сини були у хана,
Орленята степові, —
Через Дон вони у човнах
Перехопились живі;
І недобитки тривожні
Позбиралися до них,
Раду радять: „Що робити?
Чи від русичів страшних
Утікати до схід сонця,
Чи піддаться їм зовсім?“
Каже старший: „Ні, не можу
Спротивляться довше їм.
І піддаться не бажаю,
Але з вами чи без вас
Я піду у край обезів,
Геп у гори, на Кавказ.
Там за скелями сніжними
Чей долину я знайду
Тиху, певну та гостинну
І забуду всю біду“.

Менший каже: „Не покину
Я степів і рідних рік,
Хоч в біді і небезпеці,
Тут прожити хочу вік.
Тут над Доном оселюся,
Ліпших ждатиму часів,
Хоч би князь той по тім боці
Табором на рік засів.
Прийде час він таки мусить
Геть піти, і знов для нас
Буде воля, а там, може,
Й щастя принесе нам час“.

І розсталися ханенки.
Рік за роком тихо плив.
Старший у землі обезів
У долині тихій жив;
Менший над великим Доном,
Рибу ловлячи, тривав,
І на правий бік, на рідний
Степ, глядів і сумував.
Бо там руська сторожа
Знай стояла у степах,
Через Дон не пропускала
Половецьких горопах.
І як довго та сторожа
Там стояла, йшов сей клич:
„Ще у Києві князює
Мономах, полóвців бич!“

Аж одного дня доносять
Половецькі рибаки:
„Вільні броди й переходи
Здовж великої ріки.
Уступилася сторожа,
І то вже не відтепер;
Поки ми тут бідували,
Князь у Києві помер!“
Скликав молодий ханенко
Рідних, близьких, свояків.
„Тісно нам за Доном жити,
Не здамось на рибаків.
Грає кров у нас куманська,
Кличе вільний нас простір.
Якби ще лиш нам прикликать

Брата старшого з-за гір.
Вмер вже князь, що нас тривожив.
Сила наша не пуста,
Рушили би ми походом
На їх села та міста!“

Відізвався Ор-музика:
„Був у твóго брата я,
Та здається, що даремна
Та забаганка твоя.
Оженився він богато,
Має дім і гарний сад,
Має жінку й гарні діти
І життю своїому рад.
То чого ж у дике поле
З того раю йому йти,
Наражать життя щоденно
Для непевної мети?“

Мовив молодий ханенко:
„Ліпше знаю я його.
Що він там надбав для себе,
Не пожалує того.
Се для нього й не пропáде.
А у нас тут інша річ:
День новий нам засвітає,
Як пройшла понура ніч!
А ти ось іди до нього
І скажи йому, що в нас
Наступила переміна,
Для походів добрий час.
Заспівай для заохоти
Половецьких ти пісень,
Розпали в горячій крові
Богатирський ти огень.
А як не захоче слухать
І покинути свій лан,
Дай йому отсе понюхать
Зілля степове — євшан“.
І він пук сухого зілля
Уложив йому в торбан.

II

У півсумерку вечірнім
Старший ханський син сидів

Перед своїм гарним домом,
На верхів'я гір глядів.
Пурпуром облите небо
Блиски кидало кроваві
На верхи, снігами вкриті,
На провалля синьо-тьмаві.
Перед ним ріка шуміла
По зарінку кам'янім,
Дерева з боків розлогі
Тінню налягли на дім.

Аж тут дід сивобородий
Із торбаном на плечах
Перед ним з землі мов виріс.
Радість блиснула в очах
У ханенка. „От нежданий
Гість рідкий і дорогий!
Чей недаром в мою хату
Ти приходиш раз, другий.
Перший раз як був, потішить
Ти нічим мене не міг;
З ліпшими чей новинами
Вдруге ти сюди прибіг?“

Ор ханенкові вклонився.
„Справді, добра новина.
Від тих русів переваги
Вільна наша сторона.
Вмер у Києві той князь їх,
Що вбивав нас і гонив,
Що князів багато наших
Й вітця твóго полонив.
Геть уйшли його сторожі,
Що на Доні стерегли
І бродів, і переходів,
Яких, мимо всіх підходів,
Ми подужать не могли“.

„Добра новина,—ханенко
Відказав,— та що мені,
Домовитому хазяйну,
По тій добрій новині?
Я не думаю, щоб наші
Знов за Дон хотіли йти;
Ненастанних війн, розбоїв

Я не бачу ніякої
Ані цілі, ні мети.
Чей же їх над тихим Доном
Ще ніщо не притиска,
Щоб лилась на Подніпров'я
Знов огнистая ріка".

„Притиска, мабуть,—Ор мовив,—
Коли твій молодший брат
З тим прислав мене до тебе
І велів тобі сказать:
«Надійшла пора помститься
За всі кривди та зневаги,
Які Русь нам наносила,
Надійшла пора звитяги.
Вмер вожак їх найчільніший,
Що їх тяг під спільний стяг.
Що рік в рік на наші вежі
Налітав, як хижий птах.
Вмер і другого такого,
Знать, не буде вже по нім,—
Тож тепер ми руську воду
Сквапно на свій млин горнім!»"

„Гарна річ,— сказав ханенко,—
Та се не для мене річ.
Але ось, мій гостю любий,
Настає вже темна ніч.
Годі тут нам розмовляти!
Що бог дасть, то не напасть.
Прошу до моєї хати,
Будем дещо вечеряти,
А там далі почувати,—
Завтра ж буде, що бог дасть".

III

„Передумав я докладно,—
Мовив рано ханський син,—
Твоїх щирих слів значіння
І значіння тих новин.
Закликає брат до себе.
В нього гра куманська кров.
І у мене кров та сама,
Я ще дужий і здоров.

Та мене не вабить ваша
Вічна пімста, ні мета,
Бо вона ні справедлива,
Ні доцільна, ні свята.
Ми кочовники, на Русь ми
Нападаєм від віків;
Що їм кривд і страт робили,
Не було в нас і знаків.
А як нас вони побили
Раз або ж і другий раз,
Зараз мститься виростає
Мов свята повинність в нас.
Я пізнав життя осідле
І всі радощі його
І бажав би в нім скінчити
Решту днів життя свого.
Я відстав від свого люду,
І не милий він мені,
Бо не бачу кінця-краю
Тій ненависній війні,
Що не має собі цілі
Нові житла здобувать,
Нові засоби для праці,—
Тільки різать, грабувать.
Отаке життя безцільне
І безцільна боротьба
І до повної заглади
Допровадить нас хіба.
Чую серцем, що тим шляхом,
Яким ми прийшли зі сходу,
Прийдуть інші, могутніші,
Та в писі ще завзятіші,
І, мов звірі найлютіші,
Знищать цвіт мого народу.
Знищать так, як печенігів
Знищили недавно ми;
Як вони, й ми так устелим
Степ той нашими кістьми".

IV

Звісив голову в задумі
Ор-музика від тих слів,
А подумавши хвилину,
Так неспішно відповів:

Wondershare PDFelement

„Справді вимовив ти слово,
Зміркував і відчував,
Якого я з половецьких
Уст ніколи не чував.

„Справді ти від нас відбився,
І не сором, се для нас,
І слова твої для тво́го
Ще народа не указ.

„Ти знайшов собі дорогу,
Ти знайшов собі мету,
Але нам ніщо вважати
Ту дорогу за святу.

„Нас веде велика сила,
У якій невладні ми,
І, де в бій вона нас кличе,
Ми постоїмо грудьми.

„А ти став собі на боці.
Що ж, захочеш, то і стій.
Дух твій іншим духом дише,
І народ твій вже не твій.

„Що жде нас, того не знаєм,
Та се знаєм, що мета,
Яку ти знайшов для себе,
Нам нездатна й не свята.

„Дім, родина—се по-своему
Також мається у нас,
Але чуєм за собою
Щось сильніше ми в сей час.

„Тісно нам за тихим Доном,
Не спиняють вороги,
І підем ми в Подніпров'я
Без вагання й без ваги.

„Що там жде нас, ми не знаєм,
Але в нас богато сил;
Степовий орел в лету лиш
Вкаже силу своїх крил".—

„Все те так, хоч і не зовсім,—
Відповів ханенко знов.—
Вір, і в мні не перестала
Биться ще куманська кров.

„І мені не раз тут тісно,
Серед гір отих сніжних,
Тягне туга непоборна
До степів тих запашних

„І до мо́їх близьких рідних,
Тих ласкавих, тих грізни́х,—
І зітхання підійма́є
Грудь, як згадую про них.

„Все так, та все те[в] тілько
Забаг, примха хвилева,
А держить мене повинність
І потреба життєва".

V

„Життєва потреба—кажеш,—
Мовив Ор,—але ж вона
Тут і там однако сильна,
І немає в неї дна.

„День у день вона приходить,
День у день бере своє,—
Що хто має, що хто може,
Рад-не-рад, а їй дає.

„Але ти свою потребу
На куток сей обмежи́в:
Аби діти були ситі,
Аби сам здоров і жив.

„Але в нас потреби ширші,
Племенні та родові,
І вони тепер на твоїй,
Ханський сину, голові.

„Вмер отець твій у неволі,
В гридниці князя́ того,
Що за Дон усіх нас випер,—
Та не стало вже його.

„І на першу вість про смерть ту
Менший брат твій застогнав;
Якби ми не зупинили,.
Був би сам за Дон погнав.

„Та була в нас ширша рада,
Рішено на тебе ждать
І тобі в поході першім
Зверхній провід передать.

„Чи тому, аби в куточку
Тут спокійно проживать,
Не захочеш роду сво́го,
Брата свого й серця сво́го
Ти потребу нехтувать?“

Звісив голову ханенко
У задумі у важкій,
Та ще кров його не грала,
Ще манив його спокій.

VI

Та ось дзвінко забриніли
Ясні струни теорбана,
Полилась жалібна пісня,
Наче з серця кров рум'яна:

„Туман поле покриває,
Батько сина викликає:
«Де ти, сину, проживаєш?
Чи не знаєш, не гадаєш,
Що я на чужому полі
Пропадаю у неволі?
Їсти, спати я не хочу,
Бо кайдани, знай, волочу
І щоднини та щоночи
Я слізьми постелю мочу“.

Х а н е н к о (*вітаючи*)

Се ти про вітця мойого
Таку пісеньку зложив?

О р

Се зложив мій дід, що в русів
У неволі рік прожив,

Твій отець прожив літ десять,
А як жив—незвісно нам. .

Х а н е н к о

Що ж, вмер на чужому полі,—
Визволить його з неволі
Не таланило синам.

О р

Один молодий літами,
Хоч і рвався, та не міг,
А другий за сустами
Світовими нас відбіг.

Х а н е н к о

Се про мене ти?

О р

Та може...
Хоч не перший ти такий!
А от я від тата сво́го
Чув ще пісню про такого,
Що тікав із краю сво́го
Ще туди, до Дон-ріки.

І полився з теорбана
Звук чутливий та м'який:

„Прощавай, мій рідний краю!
Вже тебе я покидаю,
Розстаюся я з тобою,
Ситий кроволиття й бою.

„Людська кровця не водиця,
Розливати не годиться,
А мені з огню палкого
Захотілося такого,
Щоб у днину хоч годину
В чистих водах холодиться.

„Чи дадуть ті чисті води
Мені много охолоди,
Чи знайду тут тихий рай,
Чи й тут невідступне горе
Віднайде мене й поборе,—
Рідний краю, прощавай!“

Х а н е н к о

Так то, так! Як кажуть: горе
Проведе тебе й за море,
Не полишить в чужині.
Та я тут ще не за морем,
Не пізнався з жадним горем,
Не докучило мені.

Не відмовив Ор нічого,
Та з торбана голосного
Полилися звуки добрі,
Мов вояки ті хоробрі,
З ними пісня жвава в парі,
Наче блискавка у хмарі.

VII

„Не на тес ми родились,
Щоб журиться і кориться,
Щоб трудиться і молиться,—
Поки сила, будем биться,
Як і предки наші бились.

„Нестрашна нам смерть у бою,
Та побіда золота.
Що вперед і за тобою,—
Життєвая суєта;
Поборотися [з] судьбою—
Спільна нам усім мета.

„Лиш бороться — значить жити;
Мило й згинуть у борні.
Спільній справі послужити
Не хтять труси та дурні.
Отак жить, не ворожити,
Хоч би й голову зложити,
Дай же боже і мені!“

Х а н е н к о

Се твоя?

О р

Моя, мій хане!
Хай тобі за дар мій стане!

Х а н е н к о

Гарно, нічого й казати,
Вмієш ти слова складати.
Грає кров, а розум чахне.

Але Ор труснув торбан,
Вийняв, дав йому євшан:
„На, понюхай, чим се пахне!“

Лиш нюхнув, жахнувсь ханенко,
Скрикнув: „А! а се дар чий?“

О р

Братів.

Х а н е н к о

Так і знав я!

Й сльози
Ринули йому з очей.
„Справді, краще в рідним краю
Хоч і кости положить,
Ніж в чужині в супокою,
Хоч би і в достатку, жить.
Їдемо! Ніяка сила
Тут мене вже не вдержить.

„В мене жінка половчанка,
Радо з нами вдасться в путь;
І ніщо мені тут тратить,
І ні про що не забуть.
Син один у мене бравий,
Ще недоліток Кончак;
До старої предків слави
Й свій доложимо ми знак.
А те зілля, що збудило
В мні чуття та сліз потік,—
Хай йому подяка буде
Й пам'ять у людей вовік!

Початок сеї поеми до рядка 56
написано в р. 1899,
решту в днях 19—21 вересня 1914.

КОНЧАКОВА СЛАВА

Пригода з літ 1185—7

Коли во́жді половецькі
Військо Ігоря побили,
Обступивши, наче стіни,
Решту в морі потопили,
А князів і воєводів
У полон свій полонили,—

Тоді на пиру славетнім
Щодо дальшого походу
Головнії два вата́жки
Половецького народу
Розійшлися в своїх планах
І зчинили злу незгоду.

Перший виступив хоробрий
Хан, Отро́ка внук, Кончак:
„Рушимо тепер на Київ!
Нам щастить нева́бияк.
Помстимось за те, що згиб там
Славний прадід наш Боняк".

На те мовив Гза завзятий:
„Рушимо тепер на Сем;
Там жінок, дітей побитих
Ми без захисту знайдем
І полон готов, богатий,
Безопірно приведем".

Встала мати Кончакова,
Що сиділа за столом,
І таке сказала слово:
„Синку, б'ю тобі чолом!
Мудро радив ти, туди лиш
Веди військо напролом!

„Ти здобув велику славу,
Більшу не здобудеш ти,
Як без огляду на Київ
Зможеш військо повести;
Там діб'ешся ти напевно
До найкращої мети.

„Тільки пам'ятай, мій синку,
Не займай Переяслава,
Бо там буде тобі шкода,
Хоч не зустріне́ неслава;
Буде виграна порожня
І пропа́де наша справа.

„Та найбільше стережися,
Щоб ти не попав у Рим,—
Там попа́деш, то пропа́деш,
Буде щастю твому стрим,—
Чи здобудеш, чи позбудеш,
Не переживеш двох зим".

Рік Кончак: „Гаразд, матусю!"
І вклонився їй до ніг.
„Віще ти сказала слово!
Жаден би віщун не міг
Нам премудро так сказати,—
Тож за нього спасибіг.

„А щодо Переяслава,
То він непотрібний нам;
Як добудем славний Київ,
Переяслав здасться сам,
А за ним візьмем Чернігів
Запівдармо, наче крам.

„А Рим, матінко, далеко
За горами, за морями,
В Рим ні кіньми не заїдем,

Wondershare PDFelement

Ані запливем човнами,
Тож про страх перед тим Римом
Нема й тями поміж нами".

Потягло на захід військо,
І пішов степами гук!..
Тягне день і ніч степами
Під червоними стягами,
А попереду, мов крук,
Провідник, що зна дороги,
На коні, не томить ноги,
Чорний поступа Клобук.

Ідуть три дні і три ночі,—
Ані міста, ні села;
Видивляє військо очі,
Жар до бою аж пала.
Аж ось чорною стіною
Над піль диких пеленою
Виринає, мов дрімає,
Бач, твердиня немала!

„Київ! Київ!"—гомоніли
Половецькії ряди,
Хоч пізнать вони не вміли,
Чи прийшли якраз туди;
Лиш давай пускати стріли,
Не надіючись бідп.

Зараз город обступили,
Мов залізним обручем,
Шатри в коло розложили,
Щоб не мокнуть під дощем,
І давай стрілять щосили,
Острах сіяти кличем.

Міські заборола густо
Скрізь обсаджені були,
І половці знай не пусто
Приступом на них ішли.
Відси трупи й відти трупи,
Та половці люд не глупий,
Не бояться жадних страт,
Раз по разу приступали,
Полк за полком підсували;

Бачилось, росла їх сила,
Поки ніч не наступила,—
А ніч, знаєте, не брат;
Боротьбу їх зупинила
І живих поклала спать.

На другий день вранці-рано,
Поки тьмяно—не погано,
Потім заграва кровава
Весь край неба облила.
Тут половців вся орава
Жваво вхопила за зброю,
Зараз до нового бою
Проти міста поплила.
Та ось, наче смерті яма,
Відчинилась міська брама
І з дружиною малою
Вийшов князь з Переяслава.

Князь був молодий і бравий,
Та половці в одній хвили
Полк довкола обступили,
Танець почали кровавий.
Діло, бачилось, не трудне
Малу горстку роздавити,
Хоч би в крові утопити.
Але ось прийшло полудне,—
Мала горстка не маліє,
Тільки трупи сіє й сіє,
А князь, наче бог війни!
Куди ступить—стеле трупи,—
Половчанок то сини,—
А у своїх в тяжкій хвили,
Сам незломний, повний сили,
Ярим словом серце гріє.

Тут Кончак захтів завзятий
Свою силу показати
І князя з коня зсадить;
Він прискочив хижим бісом
І сягнув довжезним списом,
Аби лівий бік пробить.
Та не вдав таку він штуку,
Здужав лиш у ліву руку
Списа вістря запустить.

Скрикнули половці втішно;
Скочив знов один поспішно,
Списом теж князя вколов,
Але князь його нечайно
Втяв мечем, і він негайно
Повалився стрімголов.

Втім знов, наче смерті яма,
Відчинилась міська брама,
З брами ж, мов кровава мгла,
Вийшла друга часть дружини,
Що зо страху без причини
Вранці враз з князе́м не йшла,
А тепер, в гарячу хвилю,
Бодрість чуючи та силу,
Йому в поміч надтягла.

Розгорілась кров юнацька.
Вдарили в їх тлум зненацька,
Найгустіший вал знесли
І князя усередині
В найстрашнішій різанині
Зараненого віднайшли.
Він ще на коні держався,
Не подався й не піддався,—
Та тепер його міщани
За його тяжкії рани
Зараз в город повели.

А за містом січ кривава
Аж до вечора тривала,—
Ніч зробила їй конець.
І Кончак на сон склонився,
Та вночі йому приснився
Мов від матері гонець.

Став при нім, почав казати:
„Докоряє тобі мати,
Чом на Київ ти не йшов?
Нащо Переяслав рушив,
І до втрати люд свій змусив,
І пролив князівську кров?“

„Переяслав!“—іспросоння
Викрикнув Кончак, і втім

Щез гонець, і з сну тяжкого
Пробудився він зовсім.
Тут вата́жки половецькі
В його вежу надійшли,
Помовчали добру хвилю
І ось що йому рекли:

„Хане, нам не сила далі
Отсей город добувать.
Згибла наших половина,
Й нам біди не минувать.
Наша рада — якнайшвидше
В дике поле мандрувать“.

Встав Кончак, не сперечався,—
Ніяко йому було,—
І зняли половці табор,
Поки сонце що зійшло.
Рушили на схід, як хмара,
Що свій висипала град;
Лиш Кончак мов отягався,
Якось позаду лишався,
Мовби з милим чим прощався,
Й обертався все назад.

Їдуть півдня; невесела
Многих ранених їзда;
Навіть на здорових душі
Сум і туга насіда.
Втім на полі щось там блиска
На подобу муравлиська
Чи орлиного гнізда.

„Город! Город!—мимо волі
Всі половці гомонять.—
Нумо, вдармо на той город!
Він не буде нас спинять,
Адже впорожні вертаєм!
Що в нім, все позабираєм,
А нарешті силу маєм
Із землею все зрівнять!“

І команди не чекали,
Закричали, загукали,

Wondershare PDFelement

Жваво рушили до брам,
Та знайшли собі на диво
Те саме́ кроваве жниво
Тут, як перше було там.

Був се город невеликий,
Без князя́ і без владики,
Та міщан хоробрих мав;
І лежав він близ болота,
І була комусь охота—
Римом хтось його прозвав.

Не злякалися міщани,
Як половці надтягли;
Са́мі старші огнищани
Заборола облягли
Та камінням, і корінням,
І палками та дрюками
Перший напад приняли.

Та їм сталася пригода:
Не вдержа́вши тиск народа,
Заборола впали два;
В про́лом той половці впали
І тут тільки показали
Хижість тигра й силу льва.
Котрих старших—убивали,
А молодших в полон брали,
Кого здужали спіймать;
Та було їм дивно з того,
Що народу так немного,—
Взяли всього сотень п'ять.

В городі хаток не густо,
Та в хатках тих майже пусто,
І жінок зовсім нема.
І половці зміркували,
Що даремно добували
Те гніздо. Та що ж, дарма!
Добули та й запалили
Й далі валом повалили,
А всіх в'язнів присилили
Душ по десять до ярма.

І пита Кончак одного:
„Що таке, що так немного
Вас у місті тім жило?"—
„Та жило нас троха більше,
Але все, що здоровіше,
І молодше, і жвавіше,
В комиші он ті пішло".

Став Кончак і здивувався,
Але зараз догадався
І до сво́їх став гукать:
„Гей же, браві, до одного!
В комишах полону много,—
Комиші перешукать!"

Браві рушили послушно
В комиші та однодушно
Кинулись стежок шукать;
Та котрі в комиш ввійшли лиш,
Тут же всі і потопились,—
Було сотень їх із п'ять.
Решта ж, що була на суші,
К Кончаку прийшла у скрусі,
Аби дати йому знать.

І накинувся на бранця
З лютим вереском Кончак:
„Як ти смів мене дурити,
Стільки душ ввігнати в сак?"—
„Та ви, хане, не питали,
Як у комиші входи́ть;
Було зразу пошукати,
Хто б туди вмів проводить".—

„А як звався той ваш город
Проклятущий, за котрим
Таку страту непочесну
Я поніс і на почесну
Весь пустив його у дим?"—
„Та той город вам не вадив.
Чим він вас до себе знадив?
І вгадати тяжко, чим.
Ніхто досі з ним не знався.
Раді знати, як він звався?
Звався, вибачайте, Рим".

Кончак слуха і не слуха,
Мов важкий удар обуха
Його зразу оглушив.
Далі бранця не питав він,
Всіх половців навертав він,
В кочовища поспішив.

І згадав він по дорозі,
Що у головнім обозі
Там у нього бранців много,
Що забрали край Каяли.
„Всіх поріжем до ноги!
Ігоря і Святослава...
Не пропа́ла наша слава!
Хай погинуть вороги!“

Так дотяг він аж до Дону
І почув тут: „Із полону
Ігор, бранець головний,
Втік на Русь, дарма й шукати,
И нагло вмерла твоя мати“.
Став Кончак зовсім сумний.

Та було рицарське серце
В нього в той час, як і перше,—
Довго плакать не ялóсь.
Не давав він думці стриму,
Потягло його під зиму
Рушить по́ходом на Рось.

Певну чуючи звитягу,
Своїх немалу ватагу
В пізню осінь він згорнув;
Рушив, як замерзли ріки,
Та з своїми чоловіки
Як пішов, так не вернув.

Вдарила зима нагальна,
Остра, люта, незвичайна,
І морозна, і сніжна.
Хоч пішли вони в кожухах,
Не було ладу в їх рухах,
Тільки воля в них міцна
Десь напасти, трупом класти,
Грабувати, мордувати,
Хоч пустиня самітна...

Хо́робро в снігу бродили,
Але швидко заблудили,
Шляху ані руш нема;
Небо вкрила хмара сіра,
Щезла часу й місця міра,
Налягла густая тьма.
„Взад вертать!“—„Куди вертати?“—
„Годі йти! Лягаймо спати!“
І приспала всіх зима.

Писано в днях 27—29 вересня 1914.

Wondershare PDFelement

ПРИТЧА ПРО СЛІПЦЯ І ХРОМЦЯ

Багатий пан, господар домовитий,
На довший час мав дім свій полишити
Та виноград—та як би се зробити?

„Як виноград полишу на сторожу,
На неї я спуститися не можу,—
Все об'їдять, змарнують ласку божу.

„Одно, чи взять старця́, чи молодця...
А ось візьму сліпця собі й хромця,
Чей так дійду до ліпшого кінця.

„Чого не вздрить сліпець, те вздрить хромець;
Де не дійде́ хромець, дійде́ сліпець;
Їх спілка ділу добрий дасть конець!

„Оба́ мій допильнують виноград:
Сліпець не бачить, хоч ввійде́ у сад,
Хромець же не дійде́ туди, де взять би рад".

Поїхав пан за сво́їми ділами,
Обох калік лишивши біля брами,—
Сей дуж очима, а другий ногами.

Сиділи сторожі в саду ні в сих ні в тих.
Хто б їх не знав, приняв би за святих.
Аж восени, як виноград достиг,

Нудьгуючи, порік сліпець раз до хромця:
„Чи справді, чи лиш так мені ввижається,
Що чую пахощі від свіжого винця?"

„А ба, ввижається,—хромець сказав.—
Я часто вже крізь тин очима попасав,
Який чудовий плід там скрізь понависав".—

„Чому ж ти скорше не сказав мені?—
Відрік сліпець.— А то ми, мов дурні,
Тут служимо при панському вині.

„А за той час могли б не дармувати
І виноградом порозкошувати,
Щоб пан на нас не міг би кривдувати".

„Як ти се думаєш?"—хромець пита.

Сліпець

Берися скрива, як не йде спроста!
Не мож від голови, то зачинай з хвоста.

Хромець

Та по-якому ж се?

Сліпець

Бач, я сліпий, а ти
Хромий, ні вгору лізти, ані йти,
Але тебе я можу понести.

Двигну тебе, ти влізеш на паркан,
Пересади́ш мене, ми в сад, і там ти пан:
Наріжеш винограду повен збан.

Отак вони день поза день чинили,
Що їли, а що продавать носили,
Но більшу часть саду опорожнили.

Ось осінь до кінця вже стала добігать
І почали в дворі всі пана дожидать,
Почав хромець вночі не спать і сумувать.

І раз, сумуючи, сказав сліпцю хромець:
„Спустошили ми сад! А пан наш строгий грець!
Боюся, що лихий чекає нас конець".—

„Обдумав я се все,—сліпець рік без жури.—
Лиш мудрий будь, мене й себе не одури,
Як пан питатиме, ось як ти говори:

«Були грабівники в саду, я часто бачив їх,—
Та що ж, за ними я ні разу не побіг,
Сліпець хоч би й побіг, то б не побачив їх».

Вернув з дороги пан, своєму ділу рад,
І, дім оглянувши, пішов у виноград
І зараз розпізнав, який у ньому лад.

Побачив на грядках криві сліди хромця,
Під парканом сліди великих стіп сліпця
І знав, якого мав до своїх грон купця.

Побачив і хромець, що пан їх у саду,
І зараз зміркував: „Попали ми в біду".
Але сліпцеві він про сеє ні-дуду.

І пан велів у двір покликати сліпця
І, мов ніде ніщо, питає молодця:
„Ну, як же стерегли ви мойого винця?"

На се запи́тання сліпець, мабуть, не ждав
І рік: „На місці я при вході все сідав,
Нічого не чував, нікого не видав".—

„Се правда,—мовив пан.—При вході все гаразд.
Але ж із пробока була якась напасть".

Сліпець

Не знаю. Най про се видющий звіт вам дасть.

Пан

А від видющого нічого ти не чув?

Сліпець

Та чув. Щоніч в трубу сторожову він дув,
А вдень при мні на варті рідко був.

Пан

Значи́ть, не обходив саду́ з тобою він?

Сліпець

Та як? Таж він хромий, я теж не вітрогін,
Хіба б напомацки ступав довкола стін.

Тоді пан повелів приберегти сліпця
І перед себе в двір покликати хромця,
Аби все вивідать в нього́, як у видця.

Сей перед паном став, запи́тання не ждав,
Як стій на землю впав і тяжко заридав.
Пан, усміхаючись, на нього поглядав.

Пан

Я так і знав. Ну, ну, вставай і сльози втри,
І як і що було, по правді говори!
В тім мусило вас буть не два, але хоч три.

Хромець

Ні, лиш два нас було. А як на нас зайшло,
То най би з тим часо́м поганим прогуло.
Я знаю лиш, що я зробив найбільше зло.

Я різав виноград. Сліпець би був не вдав.
Я різав виноград і до збанка складав,
А що не з'їли ми, купцеві я продав.

„Ну, що се ти верзеш,—нібй озлився пан,—
Адже хромий ти, то як переліз паркан?
І нічого про те не знає твій кумпан.

Хромець

А пан питали, що він знає?

Пан

Не питав.
Але при допиті він без вини зістав.
Бо все, що він сказав, я справді так застав.

Хромець

Се пану ліпше знать. Я чоловік убогий.
Безсильні в мене, а здорові в нього ноги,
Не переліз би в сад я без його підмоги.

Пан

Ну, ще що вигадай. Се ж просто сміх!
Безсильний в сильного ти запотребив ніг,—
То й як же ти його присилувати міг?

Хромець

Там, панцю, й силування не було,
А трафилося нам такеє зло,
Що не від мене, а від нього се пішло.

П а н

Ну, справді, ти не лиш хромий, але й дурний,
А той хоча сліпий, але умом міцний,
І заслужили ви оба́ на суд страшний.

І пан сліпця покликати велів,
І на судейський свій престіл засів,
І так обом оповістив свій гнів:

„Тому, що ти, сліпий, розумним показався,
Хоч винен, до провини не признався,
Ти нагороди в мене гідним ста́вся.

„В дворі тут дівка є, що носить воду;
Давно вже ласиться вона на тво́ю вроду,—
Її за жінку ти візьмеш у надгороду.

„Вона тобі дасть раду і розраду,
А ти, не бачучи її ні спереду, ні ззаду,
Стере́гтимеш її, як мо́го винограду.

„А ти, хромий, що так мене тяженько укривди́в,
Свій зиск над панську користь полюбив,—
Чи много ти на мо́їм винограді заробив?“

Х р о м е ц ь

Шість гривен, пане мій.

П а н

За сю тяжку провину
Сліпцеві дай із того половину.

Х р о м е ц ь

За поміч взяв її він в ту ж годину.

П а н

А, так? То ти з ним зразу й поділився?

Х р о м е ц ь

Та ні, се сам він із купцем згоди́вся,
Мені ж три гривни дав за те, що я трудився.

П а н

А, так? Се збільшує іще твою провину.
Де ті три гривни?

Х р о м е ц ь (*кладе на стіл*)

Ось вони.

П а н

У сю ж годину
Віддай сліпцеві й другу половину!
Тебе ж за те, що ти у своїй злобі
Так провинивсь, по своїй уподобі
Довіку я задержую при со́бі.

А виклад сеї притчі? Вибачайте!
До власних діл і зма́ган'ь прикладайте,
І як вам випаде, так викладайте.

Розпочато (перших 8 строф)
у Криворівні д. 11—12 вересня 1913,
решту дописано у д. 8—9 січня 1914.

Wondershare PDFelement

ПРИТЧА ПРО КОЛЕСО

В Єгипті в давнину—не вадить тее знати—
Жив цар преславний, сильний і багатий,—
Сезострісом його я буду називати.

Той цар так загордів могутністю своєю,
Що їздить на коні, ані ходить землею
Не захотів, пиха ж його оповила змією.

Велів собі віз золотий зробити,
Камінням дорогим його приоздобити,
Та в упряж коней він не захотів гнобити.

Царів і королів, що мав в полоні много,
Він по черзі велів впрягать до воза сво́го,
Коли́ мав їхати до місця де святого.

А був він на язик проречистий, вимовний,
І часто, їдучи, пихи та злості повний,
Він пік царів-рабів, хто чим йому виновний.

Раз якось, їдучи в храм бога Сонця—Ра,
Завважив він, що віз набік все допира,
Немов при молодій йде в парі кляч стара.

І бачить, з тих один, що віз його тягли,
Понурився, мов чогось шукає на земли,
А потім озирнувсь, куди колеса йшли.

Се що таке?—його Сезостріс запитав.—
Чи думаєш, що вже рабом буть перестав?
Чи може б з нагоди до втеки скористав?"—

„Ні, царю,—мовив той,—свій стан я добре знаю,
Пільги не надіюсь і втеки не бажаю,
А ось на колесо уважно поглядаю.

„Як правильно воно змайстроване! Дивись!
Кождіська часть його, що на вершку колись
Була, незмінно йде за нашим рухом вниз".—

„Та се звичайна річ, не першина мені",—
Сезостріс відповів.—„А нам же хіба ні?
Тепер ось ми внизу, а ти на вершині".

Ще раз на колесо уважно глянув цар,
І був йому немов якийсь від бога дар:
Царів-рабів звільнив, взяв у свої палати,

А в віз свій повелів лиш мулів запрягати.

Писано д. 17 вересня 1914.

НЕ АЛЕГОРІЯ

Застрекотало в дерева вершині,
Якийсь там звірик мав гніздо в дуплі;
Підстерегли його дві хижії пташині,
На нього дружно кинулись у млі.

Він шарпнувся, їх крила злопотіли,
Та кігті міцно впились йóму в тіло,
Всі трое враз униз вони злетіли;
Шуліки зараз принялись за діло.

Без крику, гладко постулявши крила,
Мов раді, що перемогла їх сила,
Швиденько дзьобають у нього очі.
Оце менí приснилось сеї ночі.

Писано 22 падолиста 1914.

1915

НА СМЕРТЬ М. ПАВЛИКА

д. 26 січня 1915 р.

Не жаль по страті друга з довгих літ,
Горожанина та письменника,
Товариша та співробітника
На вбогій ниві нашого публічного життя
Примушує мене в тій хвилі промовчати
Те, що належало б сказати
Над свіжою могилою його,
А та велика, постороння сила,
Якій тепер всі мусимо кориться,

В його особі всі ми втратили
Талановитого робітника, живу,
Чуткую силу, сівача зерéн плодючих,
Завзятого поборника неправди
Та кривди людськóї, однóго з тих
Будителів народної душі
Та свідомості, про яких ніколи
Не гасне пам'ять.

Належав він до тих людей, котрих
Хоч і зігне, але зломать не може
Нужда сього життя, котрі не бачуть
Противностей і небезпеки там,
Де в душах їх присвічує ідея;
До тих, що не щадять противників,
Ані приятелів, де можуть на свій погляд
Добру загальному зробить прислугу.

Був щиромовний він, та щиромовність
Не все те самеє, що правдомовність.
Терпів багато, та терпів немало
Такого, що при іншім розумі
Міг оминуть, якби з чуттям палким
У парі йшла розвага.

Мир пороху його! Його заслуги
Історія оцінить, його ж хиби
Зі смертним тілом хай покриє ся могила!

Написано в днях 28 і 30 січня 1915 р.

ТРИ СТИРТИ

Там під горою, під бором
Їхали купці з набором.
Їхали звільна, не бігом,—
Кругом рівнина під снігом,
Скрізь ниви й луги благодатні,—
З гір чути стріли гарматні.

Слухають купці й міркують,
Стріли не перший раз чують.
Вже ось півроку минає,
Як в нашім краю гуляє
Марс той огнисто-червоний...
Їх він у крові не втопить,
Їм лиш один тепер клопіт:
Не стало паші для коней.

Коршми нема, ні оселі.
Купці бредуть невеселі,
Коні знай форкають різко.
Глянь, серед поля ліворуч,
Наче сестриці три поруч,
Три стирти сіна ось близько.

Купці вози зупинили,
Змови собі не чинили,
Скочили всі три у о́дин.
„Ось нам підмога нежданa!
Сіно якогось-то пана,
А пан же чей не голоден.

„Пану ніяка там шкода,
А нашим коням вигода,
Надберем в кождої купи".
Що котрий сіно те рушить,
Зараз і ахнути мусить,—
В кождій під сіном лиш трупи.

Написано дня 26 січня 1915.

ТАКОЖ ЗНАННЯ

Знай, коли де йти,
Щоб добро знайти;
Поки не знайшов,
Хоч лицем світи.

А як не знайшов,
В лад се, чи не в лад,
Як раз відійдеш,
Не вертай назад.

15/IX. 1915.

* * *

Ой брязнула шибка
І збилася;
Се в вікно газдиня
Дивилася.

Ой свиснула кулька,
Не зли́лася,
А газдиня кров'ю
Зали́лася.

На лаві дитина
Дивилася,
Як мама додолу
Звалилася.

Д. 2/XII 1915.

1916

ВО ЧЕЛОВІЩІХ БЛАГОВОЛЕНІЄ!

Нема ще мира, і не видно ще кінця
Великої, всесвітньої війни,
Якій рівні не знаю;
Вже міліони мученицького вінця
Вдостоїлись трохи не в кождім земнім краю,—

І ще мир не достиг, не скоро й засвітає,
І віє в тій війні якийсь дух не ворожий;
Вояк про обов'язок свій питає,
Гинучи, кращий, ліпший час вітає,
Понад спустошенням щось віє мов дух божий.

Надихані великим, світлим миром
Слова монархів та звитяжців у тім бою,
А поклики про мир підбиті чимсь нещирим,
Укритою ненавистю й злобою,
Чи фарисейством та самохвальбою.

Нехай же йде війна та своїм ходом,
Як повінь розгулявшись поверх поля,
Хай розраховується тут і труду свого плодом,
І кровію дітей своїх народ з народом,
Поки достигне плід—велика добра воля!

Написано д. 3 січня 1916 р.

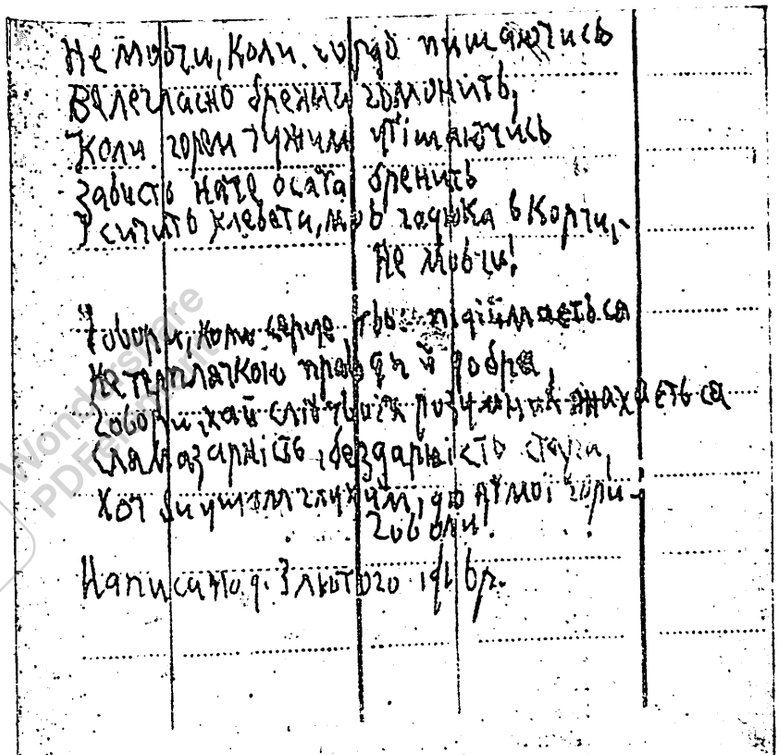
Не мовчи, коли гордо пишаючись
Вільгласно брехні гомонить,
Коли горем чужим чітаючись
Завість нагі осата дренить
І сипле клевети, мов гадюка в корчі,—
Не мовчи!

Говори, коли серце тобі підіймається
Хоробрими, живими словами,
Коли кривда, неправда й роздор
Хоч і чуються сильними, грізними,
Хоч і лунають голосно, дзвінко,
Все ж ще тихі, безсилі вони!

Написано 3 лютого 1916 р.

Сторінка автографа поезії Ів. Франка «Не мовчи, коли гордо пишаючись...»

ЩЕ НЕ ПРОПАЛО

[I]

Не раз думка гуляє
По ярах, по долинах,
Гриби в лісі збирає,
Зависа на вершинах,
Дише воздухом чистим,
Смерекóвим бальзамом,
Грає з сонцем огнистим
Над обваленим трамом,
Грає з мушок роями
Над потоком журливим,
П'є жадни́ми устами
З джерела чисту воду
І вдиха прохолоду
Вдохом довгим, тужливим.
І дзвенить в душі повній
Оклик той невимовний:
„Чуй життя насолоду!
Чуй себе тут щасливим".

Але дійсність буденна,
Хоч зовсім не злиденна,
Хоч ту думку не гонить
З її раю земного,
Все-таки глухо дзвонить:
„Обійдешся й без того".

II

По ріці думка бродить,
Рибку-блискавку ловить,
На кленя поглядає,
Як хвостом він майда́є,
Щупака тут підслуха,
Як з-під берега жбуха
Або як шмигнуть мусить,
Шуваром поворушить,
Чи на дні — о, відміно! —
Сит лежить, як поліно.
Інший раз, як забагне,
З кореня мнюха тягне,
Тягне й в сак заганяє,
Бо інак не спіймає.

Але дійсність сувора,
Вдарèмнять усе скора,
Хоч ту думку не гонить,
Слово тихе ронить:
„Бач, безсиле тіло
Чого ще захотіло!
Бродів мало чи много, —
Обійдешся й без того".

III

Часом думка не в гори,
А на народні збори,
На засідання ради,
На розправи громади
Заблука́є несміла,
Чи нема їй там діла?
А колись там тривога
Була й слів перемога,
Були оплески й брава
Й не лиха була слава;
Тепер того не стало, —
Та ніщо не пропало.

1.II.[1916].

* * *

Не мовчи, коли, гордо пишаючись,
Велегласно брехня гомонить,
Коли, горем чужим утішаючись,
Зависть, наче оса та, бринить,
І сичить клевета, мов гадюка в корчи, —
Не мовчи!

Говори, коли серце твоє підіймається
Нетерплячкою правди й добра,
Говори, хай слів твоїх розумних жахається
Слямазарність, бездарність стара,
Хоч би у́шам глухим, до німої гори, —
Говори!

Написано 3 лютого 1916 р.

ПАПІ В АЛЬБОМ

На палаті Ватікану
Бачу все криваву рану:

З неї капає кров тепла,
Дехто каже, що до... пекла.

Кап-кап, кап-кап без упину
З Ватікану в кожну днину.

Кров цю бачу й в цій годині:
Звільна-стиха, по каплині

То сльозить, то випливає,
Бистро й шумно заливає

На часок хоч — мур палати,
Де звик папа проживати.

Камінь скрізь зчорнів від крови,
Та не знають цеї мови

Незагоєної рани
Папа та його кумпани.

А чи чують її звуки
Підлії Петра правнуки?

І чи бачуть кров?! Хоч бачуть,
То сміються, а не плачуть...

Як молитву папа мовить,
Бога-пана славословить,

Вмить цівкою пливе вогненна
Чиста кров благословенна.

Як про небо папа мріє,
Жовтий Тібер червоніє...

А як папа буллу пише,
Рана отвираєсь глибше,

І як далеко гляне око,
Розливається широко

Кров гаряча, мов з вулкану
Лава, серед урагану.

Серед стогонів-прокляття
Завзиває до завзяття,

Кличе пімсти, кличе мести,
Хоче Ватікан рознести...

Хто це бачить, як без стриму
Кров ця вулицями Риму

Так гуде в хвилину дива,
Знає, що паде юрлива

„Ватіканськая каскада"
Й грозить папі смерть-загляда.

А як папа умирає,
В рані крові вже немає —

Аж до хвильки, як лукаве
Кардинальськее конклаве,

Рима прегрізні сатрапи
Сходяться на вибір папи.

А як „місту" вже і „світу"
Для звеличання й привіту

„Всім і вся" високопарно
Проголосять, що не марно

Натрудились, бо нового
Мають вже отця святого,—

Знову кров у давній рані
Видно там, на Ватікані...

А чиєї? Не питати!
Бо й не тяжко це вгадати:

Кров це тих, що гордо босі
Йшли в огонь по смерть на стосі!

І не раз тут довго чути
Лютий голос незбагнутий:

„Тут палата Ватікан,
Там Петра храм-великан,

Мов тюремні дві твердині
Гробом людства не віднині.

Папа — людям це страхіття!
Кров тут точать вже століття

„Боговгодні“ людоїди,
Чорта слуги та сусіди

„Во ім'я отця і сина“...
Правда це свята, єдина!

Духа ж поступу й науки
Хочуть вбити ті падлюки;

Та не вб'ють, хоч їх сумління
Лід, а їх серця — каміння...

Та — нінáщо вся їх лють,
Хоч кров людську ллють і п'ють!“

Бачу: вже ці струї крови
Підмивають всі основи

Папської реліг'ї й віри,—
Буде каяття без міри!..

І запізно кардинали
З папою за ідеали,

За католицькі ідеї,
За облудну „treuga dei“,

За предивнії закони,
Що їх чуть було з амбони,

Мов з кафедри, мов науку,
Людству на біль і розпуку —

Сльози литимуть, тремтіти,
Мов лихі та глупі діти...

Бо понтифікат огидний,
Довговічний та безстидний

Вергнесь в челюсті незримі
У католицькому Римі...

Будем тому дуже раді,
Бо лиш папі місце в аді!

Не поможуть вже Каїну
Мудрощі Томи з Аквіну,

Ні та гарна — оспорима
Філозоф'я Августина,

Ні всі догми — плоди діла
Зламаного духа й тіла

Вічнодивних розхитанців,
Пекла й неба бідних бранців,

Славні в них то богослови,
Знають бога й чорта з мови,

З вигляду, з їх творів, праці
Чи то в пеклі, чи там в мряці...

Не поможуть понтифексу
Ані приписи кодексу

Санктофіції грізного,
Бо „добра“... вже скрізь замного.

Ні святі отці-доктори,
Ні вселенські собори,

Ні методи Торґквемади,
Ані відпусти й паради,

Ані молитви й кадила,
Ні метафізична сила,

Ні індекси — конкордати,
Патронати, целібати,

Ні рої ченців — мов секти,
Ні аскеза, сум, афекти,

Ні вервиці, ані пости,
Що в'ялять все тіло й кости,

Ані інтердикт — проклони,
Ані сповіді й поклони,

Ані тайна переміна
(Алкоголю наче зміна)

В кров — вина, а хліба в тіло,
Щоб усе в душі біліло...

Ні беатифікаційні,
Ані всі реколекційні

Хитрощі не вдіють чуда,
Бо що папське — це облуда!

І вона, мов камінь в морю,
Згине в людській кривді й горю.

І в цій крові благородній
Мучеників — в правдородній

Силі їх, що йде побідно
Та торощить все безслідно,

Що в дружбі із темнотою,
З забобоном-глупотою —

А вороже, мов безмежно,
Вперто та беззастережно

Тому, що йому ім'я:
Дослід людського знання!

Бо не ангели, а люди
Ми з землі й земля з нас буде.

Наш закон — це рух — в нім жити,
Ясно думати — слідити.

Геній блиском думки вмить
З громом розуму разить

У природи тайн нутро,
Й незатертий слід-тавро

Правди залишає в вік,
Щоб трудиться чоловік

На землі свобідно міг
І щасливо серед втіх;

А знання всіх тайн природи
Доведе без перешкоди,

Що всіх мудрих скаже гурт:
Надприродність — це абсурд!

То ж мов голосом пророка
Всім кажу: „Я без порока!

Може, що зарізко й їдко
Я сказав в житті — бо й дідько

Не один був проти мене
Фіолет-звір'я скажене...

От тому мені — на ділі —
Остогидли папські білі

Одяги — та з пресвятими
Їх хрестами золотими

Грубі — мов бочки — тіари;
Але йде час суду й кари

На гидкий Рим клерикальний,
Розбишацько-феодальний —

Рим, де перший в світі кат
Духа поступу, — а брат

„Во Христі“... де Белзебуб
Шепче папі: „Зуб за зуб“!

Право це твоє й закон,
Ти ж могучий... мов демóн.

Не прощай, пали, карай!
А зайдеш прямісько в рай,

Бо ж і ти до неба ключ
Маєш — а на мізк обруч!“

Я ж, не чорт, кажу тобі:
„В цій кривавій боротьбі,

Папо, з поступом наук
Ти пустий сьогодні звук!

А на твій авторитет —
Український я поет,

Месник-революціонер,
Кличу: Годі відтепер!

Маю присуд вже готов
За невинну людську кров —

На твою „від бога“ власть
За весь безмір всіх нещасть,

Що зійшли на людський рід
Через тебе й скрізь їх вбрід!!

І не одоліють — ні —
Врата адові грізні

Твого Риму!— Лиш той гнів,
Серед крові та вогнів,

Зроджений на жертв серць дні —
Правди гнів!— За всі грізні

У середньовіччя час
И інші дні... За все нараз

Заплатиш! За кожний блуд —
Так велить істор'ї суд!

Бачу: ось вже йде час кари —
Громи в тебе б'ють, мов з хмари,

Громи здобутків науки —
Для ще більшої принуки

Всім борцям за викриття
Тайн природи та життя:

Щоб відкриті всі закони
Скрізь ішли враз в перегони

До великої мети:
Знищення гнізд темноти!

Перше вже гніздо валить
Перший грім: твій Рим дрижить,

Папо, Рим старий архів
Папських злочинів-гріхів.

Другий — інші будівлі,
Що „прикрасою“ землі...

Третій грімко повалить
Все, що в підлості тремтить.

Врешті прийде перелім
І останній вдарить грім

У католицький весь світ —
І — за мій біль, кривду й піт!“

26. V. 1916 р.

ДОДАТКИ

УРИВКИ

СНІГОВА КАЗКА

I

На полях незмірних Сибіри
всемогуча панує зима,
понад нею — бігун її сірий,
снігова, без кінця і без міри
нависаюча хмара дріма.

В нерозсвітній піврічні ночі
панувала безжурно вона,
доки крила засягнуть і очі,
доки сніг блискотить і мигкоче,
доти весь світ — її сторона.

Але враз ось поля задрижали,
оглушаючий гук загудів,
застогнали, мов збуджені, скали,
і на ріках леди затріщали,
і її якийсь ляк овладів.

Піднялася на рівнії ноги,
головою небес досягла,
і закрикнула криком тривоги,
як Дніпер, коли б'ється о пороги,
в снігову ся хмару вдягла.

„Гей, на Захід! Се що там такого,
що аж царство мое затряслось?
Чень не прихід ще дня весняного,
не конець всемог[у]щества мого?
Царство світла ще не почалось?"...

II

Перед нею пустиня розлога,
Через ню, наче пасмо проклять,
безконечна, заклята дорога,
по снігах в ланцюгах якомога
нею тисячі люда спішать.

Ту хлоп сильний сніг важко толочить,
ту хлопчина, ще майже дитя,
ту дівча, ледво пута волочить,
далі старець, що певно не зочить
цілі сего тяжкого путя.

Важко дишуть всіх сціплії груди,
сумно пута на них брязкотять,
сукняні кафтани від простуди
не хоронять, а вколо нікуди
ні села, ні двора не видать.

Хто вони? Як жили? Що кохали?
[І] яка лиха доля нараз
ту їх пхнула в сніжнії завали?
Годі знать! Пута всіх порівняли,
порівняв — „височайший указ“...

ДЕ Є В СВІТІ ПРАВДА?

ВСТУП

До гніту й нужди наш мужик
Привикне—кажуть.
Не привик
До неї за цілий свій вік
Степан, упертий чоловік.
Він в наймах родився, в біді
Літа спропудив молоді.
Малим чужії гуси пас,—
Підріс капинку—і сейчас
Багач один го д'собі взяв,
Щоб пас худобу, поганяв,
Газдині дров врубав, як тра,—
Ба й молотити вже пора,
Косити, жати,—мій Степан,
Хоть ледве лазить—марш на лан,
На пастівник, в ліс по дрова,
В ріку по воду,—голова
Закрутиться—валиться з ніг,
Бідак,—газда шле на нічліг
Із кіньми в ліс,—та й ще кричить:
„Гей, хло,—най твердо ся не спить!
Вважай—то ліс, хто-будь прийде,
Та й вже по коньох! Ось буде.
Березини тре на мітлу,—
Приладь впочи!“
І так цілу
Хорошу молодість прожив
Степан,—в біді ся все хилив.

Хилився, гнувся, тяг ярмо,
Бо скинуть—сили не було.
Та хоть від роду не зазнав
Добра, то все ся сподівав,
Що ось-ось працею доб'юсь
Якоїсь долі, ось возьмусь
З усеї сили, чень же ще
И мені ся доля усміхне.
Та годі, хоть і як старався,
А долі все нема, та й аус!
Вже, правда, тілько заслужив,
Що грунту кусник си купив,—
Та що му з грунту,—ні хвоста
Худоби в обійстю нема,
Ні плуга, ані борони,—
Ну, й доробляйся!
Важко дни
За днями йдуть—повзуть в біді,
Літа марніють молоді!
Степан свій грунт в аренду здав
Та й на зарібки в Борислав
Пішов, щоб стільки заробить—
Конята й віз який купить.

Чужу худобу пасучи,
Чужее поле орючи,
Аж поки в войсько не взяли,
В ремінь та в мундур не вдягли.
Ремінь на плечах, в серці жаль,—
Пішов Степан наш в чужий край,
Пішов, та долі не найшов,—
Літа минули, знов прийшов
До рідного села і знов
Став бідним наймитом, слугов.
. . . . . .

* * *

Судді тебе й закони зап'ятнали,
Тюрма підтяла вік твій молодий,
Проступки й горе мисль твою підтяли,
І прогнано тебе з-поміж людий.

Чужий на світі, шарпаний розпуков,
Ти кляв себе і світ увесь не раз,
Давніші муки ти новою муков
Глушив і глибше, чимраз глибше гряз.

Ніхто руки ти не подав з привітом,
Ніхто сердечно не заговорив,
І сам ти гризся, сам ти нудив світом
І в глиб душі грижу пекучу крив.

Але погана доля не дрімала,—
Немов невольника, тебе вела
Від зла до зла,—покуси підсувала,
В розпусту й дикую гульню тягла.

Ти жити хтів хоть хвилю так, як другі,
Хоть капельку солодощі життя
Закоштувати, дихнути свобідно
Хоть раз, упитись жару й забуття.

І ти упивсь. Мов привиди марнії,
Все закрутилося п[е]ред тобов,—
. . . . . .

* * *

Вечір! Вечір! Сонце сіло,—
Вже в касарні гет стемніло,
Чорна пітьма налягає,
Крик і гамір утихає.
Полягали, сплять рекрути,
Тільки я не можу вснути.
В тілі ще тремтить утома,—
Гадка... гадка гостить дома,
Там, де браття рідні, милі
Також томляться в тій хвилі
Над роботою тяжкою
І не знають супокою!

Сумно, важко... Сплять рекрути,
Тільки рівний віддих чути,
Та часом хтось зойкне тихо,—
Певно, в сні муштруєсь лихо!..

Втім, в куті десь під стіною
Голос чути там за мною,

Тихий-тихий, мов повитий,
А несмілий, мов прибитий,
А жалібний, мов в тривозі,
Чистий, мов дитинні сльози.

. . . . . .

* * *

Пантруйся, сину, тих людей, що слово
„Посвячення“ все мають на язи́нці.
Що все зовуть тя до якогось бою!
Бо а́мінь, а́мінь, ка́жу ти, мій сину,
Волом варт бути той, хто посвячаєсь,
І все найдеться майстер, що му роги
Озолотить, і поведе пред вівтар,
І в добрій вірі, мов вола, заріже.

[1882].

. . . . . .

ЖНИЦЯ

Посвячено А. П.

Щастибі, жнице! Рано встала ти,
Роса студена ще морозить тіло,
Дрімає ліс, вкриває мгла степи,
І сонечко ще схо́питись не вспіло.
Но з цирою охотов стала ти

. . . . . .

* * *

Воле моя золотая,
Коли ж тя побачу,
Із зболілій своїй груді
Грудь твою гарячу,
Оживляючу притисну,
Запахущим твоїм
Віддихом освіжу душу,
Зв'ялену в неволі?
Ах, коли ж свобідним оком,
Незамгленим оком
В тее небо лазурове
Весело, широко
Зможу глянути й сердечно —
Тихими сльозами
Повітати край свій любий...

. . . . . .

* * *

. . . . . .

Молотять день і ніч — не жито,
А людські мізки й душі скрито,
Де ран не бачиш, аж вкінці
Зміркуєш: от сю душу вбито!

Я вирвавсь з того пекла. Й як
Прожив я десять літ у ньому!
Морозить душу зимний ляк,

Wondershare PDFelement

Не віриться собі самому,
Чи дійсно все було се так,
Як згадуєсь? Кошмар скажений
У гарячковім сні, мабуть,
Не давить так, як тут у мене
Згадками здавлюється грудь.
Чого, чого я в тих літах
Не витерпів! Спершу важкая
Борня за хліб, за цент, за дах,
За те, що з кождим днем тікає
І знов вертає. І яка ж
Була важка вона для мене,
Ота борня! Як часто аж
Додолу гнула! За студене
Й гаряче, як то кажуть, я
Хапати мусив, голод, холод
Зносити, сну, всіх втіх життя
Зрікатись, вічно, як той молот,
У кузні там товкти, товкти
І бігать, дбать, запопадати,
Зносить докори, примхи, страти,
Та не втомлятись, не ставати,
А все лиш далі, далі йти!
Бо ця борня за хліб насушний
Не ціль моя була, о, ні!
Я працював, як раб послушний,
Щоби для іншої борні
Здобути средств. Я був студентом,
Бажав науки і знання
І кождим дорожив моментом,
Щоб здобувати їх, щодня
Їх обсяг пильно розширяти
І духом поле проміряти,
Котре від тисяч літ людство,
З безмірним трудом розорало,
Слізьми і потом поливало,
Росило кров'ю під засів
Добра і правди, для таємних,
Далеких, прийдешніх часів.
О, скільки радощів надземних,
І чистих розкошів, і втіх
Зазнав я при всім своїм горі,
Вглибляючись, як тільки міг,
В той ясний світ, де, наче зорі
Палкі, величні, чарівні,

Людства учителі високі,
Герої духа, і пророки,
І мученики у борні
Тьми з світлом сяяли мені.
Я чув, що кріпшаю душею,
Росту, яснішає мій зір,
Над гамірливою глушею
Підношусь, що лінивий звір,
Жорстокий, злий, в моїй природі
Маліє, втишується, дріма,
Бо у величному поході
Ідей йому гуляти годі,
Для нього місця там нема.

Щасливі дні, щасливі ночі,
Коли при свічці лойовій,
Хоч мерзли пальці, сліпли очі,
У цюпці темній та вогкій,
Забувши голод і утому,
Я так над книжкою сидів,
Гуляв у царстві золотому,
А зір розіскрений глядів,
В безмірні, ясні горизонти,
І бачилось, що й сам ти в них:
І Епіктет — ти, Ціцерон — ти,
Спінози голос ще не втих,
Іще тремтить в душі, і враз ти
З Джорданом Бруном на кострі,
І спільно з Кантом ось розтряс ти
Онтологічні хитрі спасти,
Надлюдські привиди старі.

Та я не розкоші самої...

. . . . . .

* * *

. . . . . .

Час, простір, замки могильні —
Против неї всі безсильні,
Бо вона є сила та,
Що всім світом оберта.

Мов змія, що в хвіст кусається,
З неї виплив, в ню вливається
Вічний сил плідних потік:
Дух, природа, чоловік.

В єдності живій з собою
Три могучі сили ті
Подають собі чергою
З рук у руки золоті
Кубки з вічно молодою,
Всецілющою водою.

Не опреться силі тій,
Вічно юній правді щирій,
Ані зрада у порфирі,
Ні брехня у чорній рясі,
В медоплинних слів прикрасі,
Ані військо незчисленне,
Ані навіть наострене
Смерті жало те студене,—
В казці, в казці, nota bene!

27 вересня 1889.

* * *

Був вечір, ми в казні вже спати лягли,
Коли нам на цувакс його привели.
Нещасне то стало таке край дверей
Мале. Ключник крикнув: „Ну, спати, єврей!“
„Ти відки?“— спитав його Герш-конокрад.
Поглянув спідлоба і крок зробив взад.
„З Смерекова“.—„Але тя в Львові взяли?“—
„Ні, нині м'я пішки з села привели“.—
„І босо?“.—„Та босо».—„І в холод?“—„Та так“.—
„А за що?“—„За крадіж із вломом“.—„Он як!“
На тім протокол той злодійський скінчився,
Жидку постелили, він в клубок скрутився,
Мов песик, і ляг, та ще довго дзвонив
Зубами і трясся, пок сон го зломив.
Сидів він із нами щось з місяць. По хвили
Оговтавсь, і в казні його полюбили.
Слабий, боязливий, негарний з лиця,
Він сирота був, без гнізда, без вітця.
В Смерекові в коршмі далекий свояк
Узяв його, жив він попихачем так,
Пас гуси, телята, мок часто і мерз.
Брав штурканців много, кормився, як пес,

Аж поки ото не попався в тюрму.
І що вже був тихий, послушний! Кому
Чим може, услужить: поміст замете,
Водп подасть, ложки помиє, й все те
Без розказу, з доброї волі робив.
Там пан сидів з нами, так той полюбив
Жидка того, став його вчити читать,—
І що ж ви гадаєте, днів через п'ять
Воно вже поверха читало склади!
Все було в куточку, мов цур той, сидить,—
Лиш очі блищаться, як два огоньки,
Та й вчиться, читає. А пан мав книжки
Великі, то він як погляне на них,
Аж весь спаленіє і дух в нім запре.
Страх рад був учитись! „Гей, Срульку,— раз пан
Спитав його,— ну-ко, скажи-но ти нам,
Яку се ти крадіж із вломом вчинив?“
Жидок аж затрясся, в лиці ся змінив.
„Я, пане, встидаюсь!“—„На, маєш,— сміявсь
Пан.— Ну, а як крав, то тоді не встидавсь?“—
„Ні, пане“.—„От штука! Ну, ну, говори,
За що то всадили тебе до нори!“—
„Та то за майстерство. Я, пане, як пас
Телята, то що мав робити весь час?“
. . . . . .
І став вам учитись жидок ще пильніш,
Лягати пізніше, вставати раніш.
А осінь була, дні короткі, хмарні,
То він, як лиш можна, сідав у вікні.
Бач, казня глибока, віконце одно
На захід — нам сонця не видно, іно
Уліті так зо дві години щодня,
І світла не маєм вночі. Восени
Все сутінок в казні. [1 нрзб.] жидок
Усе у вікні тім торчав, як кілок,
Із книжкою. Часто го ключник стрічав
І сам керк[ер]майстер грозив і кричав,—
В тюрмі, бач, не вільно сидіти в вікні,
Не вільно дивитись Та де там, ні й ні!
Жидок мій не слухав. Аж сталося так.
Раненько раз виліз в вікно неборак,
Сидить, слебезує А вояк-шельмах
Побачив і крикнув: „Марш з вікна!“ Не страх
Жидкові, не раз вже кричали отак
Та й стихли. Сидить він. Чита неборак.

„Марш з вікна!“— знов вояк кричить, наблизивсь.
„Ну, що я вам ваджу,— жидок обізвавсь,—
От бачте, читаю до світла, бо в казні
Не видно!“—„Марш з вікна!“— кричить [1 нрзб.]
Шельвах. „Я посиджу!“— жидок від[казав].
„Марш з вікна, бо стрілю!“— шель[вах] закр[ичав].
„Овва, не боюся“,—„жидок відказав.
Втім бухнув карабін, з вікна він упав,
Мов з дерева грушка, лиш книжку
До груді притиснув рук[ами]
І бухла му кров, мов з нори.
Усі ми до нього. Жидок, може, з три
Мінути тримався. „Я думав, не
Буде стріляти. Я так лиш, до
Світла... я так...“— Та більш
Прошептати не міг неборак.
Отак і застив він, лиш книжку
Держав на груді. Пан книжку
Ту беріжно взяв, та що —
Вже читать ми її не могли,
Бо кров'ю листочки усі протекли.

6/9. [1889]

* * *

Тяжкою зморою лежить на мні
Минувшина твоя, народе рідний.
Тривожать сни і помисли мої
Твої тисячолітнії страждання.
З роздорів княжих, з нападів татарських,
Із війн козацьких, з злигоднів руїни,
З-під блиску слави походів воєнних,
З-за гуку гаківниць, з побід коротких
Усе мені незмінно визирають
Потоки крові та глибокі рани,
Нестямні муки, стогін, наче буря,
Що вив над твоїм степом безкраїм,
Чудова, бідна мамо Україно!
Плила ти — ох, не молоком і медом!
Кормила ти доситу — та не своїх
Дітей голодних, голих, безприютних —
Кормила круків, галич та собак
Їх непохованим, холодним трупом.
В торзі всесвітньому сотками літ

Значилась ти доставщиком багатим
Не золота й каміння дорогого,
Не хліба і не коней степових,
А самого найкращого товару —
Невольників. Кишіли, Україно,
Торговищі Стамбула, Каффи, й Смирни,
І Йонии, й Тангера, й італьських міст
Твоїм чубатим, скованим потомством,
Твосю чорнобровою красою.
Пороли пишні судна морську хвилю,
Везли багатства східної країни,
Щасливої Араб'ї, Фаррістана
І Індії багатої туди,...

. . . . . .

КОЛИСЬ І НИНІ

Малим хлоп'ятем вівці пас біленькі
На гір хребтах, над річкою в долині,
На теплім серці у природи-неньки,
І пас би ще й донині.

І грав би на сопілочці вербовій
Тужливу ту мелодію без слів,
Що грає вітер в гущі смерековій
І річка, біжучи долів.

І жив би, як та квітка, що розцвіла
Й зів'яла в лузі серед мас одна,
Як та комашка, що свій вік прожила
В тісній щілині пня.

І так було б йому, як пташці божій,
Що радуєсь життю, і сонцю, і весні;
Донині з пташкою співав би він про рожі,
Про цвіти запашні.

Та інший вітер долетів до нього —
Могучий гамір світа, боротьби,
Змагання духа людського міцного
І поклик тайної судьби.

І стрепенувся хлопчик, і полинув
На поклик той, і овечат відбіг,

Забув про луг, в траву сопілку кинув
І йшов, спішив, як міг.

Аж опинився на життя вершинах,
Де думи родяться, ідеї мруть,
Серця горять, і ллється кров, і стине,
Кипить невпинний труд.

[1899]

ПРИМІТКИ

До XIII тома входять поетичні твори Івана Франка, які не ввійшли до збірок його поезій. Частково це вірші, що були вже надруковані в різних журналах, газетах, читанках, збірниках, альманахах, листівках, частково — вірші, що досі ніде не друкувалися і збереглися в рукописах Франка.

При публікації рукописної спадщини Франка часто доводиться мати справу з двома-трьома редакціями того самого вірша. Багато своїх віршів, які були написані в 80—90—900 рр. і залишились не опублікованими в записних книжечках, чернетках, на різних листочках, Франко в останні роки життя (1914—1916 рр.) переписував начисто, готуючи їх до друку. Рідко коли це було простим переписуванням, здебільшого ж він робив у віршах цілий ряд змін, особливо мовних, замінюючи діалектизми літературною мовою. Деякі поезії, початі давніше і не закінчені, Франко докінчував в останні роки життя.

З відомої поетичної спадщини Франка до тома увійшли найбільш викінчені і важливі поезії. В примітках до віршів зазначається щоразу № автографа, за яким вірш друкується.

Весь матеріал тома розміщено по змозі в хронологічному порядку. Не всі автографи Франка датовані. Дати окремих поезій встановлювались за різними ознаками: за змістом поезії, за орфографією, характером письма і т. д.

Дрібні недокінчені уривки вміщуються в додатках.

Архів Франка, згідно з вимогою його заповіту, перейшов після смерті поета до Наукового товариства ім. Шевченка, а в 1939 р.— до Академії наук УРСР і зберігається у відділі рукописів Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. Частина рукописів Франка була придбана відділом пізніше, в різний час, із приватних архівів (Лукича, Белея, Маковея, Щурата). Але, звичайно, зібрана у відділі ще не вся рукописна спадщина поета. Багато рукописів його залишаються на руках у різних осіб, що працювали чи листувалися колись з Франком або придбали його рукописи якимсь іншим шляхом. Все це належить ще старанно збирати і вивчати.

1877

Сон князя. Друкується вперше, за автографом № 405, стор. 10. Писана в 1877 році, поема залишилась незакінченою, недобробленою, без заголовка і без дати. В останні роки життя, готуючи поему до друку, Франко зредагував її, щоб дати поемі закінчений вигляд,— дописав останній рядок, дав заголовок і дату, закреслив недокінчений уривок, що мав бути III розділом II глави поеми, а перед розділом, де було зазначено «Друга глава», поставив цифру VIII, розділ II другої глави зробив IX розділом поеми. Подаємо текст закресленого уривка:

III

Мерещиться і мішаєсь
Перед княжими очима,
І нову картину віщий
Сон показує йому.

Ранок зимний і понурий;
Горі сходами ступає,
Повертаючи з забави,
Зла Ксантіппа. Князь не спить.

Він поважно, торжественно
По кімнаті походжає
І напе́ред міни строїть,
Як то він її приймé.

Ось вона широко двері
Отвирає,— бистро, гнівно,
З розмахом, мов хуртовина,
В княжі комнати вліта.

Від безсонниці й утоми
На лиці її засіла
Блідість, а в очах холодний
Гнів блищить, мов лід твердий.

В тому ж рукописному зошиті, на початку, стор. 6, зберігся уривок першої редакції поеми з закресленим первісним заголовком «Казка про князя і його слугів». Наводимо цей уривок:

СОН КНЯЗЯ

I

Во врем'я оно жив був князь
У городі над Полтво́ю.
Він міг усе, він знав усе
Й на все хитав головою.

Чи з давніх галицьких князів
Він виводив як рід свій,
Не знати: но твердо за Русь він стояв
Против усяких бідствій.

Не знать допевно, від чого́
Той князь наш надполтванський
(Чи від плоско́го чола, чи ума?)
Писався „князь Площанський".

Рутенців плем'я перед ним
Хилило чола покірно
І голосило на весь світ
Його славу безмірно.

Але не буком він твердим,
Не шаблев, не кнутами,
Здобув собі власть і свій трон утвердив,
А твердшими сто раз „Словами".

„Бо що ж,— гадав він,— хто мечем
Воює, від меча й загине,
Но «Словом» я скорше поб'ю всіх врагів,—
Мене ж ним убити хто встигне?"

І князь той премудрий п'ятнадцять літ
Кормив своє стадо водою
І думав: „Тепер я безпечний! Уже
Не стрічусь ніколи з бідою.

„У тій допотопній калюжі гадок,
Котрою поїв я народ свій,
Втопилось, заціпло усе, що лишень
На мене дзвявило рот свій!

„Нікому тепер ся й не приснять уже
Страшилища Поступу й Волі,

Нікому й на гадку не прийде Народ,
Його віковічної болі!

„Вода моя стухла, стара і мутна,
А хто її гарно напився,
Той спатиме довгі-предовгі літа,
І гадки нема, щоб збудився!

„А як хто прокинесь й проглипне,
Той світа не зможе пізнати
І без угаву: «Єдна Русь, єдна!»
Буде́, мов безумний, кричати!“

Так думав надполтавський князь
І потішався сердечно,
Що спати буде́ надальше народ,
А він ме владіти безпечно.

Се бу́ло в той вечір, коли кінчивсь
Рік сумних „проісшествій“,
Рік крові, і сліз, і тиранства, й нужди,
Рік вісімсот сімдесят шестий.

II

У городі Львові усього є гук,
А найбільш сміття й трактирів,—
У них дають їсти за гроші, хоч вже
Не один ту їду й відхирів.

У городі Львові в трактирників тих
І пива за гроші дістати.
При склянці всю ніч там ті мужі сидять,
Що бояться йти на ніч до хати.

Що бояться не псів, ані хижих звірів,
Щоб на улиці їх не напали,
Що бояться не духів, не злих упирів,
Но дрожать з ляку перед жінками.

У городі Львові трактирщик один
У книгах ся пише „Штадміллер“.
У нього-то часто наш славний князь
Сидить цілу нічку. Das will er![1]

[1] [Він цього хоче!]

Сидить цілу нічку і нектар п'є,
Котрого римляни не пили,
На лікті важкую голову спер —
Бог зна, що він дума в тій хвили?

Десь думає, як тяженько княжить
Без войська і без бука,
Бо ось головою поважно хита,
А то — дум поважних порука.

Десь думає, як то приятно служить
Сильнішому, вищому пану,
Що сріблом за всяку прислугу платить
Своїому отама́ну.

Він думає далі — і морщить чоло,—
Що доля лиха си закпила
Із нього і світові всьому на глум
Смиренного з лютов зліпила.

І нижче схиляєсь його голова
Під сумних дум вагою,
І жінка йому пригадалась гнівна,
Що держить його під ногою.

Гм-гм! кашельнув наш князь-богатир,
Щоби гадку прогнати тривожну,
Гм-гм! кашельнув, горі очі підвів
І поглянув на склянку порожну.

Но з неї потіха ніяка не йде,
А тривожні гадки, наче мухи:
Та над вухом бзинить, ся за бороду рве,—
І шиплять, і гомзять го, псяюхи.

Ше нижче голову схилив
Додолу бідолаха,
Втім, перед ним слуга опинивсь,
Що звався „Гайдамаха“.

Слуга се вірний, хоть зглибить
Не втне, де Чернігів, де Харків,—
А прецінь півець він і публіцист,
Підписуєсь: О. А. Марків.

III.

При склянці порожній наш князь сидить,
І киває головою,
І смотрить під стіл, немов не зрить
Слуги перед собою.

Но вірний слуга зігнувсь в дугу,
До уха його нагнувся
І шепче слова якісь бистро йому,—
Князь слухав, но не обернувся.

І шепче слуга: „Пронеслася вість,
Що жде вас завтра пригода,
Що Іуда якийсь нападе на вас
Із страшнов товпою народа.

„Народ розлючений, яко звір,
І хитрий ваш предатель,—
Сховайтесь, скрийтеся, втечіть,—
Я раджу вам яко приятель".

„Але наперед скажи мені,—
Князь стиха обізвався,—
Хто сей предатель, чого му тра
І як ти все те дізнався?"—

„В Віденській кофейні про те я чув,
А то вповідав ми Олійник,
Но того не знаю, і що за один,
І що хоче в вас той ізмінник".

І бачив князь наш дивний сон,
Якого, певно, „в дні слави"
Не бачив ні Лев, ні Данило, ні всі
Романи і Мстислави.

Здається йому, що з далеких сторон,
З далекої півночі нині
Одержав письмо, у котрім Білий цар
Дав му власть в цілій нашій країні.

І здається йому, що з письмом тим біжить
До гідної свеї дружини,
І вона, перший раз, поклонилась йому,
Владáреві всеї країни.

І так любо йому, так солóдко в душі,—
Хоть не знає гаразд із-за чого,—
Чи з-за ласки царя, чи з-за того, що вна
Така лáскава нині для нього.

Так відрадно йому, так солóдко в душі,
Бо тепер він побачив наглядно,—
Що усе, так як жінка,— корись перед ним,—
І того-то йому так відрадно!

Цілує сто раз височайший указ,
Сльозами папір обливає
І всіх „врагов Руси" скрушити на прах
Всесвято присягає.

„Скажи мені, княже («Як любо звучить
Те „княже" з тих уст, що донині
Лиш „ослом" та „болваном" кликали все
Мене! Ось упадок гордині!»)

„Скажи мені, княже,— почала жена,
Як перша втіха минула,—
Чи край твою власть добровільно приймé,
Чи, може... Бо, знаєш, я чула..."—

„Ех, чула, знаєш!— крикнув князь
По-княжому — гордо-кисло,—
Указ прийшов,— і казати нічо,—
Все від мóєї волі зависло!"—

„Та так воно, так,— відказала вона,—
Але, знаєш, мій друже,— княжити
То не те, що яким там будь сміттям
Нумер «Слова» заповнúти".

„О, княжити, мій друже, то річ тяжка,—
А ще тяжча,— власть княжу посісти,—
Все найдуться якісь к . . .
. . . . . .

Рутенці — зневажлива назва в Галичині реакційної української інтелігенції.

«Слово» — москвофільська реакційна газета. Виходила у Львові в 1861—1887 рр. Цю газету гостро критикував М. Г. Чернишевський в статті «Национальная бестактность». «Москвофіли» — монархічно-клерикальна партія, яка орієнтувалася на російський царизм.

Галíлея — зневажлива назва Галичини.

Ксантíппа — дружина грецького філософа Сократа; її ім'я стало загальною назвою злої, сварливої жінки.

Площанський Венедикт (1834—1902) — редактор «Слова» з 1871 р. по 1887 р.

Марків Осип Андрійович — москвофільський діяч, засновник і редактор газет «Пролом» 1881—1882 рр., «Новий пролом» 1883—1887 рр. та «Червона Русь» 1888—1891 рр.

Віденська кофейня — одна з львівських кав'ярень тих часів.

Лев Данилович (помер 1301 р.) — галицький князь; в 1272 р. переніс столицю галицько-волинського князівства із Галича до Львова.

Данило Романович (1202—1264) — галицько-волинський князь.

Романи: Роман Данилович — (помер 1258 р.) — галицький князь, і багато інших руських князів з ним іменем.

Мстислави: Мстислав Данилович — волинський князь, і інші руські князі з цим іменем.

Шукай краси, добра шукай! — Друкується вперше, за автографом № 499.

1878

«Стара пісня», «Бувають хвилі — серце рветься», «Самотній, хорий, думаю в хатині», «Змерклося. Тихо круг мене, мов в гробі», «Ой матінко люба, єдина моя». Друкуються вперше, за автографом № 405, сторінки 117, 116, 56, 40, 117.

Наймит. Незакінчена поема, за життя Франка не друкувалася. В останні роки життя Франко зробив у тексті поеми деякі редакційні зміни, дописавши: «Написано в цвітні 1878 року, досі не друковано». Вперше поема була опублікована у львівському журналі «Культура», 1926 р., № 4—9, стор. 20—28, в первісному тексті з поданими в примітках пізнішими поправками. Тут друкується текст за автографом № 473, стор. 106, з виправленнями Франка.

Про джерела поеми Франко згадує в листі до Драгоманова від 25/II.1892 р. («Листування І. Франка і М. Драгоманова», Київ, 1928, стор. 370). Говорячи про народну легенду, сюжет якої подібний до сюжету «Наймита», Франко пише: «Якось-то в зв'язку з сею легендою пригадується мені й та, що Толстой переказав в своїй казці «Чем люди живы»: ангел мав виймити душу з бідного і змилосердився, за се бог казав йому іти служити до того чоловіка. Ось той наймит їде з хазяїном у ліс красти дрова,— не тямлю вже, які там були дальші пригоди, але тямлю, що, переїздячи попри церков, наймит кидає на неї каменем, а переїжджаючи попри шибеницю,— знімає шапку і хреститься. Хазяїн питає його, чому се робить, а він розказує, що на церкві сиділо 7 чортів, котрі записували, кілько там робиться наруги над богом, а на шибениці був власне ангел, котрий приймав душу невинного чоловіка, там повішеного. В значно зміненій формі я обробив сю легенду в казці «Rębacz» (Przegląd Społeczny)». (Див. казку «Рубач» і поему «Рубач»).

На прохання Драгоманова Франко посилає йому цю легенду при листі від 5/IV. 1892 р., зазначаючи, що її «списав на мою просьбу Микола Гутович, міщанин дрогобицький. Від матері Гутовича перед 25 роками чув я трохи відмінний варіант, а властиво дві казки, котрі тут зілляні в одну». Подаємо текст легенди:

„В однім селі жила бідна вдова і мала четверо дітей. Мала вона тільки одну корову, але дітей своїх так любила, що не заставляла їх ані молитися, ані працювати. Тоді пан

біг зіслав на неї тяжку хоробу. Не було кому тих дітей заходити, то вони припадуть до корови, пососуть її, поклякають коло матері та й плачуть. Тоді пан біг післав ангела, щоби виймив душу з тої жінки, але ангел прийшов до хати і, побачивши, як ті діти плачуть, змилосердився і не взяв душі з їх матері. Прилітає до бога і починає його просити, щоби не брав дітям матері, бо що ж вони, бідні, будуть робити без роду, без опіки? Пан біг каже йому на се: «Я сам знаю о тім, але що ж з них буде, коли мати не вміє їх привчити ні до молитви, ні до праці? Вони ростуть і спускаються у всім на маму, то при ній вони стануть непотрібами й дармоїдами. Зараз іди і вийми з неї душу!» Але ангел і другим разом не міг сього зробити, і за се пан біг, розгніваний, вигнав його з раю на цілий рік, щоби покутував на землі. Полетів ангел на землю і почав шукати собі служби. Прийшов до одного господаря, проситься на службу, але той, бачучи його красну вроду, не хотів його приймити. «Ти,— каже,— такий панчик, де ж твої руки складні до роботи! Ти просту роботу не потрафиш робити». Так, до кого лиш прийшов, усі його відправляли. Довго так блукався по світі, поки один дяк не запровадив його до попа. Піп, бачучи хлопця ладного, радо приймив його на службу за льокайчука. І що за льокайчук з нього був! Усю службу робив так, що піп не міг ним натішитися та нахвалитися і всюди возив його за собою.

Все було би добре, але нараз почало щось приступати до нового льокая. Зачав таке виробляти, що піп не знав, чи він одурів, чи що. Ото раз їдуть кудись дорогою, аж тут нараз льокай схопився з воза, та на дорогу, через рів, на толоку, де лежала гниюча кінська голова, ще з стервом, з хробаками. Льокайчук бух коло неї на землю та як почне молитися, так, мов перед вівтарем. Піп очам своїм не вірить, ба, далі кричить, лає, але льокайчук мов і не чує. Скінчив молитву, встав та й вернув до воза. «Що се ти, одурів?»— питає його піп. Той мовчить. «Ну скажи, чи ти не маєш де молитися, та перед такою здохлятиною?» — «Я вже знаю, що роблю,— каже льокай,— так треба». Що вже піп допитувався, а більше від нього не почув нічого, лиш так треба, та й так треба.

Іншим разом їхали вони через міст на великій ріці. А на тім мості стоїть дід старий та сивий, та просить милостині. Піп тільки почав шолопати по кишені, щоб йому що дати, а льокай як не схопиться з воза, як не вхопить того діда за плечі, та й бух його в воду. За дідом лиш заклекотіло, а піп став ні живий ні мертвий. «Бійся бога, хлопче,— скрикнув він,— що се ти зробив? Такого бідного старця в воду кинув! Та за що?» — «Так треба,— каже льокай,— не бійтеся нічого,

я за се відповім». І сим разом піп нічого більше від нього не довідався.

Знов іншим разом їдуть селом, попри коршму, а в тій коршмі такі танці, крики, галас, люди п'яні валяються по ровах, другі б'ються. Аж тут попів льокай схапується з воза, припав до одного угла коршми та й знов почав молитися. Піп аж згорів зо встиду, та як затне коні, таки й лишив його там коло коршми і аж за селом підождав на нього. Вже й не питався його, що се за збитки він виробляє, бо знав, що нічого не допитається.

Надійшов великдень. У тім селі був відпуст, поз'їжджалося попів багато, народу привалило тільки, що й десята часть у церкві не могла поміститися. Стоять довкола церкви, як ярмарок. Аж тут попів льокай вибігає з попівства, стає на вулиці та й як почне кидати на церкву каміння. Та кидає так, що аж гуркотить по даху, аж задихався. Люди дивляться на нього, сміються, але не сміють йому нічого казати, а він мов і не бачить нікого, все кидає на церкву каміння, а далі болотом та піском. По службі божій, коли піп дізнався про се, то так розлютився, що вимовив йому службу. «Не гнівайся, паночте,— каже льокай,— моя служба у вас і так була би завтра скінчилася. А тепер послухайте, чому я се робив». Тут усі попи посходилися, слухають, а він розповідає. «Що я над кінською головою молився,— каже,— тому така причина, що кождий хробак у ній — то грішна душа, котру пан біг за гріхи послав туди покуту відбувати. Багато так душ покутує: у стерві, в гною, у гнилій воді, і я молився, щоби їм бог скоротив їх тяжку покуту. А той дід на мості,— то був великий грішник, що забив вітця й матір і за то бог за кару не давав йому смерті, поки його хто не вб'є,— от я й зробив йому ту прислугу. А що я коло коршми молився, то тому, бо коло тих п'яних людей бачив повно чортів, котрі їх на все зле під'юджували і їх гріхам радувалися. То я молився богу, щоби віддалив покусу від тих нещасних людей. А що я камінням на церкву кидав, то се тому, бо люди, що стояли коло церкви, замість молитися і слухати слова божого, обмовляли одні других, а чорти позасідали на церковнім даху та все списували їх гріхи та тішилися. От я кидав на них камінням, щоб їм перешкодити, а потому болотом, щоби їх письмо замазати». Здивувалися дуже попи, чуючи таку бесіду, і питаються його: «А відки ж ти се все знаєш?» А він їм тоді розповів, хто він і за що на землі покутує. Не хотіли попи вірити його словам і питаються його, чи вміє співати херувимську пісню. «Вмію,— каже ангел.— Ставайте завтра правити соборну службу, то я заспіваю». На другий день попи всі стали до служби, а той ангел

став на кліросі, і як почав співати, то всі люди таку почули радість, що не те що не могли шептатися та обмовлятися, але всі співали з ним разом. А як прийшло до «Іже херувими», то той ангел заспівав ще краще, ще голосніше, лице його заясніло, як сонце, бо в тій хвилі скінчився рік його покути. І, співаючи, він почав підноситися понад людей і раптом щез їм з очей, тільки спів ангельський було чути ще довго в повітрю.

А ті спроти, котрим мати вмерла, пішли помежи людей, привикли до роботи і до порядку і поробилися порядними та маючими господарями».

М и. Друкується вперше, за автографом № 405, стор. 115, виправленим Франком в останні роки життя. Деякі мотиви цього вірша є у вірші «Гімн глупівський», що входить до поеми «Вісті з краю ботокудів», повний текст якої опубліковано вперше у львівському журналі «Вікна», 1932 р., № 9, стор. 45.

С л о в а р-п о е т, В е р — и й, «С л о в о», В—ові П — о м у, П'я т ь г р і х і в г о л о в н и х, «С л о в о», і «П р а в д а». Ці епіграми написані олівцем у в'язниці в 1878 р. на чистих сторінках книжки Н. Костомарова «Исторические монографии и исследования», т. XII, СПБ, 1872 (після «Оглавления»). Вперше надруковані в журналі «Нові шляхи», 1931 р., № 1, стор. 35. Друкується за автографом № 534.

С л о в а р - п о е т — епіграма на І. Верхратського (1846—1919), учителя дрогобицької гімназії, в якій вчився Ів. Франко, природника і дослідника українських говорів. І. Верхратський писав дуже невдалі поезії.

«Слово» — Див. примітку на стор. 429.

Дідицький Богдан Андрійович (1827—1908) — засновник і редактор «Слова», реакційний письменник і журналіст.

В — о в і П — о м у — Венедиктові Площанському. Див. примітку на стор. 430.

«Правда» — народовський журнал у Львові, виходив з перервами в 1867—1898 рр. «Народовці» — буржуазно-націоналістична партія.

А р і с т о ф а н II. Є два автографи вірша: № 405 і № 415. Друкується вперше за автографом 1878 р. № 405, стор. 107. Арістофан (444—380) — славетний старогрецький драматург.

«П о с л у х а й т е, д о б р і л ю д и, щ о м а ю к а з а т и». Друкується вперше, за автографом № 405, стор. 57. Вірш, очевидно, не закінчений.

Василько (1825—1895) — Василь Ільницький, галицький піп, директор української гімназії у Львові.

Е л е г і я. Вперше надруковано в журналі «Вікна», 1932 р., № 9, стор. 28, з рукопису, що зберігся в зшитку Франка разом з «Ботокудами». Друкується за автографом № 78, стор. 425.

Рак Поступович і Наум Безумович — Іван Наумович (1826—1891), піп, реакційний діяч.

1879

«Н е р а з н а г а д у ю т і д н и». Вірш опублікований уперше в журналі «Радянське літературознавство», 1940 р., № 5—6, стор. 130, звідки й передруковується. Присвячений Ользі Рошкевич (1856—1935).

«Між щастям і горем». Друкується вперше, за автографом № 473, стор. 90.

«Встидно плакати, тужити». Друкується вперше, за автографом № 405, стор. 45.

На смерть молодого поета. Друкується вперше, за автографом № 473, стор. 90.

Історія мідяного крейцара. Уривок. Друкується вперше за автографом № 405, стор. 33. Мотиви цієї поеми Франко частково використав у драматичному образку «Послідній крейцар». Є ще два уривки цього вірша (автографи № 405, стор. 34 і № 575, стор. 117). Наводимо їх:

I

Один лиш приятель у мене остався,
Що ворогам моїм на зраду не дався.
В самотній хатині нічною добою
Сиджу я, чоло підоперши рукою,—
Бог зна, куди думка понура летить,—
Лиш він, мій єдиний, так тихо лежить,
Так сумирно ту ж коло мене,— глядить
Так ясно, спокійно у очі мені,
Що сум мимоволі, мов хмара, щезає
І груди «його» супокій наповняє,—
Я сиджу, немов у чарівному сні.
У серце пливуть-напливають забуті
Чуття молодії, недолею скуті,
І світлії думи, гарячі слова,—
Кров грає у жилах, кружить голова,
І мова сердечна з уст насилу рветься,—
Та що ж, на ту мову ніхто не озветься.
Нікому вона не потрібна,— ба, ні,—
Ще кождий на сміх рад підняти її.
Лиш він, мій приятель єдиний, мене
Все слуха,— ніколи на сміх не здійме,—
Він поглядом своїм у поривах болю
Притишує плач мій. Нічною добою,
Коли мете вітер валом сніговим,
Саміський не раз в хаті довго я стою
І дивлюсь на нього, балакаю з ним.
Давніше я вірив (так світ повідає),
Що в нього ні серця, ні мови немає,
Що людськості в нім би ніхто не добрався,
Що він — простий мідяний крайцар, і аус!
Но швидко я думку покинув такую,

І, досвідом навчений, так я міркую,
Що більше ще серця у крайцарі тім,
Як он в багачі й лібералі якім.
І мова є в нього, хто слухати вміє,
Хто зна, чи не більше від нього навчиться,
Як не від одного, що мудрим славиться,
З книг черпає мудрість і з книг тож дуріє.
І людськості більше в тім крайцарі, певно,
Як в моїх приятелях щирих, ретельних,
Що в щастю хвалилися мнов, а тепер
Забули за мене, немов я помер,—
Що ось ще недавно з жаром обіцяли
На діло народне всі сили нести,
А нині спокійно сіпаками стали
І, плюнувши правді у очі, зачали
Крізь сльози народні — до грошей плисти!

II

Такі ми думки в голові ся снували;
Приятель мій наче думки ті вгадав
І лагідним словом мене запитав:
„Про «них» ти гадаєш? Про тих, що відпали?
Не думай о них! Таж не варта виправи
Мізерна їх шкіра! А діло на них
Не стане! До бою не треба хромих!
Ось радше послухай, що я ти розкажу,—
Який початок мій, який був мій вік.
Чень повістев своєв твій смуток розважу;
Хоть сумна се повість, та все-таки лік.

На світ м'я добуто з глибокої ями
Давно вже, багато буде тому літ,—
Давніше нічого не міг я затямить,
Лиш тямлю, як вперве побачив я світ.
Огонь, у котрім розтопилась руда,
Була моя перша колиска. Із грани
Я виплив горющим потоком туда,
Де перла м'я сила жарка, молода,
Де ждала м'я форма-кайдани!
Я з клекотом буйним у форму поплив,
Та форми не міг я ніяк розсадити,—
Ось в кліті холодній ся я опинив,
Щоб тут з мого жару остити.
. . . . . .

ІСТОРІЯ МІДЯНОГО КРЕЙЦАРА[1]

I

Вже північ близька. Вулиці поснули,
Окриті пітьми чорним рантухом;
Не гомонять від криків людських мури,
Від грохоту карет. Глибоким сном
Дрімає місто. Мов в багно втонули
Всі ті, що нині ще за дня роїом
Веселим ся снували перед мною.
Тепер я сам — з пекучою журбою.

Ще хвилька тому — я лежав у сні
І бачив все... О будь проклята днина,
Коли життя забаглося мені,
Такого, щоб за хвилею хвилина
Плила розкішно, наче світляні
Пречисті хвилі!.. І, немов дитина,
Я туй сягнув по привид, а не знав,
Що світло — се огонь! І ось де-м став.

. . . . . .

Історія товпки солі. Поема надрукована вперше у журналі «Культура», 1925 р., № 5, стор. 72—94. Чернетка поеми написана на полях твору «Послідній крейцар» (автограф № 473, стор. 59), а неповний чистопис у збірці № 78, стор. 459. Друга частина поеми від слів «Хто жизні темну загадку розв'яже» — збереглася в зшитку № 575, що перейшов з архіву О. Маковея. Друкується за автографом № 78, з продовженням (друга частина) за автографом № 575, стор. 123. Поема не закінчена.

1880

«Знов рік минув. Знов крок один вперед». Друкується вперше, за автографом № 473, стор. 104.

«Наче вихор минають роки». Друкується вперше, за автографом № 575, стор. 113.

«Промине, проплине». Друкується вперше, за автографом № 575, стор. 90. Остання строфа Франком закреслена. З закресленого можна розібрати:

Де твій розум погас?
Чеснота твоя де?
. . . . . не раз
Ти повергла мене?

«В самоті, грізоті». Друкується вперше, за автографом № 575, стор. 120.

«Як тихо, ясно надворі». Друкується вперше, за автографом № 575, стор. 90.

«Пісні тихії, сумніі». Друкується вперше, за автографом № 575, стор. 90.

«Ей, думи золотії». Друкується вперше, за автографом № 568. Вірш не має початку.

Шевченко і поклонники. Друкується за автографом № 568.

«Ти знов оживаєш, надіє!» — Вперше надруковано у львівському журналі «Культура», 1925 р., № 10—12, стор. 2. Друкується за автографом № 477 з архіву Белея.

«Втомився я. Мов жар горить все тіло». Друкується вперше, за автографом № 477 з архіву Белея.

«Чом так тривожно б'єсь у мене серце в груди». Вперше надруковано в журналі «Культура», 1925 р., № 10—12, стор. 2—4. Друкується за автографом № 477 з архіву Белея.

Лиш сміло! Друкується вперше, за автографом № 575, стор. 228.

«Мчиться блискуча карета». Друкується вперше, за автографом № 477 з архіву Белея. Є ще другий автограф вірша, № 575, стор. 227, з деякими відмінами в тексті.

Не бійтеся тюрми! Опублікований вперше в журналі «Культура», 1925 р., № 1, стор. 2. Друкується за автографом № 415/VIII, листок 24, з останніх літ життя. Є ще другий автограф вірша, № 405, стор. 116.

Сучасна пісня. Вперше надруковано в журналі «Культура», 1925 р., № 10—12, стор. 4—5. Друкується за автографом № 477 з архіву Белея.

Сонети-невільники. Друкується вперше, за автографом № 415/VIII, л. 7. До вірша Франко додав таку примітку: «Написано в р. 1880, досі не друковано. Деякі мотиви сего сонета я переробив пізніше, хоч того самого року, в першім сонеті серії «Вільних сонетів», пор. мою збірку «З вершин і низин», друге доповнене видання, Львів, 1893, стор. 151». Є другий автограф вірша, № 405, стор. 109.

[ІЗ ГАЛИЦЬКИХ ОБРАЗКІВ]

Правдива казка. Вірш друкується вперше, за автографом № 568. У плані змісту збірки «З вершин і низин» (автограф № 575, стор. 235) входить він до циклу «Галицьких образків». Франко згадує про цей вірш в листі до Белея від 12/X. 1881 р.

Думка («Ой погляну я на поле»). Є три автографи вірша. Один в блокноті 1880 року (автограф № 496/15), другий в збірці № 568, де він поданий як № 1 «Галицьких образків», третій — між

[1] Франко вживав паралельні форми «крайцар» і «кройцар».

поезіями, зредагованими Франком в останні роки життя (автограф № 415/VIII). Останній текст появився друком у збірнику «Іван Франко», Київ, 1926 р., стор. 243. Тут друкується за автографом № 415/VIII, 6.

[Оповідання цюпасника] («Що ж, мій грунтик божов волею»). Друкується вперше, за автографом № 568, де вірш поданий як № 2 в циклі «Галицькі образки». Заголовок «Оповідання цюпасника» взято з плану «Галицьких образків», № 496/15, стор. 53.

«На небі чорна тьма». Друкується вперше, за автографом № 575, стор. 220. За плановaним Франком змістом збірки «З вершин і низин», що зберігся у цьому ж зшитку, стор. 235, вірш мав увійти до циклу «Галицькі образки» під заголовком «Дитя під брамою». В кінці вірша викреслёно в автографі такі дві строфи:

І ви, жалібники,
Хто там го вздрить,
Як не поможете,
Пощо будить?..

Но хто ж дитина та?
Що сон її?
Се людськість в злотім сні
Поезії!

1881

«Не все іще було, що може бути». Вперше надруковано у львівському журналі «Світ», 1881 р., № 8—9, стор. 156, де вірш входив третім до циклу «Хвилі». Цикл складався з віршів: I. «Не люди наші вороги»; II. «Не зрячі голови наш вік кленуть»; III. «Не все іще було, що може бути»; IV. «Як те залізо з силою чудною»; V. «В життю так довго, тоскно ми шукаєм» і VI. «Вам страшно тої огняної хвилі». Вірш I увійшов потім до циклу «Думи пролетарія» в збірці «З вершин і низин» (1893 р.); вірші II, IV, V і VI в іншій редакції були вміщені в циклі «Вольні сонети» тієї ж збірки. Вірш передруковується з журналу «Світ».

I. Привіт. II. Бубнище. Друкуються вперше, за автографом № 78, стор. 419. Ці два вірші є частиною задуманого і недокінченого циклу поезій. Під цифрою III Франко написав заголовок «Сон на скалі» та перший рядок вірша: «По скалах спинавсь я всю днину», який потім закреслив.

Бубнище — село в Карпатах, в Станіславській області; славиться своїми фантастичними скелями з вирубаними в них стародавніми печерами.

ІЗ ГАЛИЦЬКИХ ОВРАЗКІВ

Три арештантки. Друкується вперше, за автографом № 415/IX, 4. В автографі № 473, стор. 87 вірш має заголовок «Баби в арешті».

Смерть убійці. Вперше надруковано в збірнику «Іван Франко», Київ, 1926, стор. 227—231. Друкується за автографом № 259, стор. 433. В автографі вірш позначений як VIII з циклу «Галицьких образків».

Матрона-комірниця. Надруковано вперше в журналі «Культура», 1926 р., № 4—9, стор. 145—148. Друкується за автографом № 259, стор. 429. В автографі вірш позначено як VI із циклу «Галицьких образків». Напочатку викреслено такі дві строфи:

В службі-м виросла, ті руки вже, мабуть, відроду
почали робить на других! В сльоту чи погоду
маленькою лажу було за гусьми на пашу,
діти бавлю, хоть сама б ще бавилась...
Раз нашу
гуску ястріб вбив під плотом,— аж мій газда з ниви
схопивсь, жене за мною і кричить щосили:
«Так пильнуєш меї праці, бахуре поганий,
Чом не била-сь дику птицю?»

Сяся. Поема. Є два автографи. Перший — довший, чорновик, у зшитку № 575, стор. 218, другий — коротший, чистопис, № 499/17, виправлений в останні роки життя з такою приміткою: «Написано літом 1882 в Нагуєвичах, досі не друковано. Тему сеї недокінченої поемки я переробив пізніше в драматичнім нарисі п. з. «Чи вдуріла?», надрукованім у збірці п. з. «Маніпулянтка і інші оповідання», Львів, 1906 р. Друкується вперше, за автографом № 575.

Передмова. Друкується вперше, за автографом № 575, стор.101.

Устіянович Корнило (1839—1903) — український галицький поет і художник, редактор сатиричного журналу «Нове зеркало», автор історичних драм, в яких він ідеалізував князівські часи.

1882

Увязненим руським людям. Вірш написаний з приводу львівського судового процесу Ольги Грабар і її однодумців, москвофілів, в 1882 р. Обвинувачувались вони австрійським урядом в шпіонажі на користь царської Росії, проте були виправдані. Франко згадує у вірші про своє ув'язнення 1877 р. і про презирливо-глузливе ставлення до нього в той час москвофілів. Вперше надруковано вірш у журналі «Культура», 1925 р., № 1, стор. 2—3. Збереглося два автографи: № 496 з 1882 р. і № 415/VIII, 27, з останніх років життя поета. В другому автографі Франко дав віршеві заголовок «Руським в'язням із р. 1882». Друкується за автографом № 496/10, стор. 13.

Проки і Пшібіль — тюремні дозорці.

У непам'ять. Вперше надруковано у журналі «Культура», 1925 р., № 1, стор. 3—4. Вірш має два автографи: № 496/10, стор. 14, з 1882 р., і № 415 з останніх років життя поета. Вірш друкується за автографом № 415/VIII, 27.

На смерть Володимира Навропького («Подвійною крейдкою доля йому...»). Вперше надруковано в журналі «Світ», 1882 р., № 16—17, стор. 301—302, звідки й передруковується. Автограф вірша № 496/10, стор. 49. В автографі заголовку нема.

Навроцький Володимир (1847—1882) — галицький статистик. Найважливіші його твори — статті: «Що нас коштує пропінація» (державна горілчана монополія), «Подвійна крейдка», «Герої подвійної крейдки».

«Вічна любов». За автографом № 415 вірш вперше надруковано в журналі «Глобус», 1926, № 13, стор. 278. Є ще один автограф вірша, № 496/11, стор. 42. Друкується за автографом № 415/VIII, 37.

Pontifex maximus. Вперше надруковано в журналі «Глобус», 1926, № 13. Друкується за автографом № 415/VIII, 13.

Данилові Млаці. Вірш складається з двох частин. Перша була надрукована у львівському журналі «Зоря», 1883 р., № 2, стор. 21, з підзаголовком: «В одвіт на стишок в календарі «Просвіти» «Не можна всім догодити». Пізніше цей вірш ввійшов до Франкової збірки «З вершин і низин» (Львів, 1893 р., стор. 82). Друга частина вірша друкується вперше. В автографі зберігся вірш в цілості. Друкується за автографом № 496/9, стор. 30. Вірш був відповіддю на один вірш Данила Млаки (Календар «Просвіти» на 1883 рік, стор. 14—15):

ЩО РОБИТИ, ЩОБ ВСІМ ДОГОДИТИ

Як бездолля наше люте
Ми на ум ся набивало,
Мою душу горем, то́сков,
Смутком густо обснувало,—
То перо я взяв у руки
І писав: чи ж я виною,
Вірші дуже гей плаксиві:
Ізливав свій біль сльозою...
Крикуни, мов в сурми-труби,
В світ трубіли, в світ кричали:
„Вірш, слізьми що напосний,
Є негарний і нездалий...“

Я подякував за раду
Добру, перестав тужити,

Як писав щось про мій нарід,
То забув вже й сльози лити.
Я із всього лиш сміявся,
Кепкував над нашим горем,
Що тепер велике стало
І глибоке, як те море.
„Божевільний там сміється,
Де лиш треба сльози лити...“
Знов тепер кричать, горлають —
Що ж мені тепер робити?

Раз заказують тужити,
Другий раз сміятись;
Щоб їм крові не обурить,
Тра мені мовчати.
15 липня 1882.

Данило Млака — псевдонім буковинського поета і композитора, священика Ісидора Воробкевича (1836—1903).

«Нема, нема вже владаря грізного». Вперше надрукований в збірнику «Іван Франко», Київ, 1926, стор. 245. Є два автографи вірша: № 496/9, стор. 33 (неповний) і № 499. Друкується за автографом № 499/30.

Рубач. Друкується вперше за автографом № 577. В рукописному плані збірки «З вершин і низин» (автограф № 575, стор. 126 і стор. 235) Франко намітив включити до збірки цю поему, але ні в одному виданні її не вмістив. В друкові появилося на цю ж саму тему оповідання польською мовою під заголовком «Rębacz» в журналі «Przegląd Społeczny», т. II, стор. 233—239. Українською мовою оповідання «Рубач» було надруковане у збірці «Сім казок» (Львів, 1900, стор. 3—14).

Народна гутірка про комету з осені 1882 р. Є два автографи вірша з незначними відмінами: перший № 575, стор. 207, другий — № 438. В цьому другому автографі вірш входив четвертим до циклу «Осінні думи», три перші вірші якого («Осінній вітре, що потужним стоном», «Тихенько річка котить хвилі чисті», «Паде додолу листя з деревини») вміщені Франком у збірці «З вершин і низин». Друкується вірш вперше, за автографом № 575.

«Жолудь збирати в ліс побігли діти». Друкується вперше, за автографом № 575, стор. 206, де вірш входить до циклу «Осінні сонети». Останній рядок в автографі написаний так: «У крові і жолудь нев червонить». На цю саму тему зберігся там же такий уривок:

В ліс поблизький на жолу́дь
Веселенькі діти йдуть:
Недалеко царський ліс,
Туй дуб за окопом ріс,
А здоровий ввиш і вшир,
А рясний то, мов панцир.

Вітер віє, повіває,
Що гілками похитає,
То жолу́ді ті, мов град,
Густо з конарів летять.

ІЗ ГАЛИЦЬКИХ ОБРАЗКІВ

«Лісовою вузькою дорогов». Друкується вперше, за автографом № 575, стор. 205. В проектованім змісті збірки «З вершин і низин» (автограф № 575, стор. 235) цей вірш під заголовком «Старець з губами» належить до циклу «Галицьких образків». В автографі після нього іде вірш «Як люблю я по лісі блукати», датований 14.IV. (1882), який під заголовком «В лісі» увійшов до збірки «З вершин і низин». Тема обох віршів спільна.

ІЗ МОЇХ ВАНДРІВОК ПО ГАЛИЧИНІ

Похвала Дрогобича. Є два автографи цього вірша: № 575, стор. 199, і № 243, стор. 31. Друкується вперше, за автографом № 243. Другий вірш з цього циклу під заголовком «Дрогобицька філантропія» був надрукований в «Новому зеркалі», 1881 р., № 24, стор. 3, а потім вміщений у збірці «Давнє й нове». В автографі № 575 поставлена дата: 7/XII. 1882.

Трускавець — курорт в Дрогобицькій області з цілющими мінеральними джерелами.

Стебник — село в Дрогобицькій області, багате на поклади солі.

Храм вотицький — католицький костьол в Дрогобичі, збудований в XIV ст.

Ягайло (1348—1434) — польський король.

Zygmunt — великий дзвін в краківському католицькому соборі.

Лан — єврейська частина міста Дрогобича тих часів.

Зарваниця львівська — тісні вулички біля ринку у Львові, заселені єврейською біднотою.

Бориславський тракт — головна вулиця в Дрогобичі.

1883

Н і ч н і д у м и. Друкується за автографом з архіву Белея № 477, в якому цикл «Нічні думи» складається з віршів: I. «Ночі безмірні, ночі безсонні»; II. «Не раз у сні являється мені»; III. «Я недужий, я втомився» і IV. «Прикоротала мене мачуха погана». Перші два вірші ввійшли до другого видання збірки «З вершин і низин» (1893 р.). Всі чотири вірші вперше були надруковані в «Зорі», 1883 р., № 1, стор. 5.

«Я к д в о є л ю б л я т ь с я, а ж д у т ь». Вперше надруковано в журналі «Глобус», 1926 р., № 14, стор. 296. Є два автографи вірша: № 496/15 і № 415. Друкується за автографом № 415/26.

С м е р т е л ь н о р а н е н и й. Друкується вперше, за автографом № 415/VIII, 28, закінченим в останні роки життя поета. Вірш в першій редакції (автограф № 405, стор. 47) мав заголовок «Хорий». Подаємо його тут:

ХОРИЙ

I

Спинили кров! Пощо спиняти?
Нехай тече та клекотить,
Як та криниця! Час вмирати,
Бо страшно, тяжко тутка жить!
Ох, як болить! Та лиш на хвилю,—
Здоров'я швидко надійде,—
Великий пан прийде,— похилю
Послідній раз чоло своє
Під сильною його рукою,—
Відтак спокій і забуття!

Що там за гомін? Надо мною
Лежить він, мов важка скала,
Мов пітьми темної гора!
Що то за крик? Ах, знаю, знаю,—
Се вулицями стугонить
Ріка народу і вали́ть
Тиранський трон! Гармати грають,
Пожар лютує, кров плине́,
Се революція, єдине,
Коханеє дитя моє!

Га, де я? Чом я не між ними,
Не між борцями молодими,
Не серед лютого вогню?
О боже, трони і тирани
Втону́ть у крові,— а вони
Сказать готові: „Де ж був ти,
Чом ти не бився разом з нами?"
Я ж довго, довго працював
І слушного часу я ждав.
Де ж я тепер? Куди попав?

Понурі стіни і склепіння
Злорадо пнуться надо мнов,
Мов вороги. Бліде проміння
Ледви́-ледви́ тут прориваєсь
Знадвору. В мене сил немає,—
На мні, круг мене всюди кров...
Не можу встати! Лютий біль
Пропалює до кості тіло...
А там,— а там кипить десь діло,
Сон чудний сповнюється мій!

Година тому... я дав знак
До лютого, страшного бою.
Я сильний був, здоров,— о, як
Бажав я кинутись стрілою
І наложити головою,
Зломивши ворога! Та ні,—
Не доведесь, видиш, мені
Кінця дожити! Бій триває,
А холод пітьма підступає
Чим раз, то ближче, мов у сні.

Ох, як пече! Води, водиці!
Так! Легше стало! Підведіть
Вгору́ капинку,— подивиться
Послідній, може, раз на світ.
Як чудно, тепло сонце сяє,
Як зелень розкішно блищить,—
Такий світ гарний, та хто знає,
Чом нам на нім так гірко жить?
Ох, як же гірко! Нагадаю
Своє життя в тім чуднім раю!..

II

. . . . . .

Хвиля зневіри. Вперше опубліковано у журналі «Глобус», 1926 р., № 13. Друкується за автографом № 415/VIII (зберігся також неповний автограф вірша в редакції 1883 р., № 499/I).

«Ревіли, гриміли гармати». Вірш зберігся в двох автографах: перший автограф — 1883 р. № 496/11, стор. 117; другий — переписаний і трохи змінений в останні роки життя Франка № 415/VIII. В другому автографі Франко дав віршеві заголовок «До штурму» і зазначив: «Написано д. 1 липня 1883 року». В цій редакції вірш був надрукований вперше у збірнику «Іван Франко», Київ, 1926, стор. 239. Тут друкується за автографом № 496.

«Не схиляй свое личко прекрасне». Є два автографи вірша: № 496/11, стор. 104, і № 415/VIII, 20. За автографом № 415 вірш вперше надрукований в журналі «Світ», 1925 р., № 5. Тут друкується за тим же автографом. Вірш присвячений Юзі Дзвонковській.

Дзвонковська Юзя — дочка польського політичного емігранта, шляхтича Володислава Дзвонковського, з якою Франко хотів одружитись. Однак завелика була між ними соціальна різниця, щоб це могло статися. Юзі Дзвонковській Франко присвятив написаний польською мовою вірш «Do Józi D.» («Rok nowy...») (автограф № 496/11, стор. 86 і 415/VIII, 46).

«Гей, рибачко чорноока». Збереглося два автографи вірша: № 496 і № 415/VIII. Вперше надруковано цей вірш за автографом № 415 у журналі «Світ», 1926 р., № 11—12, під заголовком «Рибачка». Тут друкується за автографом № 496/8, стор. 116. Вірш присвячений Юзі Дзвонковській; слова: «Воздух той, що ти ним дишеш...» — натяк на шляхетсько-панське її оточення.

Я забув («Я й забув, що то осінь холодна!»). Збереглося два автографи: № 496/11, стор. 98, і № 415. За автографом № 415 вперше надруковано вірш у журналі «Світ», 1925 р., № 5. Тут друкується за автографом № 415/VIII, 40. Рядки 5 і 6 першої строфи в автографі № 496 були викреслені. Крім того, в автографі був випадково пропущений 7 рядок другої строфи. Вірш присвячений Юзі Дзвонковській; слова «Кров благородна» і дальші — натяк на шляхетське походження її.

Осторога («Ей, не люби мене, дівчино!»). Є два автографи вірша: № 496/11, стор. 96, і № 415/VIII. Друкується за автографом № 415. У цій же редакції вірш був надрукований у журналі «Світ», 1925 р., № 5.

Апострофа («Квітко осіння, квітко бліда!»). Є два автографи вірша: № 496/11, стор. 54, і № 415. Друкується за автографом № 415/VIII. Надруковано вперше в журналі «Світ», 1926 р., № 11—12.

Перспектива («Квітко осіння, бита сльотою»). Є два автографи вірша: № 496/11 і № 415. Друкується за автографом № 415/VIII. З цього автографа вірш був надрукований вперше в журналі «Світ», 1926 р., № 11—12.

На могилі. Друкується вперше за автографом № 415/VIII, 33. Є ще автограф вірша № 496/11.

«Не раз безсонному здається». Є два автографи вірша: № 496/9, стор. 54, і № 415/VIII, 16. Вперше надруковано вірш

за автографом № 415 в збірнику «Іван Франко», Київ, 1926. стор. 244—245. Друкується за автографом № 415.

До Драмора. Є два автографи вірша: № 496/9, стор. 55, і 415/VIII, 18, переписаний і дещо виправлений в останні роки життя поета. За автографом № 415 цей вірш вперше надрукований у журналі «Глобус», 1926 р., № 13. Друкується за автографом № 415.

Драмор — псевдонім швейцарського поета Фердінанда Шмідта (1823—1888). Франко переклав деякі поезії Драмора, зокрема і вірш «Requiem».

«Довга ніч для того», «Мов той пишнобарвний цвіт прекрасний». Друкуються вперше, за автографом № 499/4.

«Колі чесний упаде, то гнеть повстає», «Дрібні сили вмій докупи збити», «Харчем, що жизнь тобі дала», «В природі нема ні ядра, ні лупини». Друкуються вперше, за автографом № 496/11, стор. 36, 44, 41, і 496/10, стор. 7.

Звірячий парламент. Є два автографи вірша: № 496/11, стор. 50, і № 415/VIII, 39. Друкується за автографом № 415. Вперше за цим же автографом вірш був надрукований у журналі «Глобус», 1926 р., № 13. Подібну тему розробив Франко в оповіданні «Звірячий бюджет».

Меморандум будяків. Є три автографи вірша різних редакцій. Перший (№ 496/11, стор. 46) — під заголовком «Меморандум будяків»; другий (№ 477) з архіву Белея, під заголовком «Про пам'ятне письмо будяків»; третій (№ 415/VIII, 43) — автограф з останніх літ життя Франка, під заголовком «Меморандум будяків». З цього автографа вірш був вперше надрукований у журналі «Культура», 1925 р., кн. I, стор. 4—7. Тут друкується за автографом № 415. Перед віршем в першому автографі Франко дав таку замітку:

«МЕМОРАНДУМ БУДЯКІВ

Домагаються, щоб були признані царями рослин, а то на слід[уючих] підставах:

1) сильне коріння, котре ссе з всякої землі;

2) артистично витинане листя;

3) горда непідлеглість — нікому не служать, бо ні на що не здалі;

4) множество насіння, котре летить з вітром і швидко приглушило би нужд[енних] рабів людських: жито і пшеницю;

5) місія на всході, в степах укр[аїнських] вони властиво були защитою Євр[опи] від татарви, були przedmurzem chrześciaństwa[1].

Зато жадають:

1) щоб ніхто не смів їх ницити, щоб хлопці не сміли стинати їх головок, ані палити їх насіння;

1 (Твердинею християнства).

2) щоб признане їх історичне право посідання щонайменше східної половини Європи, котру вони оборонили;

3) щоб в гербах і коронах царських замість лілій, лаврів і рож були листки і головки будяків. Fiat»[1].

В другому автографі Франко додав до вірша такий епіграф: «Bez narzucania się i krzyku s naszej strony sprawa polska wchodzi coraz bardzej na porządek dzienny... Coś się gotuje i ktoś się tego obawia». «Nowa Reforma», 1883 р., № 175»[2].

1884

В XXIII-ті роковини смерті Тараса Шевченка. Вірш вийшов окремим листком у Львові 10 березня 1884 р. Друкується за першодруком.

У цьому вірші Франко виступав проти царсько-поміщицької заборони вшанування пам'яті Шевченка, проти заборони його творів.

Могила Тарасова. Вперше надруковано під псевдонімом Живий у львівському сатиричному журналі «Нове зеркало», 1884 р., № 5, стор. 1, звідки й передруковується.

«Тобі, що власною рукою». Присвята, написана на книжці Івана Франка «Жіноча неволя в руських піснях народних» (Львів, 1883), подарованій Ользі Білинській, народній учительці. Друкується за автографом № 550. Вперше надруковано у львівській літературній газеті «Назустріч», 1937 р., № 10.

16 марта. Є два автографи вірша; друкується за автографом 1884 р. № 496/11, стор. 111. В автографі № 415/VIII, 21, з останніх років життя, Франко дав віршеві заголовок «Не без але». В цій редакції вірш був надрукований у журналі «Світ» 1925 р., № 5, стор. 4.

Перша вчителька. Є два автографи вірша. Автограф першої редакції (№ 496/8, стор. 164) не викінчений. З другого автографа (№ 415/VIII, 15) вірш вперше був надрукований у журналі «Глобус», 1926 р., № 14, стор. 296. За цим автографом друкується й тут.

Газель. Є два автографи вірша — № 496/8, стор. 8, і № 415/VIII,23. Друкується за автографом № 415/VIII. В цій редакції вірш був надрукований у журналі «Світ», 1925 р., № 5, стор. 4. *Газель* — двовіршова строфа з постійною римою на кінці кожного двовірша.

«Рік минув, як ми пізнались». Є два автографи вірша: № 496/8, стор. 23, і № 415/VIII, 23. Друкується за автографом 1884 р., № 496. В автографі № 415, з останніх літ життя, Франко дав віршеві заголовок «В річницю» і поставив дату: 30 вересня 1884 року. В цій редакції вірш надрукований у журналі «Світ», 1926 р., № 11—12, стор. 4. Вірш присвячений Юзі Дзвонковській.

Амвросію Яновському. Епітафія. Вперше надрукована за підписом Живий у журналі «Нове зеркало», 1884 р., № 6, стор. 3, звідки й передруковується.

---

[1] [Хай буде].

[2] [Без наскакування, без крику з нашого боку польська справа щораз більше виходить на порядок денний... Щось готується і хтось того боїться]. «Nowa Reforma» — польська реакційна газета.

Яновський Амвросій (1810—1884) — український педагог і громадський діяч, переслідуваний польсько-шляхетським урядом. Помер в Римі під час наукової подорожі.

«Новому пролому» в альбом. Вперше надруковано під псевдонімом Мирон*** у журналі «Нове зеркало», 1884 р., № 18, стор. 2, звідки й передруковується.

«Новий пролом» — реакційний журнал (1883—1887), був продовженням закритого «Пролома».

«Блаженний муж, котрий все йде туди». Під назвою «Перший псалом (Сучасна парафраза)», підписаний псевдонімом Не-Давид, вірш був уперше надрукований в журналі «Нове зеркало», 1884 р., № 12, стор. 1. Збереглися два автографи вірша: № 496/11, стор. 111, і № 415/VIII, 38. Друкується за автографом 1884 р. № 496. У другому автографі (№ 415), з останніх років життя поета, вірш має заголовок «Праведні і неправедні» і дату: 14 червня 1884 р.

Рідель Казімір — єзуїт.

Калинка Валеріан (1826—1886) — монах, член єзуїтського ордену змартвихстанців, засновник гуртожитку для української молоді, який підтримувала польська шляхта і уряд, щоб виховувати українську молодь в католицькому дусі. Франко дуже гостро боровся проти цієї інституції.

Сільвестер — Сільвестр Сембратович (1836—1898), львівський уніатський митрополит.

Клим — Климент Сарницький (1832—1909), ігумен уніатського василіянського монастиря.

Бронця — в другому автографі Франко дав до цього імені таку примітку: «Хазяйка і фаворита василіянського ігумена о. Клима Сарницького». В першодруку про Бронцю не згадується.

Нагірний Василь (1847—1921) — архітектор і буржуазний економічний діяч.

«Зеркало» — гумористично-сатиричний журнал у Львові. Виходив у 1882—1883 рр., потім під назвою «Нове зеркало» — до 1886 р.

«Руський Сіон» — український церковний журнал у Львові (1871—1880), заснований митрополитом Сільвестром Сембратовичем.

Семінар — греко-католицька (уніатська) духовна семінарія і гуртожиток у Львові.

Галичино, думай о собі сама! Вперше надруковано під псевдонімом Живий у журналі «Нове зеркало», 1884 р., № 13, стор. 1, звідки й передруковується.

У 1884 році велика повінь зруйнувала 44 повіти Галичини, півтора мільйони населення доведені були майже до жебрацтва. Австрійський уряд не подбав про допомогу, навпаки, в напівурядовій австрійській газеті «Fremdenbatt», було цинічно проголошено: «Помагайте собі самі» (див. «Діло», 1884 р., № 67 і 69).

Загреб — столиця Хорватії, де у 1871 р. був великий землетрус.

Іскія — острів поблизу Неаполя; в 1883 р. дуже потерпів від землетрусу.

Мурчія — місто в Іспанії. В 1879 р. потерпіло від повені.

Шегедин (Сегедин) — місто в Угорщині, що потерпіло від катастрофічної повені.

Пісня руського бурсака. Вперше надруковано під псевдонімом Мирон*** у журналі «Нове зеркало», 1884 р., № 19, стор. 3, звідки й передруковується.

Отець Костецький — львівський реакційний церковний діяч, уніатський священик.

Шумка о. Павликова. Вперше надруковано під псевдонімом Живий у журналі «Нове зеркало», 1884 р., № 19, стор. 3, звідки й передруковується.

Павликів Теофіл, Холява (Михайло Малиновський) — галицькі реакційні церковні діячі, уніатські священики.

Вівця й цап. Є два автографи вірша: № 496/8, стор. 9, недокінчений, і № 415/VIII, 31. Друкується вперше, за автографом № 415. У третьому рядку першої строфи слова «жвачку жвали» Франко виправив пізніше на «щось мов міркували». Тут залишено первісний текст, який є і в автографі № 496.

1885

«Мні снилось: на далекій Україні». Є два автографи вірша: № 496/8, стор. 151, і № 415/VIII, 32. Друкується за автографом 1885 р., № 496/8. Внизу під віршем Франко написав «День виборів». В автографі № 415, з останніх років життя, Франко дав віршеві заголовок «Я снив»; з цього автографа вірш був надрукований у збірнику «Іван Франко», Київ, 1926, стор. 237.

Підгір'я взимі. Друкується вперше, за автографом № 499/27. Заголовок вірша і дата дописані Франком в останні роки життя.

«Зближався день і сон прогнав [невинний]». Друкується вперше, за автографом № 156, стор. 1.

«В життя вандрівці я блудив багато». Друкується вперше, за автографом № 156, стор. 7 (перша редакція). В другій редакції (автограф № 156, стор. 17) вірш був опублікований в збірнику Іван Франко», Київ, 1926, стор. 238—239. Подаємо його тут:

В життя вандрівці я блудив багато,
Блудив, бо правди і добра шукав,
В добро і правду віруючи свято.
І кожний блуд, окуплений слізьми,
Стававсь товчком у мене до поправи.
А кільки ж то добра відплачено
Мні злом, і щирості лиш клеветою,
Любві прокляттями? Я все те зніс
І в серці зберігав спокій, свободу,
Любов до правди й рідного народу.

Всміхалась доля і мені часом,
Та щастя я не вмів в лету ловити,
Не вмів у щастю сам себе забути,
Забути других, бідних та слабих.
Я й бачив горе скорше, ніж провину,

Зрів слабість там, де другі підлість зрять,
У всім старавсь найти поперед всього
Зерно добра й зерно то оцінить,—
І з власних мук, і з досвіду тяжкого
Не вписс я ненависті до злого.

Ох, бо ненависть — се ж ознака спли,
А я слабпй, м'який, тривожний був.
Я змалку звик коритись і боятись
І виростав рабом, немов провину
Таючи в собі ті горді чуття,
Що справді вольним роблять чоловіка.
І рабські прйвички отрутою
Запали в кров мою і помутили
Пречисте джерело життя. Каліка,
На бойовище світа вийшов я,
Судном хрупким в бурливе виплив море,
І кождий вал мене збивав з пуття.
Так я пройшов, зран[йвши] душу й ноги.
До половпп земної дор[оги].

Збоку Франко написав ще два рядки:

В піску безплоднім я старавсь найти
Хоча й маленьке золоте зерно.

Ранок на пастівнику (Із галицькпх образків). Уперше надруковано у журналі «Культура», 1926 р., № 4—9, стор. 29—33. Є два автографи — № 496/8, стор. 25, і 499/28. Тут друкується за автографом № 499.

Діл — пасмо гір на південь від Дрогобича.

Славословіє храброму рицарю Юліанові Черкавському. Вперше надруковано в журналі «Нове зеркало», 1885 р., № 6, стор. 3, звідки й передруковується.

Черкавський Юліан — шляхетсько-польський депутат в австрійському парламенті; зняв велику бучу на засіданні парламенту з приводу виступу німецького депутата Кнопа, який протестував проти того, що нібито німці у Чехії перебувають у такому ж становищі, як українці в Галичині (див. «Діло», 1885 р., № 28, стаття «О Русинах»).

«Гей, «пани» й «господинове». Вперше надруковано в журналі «Нове зеркало», 1885 р., № 2, стор. 3, без підпису автора, під заголовком «Микити Хруня колибельна пісня руському комітетові виборчому». Друкується за автографом № 496/8, стор. 17.

Ex nihilo. Монолог атеїста. Вперше надруковано в журналі «Культура», 1926 р., № 1—3, стор. 65—73. Друкується за автографом № 415/I.

Давид і Голіат (Голіаф) — за біблійною легендою, малий Давид переміг і забив велетня Голіафа.

Монтезума (1480—1520) — передостанній володар мексіканського царства, великий багач.

Лукрецій (95—55 до н. е.) — римський поет і філософ-матеріаліст; у своїй поемі «Про природу речей» виступив проти релігійних забобонів.

Джордано — Джордано Бруно (1548—1600), визначний італійський філософ-матеріаліст епохи Відродження; за виступи проти середньовічного католицького догматизму був спалений на вогнищі.

Сервет Мігуель (1511—1553) — іспанський лікар; був противником догмата про трійцю і відкидав богочоловіцтво Христа. Загинув на вогнищі як єретик.

Таціт (55—120) — римський історик.

Соцін Лелій (1525—1562) і *Фауст* (1539—1604) — італійські богослови, відкидали догмат про трійцю.

Ціцерон (106—43 до н. е.) — славетний римський оратор.

Лукіан з Самосати («Вольтер класичної старовини», за висловом Енгельса) — видатний грецький публіцист і сатирик II століття н. е., який гостро виступав проти релігії.

Кеплер Йоганн (1571—1630) — німецький астроном, один із засновників сучасної астрономії.

Браге Тіхо (1546—1601) — датський астроном.

Тертуліан Квінт Септімій (160—230) — філософ-теолог, відомий своїм висловом: «Вірю тому, що це безглуздо».

Золотоустий Іван (347—406) — архієпіскоп Константинопольський; славився своєю красномовністю.

Августін (353—430), *Єронім* (331—420) — християнські письменники, так звані «отці церкви».

Тома (Хома) *Аквінський* (1225—1274) — католицький філософ-теолог.

Бардесан (154—222) — сірійський філософ-агностик; намагався погодити християнство з язичеською та єврейською релігіями.

Мансс (Маніхей) (218—276) — перський релігійний діяч, засновник релігійної секти (маніхейства).

Пелагій — чернець V віку, виступив проти церковного учення про первородний гріх.

Цельз — філософ II в., виступав проти християнської релігії.

Вальденси — середньовічні сектанти (у Франції, Італії).

Альбігойці — релігійна секта у Франції в XII—XIII вв.

Моріски — частина мавританського населення Іспанії, що після вигнання маврів (в. XV в.) залишилася в Іспанії і нібито прийняла християнство, а насправді лишилась вірною ісламові. Інквізиція жорстоко її переслідувала.

Молей (Моле) *Жак* — провідник монашого ордену темплієрів (храмовників), спалений на вогнищі в 1313 р., в часи переслідування ордену.

Мелькарт — фінікійський бог сонця.

Самсон — за біблійною легендою, богатир, що загинув під руїнами будинку, який він сам завалив, щоб знищити ворогів, які там бенкетували.

Святий Валентій (Легенда). Друкується за автографом № 178/3. В листі до М. Драгоманова від 14 лютого 1886 р. Франко писав:

«Не знаю, що ви скажете на таку думку — розпочати теологічну війну белетристичною ракетою. Є у мене готовий перший Entwurf[1] поеми на релігійну тему. Основою взята легенда, котру я колись чув від мого пок. батька: про лікаря Валентія, котрого всі люди дуже любили і котрий, ставши християнином, почав просити бога, щоб той спас його від людської любві і дав би йому таку слабість, котрої б усі люди перелякалися і відступились би від нього. От бог і дав йому епілепсію, в котрій він і помер, і по нім та слабість і назвата «слабість святого Валентія». Я поклав час діяння тої легенди в третій вік по Христі, в часи після Марка Аврелія, і хотів показати тодішній стан християнства, і головне ярко освітити антигуманні й антикультурні погляди християнської аскези. Матеріал беру з Lecky, «Sittengeschichte» і Hausrath «Kleine Schriften»[1], а надто хочу з нового завіту вибрати якнайбільше цитатів, котрі могли бути на руку всяким поборникам темноти. Як кажу, перший Entwurf сеї поеми у мене готовий, але я мушу цілковито ще переробити її і тоді пришлю рукопис Вам до перегляду та оцінки. Я дуже бажав би, щоб Ви, коли узнаєте, що штуку можна печатати, написали б до неї передмову, именно прослідили б саму легенду і дали б історичний образ генези християнства та часу, в котрий легенда покладена. Чи велика буде поетична стійність моїх віршів, чи ні, а все-таки могли б вони зробити своє діло. Ну, та про се все ще буде час побалакати»[2].

[1] [Нарис].

У відповідь на цей лист Драгоманов писав Франкові:

«Вашу ж ідею боротись з клерикалізмом поемою знаходжу непрактичною».

Далі запитував, коли буде ця поема та як хто ще її зрозуміє. Обіцяючи пошукати предків Франкової легенди, Драгоманов зазначав:

«Я персонально невеликий почитатель історично-тенденційних поем і романів і думаю, що вони завше виходять мертві, та цей мій суб'єктивний погляд набік»[3].

Відповідаючи Драгоманову, Франко писав 22 лютого 1886 р.:

«Ви справедливо кажете, що вести борбу против теперішньої реакції поемами — дарма робота. Та тільки ж я вважаю поему немовби прологом властивої борби, ballon d'essai[4], річчю, котру прочитає багато і такого народа, котрі з принципу не похочуть читати «Оповідань з письма святого». Впрочім, бог її знає, ту поему, чи й зможу я зробити її такою, щоб годилась для печаті»[5].

Поема так у свій час і не була надрукована.

[1] [Лекке, «Історія звичаїв» і Гаусрат, «Дрібні писання»].
[2] Листування І. Франка і М. Драгоманова. Київ, 1928, стор. 162—163.
[3] М. Драгоманов, Листи до Ів. Франка і інших, 1881—1886. Видав Іван Франко, Львів, 1906, стор. 188—189.
[4] [Пробним балоном].
[5] Листування І. Франка і М. Драгоманова, Київ, 1928, стор. 166.

В оповіданні «У кузні», написанім у Криворівні 1902 р., Франко вклав в уста свого батька таке оповідання:

«То ще за давніх часів було, як жив один славний доктор. Він багато помагав людям, а бог дав йому таку ласку, що всі люди любили його. Ну, так до нього липли, як мухи до меду. Куди обернувся, куди поступився, всюди в нього були приятелі, а з ким лиш раз заговорив, той був би за нього і в огонь скочив. Аж раз, ідучи лісом, здибав діда, зовсім голого, оброслого волоссям від ніг до голови, як молився в якійсь печері.

— Що тут робиш, діду?— питає лікар.

— Богу служу,— каже дід.

— Як же ти йому служиш?

— А бачиш: я відкинув усе світове, відцурався всього і молюся та оплакую свої гріхи.

— А не ліпше би ти служив богу, якби був лишився в світі та працював для людей?

— Не можна разом служити богу й мамоні,— відповів дід.— Люди й їх усі гризоти, турботи та заходи — то мамона. Хто кому служить, від того нехай і платні жде. Я служу богу, і бог мені відплатить, а хто служить людям, то чим йому відплатять люди в день страшного суду?

На тім вони розійшлися: старий лишився в лісі, а лікар пішов до свойого діла. Але відтоді як зачав міркувати над дідовими словами, як зачав думати, то нарешті дійшов до того, що зненавидів людей і захотів і собі ж відчужитися від них. Утік у ліс, але люди знайшли його, а коли він не хотів вертати до міста, то вони захотіли жити з ним у лісі. Він знов утік від них, і знов його знайшли. Він сховався в якусь недоступну нетру — і там його знайшли; поплив на море і велів себе покинути на якійсь пустій скелі серед води,— і там люди віднайшли його і липли до нього по-давньому. Тоді він почав молитися богу:— Господи, дай мені таку слабість, аби мене всі люди боялися, аби перестали липнути до мене!

Як зачав молитися, як зачав бога просити, так нарешті пан біг зіслав на нього таку слабість, що зачав собою бити до землі, розщибати, піну точити, ричати не своїм голосом, так що всі люди його пуджалися і втікали від нього. А він при кождім такім нападі все бачив чортів, що його торгають розпеченими кліщами, тягнуть до себе залізними гаками, б'ють залізними палицями, а все кричать:

— Ходи до нас! Ходи до нас!

Так він мучився цілих дванадцять літ, але вже не тікав у ліси та в дебрі. Тепер його душа тягла до людей, але люди тікали від нього. Він ходив по містах та селах, просив притулку, але тота хороба зробила його таким страшним, що

ніхто не хотів його приймати під свою стріху. Як де ввійшов межи купу людей, то всі розбігалися; навіть до церкви не міг ввійти, бо всі втікали відтам, де він появився, то його потім не пускали. Нарешті по дванадцятьох роках чує голос:

— Валентій! Валентій!

Він обзивається:— Хто мене кличе?

А голос каже:— А що, солодко жити чоловікові без людської любви?

А він каже:— Господи, я согрішив. Дай мені смерть, най довше не караюся.

А голос каже:— А видиш! Хто людям служить, той мені служить. Я сотворив чоловіка для людей, і тільки з людьми і через людей він може бути щасливий. Якби я був хотів, щоб він сам собі і через себе був щасливий, я був би зробив його каменем. Якби я був хотів, щоб він тільки мені самому служив, я був би зробив його ангелом. А так я дав чоловікові найбільший дар — любов до людей, і тільки тою дорогою він може дійти до мене. А ти хотів бути мудрішний і йти навправці, та й зайшов у дебру, де сидять тоті з кліщами та з залізними палицями. Ну, та тепер досить твоєї покути. За те, що ти вперед служив людям і рятував їх, я беру тебе до себе, а твою слабість лишу людям на пам'ятку: най перемагають свій страх і відразу і вчаться любити та рятувати одні одних навіть у такім страшнім стані.

— І лікар Валентій,— кінчив батько,— зробився святим, а його слабість і досі ходить по людях. А хто рятує та дозирає хорого на ту слабість, той має ласку в пана бога».

Стагірит — Арістотель (384—322 до н. е.) — відомий старогрецький, філософ та вчений.

Епікур (341—270 до н. е.) — грецький філософ.

Гален Клавдій (131—200) — римський лікар і філософ.

Гіпократ (460—377 до н. е.) — грецький лікар, засновник наукової медицини.

Епіктет (I в. н. е.) — грецький філософ-стоїк кінця I — початку II століття.

Асклепій (Ескулап) — у грецькій міфології, бог лікування.

Паннонія — староримська провінція, до складу якої входили частини Угорщини, Боснії, Славонії.

Рома — Рим.

Капітолій — палати і храми давнього Рима на Капітолійській височині. Центр політичного життя в давні часи та середні віки.

Еребе — у грецькій міфології, підземний морок, пекло, царство тіней.

Арістофан (444—380 до н. е.) — визначний грецький драматург, автор комедій.

1886

«У т е м н у н і ч я м і с т о м т и х о б р и в». Друкується вперше, за автографом № 496/14, стор. 97.

1887

Моїй дружині. Вперше надруковано в журналі «Світ», 1926 р., № 11—12, стор. 4. Друкується за автографом № 499/2, що має незначні поправки, зроблені Франком в останні роки життя.

«Чи бач, на моїм стало, гарна крале!» Вперше надруковано в збірнику «Іван Франко», Київ, 1926, стор. 241—242. Друкується за автографом № 156, стор. 32.

«Не для того багатого, що брата здирає». Друкується вперше, за автографом № 200, стор. 167.

Притча про сокиру. Є два автографи вірша: № 156, стор. 33 — писаний в грудні 1887 р., під заголовком «Легенда о сокирі», недокінчений, має тільки перших тринадцять строф; № 415/VIII, 42, писаний в останні роки життя, докінчений. За другим автографом вірш був друкований вперше в збірнику «Іван Франко», Київ, 1926, стор. 231—233. Тут друкується за цим же автографом.

1888

«Душе моя! Душе душі моєї!» Вперше надруковано в збірнику «Іван Франко», Київ, 1926, стор. 240—241. Друкується за автографом № 156, стор. 51. В автографі вірш входить до циклу, що складається з віршів: 1) «По довгім важкім отупінню»; 2) «Душе моя! Душе душі моєї!; 3) «Я нелюд! Часто, щоб здушить»; 4) «Так сталось! В труні металевій нині»; 5) «Як на вулиці зустрінеш». 1, 3, 4 і 5 вірші увійшли до збірки «Зів'яле листя» (Львів, 1896). У рукописі біля першого вірша стоїть дата 15/8. На подібну тему у тому ж автографі Франко 11.11. 1888 р. написав вірш польською мовою: «Jak pająk sam ze siebie śrebrne nici snuje».

1889

«Цікава для вас ся легенда». Друкується вперше, за автографом № 156, стор. 48.

«Ні, не любив на світі я нікого». Друкується вперше, за автографом № 563. Вірш напівзатертий, писаний олівцем на шматку паперу в тюрмі у вересні 1889 р. У жовтні того ж року Франко написав ще один сонет з першим рядком «Ні, не любив на світі я нікого» (надрукований у збірці «З вершин і низин», 1893 р.), але іншого змісту.

1890

Ще про чоловіка у місяці. Подорож на місяць. Вперше було надруковано під псевдонімом Гаврило Кремень у львівському дитячому журналі «Дзвінок», 1890 р., № 22, стор. 173—174, звідки й передруковується.

«Дзвінок» — ілюстрований журнал для дітей і молоді, виходив у Львові з 1890 до 1914 року.

Тайшло Мчака — псевдонім буковинського поета і композитора, священика Ізидора Воробкевича (1836—1903); вірш його «Козак когут-курка» надрукований у «Дзвінку», 1890 р., № 20, стор. 156, а вірш «Чоловік у місяці» — в «Дзвінку», 1890 р., № 21, стор. 167. В останньому вірші розповідається про те, як одного чоловіка, який у неділю рубав у лісі дрова, бог проклів і покарав тим, що він за свою провину мусив довіку стояти в місяці, тримаючи на плечах в'язку ріща.

1891

Болячка. Вперше надруковано в журналі «Зоря», 1891 р., № 3, стор. 48. Друкується за автографом № 415/VIII, 12.

«Торговля», *«Народна торговля»* — український буржуазний споживчий кооператив у Галичині, заснований в 1883 р.

Киця. Надруковано вперше в дитячому журналі «Дзвінок», 1891 р., № 8, стор. 68.

1892

Цар-бог («До злого духа мовив фараон...»). Є два автографи вірша: № 292/20 і № 415/VIII, 25. Вперше надруковано в збірнику «Іван Франко», Київ, 1926, стор. 244, за автографом № 292, без заголовка і без дати. Друкується за автографом № 415.

1893

Лисиця-сповідниця. Вірш друкується за автографом № 415/III з тими поправками, які зробив Франко в останні роки життя. Вперше опублікований у журналі «Культура», 1925 р., № 4, стор. 2—5. Цю тему використав Франко в «Лисі Микиті», в десятій пісні.

Зарваниця — місто в Тернопільській області, куди ходили на прощу.

1894

Медвідь. Вперше було надруковано в журналі «Дзвінок», 1894 р., № 6, стор. 128—129, під заголовком «Медведева пригода». Друкується за автографом № 561.

Лисова пригода. Вперше надруковано в журналі «Дзвінок», 1894 р., № 8, стор. 173—176, звідки й передруковується.

1895

Три долі. Є два автографи вірша: № 156, стор. 246, і № 415/VIII, 35. У другому автографі дописані два рядки вірша і заголовок. У цій редакції вірш вперше надруковано у журналі «Культура», 1925 р., № 4, стор. 10—11. Тут друкується за автографом № 415.

Бог заплатив. Вперше надруковано без підпису автора в «Читанці руській для 2 кл. шкіл середніх», Львів, 1895, стор. 223—224, звідки й передруковується.

1896

Чия заслуга більша? Друковано вперше в «Руській читанці для шкіл виділових», Львів, 1896, стор. 157—158, звідки й передруковується. Під заголовком «Вбога вдова» вірш був надрукований також в «Читанці руській для 1 кл.», Львів, 1896, стор. 257—258.

Св. Іван і розбійник. Вперше надруковано в «Читанці руській для 3 кл. шкіл середніх», Львів, 1896, стор. 216—219, звідки й передруковується.

1897

Декілька афоризмів у альбом «Ділу», прочитавши його статтю «Смутна поява» в ч. 97. Вперше були надруковані в журналі «Житє і слово» 1897 р., т. VI, кн. 3, стор. 263—264, звідки й передруковується.

Стаття «Смутна поява», вміщена у львівській газеті «Діло», 1897 р., № 97, без підпису автора, належала перу лідера «народовців», буржуазного націоналіста Юліана Романчука (1842—1932). Стаття була написана у відповідь на автобіографічну передмову Франка «Nieco o sobie samym» («Дещо про себе самого») до польського видання збірки «Галицькі

цькі образки», «Obrazki galicyjskie»). В пій передмові Франко писав: «Не люблю русинів... Так мало серед них найпов я справжніх характерів, а так багато дрібничковості, тісного егоїзму, дволичності й пихи, що дійсно не знаю, за що я мав би їх любити». Автор статті «Смутна поява» обвинувачував Франка в нелюбові до своєї батьківщини.

У відповідь на цю статтю Франко, крім «Декількох афоризмів у альбом «Ділу», того ж року написав вірш «Сідоглавому» («Ти, брате, любиш Русь»), присвячений Юліанові Романчуку і вміщений у збірці «Мій Ізмарагд».

Евменіда — в грецькій міфології, богиня помсти.

Словацький Юлій (1809—1849) — відомий польський поет. Наведений серед афоризмів вірш Словацького — не уривок із його поеми «Могила Агамемнона».

Легенда про святого Маріна. Друкується вперше, за автографом № 508/6. Цю легенду Франко почав писати в 1897 р., та, написавши до слів «І браму за тобою сам зачиню», припинив роботу над нею. Докінчив її 18 вересня 1914 р.

Джерелом цієї легенди послужила Франкові легенда, збережена в т. зв. Сокольському рукописі початку XVIII в., яку Франко передрукував у VI т. «Пам'яток українсько-руської мови і літератури» (Львів, 1910, стор. 288—293). Пізніше переклав її Франко на літературну мову і помістив у книжечці «Три святі грішниці» (Львів, 1910, стор. 49—56).

1898—1900

«Неначе вигнанець з чужини». Друкується вперше, за автографом № 506/58.

1901

Маєві елегії (I—V). I, II і III елегії надруковані вперше в «Літературно-науковому віснику», 1901 р., т. XIV, кн. 6, стор. 244—246; елегія IV — в тому ж журналі 1905 р., т. XXX, кн. 6, стор. 182; елегія V — досі не друкована. Тут друкуються всі за автографами № 131, стор. 317 (I—III) і № 292 (IV і V).

Беклін Арнольд (1827—1901) — німецький художник-модерніст.

Мейссоньє Жан-Луї-Ернест (1815—1891) — французький художник.

Святий Юрій — день 23 квітня ст. ст.; за легендою, св. Юрій убив страшного дракона.

1902

В альбом п-ні О. М. Вірш був написаний в альбом знайомої Франка. Ольги Макаревич. Вперше був надрукований у львівській газеті «Діло», 1908 р., № 149, за 6 липня, звідки й передруковується. Є два автографи цього вірша. Перший автограф № 496/7,стор. 16, такий:

У безсонну ніченьку,
Де сум — твій товариш,—
Скільки передумаєш,
Скільки перемариш!

Перейдуть по серденьку
Довгими рядами
Всі щасливі спомини,
Мов веселі дами.

А за ними прикрості,
Смутки та невдачі,
Мов каліки бідні,
Жебраки ледачі.

Другий автограф, № 415/VIII, 14, переписаний Франком без змін в останні роки життя і датований 10/VIII. 1902 р., внесений Франком в останні роки життя до циклу під назвою «Думки». Сюди увійшли: I. «Ой погляну я на поле»; II. «Світ дрімає. Блідолиций» (див. «Нічні думи» у збірці «З вершин і низин»); III. «У безсонну ніченьку» і IV. віршик

Еге, небоже!
Дурнями живемо,
Дурнями й помремо,
В тім тільки й діло,
Щоб наше дуренство
Всім в ніс не свербіло.

Під віршиком Франко зазначив: «Написано д. 20 серпня 1902».

Недаром сказано... Вірш незакінчений. Вперше надруковано в журналі «Література і мистецтво», Львів, 1941, № 5. Друкується за автографом № 292/17. Цей вірш є відгуком Франка на робітничий страйк у Львові в червні 1902 р.

Намісник — управитель Галичини за часів австрійської монархії.

Стрілецька площа — одна із площ Львова недалеко від ринку, де в 1902 р. була розстріляна австрійським військом робітнича демонстрація.

1903—1905

Стріли. Вперше надруковано в альманасі «З потоку життя», Херсон, 1905, стор. 19—22. Друкується за першодруком. Зберігся чорновий автограф № 292/14, в якому бракує V, VI і XIII строф. В останні роки життя Франко помилково поставив в автографі дату 1905 р. Насправді вірш написаний у 1903 р. Це видно з листа Франка до Коцюбинського від 28/VI. 1903 р., в якому він пише, що посилає цей вірш для альманаха (див. Збірник № 2 музею Коцюбинського в Чернігові, Чернігів, 1940, стор. 64).

Мелеагер. Франко написав цю поему для того ж альманаха «З потоку життя». В листі до М. Коцюбинського від 28.VI. 1903 р. він писав: «Бажалось викінчити хоч першу пісню «Мелеагра», та досі ледве дотяг до 100 віршів. Якби могли Ви підождати ще зо два тижні (напишіть про се), то, може б, я спромігся викінчити першу пісню. Річ писана гексаметром, в дусі старинної епопеї, хоч надихана новочасними ідеями». (Збірник №2 музею Коцюбинського в Чернігові, Чернігів, 1940, стор. 64). В альманасі поема не появилась і була надрукована вперше в «Літературно-науковому віснику» 1910 р., т. 50, кн. 4, стор. 51—55, з датою: 1905 р. Передруковується тут з «Літературно-наукового вісника».

Мелеагер — старогрецький герой, учасник походу аргонавтів по золоте руно.

Колхіда — давня назва Західної Грузії, особливо — Ріонської низини. Була відома як багата золотоносна країна, тому назва «золота Колхіда».

Понт — старогрецька назва Чорного моря.

Тартар — в грецькій міфології, підземний світ.

Арго — корабель, на якому, за старими грецькими переказами, плили грецькі мореплавці до Колхіди по золоте руно.

«Ходить туга по голій горі». Надруковано вперше у львівському журналі «Неділя», 1912 р., № 21, стор. 1. Тут друкується за автографом № 476/18.

Сійте більш. Вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1906 р., т. XXXVI, кн. 10, стор. 12, під псевдонімом Невідомий; звідти й передруковується.

[«З книги пророка Єремії»]: I. «Я Єремія, син жерця Гількії». Друкується вперше, за автографом № 292/8—10. II. «Було се три дні перед моїм шлюбом». Франко пізніше закреслив цифру II, а надписав заголовок «Пророк», далі і ней заголовок закреслйв і надписав «На старі теми. Глас вопіющого в пустині»; з таким заголовком вірш був надрукований в «Літературно-науковому віснику», 1902 р., т. XIX, кн. 8, стор. 91, а потім під цією ж назвою увійшов до збірки «Semper tiro», Львів, 1906, стор. 81—83. III. «По краю йду. Сади та виногради». Франко в останні роки життя закреслив цифру III, надписав заголовок «З книги пророка Єремії» і поставив дату; так цей вірш вперше був надрукований у журналі «Світ», 1925 р., № 5, стор. 3.

Вірш незакінчений. В останні роки життя Франко урізав вірш на шостій строфі, поставивши після неї дату написання. В автографі є ще дві строфи, які тут подаються:

І вчув я голос: «Глянь на прут безлистий...
Що бачиш ти на ньому?» Мовлю я:
«Один при однім пуп'янок сріблистий
З лущинок, наче очко, вигляда».

І мовив голос: «Глянь, по всьому краю
Прутків подібних міріади скрізь:
А з кожного се сам я визираю
Очима власними...

Весь цикл друкується за автографом № 292, як первісний задум Франка. Заголовок останнього вірша взятий заголовком цілого циклу.

Патріот. Є два автографи вірша: № 499/8 і № 415/VIII, 51. З другого автографа вірш уперше надруковано в збірнику творів Франка «Пісня і праця», Львів, 1926, стор. 164.

Д. Б. («Я стовп, поставлений на роздорожжу»). Друкується вперше за автографом № 499/8. Це, очевидно, епіграма на Богдана Дідицького, галицького консервативного письменника, що саме в 1906 р. видав у Львові свої спогади «Своє — життєві записки».

«Посварилась сойка з дубом». Друкується вперше, за автографом № 499/21. Вірш цей у першій редакції 1878 р. (автограф № 405, ст. 115) був такий:

СОЙКА

Посварилась сойка з дубом,
А за що, й сам чорт не втне.
Враз він їй —«врагом», нелюбом,
«Гниллю» і «революціоне...»

«Всього ліса він закала!
Крекче сойка на клену.—
Хоть би-м крем здихати мала,
Жолуді його й не ткну.

«Ба, не то, щоб ту паскуду
Другі їсти не могли,
Де ї найду, сейчас буду
Загрібати всю з земли!»

Дуб на тее головою
Захитав: «Лиш загрібай,
А з тих жолудей весною
Зійде,— ввидиш,— новий гай!»

«Що ж се має означати,
Що в тій байці за мораль?»—
«Друже, хоть м'я вбий на паль,
Того й сам не втну сказати!»

«То пощо ж таке й писати?»—
«От, писалось! Так собі!
Шур волиш ми розказати,
Як судили соц'ялі...»

«Як судили соц'ялі[стів]» — в 1878 р. у Львові був судовий процес соціалістів.

1907

Терен у позі. Поема за життя Франка не була надрукована. В його архіві збереглося два рукописи поеми: перший автограф № 403/I, недокінчений (до рядка 375), текст з 1907 р., і рукопис № 403/II — писаний іншою рукою, з поправками Франка, зробленими в Криворівні 5—7 вересня 1913 р. На цьому рукопису дописано рукою Франка: «Присвячую пам'яті Зиновії Бурачинської».

До цього тексту дописано рукою Франка 15 вересня 1914 р. ще такий додаток, який він памітив вставити після 797 рядка:

Тоді я звернувся до присутніх
І сказав до них такеє слово:
«Чули ми оце такі пригоди,
Які рідко у життю чуваєм,
Хоч трафляються вони нерідко
І дають почути чоловіку,
Що над ним чуває вища сила.
Що той терен у нозі? Дрібниця!
Заскалить собі дитина ногу
Кілька раз на день, як ходить,
Вийме терен та й гадки не має.
А ось бачте, той нікчемний терен

Врятував життя живій людині.
А тобі, Миколо, був той хлопець,
Був той привид, що лиш сам ти бачив,
Пальцем божим, що торкнути мусив
Твою душу в незвичайній хвилі,
Щоб її від злого відгорнути,
А на шлях спасення навернути».

Вперше надруковано поему «Терен у нозі» 1927 р., з автографа № 403/II, за яким тут друкуємо. Під заголовком «Терен у нозі» Франко написав у 1906 році оповідання.

Бурачинська Зиновія (1848—1909) — знайома Франка з Криворівні, де поет часто гостював.

Шибене — озеро в Карпатах.

Сучава — місто над рікою Серетом на Буковині. До монастиря в Сучаві ходили на прощу.

З ПОЕЗІЙ ОСТАННІХ ЛІТ ЖИТТЯ

1913

Притча про двох рабів. Вперше надруковано в київському журналі «Сяйво», 1913 р., № 4, стор. 102—103, звідки й передруковується.

1914

Євшан-зілля. Вперше надруковано у львівській газеті «Діло», 1915 р., №№ 100—105, під заголовком «Ор і Сирчан, половецька історична зага» (сага). Друкується за автографом № 508/1. Автограф 1899 р., № 499, має лиш перших 56 рядків і закінчується словами:

Ще у Києві князює
Мономах, половців бич!

Кончакова слава. Вперше надруковано в газеті «Діло», 1916 р., №№ 43—47. Друкується за автографом № 508/I.

Притча про сліпця і хромця. Друкується вперше, за автографом № 508/4. Притча є переробкою староруського оповідання XII ст. під назвою «Притча о тѣлѣ человѣчьстѣи о души, и о въскресении мертвых»; розвідку про це оповідання, разом з текстом, видав Франко в 1912 р. («Притча про сліпця і хромця», пам'ятка староруського письменства, переклад і пояснення Івана Франка, відбитка з «Неділі» № 37, з 1912 р., «Міжнародна бібліотека», № 3, Львів, 1912, стор. 16).

Притча про колесо. Друкується вперше, за автографом № 508/7. В автографі поряд з датою Франко зазначив: «За Теофілактом Сімокаттою «Історія цісаря Маврікія», кн. VI, розд. 11».

Теофілакт Сімокатт — візантійський історик VII віку.

Неалегорія. Друкується вперше, за автографом № 415/IX, 21.

1915

На смерть М. Павлика д. 26 січня 1915 р. Друкується вперше, за автографом № 415/IX, 18. До вірша Франко додав таку примітку:

„Зараз по смерті М. Павлика де в кого з його прихильників виринула думка устроїти йому величний та многолюдний похорон без попа, згідно з його остатньою волею. Задля російської воєнної окупації се оказалося неможливим, і дехто з проводирів національно-демократичної партії, до якої покійний, як член радикальної партії, все ставився ворожо, устроїв похорон зі звичайною панахидою та в супроводі духовних — пароха Успенської церкви (Ставропігії) о. В. Давидяка та його сотрудника — і звичайної церковної процесії при участі публіки. Була думка, аби хтось із знайомих покійного — з його сопартійників ані одного визначнішого члена не було тоді в Львові — виголосив над його гробом коротку промову. Я зголосився, як довголітній товариш покійного, та хоча мій особистий [виступ] на похороні признано з деяких причин невідповідним, я в день перед похороном написав ось який концепт промови, який міг би був виголосити хтось із молодіжі:

«Не жаль по страті горожанина й письменника, товариша й співробітника на ниві публічного життя, змушує мене в тій хвилі промовчати те, що слід би було сказати над його могилою, але та велика постороння сила, котрій ми тепер усі мусимо коритися.

В особі Михайла Павлика ми стратили талановитого робітника, завзятого поборника неправди та кривди людської, одного з будителів народного духа та народної свідомості, яких пам'ять не гасне ніколи.

Він належав до тих, котрих хоч і гне, та не може зломати життєва нужда, котрі не бачуть противностей там, де їм присвічує вища ідея, і не шадять ні противників, ні приятелів там, де можуть, як їм здається, послужити загальному добру.

Його заслуги оцінить історія; його хиби враз із його тілом нехай покриє оця могила!»

27/I.1915.

«Одначе російська [царська влада] не позволила виголосити над гробом ані духовної, ані світської промови.

Львів, д. 12 мая 1915 р.»

Михайло Павлик (1853—1915) — український прогресивний громадський діяч і письменник.

Три стирти. Друкується вперше, за автографом № 415/IX, 16. В автографі поруч з датою Франко записав: «На основі оповідання мого братанича Антона Франка». У вірші відтворено один з епізодів імперіалістичної війни.

Марс — в римській міфології, бог війни.

Також знання. Друкується вперше, за автографом № 415/IX,35

«Ой бряжнула шибка», Вперше надруковано в львівській газеті «Українське слово», 1916 р., № 6, під заголовком «Воєнна картинка». Друкується за автографом № 415/VIII. Вірш є частиною неве-

личкого віршового оповідання під назвою «Два гості». Є ще другий автограф цього оповідання, від 21 січня 1916 р., під назвою «Два столівники»; в ньому знаходимо такий варіант вірша:

Шибка брязнула
І збилася,
В вікно газдиня
Дивилася.

Кулька свиснула
І впилася,
За грудь газдиня
Вхопилася.

При ній дитина
Дивилася,
Як мати на землю
Звалилася.

1916

Во человіцих благоволеніе! Друкується вперше, за автографом № 415/IX, 34. Вірш написаний напередодні різдвяних свят і є відгуком на слова церковної різдвяної пісні «На землі мир, в чоловіцих благоволеніе», що особливо фальшиво звучали під час кривавої світової війни. В другому рукописі, № 195, вірш входить до цілого циклу під назвою «Пісна вечеря», що складається з 10 розділів («страв»), до кожного з них подано вірш. У вступі до «Пісної вечері» Франко говорить, що, перебуваючи хворим у приюті та запрошений на спільну вечерю, він, «не можучи задля своєї слабості їсти майже нічого з того, що давали на вечерю, скомпонував духову вечерю зі згадок про такі вечері в домі мойого покійного вітця... заступаючи кожну страву більшим або меншим віршиком мого власного складання». Далі він розповідає, що першою стравою є ковток чистого меду, який подає господар своїм найближчим. «Подаючи мід кожному своїми руками, господар примовляє: «Аби нам увесь рік солодко було». До сього першого дійства вечері подаю сучасний вірш». І подає цей вірш «Во человіцих благоволеніе».

Ще не пропало. Друкується вперше, за автографом № 415/VIII, 50.

«Не мовчи, коли, гордо пишаючись». Друкується за автографом № 415/IX, 30, де вірш має заголовок «Зоні Юзичинській». Зоня Юзичинська була студенткою львівського університету і піклувалася про Франка під час його хвороби в останні роки життя.

Папі в альбом. Поему продиктував Іван Франко 26/V. 1916 р., за два дні до смерті, своєму секретареві М. С. Колодію. Вперше опублікована в журналі «Жовтень», Львів, 1951, № 7. Друкується за рукописом М. С. Колодія, що зберігається у відділі рукописів Інституту літератури АН УРСР.

Підлі Петра правнуки — папи виводять походження своєї влади від апостола Петра.

Конклав — рада кардиналів, яка обирає папу.

Treuga dei — мир божий — встановлені в середньовіччя певні дні, коли феодали-католики зобов'язувалися не воювати між собою.

Понтифікат — папський уряд.

Фома Аквінський (1225—1274) та *Августін* (354—430) — християнські філософи, їх ідеалістична філософія є теоретичною основою католицької церкви.

Pontifex — один з титулів папи.

Sanctum oficium — суд інквізиції.

Торквемада (1420—1498) — іспанський інквізитор, який особливо відзначився своєю жорстокістю.

Index — список книг усіх прогресивних письменників, учених, політичних діячів, які католицька церква забороняє читати.

Целібат — заборона одружуватися католицьким попам.

Інтердикт — духовне покарання, яке накладали папи на окремих осіб, місцевості та цілі країни і яке полягало в забороні католицьким попам відправляти богослужіння, вінчання, похорони серед населення, яке підпало під гнів папи.

Беатифікація — фабрикування нових національних святих з метою підкорити католицизму окремі, особливо слов'янські, народи.

Реколекції — організовані католицькою церквою спеціальні лекції з метою розпалювання релігійного фанатизму.

Фіолет-звір'я — уніатські попи носили фіолетові шапочки.

Тіара — папська корона.

ДОДАТКИ

УРИВКИ

Снігова казка. Уривок з поеми. Друкується за автографом № 473, стор. 90. Вперше опубліковано в журналі «Радянський Львів», 1946, № 6. Робота над поемою відноситься до 1880—1882 рр. Присвячена поема декабристам. Останню строфу поеми Франко цитує в своїй статті «Темне царство», «Світ», Львів, 1882 р.

Де є в світі правда? Уривок з поеми. Друкується вперше, за автографом № 405, стор. 55. Вірш написаний в 1878—1879 рр.

«Судді тебе й закони зап'ятналп». Уривок. Друкується вперше, за автографом № 405, стор. 46. Вірш написаний в 1878—1879 рр.

«Вечір! Вечір! Сонне село». Уривок. Друкується вперше, за автографом № 575, стор. 118.

«Пантруйся, сину, тих людей, що слово...» Уривок. Друкується вперше, за автографом № 575, стор. 208.

Жниця. Уривок. Друкується вперше, за автографом № 568. Вірш присвячений Анні Павлик, сестрі Михайла Павлика.

«Воле моя золотая». Уривок. Друкується вперше, за автографом № 568.

«Молотять день і піч — не жито». Уривок. Друкується вперше, за автографом № 499/13, що зберігся від другої сторінки.

Епіктет — грецький філософ-стоїк кінця І початку II в.

Кант Імманіл (1724—1804) — німецький філософ-ідеаліст.

Онтологічні спасті — в ідеалістичній філософії — учення про принципи буття.

Спіноза Барух (Бенедикт) (1632—1677) — відомий голландський філософ-атеіст.

«Час, простір, замки могильні». Уривок. Друкується вперше, за автографом № 499/29.

«Був вечір, ми в казні вже спати лягли». Друкується вперше, за автографом № 563. Вірш напівзатертий, писаний в тюрмі 6/IX. 1889 р. олівцем на двох шматках паперу. Всередині вірша бракує частини, що написана була на якомусь іншому шматку. На цю ж тему Франко написав у вересні 1889 р. оповідання «До світла».

«Тяжкою зморою лежить на мні». Уривок. Друкується вперше, за автографом № 321/35. Вірш написаний в кінці 80-х рр.

Колись і нині. Уривок. Друкується вперше, за автографом № 499/11. Вірш написаний в кінці 80-х рр.

ПОЯСНЕННЯ СЛІВ

А б с т и н е н ц і я — стриманість від чого-небудь (від уживання алкоголю, напр.)
А г і й — вигук обурення, незадоволення.
А д і т ь — дивіться.
А м о р е т и — амурчики.
А н у - к о — зараз же, ну ж.
А с б е с т о в е о д і н н я — одяг з негорючого матеріалу.
А т р і у м — в античному римському будинку головне приміщення з верхнім освітленням.
А у с — кінець (та й аус — та й кінець).
А я — так.

Б е з д е н ь — безодня.
Б е з п е ч н о — напевно.
Б л ю х н у т и — ринути.
Б о л о н ь (оболонь) — лука, пастівник.
Б о р н и д и т и — місити сніг, бродячи в ньому.
Б о т ю к — стовбур дерева, що розпилюється на дошки.

В е р г н у т и с я — кинутися.
В и ж и н а — висота.
В і д п о р у ч н и к — делегат.
В н е р — поринув.
В н і р (від вінрнути): **п а в н і р з а с у д и л и** — засудили так, що можна зовсім потонути, загинути.
В ч а с н и й — передчасний, ранній.

Г а ч і — штани.
Г е з д е — осьде, тут.
Г л и й (глей) — клейка, вогка глина.
Г л и п і т и (глипати) — впзирати, виглядати.
Г л і г — глід.
Г н е т ь — скоро, незабаром.
Г о л о б р и ш — голодранець.
Г о р б о т к а — широкий шматок матерії, який одягають жінки замість спідниці.
Г р а г а р — сволок.
Г р а н а т и р — гренадер.
Г р е г і т — кам'янисте поле.
Г р и д н и н я — челядна (приміщення для слуг, челяді).
Г р о ж н о — грono (винограду).
Г р у н ь, г р у н и к — хребет гори, пасмо гір.
Г у б и — гриби.
Г у к — багато чогось.

Д а р а б а — сплав, пліт.
Д а ч к а — данина, податок.
Д е б е р к а (дебра) — невелике провалля.
Д е н а р — давня римська срібна монета.
Д и к — дикий кабан.
Д и м а т и — піддувати вогонь ковальським міхом.

Д і с т о н — дисонанс, дисгармонія.
Д р у х н у т и — з тріскотом упасти.
Д у п д е р — грім; **х а й д у н д е р с в и с н е** — хай грім поб'є.
Д у р и ц я — отруйний бур'ян.

Е р е м і т — пустельник.

Ж а с — жах.
Ж и г а л о — залізний дріт, якпм випалюються візерунки на дереві.
Ж у р — страва з вівсяної муки.

З а б о р о л о — стіпа фортеці, бруствер у фортечному мурі.
З а г л а д а — зруйнування, знищення.
З а г у т а т и с я — забарнтися, загавитися.
З а н е с т и с я — підкріпитися.
З а р і н о к — рівне місце близько ріки, поросле травою, де літом у неділю збираються сільська молодь *(Ів. Фр.)*.
З а с т у п е н ь — представник.
З а т о к а — сковзьке місце на дорозі, де заточуються сани.
З а ц м о р к н у т и — зашморгнути.
З в а р и ч — робітник солеварні.
З в е р е ч и — скидати, поскидати.
З в о р и — гірські западини.
З г а п у т и — згадати, збагнути.
З г и н и т и — загубити, знищити.
З г р і б н и й, з р і б н и й — гребінний; гребінне полотно — грубе полотно.
З і с п у т и с я — прокинутися, отямитись.
З м а з а — пляма.
З м и с л и — органи чуття.
З м о р а — за народним віруванням, мара, що вночі давить серце; примара, кошмар.
З м р і к — темрява, смерк.
З о ч и т и — побачити.

К а н о п і к — вищий чин католицького духівництва.
К а р т а — лист від якоїсь офіціальної установи.
К а р т к а — листок (у книжці).
К а т у ш а — катування, мука.
К е р к е р м а й с т е р — начальник в'язниці.
К е ф а л о п о д и — головоногі морські істоти.
К і н о в і а р х — начальник кіновії, грецького монастиря.
К и й ч е р а — гора, не вкрита лісом.
К л е м е з и т и — ліпити докупи.
К л е ц и — колоди.
К л ю к а — викрут (хитрість).
К л я в з а — шлюзи.
К л я к а т и — ставати на коліна; **к л я ч а т и** — стояти навколішках.
К о б е л я — кошик із рогозу.
К о в б к и — невеличкі колоди.
К о л и б а — хатина, городжена або збита з дощок (у горах для чабанів).
К о л ю м н а д а — колонада.
К о м і р н и ц я (комірник) — людина, що живе в комірнім (в найманій хаті); **к о м о р у в а т и** — жити в комірнім.
К о м м а с а ц і я — землевпорядження, з'єднання кількох ділянок землі в одну.
К о м п а н і я (військ.) — рота.
К о п а р — товста гілка.
К о н с е к в е н т н и й — послідовний.
К о р е ц ь (збіжжя) — центнер.
К о ч у в а т и (дарабу) — проводити, вести.
К р а с и й — строкатий, рябий, різноманітний, цяткований.
К р е м — конче, обов'язково; навіть, у всякому разі; на всякий спосіб, так само.
К р е т о в и н а — земля, яку викидав кріт з нори на поверхню.
К р и л о ш а н и н (клирошанин) — чин уніатського духовенства.
К р и с а к, к р и с а н я — капелюх (повстяний) з широкими крисами.
К у ч м а — волохата хутряна шапка.

Л е к т и к а — ноші.
Л і к о т ь — міра довжини, ½ метра.
Л у п а н а р — дім розпусти.
Л я д о к — вика, горошок.

Май — при другому ступені порівняння прикметників для посилення ознаки.
Марґі'тний — ніяковий, невеселий; пригноблений.
Мі'шанець — кровозмісник.
Моп — дуже.
Моцарство — держава.
Мушля — черепашка.

Набезпе'чно — напевно.
Надурх — наскрізь.
Наліг — звичка.
Нам'стно — пристрасно.
Намі'рити — націлитися.
Ні цень — ні пари з уст.
Новіціят — послушництво.
Нора — джерело.
Нута (нота) — мелодія.

Обалювати — валити.
Обарінок — бублик.
Облаз — круча, урвище, стрімка скеля.
Обрідлий — рідко зарослий.
Огнищанин — хазяїн.
Оде — ось тут.
Оконечно — остаточно.
Опока — крейдяна скеля.
Опона — заслона, завіса.
Опустити — залишити, покинути.
Отхлань — безодня.

Паділ — долина.
Під — горище.
Плай — гірська стежка.
Побої — дерев'яна покрівля.
Повнити — виконувати.
Подвигатись — підірватися.
Подігач — зношений верхній одяг.
Помана — мана, мара.
Помет — зжатий, але не пов'язаний хліб.
Посада — підмурівок, фундамент.
Посвячення — самопожертва.
Поскромити — приборкати.
Поспів — посполу, разом.
Почесне — почастунок.
Прем — конечно, конче, обов'язково.
Прені, препінь — адже, а все ж, усе-таки.

Приректи, прирікати — обіцяти, пообіцяти.
Присилʼтти — прив'язати, причепити.
Приспів'я — пригода.
Прохирство — лукавство, хитрість.
Публіка — сором, ганьба.
Пукнути — тріснути, лопнути.

Рантух — білий завій на голові у заміжніх жінок.
Рата — строк сплати: частина сплати (податку).
Ратуш — дім, де міститься управа міста.
Реверенда — ряса.
Риньский — колишня австрійська монета.
Рискаль — заступ.
Ріщя — хмиз.
Розвага — розсудливість; розважати (слова) — роздумувати.
Розказ — наказ; розказувати — наказувати.

Самотріск — пастка, сильпе.
Свірні — кайдани.
Сегельба — поле, на якому викорчуваний і випалений ліс.
Сигнатурка — дзвінок, в який дзвонять у церкві під час відправи.
Сикомора — фігове дерево.
Сіпаптво — адміністративні причіпки.
Сквар — велика спека.
Скитник — монах, що живе у скиті.
Скоботати — лоскотати.
Скудельний — глиняний, крихкий.
Слебізувати — читати по складах.
Сляпазарність — недбальство, ліпощі.
Смок — казковий дракон.
Снасть — основа.
Сокотитися — стерегтися, остерігатися.
Сопух — випари, сморід; удушливий запах нафтового газу.
Спижевий — бронзовий, мідний.
Спосібність — нагода.

Спропудити — марно провести, змарнувати.
Стеклий — скажений.
Стоканити — підтяти.
Сто-ковий — східний (вітер).
Стрілкий — бистрий (як стріла), швидкий.
Стропа — покрівля.
Стула — епітрахіль, частина одягу уніатського священика.
Сух, на сусі — на сухому.

Такой — так.
Талант — давня грецька золота монета.
Тамуватий — придуркуватий.
Тарапáти — клопотн, неспокій.
Термінатор — учень, що вчиться ремесла.
Тивон — прикажчик, доглядач.
Тлити — розʼїдати.
Тлум — натовп, юрба.
Торбан — музичний інструмент, подібний до бандури.
Торопити — непокоїти, мучити.
Трам — стовбур, пень, колода, тягар.
Тринкгельд — невеличка грошова нагорода за послугу («на чай»).
Трумна — домовина.
Трупиця — чаклунка, відьма.
Туй — тут, зараз.
Туман — про людину: дурень; туман вісімнадцятий — останній дурень.
Туча — злива.

Угурний — непривітний, грубий.
Уломний — кволий, калíка.
Улудний — звабливий, спокусливий.
Упоминати — нагадувати, наказувати, умовляти.

Фай — вигук, вживається у висловах; «фай би му!» — прокляття, побажання, щоб пропав.
Файка — люлька.
Фаля — хвиля.
Фама — чутка, поголоска, слава.
Фасочка — невеличкий дерев'яний посуд у формі діжечки.
Фрибра — лихоманка.

Хабаз, хабуз — великий бур'ян.
Хитваніти — хирiти, хорувати.
Хлань — безодня, прірва.
Ховати — виховувати.
Холошні — штани.
Хопта — бур'ян.

Цент — дрібна монета в колишній Австрії.
Цес — цей.
Цибулярі — так звали за часів Франка дрогобицьких міщан.
Цомоги — сили.
Цюпа, цюпка — тісна кімната; в'язнична камера.
Цюпасом — етапом.
Цюра — панський прислужник.

Черірчатий — розлогий.
Чувати — назирати, берегти.

Шайний — сильний; божевільний.
Шарварок — обов'язкова громадська робота (лагодження шляхів, мостів тощо).
Шаруга — буря.
Шафарка — ключниця.
Шельвах — вартовий.
Штудерник — спекулянт.
Шувар — лепеха, коситень, татарське зілля.
Шумка — жартівлива народна пісня.

Ялось (ялося) — пристойно, годиться.
Яскиня — печера.
Яспеда — злюща жінка, баба-яга.

ЗМІСТ

З ПОЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ

Стор.

1877

Сон князя. (Недокінчена поема) 7
«Шукай краси, добра шукай!» 26

1878

Стара пісня 27
«Бувають хвилі — серце рветься» 28
«Самотній, хворий, думаю в хатині» 29
«Змерклося. Тихо круг мене, мов в гробі» 30
«Ой матінко люба, єдина моя» 30
Наймит. (Поема з народних переказів) 32
Ми 41
Словар-поет 43
Вер — пй 43
«Слово» 43
В — ові П — ому. 43
П'ять гріхів головних. 44
«Слово» і «Правда» 44
Арістофан II 44
«Послухайте, добрі люди, що маю казати» 46
Елегія 46

1879

«Не раз нагадую ті дни» 47
«Між щастям і горем» 47
«Встидно плакати, тужити» 48
На смерть молодого поета 48
Історія мідяного крейцара 49
Історія товпки солі. (Поема) 52

1880

«Знов рік мінув. Знов крок один вперед» 80
«Наче вихор минають роки» 81
«Промине, проплине» 82
«В самоті, тризоті» 82
«Як тихо, ясно надворі» 83
«Пісні тихії, сумнії» 84
«Ей, думи золотії» 84
Шевченко і поклонники 85
«Ти знов оживаєш, надіс!» 85
«Втомився я. Мов жар горить все тіло» 86
«Чом так тривожно б'ється у мене серце в грудях» . . 87
Лиш сміло! 89
«Мчиться блискуча карета» 89
Не бійтеся тюрми! (Сонет) 91
Сучасна пісня 91
Сонети-невільники 93

[ІЗ ГАЛИЦЬКИХ ОБРАЗКІВ]

Правдива казка 94
Думка 95
[Оповідання пюпасника] («Що ж, мій грунтик божов волею») 96
«На небі чорна тьма» 98

1881

«Не все іще було, що може бути» 100
I. Привіт 100
II. Бубнище 101

[ІЗ ГАЛИЦЬКИХ ОБРАЗКІВ]

Три арештантки 103
Смерть убійці 107
Матрона-комірниця 112
Сяся 116
Передмова. («Здавна чесна наша критика») 120

1882

Ув'язненим руським людям 122
У пепам'ять 123
На смерть Володимира Навроцького 124
Вічна любов 125
Pontifex maximus 126
Данилові Млаці 127
«Нема, нема вже владаря грізного» 128
Рубач. (із переказів народних) 129
Народна гутірка про комету з осені 1882 р. . . . 132
«Жолудь збирати в ліс побігли діти» 133

ІЗ ГАЛИЦЬКИХ ОБРАЗКІВ

«Лісовою вузькою дорогов» 134

ІЗ МОЇХ ВАНДРІВОК ПО ГАЛИЧИНІ

Похвала Дрогобича 139

1883

. 142
Нічні думи 143
«Як двоє люблять, а ждуть» 144
Смертельно ранений 145
Хвиля зневіри 146
«Ревіли, гриміли гармати» 147
«Не схиляй своє личко прекрасне» 148
«Гей, рибачко чорноока» 148
Я забув («Я й забув, що то осінь холодна!») 149
Осторога («Ей, не люби мене, дівчино!») 150
Апострофа («Квітко осіння, квітко бліда!») 151
Перспектива («Квітко осіння, бита сльотою») . . . 152
На могилі 153
«Не раз безсонному здається» 154
До Драмора 154
«Довга ніч для того» 155
«Мов той пишнобарвний цвіт прекрасний» 155
«Коли чесний упаде, то гнеть повстає» 155
«Дрібнії сили вмій докупи збити» 155
«Харчем, що жизнь тобі дала» 155
«В природи нема ні ядра, ні лупини» 156
Звірячий парламент. (Уривок політичної байки) . . 157
Меморандум будиків 157

1884

В XXIII-ті роковини смерті Тараса Шевченка . . . 161
Могила Тарасова 162
«Тобі, що власною рукою» 164
16 марта 164
Перша вчителька 165
Газель («Чом так взір мій до тебе, о пані, летить?») . 165
«Рік минув, як ми пізнались» 166
Амврозію Яновському 166
«Новому проломові» в альбом 167
«Блаженний муж, котрий все йде туди» 167
Галичино, думай о собі сама! 168
Пісня руського бурсака 169
Шумка о. Павликова 170
Вівця й цап. (Байка) 170

1885

. 172
«Мні снилось: на далекій Україні» 173
Підгір'я взимі 175
«Зближався день і сон прогнав [невинний]» 177
«В життя вандрівні я блудив багато» 179
Ранок на пастівнику. (Із галицьких образків) . . . 185
Славословіє храброму рицарю Юліанові Черкаському 186
«Гей, «пани» й «господинове» 188
Ex nihilo. Монолог атеїста 195
Святий Валентій. (Легенда) 234

1886

«У темну ніч я містом тихо брив» 467

1887

Моїй дружині 235
«Чи бач, на моїм стало, гарна кралe!» 236
«Не для того багатого, що брата здирав» 237
Притча про сокиру 238

1888

«Душе моя! Душе душі моєї!» 241

1889

«Неясна для вас ся легенда» 245
«Ні, не любив на світі я нікого» 246

1890

Ще про чоловіка у місяці 247
Подорож на місяць 249

1891

Болячка 255
Киця 256

1892

Цар-бог 258

1893

Лисиця-сповідниця 259

1894

Медвідь 265
Лисова пригода 267

1895

Три долі 270
Бог заплатив 272

1896

Чия заслуга більша? (Легенда). 274
Св. Іван і розбійник 276

1897

Декілька афоризмів у альбом «Ділу», прочитавши його статтю «Смутна поява» в ч. 97 279
Легенда про святого Маріна 281

1898—1900

«Неначе вигнанець з чужини» 303

1901

Масві елегії:

I. «Весно, ти мучиш мене! Розсипавшся сонця промінням» 304
II. «Бачив рисунок я десь — і забув уже, де його бачив» 305

III. «Ні, аморети, мені за погоничів ви вже поздалі» 305
IV. «Стаяли живо сніги, розірвала морозні окови» 306
V. «Шезла з Хребта-гори вже сніговая блискучая кучма» 307

1902

В альбом п-ні О. М. 308
«Недаром сказано...» 309

1903—1905

Стріли 313
Мелеагер 315

1906

«Ходить туга по голій горі» 320
Сійте більш 320

[З книги пророка Єремії]:

I. «Я Єремія, син жерця Гількії» 322
II. «Було се три дні перед моїм шлюбом» . . 323
III. «По краю йду. Сади та виногради» . . . 324

. 326
Патріот 326
Д. Б. («Я стовп, поставлений на роздорожжу») . . 327
«Посварилась сойка з дубом» 327

1907

Терен у носі 329

З ПОЕЗІЙ ОСТАННІХ ЛІТ ЖИТТЯ

1913

Притча про двох рабів 351

1914

Євшан-зілля. (Половецька пригода з р. 1126) . . . 354
Кончакова слава. (Пригода з літ 1185—7) 366
Притча про сліпця і хромця 376
Притча про колесо 382
Не алегорія 384

1915

На смерть М. Павлика... 385
Три старти 386
Також знання 387
«Ой брязнула шибка» 388

1916

. 389
Во человіціх благоволеніе! 390
Ще не пропало 391
«Не мовчи, коли, гордо пишаючись» 392
Папі в альбом 392

ДОДАТКИ

УРИВКИ

Снігова казка 403
Де є в світі правда? 405
«Судді тебе й закони зап'ятнали» 406
«Вечір! Вечір! Сонце сіло» 407
«Пантруйся, сину, тих людей, що слово...» 408
Жниця 409
«Воле моя золотая» 409
«Молотять день і ніч — не жито» 409
«Час, простір, замки могильні» 411
«Був вечір, ми в казні вже спати лягли» 412
«Тяжкою зморою лежить на мні» 414
Колись і нині 415

Примітки 419

Пояснення слів 460

Відповідальний за випуск
Г. Кулянич
Художник А. Середа
Техн. редактор С. Зіскіндер
Коректор Г. Ткаченко

*

И. ФРАНКО. Сочинения. Том XIII.
(На украинском языке)

*

БФ 02024. Здано на виробництво 28/X 1950 р. Підписано до друку 10/VI 1953 р. Формат паперу 60 × 92 1/16. — 14,75 папер. арк. Друк. арк. 29,5+1 вкл. Обл.-вид. арк. 23,647 В друк. арк. 32.064 зн. Зам. № 1293. Тираж 30.000

*

Книжкова фабрика ім. Фрунзе Головвидаву Міністерства культури УРСР, Харків, Донець-Захаржевська, 6/8.

Wondershare PDFelement